

NÉPÉLET

(AZ »ETHNOGRAPHIA« HARMADIK FOLYAMA)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLÖNYE

SZERKESZTETTE:

SOLYMOSSY SÁNDOR

MADARASSY LÁSZLÓ

I/II. (XXXIV/XXXV.) ÉVFOLYAM

1923/1924.

BUDAPEST, 1924

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA

TARTALOM

Beköszöntő	1
<i>Ernyey József</i> : Egykorú cseh krónikás énekek a mohácsi veszedelemről	15
<i>Gulyás József</i> : Népi és folklorisztikus elemek Csokonai műveiben	151
<i>Kiss Lajos</i> : A hódmezővásárhelyi ember eledelei	168
<i>Kőrösi Sándor</i> : A „cinkotai kántor“ meséjének ősei	149
<i>Báró Nopcsa Ferenc</i> : Úti jegyzetek egy amatőr-etnográfus naplójából	65
<i>Báró Nyáry Albert</i> : Jellemvonások a palóc népéletből	92
<i>Óváry Zoltán</i> : „Rózsa és Ibolya.“ Arany János verses népmeséje	23
<i>Richter M. István</i> : Az „ifjúmesterek“. (A németprónai céhéletről)	156
<i>Solymossy Sándor</i> : „Molnár Anna“ balladája	74
— —: „Kőműves Kelemenné.“ (Népballada-tanulmány.)	133
<i>Szabó Kálmán</i> : A „suba“ és mestersége Kecskeméten. (I—III. táblával.)	30
<i>Szendrey Zsigmond</i> : Mohács a magyar folklórebán	11
— —: Népi találós kérdéseink szerkezete	83
— —: Történeti népmondáink	143
†. <i>Tagányi Károly</i> : A honfoglaló magyar nemzetségek 108 számáról ..	129
<i>Tolnai Vilmos</i> : A magyar mythologia és írója. (Ipolyi Arnold emlékezete.)	3

Kisebb közlemények. *Szemkő Aladár*: Magyar adat a névmágiához. (39. l.) — *Banner Benedek*: Menyasszonyködmön. (40. l.) — *Cs. Sebestyén Károly*: A székelykapu földrajzi elterjedésének újabb adatai. (40. l.) — *Ecsedi István*: Néhány érdekes halászómód. (42. l.) — *Szerk.*: A Kolosy-Barkóczy névmágiához. (100. l.) — *Györffy István*: A „nyék“. (101. l.) — *Kiss Lajos*: Hódmezővásárhelyi sárjátékok. (102. l.) — *Györffy István*: Néphagyomány a Székelyföld délmoldvai határáról. (104. l.) — *Relkovič Neda*: Néphagyománygyűjtés. (106. l.) — *Kiss Lajos*: A lidérc a hódmezővásárhelyi népnél. (177. l.) — A garabonciás diák Bián és Pátyon. (177. l.) — *Szilády Zoltán*: Divatváltozás Lőrincrévén. (178. l.) — *Ecsedi István*: „Tiszaverés.“ (178. l.) — Néphagyománygyűjtés. I. *Szendrey Zsigmond*: Elegyes. (179. l.) II. *Györfi István*: Bölcsősök. Karácsonyi misztérium. (180. l.)

Népi szövegek. *Oltyán Sándor*: Népdalok. Újak vagy ismeretlen változatok. (42. l.) — *Szendrey Zsigmond*: Katonanóták a fogságból. (43. l.) — Néphumor. I. Tréfás mondások. (43. l.) II. Adoma. (44. l.) — *Szendrey Zsigmond*: A tűz meghódítása. (45. l.) — *Nyarády Mihály*: Gyermeekversek. (109. l.) — *Lenese Mátyás*: A szegény embér. (111. l.) — *Velsinszky Zoltán*: A vasorrú baba. (181. l.) — *Kiss Lajos*: Hogyan történt a honfoglalás? (183. l.) — *Kiss Lajos*: Mártély falu eredete. (183. l.)

Tárca. A Magyar Néprajzi Társaság Mohácson. (49. l.) — A „kállai kettős“ felújítása Nagykállóban. (117. l.) — A Néprajzi Múzeum új otthona. (184. l.)

Néprajzi hírek. „A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára.“ (51. l.) — A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója a Néprajzi Múzeumról. (51. l.) — A fejezmegyei „Sárrét“ tudományos tanulmányozása. (52. l.) — Hortobágykutatás. (52. l.) — A Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztője. (52. l.) — A falu megismerése. (52. l.) — A somogyi gyermek. (52. l.) — „Országos Néptanulmányi Egyesület.“ (52. l.) — Dr. Herrmann Antal kitüntetése. (118. l.) — „Magyar Népművészet.“ (118. l.) — Magyar néprajzi (népművészeti) képsorozat a debreceni Déri-múzeumban. (119. l.) — A népművészet mentése. (119. l.) — Herman Ottónak a magyarok nagy ősfoglalkozására, az állattartásra vonatkozó irodalmi hagyatéka. (119. l.) — Néprajzi Múzeum Mohácson? (119. l.) — Néphagyománygyűjtés Szabolcs vármegyében. (186. l.) — Elégett népdalgyűjtemény. (187. l.) — A „Városi Múzeum“ megnyitása Kecskeméten. (187. l.)

Társasági ügyek. A Magyar Néprajzi Társaságnak 1923. évi március hó 29-én tartott XXXV. évi rendes közgyűlése. I. *Tagányi Károly* elnöki megnyitója. (53. l.) II. *Dr. Madarassy László* főtitkári jelentése. (55. l.) III. A számvizsgálóbizottság jelentése. (59. l.) IV. Pénztári kimutatás a M. N. Társaság 1922. évi bevételeiről és kiadásairól. (60. l.) V. Pénztári kimutatás a M. N. Társaság vagyonáról 1922. évi december hó 31-én. (60. l.) A XXXV. évi rendes közgyűlés jegyzőkönyve. (61. l.) — A M. N. Társaságnak 1924. évi március hó 27-én tartott XXXVI. évi rendes közgyűlése. I. *Dr. Czakó Elemér* elnöki megnyitója. (120. l.) II. *Dr. Madarassy László* főtitkári jelentése. (121. l.) III. A számvizsgálóbizottság jelentése. (124. l.) IV. Pénztári kimutatás a M. N. Társaság 1923. évi bevételeiről és kiadásairól. (125. l.) V. Pénztári kimutatás a M. N. Társaság vagyonáról 1923. évi december hó 31-én. (125. l.) A XXXVI. évi rendes közgyűlés jegyzőkönyve. (126. l.) — *Tagányi Károly* elnök halála és az ezzel kapcsolatos intézkedések. I. *Tagányi Károly* halála és temetése. (187. l.) II. *Tagányi Károly* ravatalánál elmondott beszédek. 1. *Dr. Czakó Elemér* beszéde. (188. l.) 2. *Dr. Hóman Bálint* beszéde. (189. l.) 3. *Dr. Solymossy Sándor* beszéde. (190. l.) III. A Magyar Néprajzi Társaság gyászjelentése. (191. l.) IV. Az elnöki teendők el látása. (192. l.) V. Az elnöki szék betöltése. (192. l.)

Hivatalos nyugtázás. (62., 127. és 192. l.)

Hibaigazítás. (128. és 192. l.)

NÉPÉLET

(AZ „ETHNOGRAPHIA“ HARMADIK FOLYAMA)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KOZLÖNYE

KÖZÉRDEKŰ HAVI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI

SOLYMOSSY SÁNDOR MADARASSY LÁSZLÓ

I/II. (XXXIV/XXXV.) ÉVF. 1—3. FÜZET * 1923/24. JANUÁR—MÁRCIUS

TARTALOM: Beköszöntő — *Tolnai Vilmos*: A magyar mythologia és írója (Ipolyi Arnold emlékezete) — *Szendrey Zsigmond*: Mohács a magyar folklórebán — *Ernyey József*: Egykorú cseh krónikás énekek a mohácsi veszedelemről — *Óváry Zoltán*: „Rózsa és Ibolya“. Arany János verses népmeséje — *Szabó Kálmán*: A „suba“ és mestersége Kecskeméten (I—III. táblával) — Kisebb közlemények (Magyar adat a névmágiához — Menyasszonyködmön — A székelykapu földrajzi elterjedésének újabb adatai — Néhány érdekes halásmód) — Népi szövegek — Irodalom — Tárca — Néprajzi hírek — Társasági ügyek.

KIADJA A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
BUDAPEST, 1924

INHALT: Vorwort. — Vilmos Tolnai: Die ungarische Mythologie und ihr Verfasser (Erinnerung an Arnold Ipolyi). — Zsigmond Szendrey: Mohács in der ungarischen Folklore. — József Ernyey: Lieder tschechischer Chroniken aus der Zeit der ersten Schlacht bei Mohács. — Zoltán Óváry: „Rózsa und Ibolya“. Volksmärchen in Versen von János Arany. — Kálmán Szabó: Der ungarische Bauernpelz und seine Verfertigung in Kecskemét. — Kleinere Mitteilungen (Ungarische Beiträge zur Namensmagie. — Brautpelz. — Neuere Daten über die geographische Verbreitung des székler Thores. — Einige interessante Arten des Fischfanges). — Volkstümliche Texte. — Litteratur. — Feuilleton. — Ethnographische Nachrichten. — Vereins-Angelegenheiten.

Der Jahrgang 1923/24 von der *Népélet* (*Ethnographia*) erscheint in 16 Bogen, u. zw. in den Monaten März, Juni, September und Dezember des Jahres 1924. Der deutsche Anzeiger wird mit den letzten Nummer ausgeschiedt. Abonnementspreis für den Jahrgang 1923/24 ist 10 Schweiz. Frank. [Abonnements bitten wir auf die Adresse der *Magyar Néprajzi Társaság, Budapest VI, Városliget, Iparcsarnok* zu schicken wollen]. Das Recht wird vorbehalten auf die Mitteilungen dieser Zeitschrift. Die Mitteilungen können nur mit Angabe der Quelle zitiert werden.

TABLE DES MATIÈRES: Avantpropos. — Gu. Tolnai: La mythologie hongroise et son auteur. (En souvenir d'Arnold Ipolyi.) — S. Szendrey: Mohács (lieu d'une bataille) dans le „folklore“ hongrois. — J. Ernyey: Chroniques rimées tchèques contemporaines de la défaite de Mohács. — Z. Óváry: „La Rose et la Violette“, conte populaire en vers par J. Arany. — C. Szabó: La pelisse des pâtres appelée „suba“ et sa confection à Kecskemét (Avec illustrations: 3 feuilles). — *Menus communiqués*. (Date hongroise se rapportant à la magie des noms. — La pelisse „ködmön“ des fiancées. — Nouveaux détails relatifs à l'extension géographique de la „Porte székely“. — Quelques façons intéressantes de la pêche.) — Textes populaires. — Littérature. — Feuilleton. — Nouvelles ethnographiques. — Affaires de la Société d'Ethnographie Hongroise.

Les résumés en langues étrangères seront joints au dernier numéro de l'année. — Prix par année 10 francs (Suisse).

A *Népélet* (*Ethnographia*) 1923/24. évfolyama megjelenik 16 íven, 1924 március, június, szeptember és december folyamán. A *Magyar Néprajzi Társaság* tagjainak tagilletményül jár. Előfizetési alapára 10 korona; bolti alapára 12 korona. (Szorzószám a mindenkori könyvkereskedői szorzószám; ezidőszertint négyezerhatszáz.) A kiszámított előfizetési összegből iskolák, tudományos intézetek, erkölcsi testületek 50% kedvezményt kapnak. (Előfizetési pénzek a *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára*, Budapest, VIII., Múzeum-körút 14–16. küldendők.) A folyóirat közleményeire való jogainkat fenntartjuk. A közlemények csakis a forrás megnevezésével idézhetők.

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek, folyóiratok dr. Solymossy Sándor főiskolai tanár (Budapest VII, István-út 91/93. Áll. Erzsébet Nőiskola), vagy dr. Madarassy László m. n. múzeumi igazgatóőr (Budapest VI, Városliget, Iparcsarnok, Néprajzi Múzeum), mint szerkesztők, vagy egyszerűen a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* címére (Budapest VI, Városliget, Iparcsarnok) küldendők!

Copyright by Hungarian Ethnographical Society

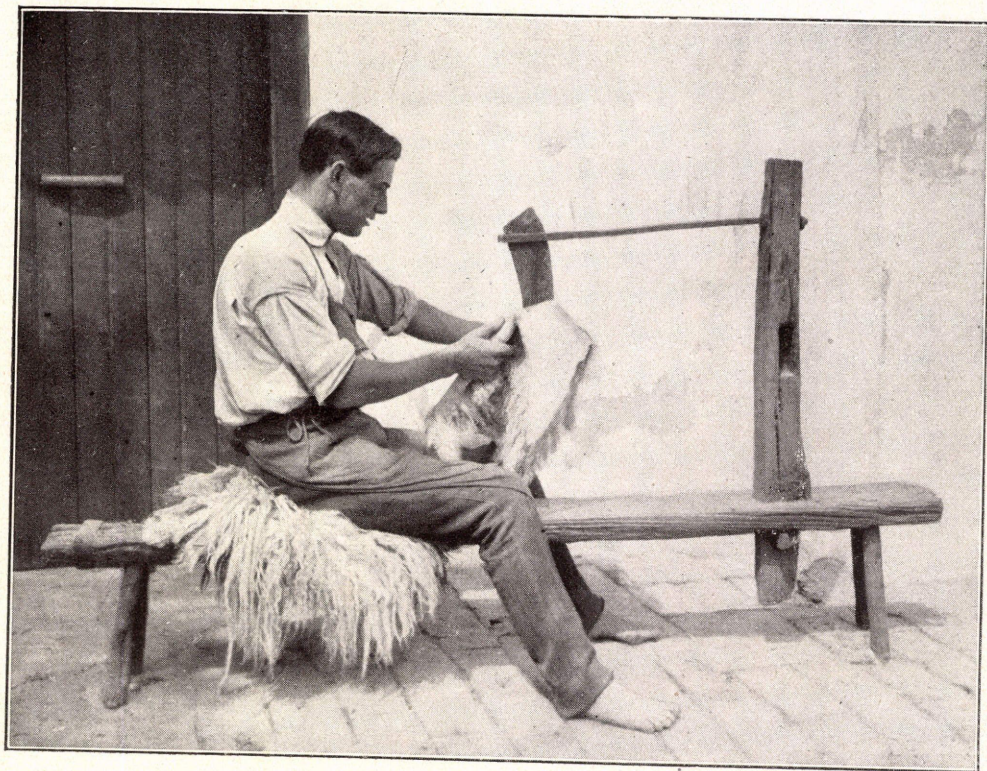
A suba és mestersége Kecskeméten. [*Der ungarische Bauernpelz und seine Verfertigung
in Kecskemét.*]

Ir hássuba. [*Gestickter ungarischer Bauernpelz.*]

3.

4.

A s u b a és mestersége Kecskeméten. [*Der ungarische Bauernpelz und seine Verfertigung in Kecskemét.*]

3. Törés. [*Witten.*] — 4. Kaszálás. [*Pageln.*]

1.

2.

A suba és mestersége Kecskeméten. [*Der ungarische Bauernpelz und seine Verfertigung in Kecskemét.*]

1. Húsolás. [*Abfleischen.*] — 2. Sarkalás. [*Ausfussen.*]

BEKÖSZÖNTŐ.

Harmincöt esztendővel ezelőtt a magyar társadalomnak színe-java összeállott, hogy megteremtse a hazai népelet tudományos tanulmányozásának első társadalmi szervezetét, a *Magyarországi Néprajzi Társaságot*. 1889 január 27-én alakult meg a Társaság és még ugyanazon év október 9-én elhatározta, hogy havonként megjelenő, magyar nyelvű szakirányú közlönyt ad ki, elsősorban a hazai népelet megnyilvánulásainak, hagyománybeli és tárgyi anyagának ismertetésére. Egy évvel később azt is elhatározta, hogy a magyar folyóirat tartalmának külföldön való népszerűsítésére ugyancsak havonként megjelenő, német nyelvű kivonatot indít. A magyar nyelvű folyóirat első száma, *Ethnographia* néven 1890 január-ról, a német nyelvű kivonatot egy évvel későbből keletve, *Anzeiger der Gesellschaft für die Völkerkunde Ungarns* címmel jelent meg. (Mint hogy a folyóiratok elnevezésére vonatkozólag sem az egykorú jegyzőkönyvekben, sem az alapszabályokban semminemű följegyzést, vagy határozatot nem találunk, az előbbinek keresztapjául Réthy Lászlót, az utóbbinak Herrmann Antalt és Katona Lajost, az első szerkesztőt, illetőleg az első szerkesztőket kell tartanunk!) Az *Ethnographia* azóta sok szép és borús napot élt át; voltak nagyon válságos napjai, de a vezetők erélye és a társadalom áldozatkészsége minden bajon átsegítette. 33 kötete ma már megbecsülhetetlen kincsesbányája a hazai népeletről való ismereteinknek, nélkülözhetetlen forrása minden korok népeleti bűváranak. De csak a magyarul tudóknak, mert az *Anzeiger* című kivonatot már az első füzettel megszünt, úgy, hogy azóta a nevében idegen, de nyelvében magyar folyóiratot értelmetlenül forgatta minden, nyelvünket nem értő idegen. Ezen a három évtizedes visszásságon kíván most segíteni a Társaság, amikor, nagyrészt a nm. vall. és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr által engedélyezett államsegély terhére, a jelen évfolyamtól kezdve ismét ad német nyelvű kivonatot is; takarékosági okokból egyelőre oly módon, hogy a kivonatot az egész évfolyamról egyszerre, annak utolsó füzetével megyszét. Addig is az egyes füzetek tartalmának címszerű mutatója a folyóirat borítékjának belső oldalán, más nyelven is megtalálható.

Folyóiratunk a jelen évfolyamtól *Népelet* (Az „*Ethnographia*“ *harmadik folyama*) névvel fog megjelenni. A mi magyar népeleti folyóiratunknak eddigi, idegen hangzású nevét ugyanis kezdettől fogva kifogásolta, nem szívesen nézte a tagtársak és a magyar olvasóközönség egy része; most, amidőn új nyomdai műintézetből, új alakkal, új köntösben lép a magyar társadalom elé, alkalomszerűnek találta a választmány, hogy javaslatunkra ennek a régi óhajtásnak eleget tegyen. Megtartja a folyóirat alcímül régi nevét is, amely 33 év alatt a tudományos körökben fogalommal lett és amely név alatt a kiváló munkatársak tekintélyes sora szerzett a Társaságnak megbecsülést és kétségtelenül nagy erkölcsi tőkét.

Ami a *Népelet* (*Ethnographia*) irányát és szellemét illeti, ezen a téren nincsen új mondanivalónk. Haladunk továbbra is az elődeink által megjelölt úton; és megőrizzük azt a szellemet, amely az alapítókat eltöltötte. Ami a színvonalat illeti, minden erőnkkel azon leszünk, hogy a választmány által belénk helyezett bizalomnak megfeleljünk és tagtársaink legszélesebb körének érdeklődését kielégítsük, mert az a felfogásunk, hogy a Társaság folyóirata elsősorban a tagoké (bár nem tévesztjük szem elől azokat a kívánalmakat sem, amelyeket a folyóirattól a szaktudomány, valamint azokat az igényeket, amelyeket tőle az olvasók legszélesebb köre vár!). A tartalom és beosztás terén erősen befolyásol, korlátoz bennünket a mai gazdasági helyzet; mégis azon leszünk, hogy ezeket a korlátokat leküzdve, mennél többet nyujtsunk. Súlyt helyezünk a népelet jellemző megnyilatkozásainak mennél teljesebb ismertetésére, a néptanulmányi munkálatok állandó nyilvántartására, a folyóiratnak szabályos időközökben mennél gyakrabban való megjelenésére, egyszerűen: mindarra, amivel folyóiratunk a jobb viszonyok között ékeskedett. Szilárdan bízunk törekvésünk sikerében, amelyhez kérjük tagtársainknak, olvasóinknak, a népünk értékeit ismerő és becsülő egész magyar társadalomnak megértő támogatását!

Budapesten, 1924 február 29-én.

A szerkesztők.

A MAGYAR MYTHOLOGIA ÉS ÍRÓJA.

(IPOLYI ARNOLD EMLÉKEZETE.)¹

Gyakori jelenség a szellemi élet világában, hogy az eszmék és irányok küzdelme egy nap a dicsőség legmagasabb fokára emel egy gondolatot, melyet később, mint értéktelent, elejt, hogy évek, évtizedek múlva újra értéket találjon benne s megbecsülésben részesítse. A tudományos gondolkodás fejlődésmenete, különösen az ok és cél magyarázatára törekvő elméletek terén az átértékelés és újraértékelés műveleteinek útjait járja, újra meg újra felülvizsgálja a mult eredményeit s ily módon nem engedi elveszni az igazság legkisebb arany szemét sem. Az elméleti igazságokkal szinte ugyanaz történik, mint a bányák salakdombjaival, melyek évtizedeken át nőttek a haszontalanannak vélt hulladék felhalmozásával s jött idő, mikor a megvetett salakban azelőtt ismeretlen s a régieknél becsesebb anyagokat bányásztak. Mi is hálásan emlegetjük a multnak nagy lelkesedésű és ernyedetlen szorgalmú bűvárait, kik feltárták a tudomány aknáit, keresve kincseket, miket koruk felfogása remélt bennük; sokszor csalódva, gyakran vak eret kergetve, de munkájukkal öntudatlanul is használva a késő utókornak, mely a kihordott anyagban olyan értékeket talált, miket saját koruk nem, vagy csak alig sejtett benne.

Ipolyi Arnold tudományos munkásságának is egyik része ilyen; épp az, mely bennünket, a néptudomány művelőit, érdekelt. A családtörténetek fáradhatatlan bűvára, az oklevelek nagytudományú ismerője, az egyházi és világi művészet régiségeinek finom ízlésű műértője, munkásságát abban az irányban kezdte, mely a mult század negyvenes éveiben politikában és irodalomban egyaránt uralomra jutott. Ez a politikában a demokrácia, az irodalomban a nép költészetének s vele egész lelki világának megbecsülése s a műköltésbe való beleolvasztása. Pálóczi Horváth Adám szerény kezdeményezése, az európai áramlattal találkozó, vezető eszmévé, jelszóvá lett; Herder gondolatai minálunk is termékeny talajra találtak s az irodalmi élet, mely eleinte Kazinczy finomkodó arisztokráciájából táplálkozott, majd Vörösmartyék pompázó romanticizmusában a nemzet, azaz a nemesség régi dicsőségéből merített erőt, most a jelennek mélyebb, élő talajába bocsátotta gyökereit s a nép költői világát előbb olvasztotta a nemzeti lélek fogalmába, mintsem az alkotmány politikai sáncai megnyíltak előtte. Ezzel befejeződött a nemzet szellemi, szorosabban véve irodalmi megújulásának az a hatalmas folyamata, mely a bécsi testőrök fordítgató, honosító munkásságának bizonytalan lépéseivel kezdődik s a magyar irodalom klasszikus korszakának: Petőfi, Arany, Jókai, Madách és Gyulai örökértékű remekeiben éri tetőpontját.

Ez időnek romantikus hajlama teremti meg a magyar mitológia gondolatát is. Már Dugonics mellőzi a görög-római Olympos isteneit és Etelkája címlapján Világos vára alatt oltárt állít: „A magyarok isteneknek” felirattal, Attila kardját tűzve rá jelvényül.² Az ókor klasszikusainak karján a száműzött istenek Berzsenyiék műveiben egy időre vissza-

¹ Felolv. a Magyar Néprajzi Társaság 1923 okt. 31-i ünnepi ülésén.

² A szöveg hozzá a regény legvégén van.

térnek, de nemsokára a romanticizmus tösgyökeres magyarságra való törekvése teljesen kitiltja őket a magyar gondolkodás területéről. Horváth János 1817-ben „A régi Magyaroknak vallásbéli Állapottyokról“ írt értekezésében bizonyos rendszerbe igyekszik szedni a történeti forrásokban sejtett mitológiai nyomokat. Hat évre rá, tehát most száz esztendeje, Székely Sándor „Haddur“-ral már nevet is ad az eleddig névtelen „magyarok istenének“; vezette ebben mind az ókori, mind az akkortájt nagy lendületet vett germán mitológia példája. Ezzel meg volt szüntetve az a fájó hiány, melyet minden romantikus lélek érzett, mikor látta, hogy más népek van saját ősi, pogány istene, a magyarnak pedig nincsen. Hadrúhoz termett azután, egy kis perzsa kölcsönzéssel, a gonosz Ármány, kit Vörösmarty némi kísérettel vett körül; mindkettőt pedig az emberi élek mélységeibe alapozta Arany hún eposzában. Így született meg, ami előbb nem volt, a magyar istenek kicsi, de a többi népénél nem alsóbbrendű köre. Amit elvettek a századok, a költők visszaadták, ha nem is az egész nemzetnek, de legalább az irodalomnak.

Haddurral egy esztendőben, száz esztendővel ezelőtt látta meg a napvilágot Ipolyi Arnold, ki hivatva volt, hogy a pogány magyar hitvilág hatalmas rendszerét megszerkessze és öntudatos büszkeséggel odaállítsa az Olympos s a Walhalla hatalmas csarnokai mellé. A fiatal papot egyházi tanulmányai közben ellenállhatatlanul vonzotta a mult; egymásután járta be a palaeográfia s a diplomatika, majd a régiségtan s a középkori művészet területeit. Elhatározó befolyással volt rá nevelői állása, melyet báró Mednyánszky Alajos fia mellett vállalt. Mednyánszky valóságos romantikus rajongással csüggött a Felvidék emlékein; könyvtára gazdag kincsesháza volt a leveleknek, okiratoknak s ritka könyveknek, melyeknek rendbentartása a fiatal nevelőre volt bízva. Ipolyi itt valósággal duskálhatott a történelem legbecsesebb emlékeiben s rendkívüli gyakorlatot szerzett a történelem írott emlékeivel való bánásban. De Mednyánszky nemcsak gyűjtő volt, hanem Mailáth Jánossal együtt a hazai mult legbuzgóbb felélesztője is. Hosszú sorát írta a kisebb-nagyobb értekezéseknek, kútfői tanulmányoknak, nagy része volt Fejér György Codex Diplomaticusában, de különös jó kedvvel a régi családok és várak emlékét elevenítette fel. Hormayr Taschenbuch-jának és Archiv-jának alig volt nálánál szorgalmasabb munkatársa. A történelem szigorú igazsága mellett vonzották őt a mondák s a hagyományok, melyek a családokban s a nép száján éltek s ezeket kora felfogásában és regényes előadásában el is beszélte, tömérdek anyagot szolgáltatva a maga ideje s az utókor költőinek, kik két kézzel merítettek belőle, különösen mikor 1829-ben „Erzählungen, Sagen und Legenden aus der Vorzeit Ungarns“ címen összegyűjtve is kiadta s a könyv három évvel utóbb magyarul is megjelent.

Ebben a környezetben, ilyen egyéniség hatása alatt Ipolyi amúgyis erre hajló lelkének is ebben az irányban kellett továbbfejlődnie. Hatalmas táplálékot kapott vonzalma a történelmi s a népies hagyomány iránt, mely akkoriban még nem jelent meg a néptan módszeres kutatásainak tudományos formájában, hanem a romanticizmus költői mezében.

Igy találta őt a Kisfaludy-Társaságnak 1846-i pályakérdése: „Mit lehet a régi bel- és külföldi krónikákból s egyéb emlékekből, valamint a hagyományokból, némely fennmaradt babonás erkölcsökből, végre a nyelvben található nyomokból, a pogány magyarok vallási hitéről és szer-

tartásairól bizonyosat vagy hihetőt kivonni?“ A főkérdés után következik lelkiismeretes és részletes felsorolása és megnevezése mindannak a fogalomnak, névnek, szónak és tárgynak, amit eladdig e kérdés körébe tartozónak véltek s végül azt is belevették a pályakérdésbe: volt-e és milyen vonatkozásban a régi magyar hitélet egyéb régi és újabb népek hitvilágával.

A határidő lejártakor jelentkezett ugyan hét pályázó, de két figyelemre némileg méltó dolgot kivéve, a többi „salak volt“, mint Révész Imre írja (Abafi Figyelő, XXIII, 380). A feltett kérdés akkora terjedelmű volt, annyi anyagot ölelt fel, annyi forrásra hivatkozott, hogy az egyévi határidő mindenképen kevés volt s a pályázatnak kielégítő eredménye nem is lehetett. Következtek az alkotmányos átalakulás forró évei, a szabadságharc küzdelmei, az önkényuralom; minden irodalmi és tudományos egyesülés, így a Kisfaludy-Társaság működésének megszüntetése s látszólag a magyar szellemi élet halála. De mindig voltak, akkor is, olyan lelkek, akik nem tettek le a nemzet életének reményéről. Ilyen volt Toldy Ferenc is, aki a rémuralom első hónapjainak elmulta után megindította az Új Magyar Múzeumot, elsősorban az Akadémia tagjainak munkálatai számára, de örömmel fogadott bárkitől és bárhonnán is komoly, tudományos igyekezettel írott munkát. Egy nap nagy iratesomót kap a magyar nép tündéreiből és pogány papjairól, azzal a megjegyzéssel, hogy ez egy készülő magyar mitológiának két fejezete. Toldy nagy örömmel kiadta mind a kettőt az Új Magyar Múzeumban s az első cikk alá tett jegyzetben lelkenedezve jelenti az 1846-i „híres jutalomtétel“ buzdító hatását, melyre többen készültek, de a körülmények miatt a Kisfaludy-Társaság munkáikról ítéletet még nem mondhatott; „...végre most Ipolyi Arnold név alá rejtezni kívánó, nagy készülétű hazafi... a kitűzött kérdést is tágabb körben dolgozta ki“. Senki sem sejtette, hogy az Ipolyi név a pozsonymegyei Zohor község fiatal plébánosát rejti, de a két megjelent részlet az egész országban ismertté tette. Pedig akkor már hatvanat meghaladó gyűjtőtárssal dolgozott, kik közt a legbuzgóbbak Csaplár Benedek, Lugossy József, Pajor István voltak, de legkivált Szentés református papja, Révész Imre, kihez sűrű tartó mély, tudományos barátság fűzte.

Ipolyi már mint a bécsi Pazmaneum növendéke foglalkozott mitológiai kérdésekkel; a Mednyánszky-ház hatása csak fokozta ezirányú érdeklődését; a Kisfaludy-Társaság pályakérdése pedig megérlelte benne az elhatározást, hogy addigi alkalmi gyűjtéseit rendszeresen folytassa s nem törődve a pályázat sorsával, megalkossa a magyar mitológia rendszerét, amint ez nyolc évi megfeszített munkával meg is valósult.

Vezérfénye és mintája ebben a nagy vállalkozásban csak az lehetett, kiről a maga kora azt tartotta, hogy: „Megtanított látni s megnyitott forrásokat, úgy, ahogy azt más nem tudta, s olyanokat, amilyeneket más nem ösmert“, ez pedig Grimm Jakab volt. Grimm munkásságát Ipolyi már első tanulmányai óta ismerte: a korszakalkotó mesegyűjteményt, a nagy művelődéstörténeti értékű jogi régiségeket s főleg a német mitológiát, melyek a történeti nyelvtannal együtt a néplélek multjának és jelenének ismeretére messze világító fáklyát gyújtottak s tudományos becsükön kívül telve voltak nemes rajongással a nemzeti lélek iránt. Grimm példája egész Európára nézve irányadóvá lett, módszerét szinte bírálat nélkül elfogadták mindenütt. Vezélve: „Aki a multról nem akar tudni, arról a jövő sem akar majd tudomást venni“, kitűnően kifejezte a romantikus

gondolkodást, mely az irodalomban s a tudomány minden ágában egyaránt kifejezésre törekedett.

A Kisfaludy-Társaság pályakérdése is ebben a szellemben volt megszerkesztve s ennek alapján fogalmazta meg Ipolyi is a maga feladatát: „A magyar mythologia összes nyomainak összegyűjtése, vizsgálata és ennek nyomán összefüggő előállítás s jellemzése.“ A végcél tehát egy letűnt korszak szellemének teljes és egységes helyreállítása, amint a mitoszok világában tükröződik. Ma már nem mernők a feladatot ilyen merészen kitűzni, ismerve az akadályokat és nehézségeket, melyek útjában állanak. De akkor még teljes bizodalommal viseltettek az ilyen alkotások tökéletessége iránt: ott volt a görög Olympos fénylő példája, a római hitvilág kiépített rendszere s nem vették észre azokat a belső ellenmondásokat, melyek e rendszerek képzelt biztosságát veszélyeztették. Nem vették tekintetbe az isten-kultuszok területi sajátosságait, melyek gyakran legélesebben ellenkeztek egymással, sem a történeti, időbeli különbségeket, melyek egy-egy istenalakot, egy-egy mítoszt a félreismerhetetlenségig megváltoztattak. A vezérelv az egység s a rendszer volt; ami ebbe nem illett bele, azt csúrcsavarva rendbe magyarázták vagy még egyszerűbben elejtették, elfojtották. A mitológiának magában foglalnia kellett először a mitoszok leírását, másodsor történetét és magyarázatát. Ez utóbbi aztán a legtágabb teret nyitotta a tudományos képzelet játéknak, a magyarázó rendszerek versenyének: antropomorfizmus és animalizmus, animizmus és asztralizmus, szimbolizmus és racionalizmus stb. stb. vetekeztek egymással a csalhatatlan elméletek felállításában. Anyagot szolgáltatnak a kútfők, még pedig a történetiek, a régiségtani maradványok, a nyelv tanúsága s a néphagyomány. Az első kettő már Grimm fellepte előtt is nagyon értékelt kútfő volt; az utóbbi kettőnek értékesítése első sorban Grimm érdeme: a nyelv, mint a történeti és a történetelőtti korszakok emlékeinek megőrzője s a néphagyomány, mint a mult életének hű fenntartója. Az élő néphagyományhoz számítja Grimm a regét, mondát, mesét, népdalt, népszokásokat és erkölcsöket, babonás hiedelmeket, előítéleteket, a népies szólásokat, példabeszédeket és közmondásokat. Hogy milyen termékeny volt e gondolat, mutatja magának Grimmnek munkásságában egyetlenegy pont, a jogszokások feldolgozásának gazdag eredményei. Ily módon Grimm voltakép a folklóre megalapítója lett, bár ő enemű kutatásait mind a mitológiának rendelte alá, míg ma hajlandóbbak vagyunk a folkloret tenni meg vezető és összefoglaló tudománynak, melynek a mitológia egyik fontos, de nem fölérendelt része. Ipolyi mindebben híven követi mesterét s elveit a Magyar Mythologia bevezető tanulmányában fejti ki.

A romantikus tudomány azonban nem elégszik meg a mitoszok szorosán vett leírásával és magyarázatával, hanem összekapcsolja vele, jobban mondva tőle elválaszthatatlannak tartja az ősnép, őshaza s az ősnyelv kérdését s itt megint rábukkanunk arra, amit a többi tudományban is találunk: hogy homályos körvonalaiban kibontakozik az egységes őseredet kérdésének fantomja, mely a romantikus történeti kutatásnak végcélja volt s a delibábos álmodozásnak még több teret engedett. Ennek megnyilvánulása a mitológiának, mint a mitoszok szilárd rendszerének fejlődéséről vallott nézet, melyet Ipolyi is elméletének alapjául tesz meg, hogy a kiindulópont egy „ősi tisztább istenismeret“, a kinyilatkoztatáson

alapuló monoteizmus, mely fokozatosan halványulva helyet adott „a pantheizmus, polytheizmus és természettisztelet“ homályosabb felfogásának, „egészen ama legvégső aljasodásig, midőn az ember a durva, értelmetlen magia, sabaeizmus, állatisztelet és fetis“ fokára süllyedt. Wundt ezt a mitológiai elméletek kritikájában (Völkerpsychologie, 2. kiad. IV. köt. 1. rész) a „constructiv mythologia regressiv fejlődélméletének“ mondja. „Constructiv“-nak nevezi, mert előleg egy elvet szerkeszt meg s ebből vezeti le rendszerét. Ez az előleges elv itt, hogy a kezdet csakis a monoteizmus lehet, mely kinyilatkoztatás útján lett az őshonban lakó, egy ősnyelvű ősnép tulajdonává. — „Regressiv“ fejlődésnek pedig nevezi azért, mert a tökéletes kezdetből romlás, elfajulás útján ment át a mitológiai felfogások többi fokozatain. Ez az elmélet a maga korának egyik, bár már több oldalról támadott, de mégis sokszorosan vallott felfogását képviseli. Ipolyi ezt is lényegében Grimmtől veszi át s erős támaszt talál a mitológia többi egykorú irodalmában. Természetes, hogy ez a pont volt az, melyben az ellentétes nézetet valló kritika legkönnyebben megtámadhatta, midőn Csengery Antal nekiszegte az ő — szintén nem eredeti, hanem mástól tanult — „constructiv progressiv“ elméletét, mely szintén előre felvett elv alapján a fetisből indul ki s végül a monoteizmusig jut el. A vita eléggé éles, és mai szemmel nézve meglehetősen meddő volt. Az elvek harca mögött voltaképp pártsajtó harca folyt, mely Ipolyit és Csengeryt sakkbáboknak használta. S bár Csengerynek negative igaza volt, midőn Ipolyi elméletének gyöngéit kimutatta, de Ipolyi igazi érdemét nem méltatta, mert meg sem látta. Apróra szétszedte és cáfolta a félszáz lapnyi bevezető tanulmányt, a félezer lapnyi, kincset érő anyaggyűjteményért pedig alig van egy-két elismerő szava, és nem bevesülte meg az egy évtizedre terjedő, hihetetlen lelkes és gazdag eredményű munkát, csak azt a sovány absztrakciót mérlegelte, melyet a szerző belőle levont. De maga Ipolyi sem ismerte érdemében saját munkáját. Nem azt találta meg, amit keresett, s amit talált, azt nem ismerte fel. Kereste a magyar élethívilág rendszerét és eredetét és *megtalálta a magyar folkloret*. Úgy járt, mint Böttger, aki aranyat keresett bűvös tégelyeiben s megtalálta az emberiségre nézve sokkal hasznosabb és becsesebb, igazán aranyat termelő porcellánt.

Ipolyit a nem várt és igazságtalannak érzett támadás nagyon elkedvetlenítette, annál is inkább, mivel az Új Magyar Múzeumban megjelent két mutatvány után örömmel várták könyvének megjelenését. Toldy Ferenc lelkesen hirdette és dicsőítette, Reguly Antal hasonlóképen magasztalta; a könyv megjelenése után pedig a napilapok, igaz, hogy nem alapos, de dicsérő ismertetéseket írtak. Csengery Antal kedvezőtlen bírálatának már előre híre futott, mert Csengery nem titkolta véleményét; mikor aztán 1855 június 11-én bírálatát mint akadémiai székfoglalót felolvasta s az előadás a Budapesti Hirlapban (1855, 758—769. szám) meg is jelent, Ipolyi válaszra készült. Az ellenbírálatot azonban nem maga írta meg, hanem tárgyi cáfolatait átadta Danielik Jánosnak, aki Ipolyi érthető felháborodásából biztatást merítve, ugyancsak élesen fogalmazta meg a választ a Religio hasábjain (1855, II. 28—35. szám), melyben Csengery személyét sem kíméli. Ámbár az ellenbírálat Ipolyi adatain épült és sugalmazásából eredt, ő maga nem volt megalégedve vele, különösen hangja miatt. „Danielik dúlfül Csengery ellen — írja Révész Imrének — s innen szövege is kelleltlenebb lőn, mintsem lehetett volna sok alapos megjegy-

zések és czáfolatoknál fogva... egy szóval elmondhatom én is... Engem ostobán dícsértek és ostobán támadtak." A vitának, mely akkor elült, Ipolyi halála évében, 1886-ban volt még egy utóhangja, mikor Gyulai Pál Pór Antalnak Ipolyiról szóló füzetét bírálva, nem minden harag nélkül kel barátjának, az azóta elhunyt Csengerynek védelmére.

Csengery maga nem válaszolt Danielik támadására, hanem bírálatát később Történeti Tanulmányai I. kötetében kiadta: „Tanulmányok a magyarok ősvallásáról“ fő-, és „A módszer“ alcímmel, hozzátévé, mintegy mintául, hogyan képzelte ő egy magyar mitológia megírását, „Altaji párhuzamok“ című tanulmányát, melyben a magyar ősvallás nyomait az altaji népeknél keresi.

E vitából később tudományos legenda keletkezett. Minthogy Ipolyi könyve kezdettől fogva a könyvpiac ritkaságaihoz tartozott s már a múlt század nyolevanas éveiben akkor hihetetlen nagy árat: 40—60 forintot kértek érte, az a mendemonda terjedt el, hogy Ipolyi elkeseredésében kivonta könyvét a forgalomból és elégette, ezért olyan ritka és drága. Bár ezt alaposan megcáfolták s a ritkaság okát a csekély, összesen 300 példányszámmal eléggé megmagyarázták, ez a vélemény még ma is igen közkeletű (l. EPhK. 1898. 604; Ethnogr. IX. 328; Katona Lajos, A m. myth. irodalma, záró jegyzet). Pedig Ipolyi levelezése azt bizonyítja, hogy nemhogy műve elpusztítását, hanem második kiadását tervezte, kapott is ajánlatot 4000 példányra; de egyéb, roppant nagy efoglaltsága és másirányú tanulmányai teljesen elvonták erről a térről, melyen ő elvi álláspontjánál fogva is újat alkotni alig bírt volna, legfeljebb új adatokkal szaporíthatta volna óriási anyagkészletét (v. ö. Irod. Közl. 1902. 473—484; Akad. Ért. 1915. 236).

A külföldi elismerés elégtételül szolgálhatott Ipolyinak az itthoni támadásért, melyet 1858-ban az Akadémia Marczibányi-díja is enyhített. Wolf, a göttingai „Zeitschrift für Mythologie“ szerkesztője szívesen közli magyar vonatkozású cikkeit. Wilhelm Schott, a hírneves berlini orientalista eredetiben olvassa könyvét s elismerőleg ír neki. De legbüszkébb volt Grimm Jakab kedvező véleményére, ki levélben köszöni meg a neki küldött példányt: „Okom van büszkének lenni Magyar Mythológiájára, mely egészen az én Német Mythologiám terve szerint van berendezve.“ Ipolyi nemcsak mintául választotta Grimm könyvét, hanem még munkaközben vele személyes érintkezésbe jutni is igyekezett. Ez meg is valósult, mikor tanítványa, báró Mednyánszky Dénes Berlinben tartózkodott s a nagy német tudóst külön ezért felkereste. Így Grimm értesült Ipolyi munkájának készültéről, könyveket küldött neki, szóval bensőleg érdeklődött az ő tudományos irányának első külföldi hajtása iránt (v. ö. Irod. Közl. 1902; Bleyer, Hazánk és a német philologia, 1910. 97—99; Thienemann, Grimm és Ipolyi. EPhK. 1923, 124). Már csak ez az igazán szakszerű elismerés sem teszi valószínűvé, hogy Ipolyit a teljes elkedvetlenedés és elkeseredés térítette volna el mitológiai kutatásaitól, hanem inkább archaeológiai, műtörténeti és oklevéltani tanulmányai, melyekhez nagy könyve után visszatért.

Egy ideig foglalkoztatta még annak a néphagyományi gyűjteménynek kiadása, melyre Mythológiájában egyre hivatkozik s melynek közzétételére magát mintegy kötelezve érezte. De időközben megváltozott nézete a hagyományok lejegyzésének és gyűjtésének módjáról. Midőn műve elő-

készületében a népi anyag összehordására munkatársakat keres, csak a mesékben találhatóak vélt mitológiai tartalom iránt érdeklődik; az elbeszélés költői bája, mely a Grimm-meséket a német irodalomban korszakosakká tette s melyet nálunk csak az Arany László gyűjteménye ér el, az ő szemében, ki maga nem volt jó elbeszélő és szépíró, mellékes volt. De mikor Erdélyi Jánosnak 1855-ben, Gaal Györgynek pedig 1857-ben új mesekötetei megjelennek, Ipolyi bíráló ismertetésében már erősen kiemeli a jó előadás szükséges voltát. Nem minden adalék egyenlő értékű; a jó tartalom járjon együtt a jó formával s ezért a gyűjtő csak jó mesélő ajkáról jegyezze le szövegeit. Az Erdélyi- és Gaal-féle anyaghoz hasonlóan nem való a kiadásra. A mesék szerkezete egyenetlen, előadás és nyelv tele van a lejegyzők szögletességeivel és tudákos, nem is irodalmi, hanem feszes aktafordulataival. Míg mitológiáját írta, a meséket csak adattáraknak nézte; azután, mintegy megszabadulva e szemponttól, meglátta egyéb értéküket is. Így aztán elmaradt a gyűjteménynek akkori közzététele. Nagy folklorisztikus értéke miatt hat évtized múlva, 1914-ben a Kisfaludy-Társaság Sebestyén Gyula bevezetésével és Kálmány Lajos szakszerű jegyzeteivel a Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatában kiadta s így megmentette az elkallódástól, mely már-már fenyegette.

Ha mai szemmel nézzük Ipolyi munkásságának eredményét, akkor könyve bevezetésének, mely mitológiai rendszerét és magyarázatát tartalmazza, már csak történeti értéket tulajdoníthatunk. Már a maga idejében egy tetőpontján túlhaladott felfogásnak volt képviselője, bár az iránynak hívei még erősen védték álláspontjukat. De ebben is nagy érdeme volt, hogy egyáltalán volt bátorsága az akkoriban teljes zűrzavaros felfogások tömkelegében s a mi kezdetleges mitológiai kísérletezéseink közt valamilyen rendet és rendszert teremteni s így a mi irodalmunknak megvetni a mitológiai kutatásoknak igen széles alapját, merészen kezdeményezni ott, hol addig csak bizonytalan tapogatódzásokat lehetett találni. Az értéküket vesztett részek közé tartoznak magukban a fejtegetésekben található délibábos szófejtések, melyekre megállapításait építette; nem áll meg ma már párhuzamainak legtöbbje sem, amelyet sokszor igen halvány s néha erőltetett hasonlóságok alapján állapít meg. Az akkori nyelvtudományban, Czuczor és Fogarasi szófejtéseiben a történeti, genetikus egybevetés helyett a metafizikai hasonlítás uralkodott, mely a pusztá hangokhoz kapcsolt jelentést, képzeteket és fogalmakat s ily módon egy nyelven belül is, tekintet nélkül helyzetükre, a véletlenül előforduló hangok alapján, a legtávolabb álló szavakat etimológiailag összekapcsolta (pl. *ürge*, *agár*, *egér*, mert bennük a „mozgást jelentő“ *r* és *g* előfordult); de ezt aztán az ősi származás egységének elmélete alapján minden nyelvre is kiterjesztette, úgy, hogy egy-egy magyar szót a legkönnyebben hasonlítottta nemcsak finn-ugor és mongol szavakhoz, hanem egy füst alatt perzsaéhoz, latinhoz, franciáéhoz, görögéhoz, szanszkrithez (pl. a *tűz* szó így lesz a francia *tison* s a görög *Zeus* szó rokona). Ugyanígy tesz Ipolyi is; az ősi egység alapján a szavak, meseelemek, vallásos képzetek minden népnél minden népével rokonok és összehasonlítás útján egybekapcsolhatók. De itt is megint elvitathatatlan érdeme az, hogy ő az első, aki ezen a téren komolyan keres, kiben sejtelemszerűen kialakulóban van a mesetípusok és mesemotívumok fogalma, ilyen irányban s ily módon boncolgatja a mondák és mesék anya-

gát s ezzel módszert ad, melynek sokáig nem akadt követője s melyet évtizedekkel utóbb újra meg kellett tanulnia a magyar kutatásnak. Egyes fejezetei, például a hőskről szóló, melyben az Etele, Csaba, Csanád, Mátyás, Toldi mondáit elemzi, nem eredményeiben, hanem módszerében a mai kutató bámulatát kelti fel, de egyszersmind sajnálatát is ébreszti, hogy ím egy kitűnő útmutatást annyi időn át használatlanul hevertettünk. Ő valósággal megvetette ezzel nálunk, nem az összehasonlító mitológiának, mint ő hitte, hanem az összehasonlító folklornak alapját. Hogy mennyire helyes úton vezette ebben a sejtő megérzés, mutatják azok a mesepárhuzamok, miket később az Erdélyi- és Gaal-féle gyűjtemények ismertetéseiben megállapít. Ő voltaképp időnek előtte és öntudatlanul művelt olyan tudományt, melynek kifejlődése jóval ő utána kezdődött s amelynek az ő idején másutt még nem tudtak helyet szorítani, mint a mitológiában. A Magyar Mythológiában összehordott és tárgyi szempontból kitűnően rendezett anyag, mely nemcsak tömegénél, hanem minőségénél fogva is elsőrendű értékű, a jövőben is mellőzhetetlen forrása lesz a folklóre kutatóinak. Mert nincsen olyan kérdés e körből, nincsen olyan néphagyományi elem és indíték, melyhez ne találánk benne anyagot és útbaigazítást.

Ezenkívül van Ipolyi könyvének nagy irodalomtörténeti értéke is. Az abszolutizmus korában megteremti vele egy régen letűnt, ősi életnek képét, melyben a magyar világnézet a maga eredeti tisztaságában tükröződik. A költők szívesen merítenek belőle anyagot, midőn költői ihlettel a magyar multat idézik fel. Az ó-magyar világ vallási, állami és társadalmi életének képét, melyet Dugonics lobogó lelkesedéséből, Vörösmarty pedig romantikus képzeletéből teremtett elő, most Ipolyinak művéből, mint történeti valót, a valóságnak hitelével alkotják meg. Hogy másra ne utaljak, Arany a hún eposz tárgyához, az Utolsó Magyarhoz ilyes természetű adatokért Ipolyit veszi tanácsul és könyvét megjelenésétől fogva egyik legkedvesebb forrásmunkájának vallja. Minthogy Ipolyi a maga célja érdekében szinte az egész magyar irodalom anyagát is feldolgozza, az irodalmi forráskutatás is nagy becsben tartja a Magyar Mythológiát, mert akárhányszor nyomra vezet, ahol más eszközök megtagadják a szolgálatot.

Am egy nagy akadálya van, s véleményem szerint a multban is legfőbb oka az volt, hogy Ipolyi könyve igazán azzá lehessen, aminek lennie kell: a folklóre, a mesekutatás s az irodalomtudomány igazi segédkönyvévé, ez pedig nagy ritkasága és nehéz hozzáférhetősége. Pedig nélküle igen sokszor olyan hiábavaló munkát végzünk, amit a példátlan szorgalmú kutató már régen elvégezett. Ezért igen nagy szükség volna arra, hogy a Magyar Mythologia hú utánnomatban újra napvilágot lásson: Sajnos, a ma s a közeljövő erre nem igen biztat reménnyel, de rá kell mutatnunk, hogy a magyar kutatás érdekében feltétlen szükség van rá s mihelyt lehet, meg kell valósítanunk.

Ez év októberének 20-án száz esztendeje, hogy Ipolyi Arnold megszületett. Évtársai közt a költői lángelme elsőrendű csillagai ragyognak; a tudós fők közt őt is előkelő hely illeti meg. Midőn emlékét felújítjuk és kimutatjuk helyét a magyar tudomány történetében, késő elégtételt szolgáltatunk neki azokért a fájó tapasztalatokért, melyek a tudós pályán ritkán kerülhetők ki. Ezzel tartozunk neki s tartozunk a magyar tudomány nevében önmagunknak is.

Tolnai Vilmos.

Ipolyi Arnold folklorisztikai munkássága:

Tündérek a magyar ősvallásban. Papok a pogány magyaroknál. (Új Magyar Múzeum I. 589, 642; II. 275, 352. — E két fejezet a könyvben bővítve és módosítva jelent meg.) — *Magyar Mythologia.* Pest, 1854, 8-rét, LVI. és 600 lap. A M. T. Akadémia 1858-ban a Marczilányi jutalommal tüntette ki. — *Beiträge zur deutschen Mythologie aus Ungarn.* Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde. Göttingen, 1854. 257. — *Die Milchstrasse im Ungarischen.* U. o. 1855. 160. — *Ungarische Sagen- und Märchenzüge.* U. o. 1855. 165. — *Horka, Herka.* U. o. 1855. 254. — *Tátos.* U. o. 1855. 262. — *Erdélyi János: „Magyar népmesék“ új kötetének ismertetése.* Magyar Sajtó. 1855. okt. 7. 82. sz. — *A magyar népmeseügy s különösen Gaál György mesegyűjteménye.* Új M. Múz. 1858. I. 413. — *Egyet. Magyar Encyclopaedia* mitológiai cikkei az A betűben *Atok-ig.* I.—IV. köt. 1859—1862. — *Magyar ősröllési és nyelvemlék.* Századok. VI. 1., 116. 1872. — *Ipolyi Népmesegyűjteménye.* Kisf. Társ. Magy. Népk. Gy. XIII. 19.4.

Irodalom:

Csengery Antal: Ipolyi Mythológiájáról. B. Hírlap. 1855. 758—769. sz. és Történeti Tanulmányok. I. 1. 1870. — *(Danielik János),* Ipolyi Arnold Magyar Mythológiájának ügyében. Religio, 1855. II. 28.—35. sz. — *Gy. P. Pór Antal,* Ipolyi élete és munkái. Bp. Szemle. XLVII. 329. 1886. — *Révész Imre* levele I.-hoz 1855. Abafi Fgyelg. XXIII. 365. 1887. — *Ipolyi* levelezése Révész Imrével. 1854—56. Irod. Közl. II. 471. 1892. — *Ipolyi* levelei. Akad. Ért. 1915. 223. — *Ipolyi és Grimm* viszonyára: Bleyer J. Hazánk és a német philológia. Akad. Érték. 1910. — *Thienemann Tiv.* EPhK. XLVII. 122. 1923. — *Katona Lajos:* Mythológiai irányok. Ethn. VII. 121, 272. — U. a. A magyar m. irodalma. Ethn. VIII. 54, 266, 287. és Kny. Mind a két tanulmány: K. L. tanulmányai. Kiadja a Kisf. Társ. 1912. II. 169, 199. — *Gyulai Ágost:* I. mythológiájának sorsa. EPhK. 1898. 1898. 604. és Ethn. IX. 328.

MOHÁCS A MAGYAR FOLKLOREBAN.*

A mohácsi néphagyományok ezideig még nem akadtak rendszeres felgyűjtőre s ezért természetes, hogy amit belőlük eddig ismerünk, az csupa történelmi monda. A gyűjtőket, feljegyzőket tudniillik itt elsősorban az 1526-i nagy események érdekelték, ezek iránt kérdezősködtek s ezekkel kapcsolatban is természetesen csupa történelmi mondákat kaphattak. S rendszeres gyűjtés hiányában természetesen aránylag ilyet is csak keveset. Pedig hogy a mondafejlődés már mindjárt a mohácsi vész után következő években megkezdődött: bizonyítják régi forrásaink,¹ s hogy máig sem állott be: bizonyítják szórványosan megjelent népi vagy a népre hivatkozó feljegyzéseink.² S ezen újabb feljegyzések közt legérdekesebbek a Pesty Frigyes Helységnévtárának³ eddig sehol fel nem használt adatai, melyeket 1865 április 20-án vettek jegyzőkönyvre a legöregebb mohácsi polgárok kihallgatása alapján Kóbor Antal prépost és Baksa József főbíró.⁴

Időrendbe szedve ezeket a szétszórt mondai adatokat, a mohácsi népköltés eddig ismeretes monda-anyaga a sok hivatkozás dacára is csak igen szűkkörű és szegényes keretbe zsugorodik össze.

A község eredet-mondája egyszerű névadó monda: Mohácsot a soká-cok alapították, s az első megtelepülők a *sátoristyei* pusztán ütötték fel *sátraikat* és itt tanyáztak addig, míg a községet közös munkával fel nem építették. A magyarok csak későbbben, az 1526-ban megfogyatkozott sokác

* Kivonat a Magyar Néprajzi Társaság mohácsi vándorgyűlésén tartott előadásból.

¹ L. összegyűjtve: Budai Ferenc, Magyarország polgári históriájára való lexikon a XVI. sz. végéig, 1804—5.

² A Vasárnapi Ujság 1861. és a Sürgöny 1863. évfolyamain kívül: Nagy Miklós, Magyarország képekben, 1871. Nagy Iván, Magyarország családai, 1885. Osztrák-Magyar monarchia irásiban és képbén, 1896. Várady Ferenc, Baranya multja és jelene, 1896. Thirring Gusztáv, Budapest környéke, 1900.

³ A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában.

⁴ E források adatait most még azzal a néhány följegyzéssel is megpótolom, melyeket Mohácsban és a csatatéren tettem.

lakosság kérésére költözködtek át Szebény községéből. A még utóbb bevándorló görögök első települési helyét a *Görög-hegy* neve őrzi. (Pesty: 4:226.)

A község további történetéből egész a mohácsi vészig mit sem tud a nép. A Szolimán támadását azonban a már igen korán megkezdődött monda-képződés egészen népi gondolkodásra valló naivsággal egyszerű bosszúhadjáratnak magyarázza azért, mert a szultán követét, Behrám csauzt, II. Lajos a tatai várba záratta, majd a keleti bástyáról a mélységbe dobatta. (OMM. 14:492.) Ilyen kisebb büntető beütésre gondoltak a népmonda szerint a mohácsiak is, mert a törökök közeledésének hírére sem menekültek el, sőt védekezésre készülvén, pár nap és éj alatt a Sátoristyén *Földvárat* emelnek. (Pesty: i. h.)

Szintén nagyon régi, de Mohács környékén nagy részben még ma is élő néphagyomány, ami II. Lajosról Budainál így van följegyezve: „Írják, hogy ő bór nélkül született volna, és minthogy gyenge teste semmi takarót s orvosságot nem szenvedhetett, ötöt az orvosok egy a gerincénél végig hasított és béle-kivetett disznóba tették és abban mindaddig tartották, míg az hülni kezdett, akkor pedig ismét másikat hasítottak, mindaddig, míg a kised egészen bebörödzött.“ (2:564.) „... Mondják, hogy mikor a koronát (kétéves korában) fejébe tették, sírva fakadt, melyet sokan szomorú jövődre magyaráztak.“ (2:565.) Tehát: „Idő előtt született, idő előtt választódott és koronázódott királynak, idő előtt kezdett beszélni, idő előtt házasodott meg, idő előtt ütközött meg és időnap előtt halt meg.“ (u. o.)

Budától az ütközetig is egymást éri a sok baljóslatú jel. „Budáról (kiindulva) egy Érd, vagy amint ma hívják, Hansabék nevű faluban szállott meg. (Reggel a kastélyból kijövet, a római úton) legkedvesebb fekete paripája hirtelen megdőglött, melyből némelyek mindjárt rosszat jövendöltek.“ (Budai 2:569., 1. még Thirring 125.) Másutt egy titokzatos idegen kér hozzá beboocsáttatást és nem engedi magát elutasíttatni. Végre az udvarnokok engednek, de komédiát rögtönöznek és egy közülök a király képében fogadja az idegent. Az idegen szárazon elmondta, amit akart: „Jól tudom, hogy nem te vagy az akinek magadat mutatod; de mondd meg a királynak, hogyha nem tetszett engem fogadni, tessék neki az ütközetben elesnie.“ OMM 14:492. Dunaszekeső alá érve, hirtelen egy vén cigányasszony ugrik eléje egy bokorból s merően rá nézve ezt kiáltja neki: „Nem tudom, ki vagy, de orcádon a halál jele! Eljöttél ide, de élve nem mégy el innen! De mire a cigányasszonyt megfogni akarták, úgy eltűnt, mintha ott sem lett volna. (Saját följegyzésem.)

Az ütközet előtti napot a dunaszekesői kastélyban tölti. (Nagy 1:267.) Délután vitézei egy törökké lett magyart fogtak el és vezettek eléje, s ez vallatásban azt mondotta a királynak, hogy: „Felsőleges királyom, életem-halálom kezébe ajánlom, de jól összeszedjétek magatokat, mert annyi itt a kontyos, hogyha hasra feküdnétek is, eltartana három napig, amíg a király uram katonái lenyakaznák őket.“ (Saját följegyz.)⁵

Tomori Pál ezalatt Babarc mellett üttette fel sátrait s csapata az

⁵ V. ö. „Pekri Jánost 1521. elfogták, törökvallásra kényszerítették és megházasították. Már gyermekei is voltak, mikor 1526. Solimán táborában kijött Lajos király ellen. A mohácsi veszedelem előtt egy vagy két nappal általszökött a Tomori táborába, ahonnan a királyhoz vitték őtet. Mikor azt kérdeznék tőle, mit remél a beállandó ütközetről? azt felelte: hogy ő ugyan a magyarokat rémíteni nem akarja, de ha igazat kell mondani, oly sokan vagynak a törökök, hogyha azoknak kezeiket mind hátra kötöznék is, mégis dolgot adna harmadnapig azokat a magyar tábornak levágni“ (Budai 3:61.)

ütközet alatt is „a magyarok balszárnyát képezte és Babarc falura támaszkodott“; Tomorinak, a *papnak harcától* vette tehát a népmonda szerint *Babarc* mai nevezetét. (Vas. Újs. 1861: 53., Sürgöny 1863: 79. sz.)

A Szolimán emléke is igen élénken él a nép emlékezetében. *Sátra a Sátoristyén* állott s a közelben levő kútat is azért hívják ma is *Törökkút*-nak, mert abból a Szolimán ittartózkodása alatt csak egyedül az ő számára volt szabad vizet hordani; ezért éjjel-nappal erős őrség tanyázott a kút mellett. Olyan szigorú volt a tilalom, hogy még az őrség egy tagját is lenyakazták, mert egy tikkasztó napon inni mert a kút vizéből. (Pesty i. h.) A monda ma is élő voltát Mohácsoson többen megerősítették.) Egy másik monda szerint azonban a Szolimán sátra nem itt, hanem a feketekapú határdombnál levő *Törökhalmon* állott; idáig hatolt az a harminckét magyar vitéz, akik Szolimán megölésére szövetkeztek s itt vagdalták el lovaik térdeit a lesben álló janicsárok és a halom tövének buja friss aljában rakták halomba fejüket. (Pesty: i. h.)

Hasonló véres hősi monda fűződik a *Vaskapuhoz* is: itt alkotott a háromszáz vitéz pécsi diák élő vaskaput a török ellen; itt vívták thermopylae-i küzdelmüket s lelték hazájuk védelmében ifjú halálukat. A velük való harcban elesik a támadó török sereg parancsnoka is, akit aztán a *Bégréten* temetnek el katonái. (Pesty: i. h.)

A busiglicai *Lestemplomának* környéke is magyar vitézek esontjait fedi; kora hajnalban egy török vezér bujt itt meg csapatával s innen rohanta meg az ütközet kezdetén a Lajoshoz induló királyi testőrsapatot. A király minden hű és bizalmas ember elesett s ezért maradt annyira magára a menekülés idején. (Pesty: i. h.)

Halála történetének mindkét változatát ismeri a népmonda. A Csele-patakba fúlásáról így szól a népdal:

Lajos király lefordult a lováról,
bele bukott Csele patak árkába;
Csele patak tele szederindával,
odavan a Magyarország királya!

OMM. 14:292.) Más népmonda szerint azonban sikerült kivergőnie az ütközetből. Királyi ruháját lehányván magáról, éjszakáig a holttestek közé feküdt; ekkor hű kuktája segítségével egy elesett török ruhájába öltözve Dunaszekesőre fut. A kastélyban összegyűlt főurak azonban ellenségei voltak: levágták, a török ruhát lehúzták róla és megint királyi ruhába öltöztetvén lóra kötözték s még azon éjjel a Csele-patakába dobták. A király azonban csak egyedül ment a főurak közé, kuktája kinn maradt a cselédség között, s mert róla a főurak semmit sem tudtak, meg is menekült. Tőle tudta meg a királyné a gyilkosságot és segítségeért sok kincessel ajándékozta meg. Legutolsó ivadékát a mai öregek apái még ismerték. (Saját följegyz.)⁶

Ugyancsak egy hű emberének, Kecskés Pálnak lován menekült meg az ütközetből Báthori István nádor is; Kecskés fogságba esik, de Báthori később kiváltja. (Nagy Iván 6:140.)

Mint II. Lajos, ugyanúgy még többen is odapusztultak a vérréváltzott vízű Cselébe; s a helyet, hol ezeknek és *lovaiknak* hullái összetorlódtak, máig is *Konyicának* nevezi a nép. (Pesty: i. h.)

E gyászemlékü napról nem ismer több mohácsi mondát a magyar

⁶ V. ö. „A nép hiedelme szerint a csata után ide (t. i. a dunaszekesői kastélyba) vissza is menekült s itt lett valamely titkos bosszú áldozata.“ Nagy 1:267.

folklore. Pedig ahonnan rendszeres kutatás nélkül is ennyi monda akad, ott biztosan többnek is kell lennie. S hallottam is, hogy az öregek közül még többen ismernek egy egész hosszú „nótát“ a Lajos király megmeneküléséről és meggyilkoltatásáról.

A későbbi törökkorból is több népmonda él a helységben. Ezek közül az egyik a *Kadia* nevét magyarázza azzal, hogy itt tartották törvény-székeiket a török bírák s itt osztották ki az elítélteknek a talpraalót. (Pesty: i. h.) A másik pedig Szelim bégről szól: még a császárnak sem volt olyan szép pipája, s oly gyönyörű szeretője, mint neki; de egyszer követ érkezik hozzá a császártól s a császár nevében egy pohár borral kínálja meg; Szelim megissza, lefekszik s aztán „pipáját szívja, babáját csókolja, amíg meghal.“ (Várady 1:325.)

A harmadik törökkorbéli népmonda a farsangi *busójárás* eredetét magyarázza. Mohács lakossága a török háborúk zivatarai között az ellenség elől elhagyatottabb helyekre, különösen a sziget vadonjaiba rejtőzködött, s ott fegyvereket kovácsolva, magát erősítve, a bosszút táplálva várta az öregek által megjövendölt jeleket: az égzengést, a földindulást és mennyei tüzeket, melyek a bosszú elérkezésére fogják felhívni őket. Végre nagysokára, talán száz év múlva, a jelek mutatkozni kezdtek. S megjelent reher paripán az aranyruhába öltözött vitéz, aki azt parancsolta, hogy a száz év alatt készült kürtöket megfujják, az ijesztő fasisakot fejükre húzzák, varázslattal félelmes hanguvá tett kolompjaikat derekukra kössék s a Dunán át éjjel a városra törjenek. Az éjjeli álmából felriasztott török a támadók láttára azt hitte, hogy a rossz szellemek jelentek meg s egymást ölve, tiporva futottak ki a városból, otthagyván minden drágaságukat, vagyonukat. (Várady u. o.)

A többi ismert népmonda már a későbbi időkből való. A csornai völgy például egy magyarrá lett török nagyúr birtoka volt, aki Törökországból menekült ide egyetlen leányával és roppant kincseivel, akárcsak a „Szilágyi és Hajmási“ mondájával kapcsolatban ismert Csalopia Dávid Katalin nevű leányával. (Pesty: i. h.) A csenesevári hegyel kapcsolatban pedig valami Csenese nevű úrról s a jenyei hegyel kapcsolatban valami Jenyei nevű gazdag özvegyasszonyról „regélnek történeteket“, melyekből azonban — sajnos — semmit sem jegyzett föl Baksa József főbíró uram. Érdekes mondákra utalnak a Koszklodernél is; ez t. i. egy ilyen nevű rablótól vette volna nevét, ki itt lakott s innen fosztogatta a kereskedő hajókat. S hogy végül két kómikusabb népmondát is megemlítek: a Konzakaglava nevű fok a szigetben onnan kapta nevét, mert a lakosok ezen a fokon át a szigetre összeszedett löfejekeken csináltak maguknak átjárót; a Mocskos pedig onnan vette nevét, mert a hajóslegények ott szoktak volt megmosakodni. (Pesty: i. h.)

Nem sok ugyan ez a népmondai anyag, de mégis elég annak bizonyosságára, hogy amint Baranya vármegye egyéb községeiben, úgy itt is bőven volna gyűjteni és följegyezni való; még pedig olyan, aminek nem volna szabad elvesznie, s amit nagy kár, hogy már eddig is nem ismerünk. S amily nyeresége volna a magyar folklore-nak, éppoly dicsősége lenne Mohácsnak, ha az a sok népmonda, ballada és dal, mely itt a mohácsi vészről, a török korból még föltétlenül ismeretes a nép között, felgyűjtőre akadna. S annak a nagy ünnepségnek, mely 1926-ban itt bizonyára le fog folyni, egyik legszebb és legértékesebb programmpontja lehetne a mohácsi néphagyományok megjelenése.

Szendrey Zsigmond.

EGYKORÚ CSEH KRÓNIKÁS ÉNEKEK A MOHÁCSI VESZEDELEMRŐL.*

Mikor a mohácsi veszedelemről szóló énekekkel akarunk foglalkozni, számot vetünk azzal, hogy a mai történetírás az ilyen adatokat, sok csalódása után, már nem veszi közvetlen forrásul, csak komoly kritika és rostálás után fordul feléjük, mert bizonyos szint, hangulatot adnak, s ha magát a tárgyalt eseményt nem is világítják meg hitelesen, de akaratlanul is jól jellemzik saját korukat, valamint a környezetet, amelyben támadtak. E közvetlen hangú népi dokumentumokat, az egykorú cseh krónikások mohácsi énekeit, némi magyarázat és kritika kíséretében adjuk itt, mert irodalmunkban eddig ezek ismeretlenek, viszont a csehek, bár apró zenei közleményként, kommentár nélkül kiadták, de sem a szereplő személyekkel, sem az előadás hitelességével nem foglalkoztak.

Ma általános elv az, hogy a XVI. századbeli krónikás énekek és a velük rokon prózai apró nyomtatványok, tulajdonképpen röpívek, a mai hírlapirodalom őseinek mondhatók, mert mai késő nemzedékük összes hibáival és erőnyeivel dicsekednek. *Grasshof* irodalomtörténeti beosztása szerint legközelebb állanak a magánlevelezés útján közzétett újságokhoz, ami egykor a hírlapokat pótolta, de mégis szűkebb körűek a levélnél, mert rendszeren csak egyetlen esemény közlésére szorítkoznak; ellenben, mivel már sajtó útján, sok példányban terjednek, hatásuk nagyobb, hisz' nagyobb közönséget foglalkoztatnak. Ezeket a sajátos újságokat megteremtette a közönség szenzációéhségére támaszkodó új sajtónak üzleti munkakedve, sőt úgyszólván megsabta a mainak is az irányát. Ha egynéhányat végiglapozunk, látjuk, hogy ez a sajtó a viszonyokhoz mérten mennyire modern, fürgé a hírszerzésben és emellett szerény. Legtöbbje névtelenül jelenik meg, elhallgatja nemesak a forrását, de még a kiadóját is. A közlekedés nehézségei mellett érthető, hogy hírszerzőjében nem válogat, adatai azért ferdék és megbízhatatlanok. A párhuzamot még jelen tanulmányunk szűk keretén belül is tovább fűzhetjük: látjuk a kelendő cikk változatlan utánnyomását, de más nyomda részéről, látunk új címlapkiadást, illusztrációs, hangjegyes és olesó ponyvakiadást, bővített, de nem javított új utánnyomást, esetleg a gyors munka jeléül ellenmondást a szöveg kezdete és vége között. Ezt a sok műfogást, gyarlóságot azonban ma is megbecsátjuk a cél érdekében, mennyivel több elnézést tanusított a XVI. századbeli sajtó még el nem kényeztetett közönsége!

Bár e röpíveket a mai sajtóhoz hasonlítjuk, nem feledjük azt, hogy e rokonvonások mellett lényeges eltéréseik is vannak, ilyen például az, hogy ez a sajtó még nem irányítja a közvéleményt, inkább maga igazodik utána. Mert a krónika vagy ének sűrű szerzője megírhatta ugyan a maga művét, de sajtó útján csak akkor látott napvilágot, ha azt a köztetszés, már az énekesek ajkán, előzőleg approbálta. Még a megrendelésre írt műveknek is ez volt az értékmérője, az ilyen erkölcsi cenzura szabta meg aztán a kinyomtatott röpív terjedését is, mert ha nem ment szájról-szájra, hasztalan fáradozott rajta a kiadó.

Rövidre fogva, így jellemezhetők a világpiacon megjelent mohácsi verses vagy prózai krónikák is. Tudjuk, épp ez időtájt, a XVI. század

* Kivonat a Magyar Néprajzi Társaság mohácsi vándorgyűlésén tartott előadásból.

első negyedében, dúló vallási harcok irodalmi jelenségei mellett sűrűn tűnnek fel a török veszedelmet hirdető újságok, ezek már Zeitungoknak is nevezik magukat, mint a később oly általános *Türckenfurcht* Német és Olaszországból jövő ponyva termékeinek úttörői. Számunkra ezek érdekesek azért, mert általuk lett figyelmessé a távolabbi világ régi harcainkra a törökkel, Európa ezekből ismerte meg hazánkat. Némileg más természetűek a szorosan vett mohácsi vészről szóló német röpívek, melyek első ismertetését Fraknoi Vilmosnak köszönhetjük (Magyar Könyvszemle, 1876. évi 1. füzet). Itt, nyomban a végzetes csata után, tehát 1526 augusztus 29-től ezévi november végéig megjelent öt német nyomtatványt mutat be. Ezt a sort ma megtoldhatjuk további hét német szöveggel,* valamint két cseh kötöttnyelvű nyomtatvánnyal, egy kéziratban maradt tót verses variánszal és egy, ugyancsak kéziratossal cseh énekkel. Szóval csak a közvetlen szomszédságból eddig összesen tizenhét tételnyi hadi irodalmat ismerünk e három hónap terméke gyanánt, ami az akkori sajtóviszonyok között bőven igazolja, mennyire foglalkoztatta mohácsi veszedelmünk híre a korabeli Európát. Mi ezúttal csak a tót és cseh szövegeket akarjuk bemutatni, a német kiadásokat inkább csak párhuzamul vettük.

Érthető, hogy az ütközetről szóló első híradások nem lehettek hívek, az állítólagos szemtanúk leírása is kevés hitelt érdemel, még megfigyelhető részletei is tévesek, a veszedelem igazi súlyát pedig nem látta át senki. Így például *Fraknoi* első számú Zeitungja csak úgy találomra sorolja fel az ütközet halottait a magyar közélet szereplői közül. Halottak gyanánt említi a távolmaradtakat és menekülteket, viszont életben látja azokat, akik valóban vérüket ontották. A király sorsáról még nincs tudomása. A sorrend szerint második számú Zeitung, szeptember 30-áról, hihetőleg Bécsből kelt híradás, szintén nem tudja a király halálát, csak eltűnéséről beszél és egyénileg azt hiszi, hogy maguk a magyarok ölték meg, de tetemét elrejtették, mert a csatateren hasztalan kereste a török. Mint látjuk, ez a felfogás közel esik a mi *Szerémi* Györgyünk fantáziájához, sőt visszaeseng az egyik tót variánsban is. Ugyanezen röpív külön kiadásának második részében sincs hír a király haláláról, de itt a kiszínezett gyilkosság helyett már csak eltűnését hangoztatja, ellenben a szöveg végén levő jegyzékben, a halottak sorában, minden észrevétel nélkül említi a királyt is. Nyilvánvaló tehát, hogy a nyomás közben érkezett legújabb hírek kedvéért a szöveget már nem változtatták meg. Hitelességet különben eléggé jellemzi, hogy ezért a háborúért Velencét és a pápát okolja, a mohácsi győzelmet pedig a törökök olasz vezérének tulajdonítja.²

Lak

* A teljes bibliographiai közlés helyett csak rövid utalással adjuk:

1. Des Türken Feyndtsbrief König Ludovico zugesandt.
2. Eyn klegl. Sendbrieff so die Ungarn dem König in Polen zugeschickt.
3. New Getzeylen aus Polen.
4. Neu Zeytung — die Schlacht — Vom Pabst zu Rome am XXVII. sept.
5. New erbarmliche Tzydunge. Cöllu by S. Lupus 1526.
- 6/a. Hernach folgt des Bluthunds, ... der sich nennet eyn türkischen Kayser — Sine loco. Ausgegangen den XXX. Tag septembris. Fraknoi id. m. variansa.
- 6/b. Variansa: Zu Basel durch Adam Petri 1526.
7. Dies Buechlein saget von d' gransamen Handlung — an unsern Mitbrüder d'Hungarischen Landschaften etc. 4° 9 b. Sine l. et a.

² Ezzel szemben *Brodarics* szerint éppen a pápai segédcapatok értek be elsőként, erőre felszerelésre nézve kivéve a lengyeleket, különbek a szomszéd államokénál. Ellenben bizonyos, hogy a török seregben levő olasz és német zsoldos tüzérek árulása készítette Tomorit az egyenetlen harcra.

Politikailag éppoly elfogultak, egymásnak ellentmondók a többi jelentések is. Így például általában túlozzák az idegen segédesapatok számát, vagy ezek véraldozatát a magyarság rovására, holott az első számú híradás éppoly erősen hangoztatja, hogy az egész magyar nemesség elvérzett e harcban. Forrásainkkal és egymás között legjobban megegyeznek abban, hogy az egybegyűlt magyar sereg valóban nem akarta halogatni a harcot a segédesapatok megérkeztéig.

Ilyen kritika után alig kell bővebben foglalkoznunk a többi röpi tárgyalásával, de ízelítőt adtunk belőle párluzam kedvéért, másfelől azért, lássuk mikép egyeznek e nálunk fel nem használt cseh krónikák német kortársaikkal Mohács kérdésében. A mohácsi ütközet híre Prágába csak szeptember 9-én, tehát 11. napra jutott el, olyképen, hogy bár véres áldozatok árán, de mienk lett a diadal és a török sereg visszavonult. Erre a hírre megkondultak a város összes harangjai, a templomokban ünnepi Tedeum hangzott és az ünnep zajában senki sem beszélt az elesettekről. Látnivaló, itt is megisméltődött a rigómezei és nikápolyi eset, mikor a vereséget a néphit ugyancsak diadalnak hirdette, hogy annál keserűbb legyen ébredése a szomorú valóra. Prága szerencséjére a Hiób-hírek fokozatosan jöttek egymás után. Szeptember 13-án már úgy tudták, hogy a magyar sereg vereséget szenvedett ugyan, de azért nincs nagyobb veszedelem, maga a király is megmenekült, bár bujdosik. Csak 16-án este jött meg a teljes vereségről szóló híradás, megjelentek a Mohácsról menekült cseh segédhadak könnyű sebesültjei, hogy elmondják, kik estek el a véres harcban.

Ezeknek az izgalmas napoknak két termékével akarunk foglalkozni. Mivel az első számú cseh ének első, kisebb variánsa, még csak a király futásáról beszél, de további sorsát nem tudja, kétségtelen, hogy ez még szeptember 16-a előtt keletkezett, a szomorkodó, de még nem reménytelen hangulatban és eleinte az utcai énekesek ajkáról terjedt tovább. Mert a leírásnak némi epikai színe van és az ütközetről is bár röviden beszél, mint aktualitást felkapta a nép és siettette kinyomatását. Ez időben még itt sem látták teljesen a mohácsi vész gyászos következményeit, de hír jött a török sereg előnyomulásáról, Buda elestéről, aggódni kezdtek tehát, hogy Prága is hasonló sorsra jut. Így keletkezett a nóta második, már moralizáló variánsa, ugyanakkor megindult a mozgalom Ferdinánd trónra juttatása érdekében, ami október 23-i választásáig tartott.

A nótaköltők lantja ezalatt a politika szolgálatába szegődik s a közhangulat szerint erőskezü király választásáért fohászkodik. Nevet ugyan tapintatosan nem említ, de protestáns célzásai érthetőek. Mohács és hazánk szomorú sorsa itt már csak okulásul szolgáló példa, vagy pusztá lepel az irány takarására. A harmadik számú krónikás ének már inkább korfestő kertesenóta közvetlenül a választás előtti napokból. A két első nóta, bár szerkezetileg és alakilag messze esik egymástól, külön is támadt, mégis együtt jelent meg nyomtatásban alkalmi kiadásként, ugyancsak névtelenül és a nyomda megnevezése nélkül. A harmadik, illetve a tót variáns beszámításával negyedik nóta azonban, bár korfestés dolgában igazán számottevő termék és megvilágítja a Mohács előtti Prága életét, mégis kiadatlan maradt, mert nem akadt kiadó, aki az akkori hangulattal szembe szállni mert volna. Szövege csak későn, 1864-ben látott napvilágot, amikor *Dvorsky* kiadta a *Časop. Česk. Muzeab*an (1864-i évfolyam, 4. füzet 390. l.).

Mennyire rögtönzött volt a két első nóta kiadása, mutatja az, hogy a nyomdász már megfelelő hangjegydúceről sem tudott gondoskodni, hanem felhasználta a szövegnek nem egészen megfelelő 1524. évi hangjegymetszetet, ami eredetileg a „prágai lázadásról“ szóló énekhez készült. Tovább látjuk, hogy a nyomdásznak e műfogása nem vált be, mert a nép az éneket, függetlenül e kiadástól, más dallammal énekelte, az éneknek a nyomtatott szövegtől eltérő variánsa is fennmaradt. A régi metszet felhasználása rávezet a kiadó nyomdára is, Hodistkovi Konáč Miklós prágai officinájára, mely valóban érdekelve volt a választás harcaiban, de jelentőségét gazdájának kora halálával elvesztette. A negyedretű nyolcoldalas nyomtatvány címe: „*O nestastné bitve a porážce Uhruov od národu Tureckého, učinené a o smrti velmi smutné a žalostivé Krále Ludvika...*“ a fentiek szerint két éneket tartalmaz:

1. Ach krest'ané znamenajte, neprávošti jiz nechajte, stb.

2. Leta Páne tisicího, petistého sestmezeitmého, stalo jest mnoho zlého, za krále Ludovíka mladého stb. Ennek a másodiknak hazai vonatkozású szövegét hű fordításban adjuk:

A MOHÁCSI ÜTKÖZETRŐL.¹

Mikor jártunk ezer éven
Túl, ötszázhuszonhatalt éppen,
Sok vész dült a magyar népen,
Lajos királyunk idejében.

Felkelt a pogányok ser'ge,
Nagy pusztításokat tett szerte,
A sok várat mind bevette,
Magyarországot tönkre tette.

Lajos király ifjú volt bár,
Sok belátást tőle ki sem vár,
Mégis igen elbúsult már
Királyságának romlásán.

Hírnökei széjjelmentek,
Híveknek és hűteleneknek,
Sok szomorú panaszt tettek,
A vad pogányra mindeneknek.

A püspökök buzgólkodtak,
A magyar urak álnokok voltak,
Csak haragból tanácsoltak
Ők sok rosszat királyuknak.

Biztatták, hogy szálljon hadba,
A király rá is állt arra.
A tanácsban tudtul adta
S a királynét búsan elhagyta.

A királyné Pozsonyba ment,
Lajos vezette a sereget,

S a magyar, hogy vezére lett,
Ha gondolt is rá, csak keveset.

Lajos a harcot ellenezte,
Érezte, hogy ez lesz veszte,
Tartóztatta, kitervezte,
A megfontolást maga kezdte.

Magyarok, ne siessetek!
Jönnek már a morvák és csehek,
A szlezákok s a lengyelek,
Meg aztán az osztrák-németek.

De nem győzte meg a magyart,
Ez mindenáron harcot akart,
Azt hitte, már elég a kard,
Sürgette tehát a viadalt.

Mit tehet mást szegény király,
Seregének az élére áll,
Hisz' ezzel örömet csinál
S kedvesebb lesz magyarjainál.

Indult hát a sereg vele,
S amint mentek a török fele,
Egy hírrel volt a nép tele:
„Vigyázz! Nagy a török ereje!“

Akik ottan voltak csehek,
A magyarokkal beszéltenek,
S az volt célja minden csehnek,
Hogy jótanáccsal segítsenek.

¹ Szövegét l.: Časopis Českého Musea 1905, 370. l.' Tótul: Kollár Zpjevanki. Buda 1834, II. 404.

Szintén ily tanácsot adtak,
Hős Kutner¹ és Kysbergi Jakab,²
Akik akkor a magyarnak,
Ilyen szavakkal tanácsoltak:³

„Engedjetez harera várunk,
Míg megjön a cseh kancellárunk,⁴
S más hadi nép, kiket várunk,
Kíméljük meg ifjú királyunk!

Kíméljük a mi urunkat,
Vészbe ne taszítsuk magunkat,
Ne áldozzuk táborunkat,
Népünket és az országunkat.“

A királynak tetsző terv ez,
Legyen meg, amit Jakab tervez,
Becsületes, derék úr ez,
Az ütközet majd ügyis meg lesz!

Am a magyar dühtől kába,
Vitték a maguk tanácsába
A királyt és adták tudtára,
Hogy tovább nem várnak hiába.

„Tudd meg bizton jó királyunk,
Hogy mi már arra rá nem állunk.
Mi magyarok hareba szállunk,
Más segítségére nem várunk!“

Szegény király, mikor látta,
Hogy már minden tanács hiába
S érkezett hadba-szállta,
Készülni kezd a csatába.

Övéihez búsan szóla:
„Csatlós sisakom gyorsan hozza,
Istenem végy oltalmadba!
Ez a magyarok akarata!

Fujjátok hát a riadót,
Megütközni magam akarok
S bárki adna más tanácsot,
Már magam is ellene vagyok!“

Kysbergi Jakab most felállt
És erős hangon így kiált:
Idegenek halljátok hát,
Lengyel, német, cseh és szlezák!

Nem ez volt a mi tanácsunk
És mi erre rá most sem állunk,
Hogy hareba vigyük királyunk'
Magyar akarja ezt csak nálunk!

Török (Bálint)⁵ lett a vezér,
Most magyarul és németül beszél,
Népét buzdítani most felkel
És mindent el is követ ezér'

Negyedik rendben a király,
De sok magyar a hareba nem száll,
Inkább hátra a sor mögé áll
És eszében nagy gonoszság jár.

A cseh szekerét felforgatja
És azt ott rendre fosztogatja,
Az idegen meg csak hagyja,
Kitart ebben apraja-nagyja.

Ütközetet kezdtek immár,
Erősen szorult ott a pogány,
A keresztény mind hőskép' jár,
Nagy rést üt a török során.

De az ágyúkról nem tudtak,
Csak mikor szétlőtték sorukat
S dűlni kezdte a hadukat,
Akkor mind megfutamodtak.

Csak azt nézték, hol a király,
Élete talán veszélyben áll?
Az volt a cél mindannyinál,
Hogy segítsen a király sorsán.

*) [: Nem bánták már, hol a király,
Hogy talán ő is veszélyben áll,
Hogy segítsenek a sorsán,
Nem volt fontos a magyaroknál! :]

De a király mégis kijut,
Csak Isten tudja, hová fut,
Sorsáról most senki sem tud,
A nyomára senki sem jut.

[: De a király megmenekült,
Bár elő többé soh'sem került.
Kérdezzetik őt mindenütt,
Sorsa eddig ki nem derült! :]

¹ *Kuttner* vagy *Parcheim* Henrik karlsteini királyi várnagy. Elesett.

² *Kysberg*, másként *Geiersberg*. Két ilyen nevű volt Csehországban. Itt a *Chlumec* feletti értendő, ura *Vřesovici* Jakab. Nemzetsége kihalt.

³ A vers tót variánsában ez a szakasz más nevet is említ. *Jakabot* tárnok mesternek mondja, mellette *Buštehradsky* — tehát *Kolovrat* János és *Klástersky* (keresztnev nélkül) szerepel cseh szónok gyanánt. Talán a *Kláster* nad *Jezerou* ura tehát a *Waldsteinek* egyik öse, vagy talán a *Krusina* de *Schwanberg*, esetleg *M. Kolár* vagy *Rosengarten* család valamelyik tagja lehetne, de ezek közül csak *Kolovrat* volt itt, halálát tudjuk. A *Klástersky* név talányos. A versben felsoroltakon kívül a cseh rendek sorából elesett: *Rachenbergi Hanus*. *Wielovi Prusimovszky* János, *Nevadumi Kropács* *Zsigmond* és néhány a király udvartartásában volt ifjú.

⁴ *Neuhansí* *Ádám* sorsáról alább.

⁵ *Cseri* pasának nevezték tréfásan itthon a fővezér *Tomori Pált*, ellenben *Török* (*Turek*) *Bálint* csak az egyik szárnyat vezényelte, A tót szöveg itt csak öreg kapitányt mond, nevet nem említ.

* [*Jellel* párhuzammal a tót variáns szövegét adjuk, :/: csak a cseh variánsban.

[: Íme a magyarok népe
Így döntötte magát veszélybe.
A vad gyilkolás tüzebe'
Felvidult a törökök képe.

[: Híres a huszárok neve,
De az is mind áruló leve.
Rájött a gyilkolás heve
És rátámadt a menekülőkre.

[: Ki éltét futva mentette,
Azt a huszár kardja szelte.
De kedvük ezzel sem telt be,
Raboltak is országszerte.

[: A környéken, amerre mentek,
Mindent harácsoltak, szedtek,
Vér és arannyal így elteltek,
Végre Esztergomba mentek.

[: A királlyal be nem érték,
Hogy öt gyilkos mód megölték.
Így szennyezték be lelküket,
Így árulták el hűségüket! :]

Kérünk már most Krisztus Urunk,
Hogy legyen biztos a mi utunk,
Melyen dicsőségedbe jutunk,
Hol már csak örülni tudunk.
:/: És akit megölt pogány kard,
Lássa meg a mennyei kart. :/:

Ach, kře-sta-né zna-me-naj-te, ne-pra-vo-sti již ne-chaj-te,
Lé-ta pá-ně ti-sí-cí-ho pě-ti-sté-ho šest-mez-cít-měho
neb rá-na Bo-ží jde na nás a po-ku-še-ní v ten-to čas.
sta-lo se jest mno-ho zlé-ho za krá-le Lud-ví-ka mla-dě-ho.

Hasonmás a Časopis Česk. Musea 1905. évi 370. lapjáról.

E két utóbbi szöveg megjelent a *Casopis Česk. Musea* 1905. évi 79. kötetének 370. lapján, de a másodiknak bővebb szövegű tót variánsát már régebben, Kollár előtt is, tudták. Ezt már 1678-ban lejegyezte *Holkó* Mihály taksonyi rektor, előtte pedig *Pannonius* Sylvanus János, Prágába szakadt honfitársunk 1536-ban idézi mint népi éneket, sőt igazi dallamát felhasználta a maga egyik cseh nyelvű zsoltára nótájául. A cseh és tót szöveg összevetése kétségtelenül azt mutatja, hogy az utóbbi a maga szerkezeti eltérései mellett öt versszaknyi bővítésével nem lehet a cseh nyomtatványból való másolat, hiszen a cseh szövegben nem található személynevei is vannak, hanem valószínűleg arra az eredeti népi szövegre megy vissza, ahonnan a cseh nyomdász is merített.

Mindamellettt azt kell hinnünk, hogy mind a két szöveg csonka, mert

nem valószínű, hogy a krónikás legalább a már egyszer névleg megemlített cseh urak harcáról, meneküléséről, vagy haláláról bővebben ne szóljon, vagy korábbi részletező adatai után az ütközet lefolyásáról többet nem tudott volna. Megkívánja ezt a szöveg, de magának a tárgynak érdekessége is, emellett szól a nóta népszerű volta, hiszen tudjuk, hogy szövegét soká dalolták és dallamát a templomi énekeskönyvek közvetlen hivatkozással még 150 év múlva is emlegetik.

Hogy a kiadó eszoka szöveget kapott-e, az eredetit politikai szempontból, vagy csak rövidítés okáért eszokította-e meg, nehéz eldönteni, de szembetűnő az, hogy a kiadó a cseh protestáns szövegek érdekeit szolgálta, mert ilyen volt a prágai közhangulat, míg a szereplő urak mind katolikusok. Mondjuk el végül az 1864-ben kiadott harmadik mohácsi cseh ének alapján, milyen zavaros volt a prágai lázadás utáni helyzet, milyen kétes a Csehországból várható segítség reménye.

LAJOS KIRÁLYRÓL¹

1. Akik a királynak hű szolgálai vagytok,
Csehországbeliek, morvák és magyarok,
Gyászos vesztét mondom, ide hallgassatok!
2. Nem láttak oly királyt a világon soha,
Kit népe oly csúful eszerbhagyott volna,
Pedig erre neki nem volt semmi oka.
3. Minden országában kért és rimázkodott,
Hogy a pogány ellen küldjenek csapatot,
Mikor a török már Magyarhonra eszopot.
-
6. Hiába írt s üzent annyit Csehországba,
A cseh népnek Zsikó s Pasek volt királya²
S az ő tanácsokra hallgatott csak Prága.
-
9. Hű urak s városok amennyivel tudtak,
A harehoz emberrel és pénzzel járultak,
De Pasek és Zsikó még mindig aludtak!
-
10. Vétkeztek az Isten s a szomszédok ellen,
Vétkeztek harmadszor király úruk ellen,
Mert bosszút forraltak a magyarság ellen.
-
11. Azt óhajtotta a disznó Pasek nagyon,
Hogy ő uralkodjék eszehen és magyaron,
Váltig azt rőfögi: „enyim a hatalom!”
-
12. Mert eddig ügyesen sok minden célt elért,
Gyöngyös koszorút vár most a disznó ezért,
S vezérkedni kíván, ahhoz pedig nem ért.
-
15. Sártól bűzlesz disznó, tudják országszerte,
Szeretnél kimászni abból, ha lehetne,
De csak heverj sárban és rohadj el benne!
-

¹ V. ö. F. Dvorský: Truchlivá píseň o zahynutí Ludvika etc. Časopis Česk. Musea 1864. évf. 388.

² Ezekről a szövegben szólunk.

18. Úgy intéztétek ti álnok tanácsokat,
Hogy jókor vigyétek sírba királytokat
S meg ne ismerhesse gonosz útatokat!
36. Kérjétek hát végre jó Isteneteket,
Hogy most böles királlyal áldjon meg titeket,
Aki megismeri majd a lelketeket.
37. Mindenható Urunk és Teremtőnk kérünk,
Hallgass meg és adjad kegyelmedet nekünk,
Hogy királyunkkal együtt tetszésedre éljünk!

Hogy megértsük a helyzetet, mondjuk el, hogy az utraquisták, protestánsok és katolikusok harcának csillapítására a demagógia új politikai és nyelvi kérdéseket vetett fel, ezek során a bemutatott nótában emlegetett Ján Ptašek városi tanácsos és Ziko (*Vaničko*) mészároslegény népvézerek akkor követelték, hogy a király székhelye Buda helyett Prága legyen, de ha megjelent Prágában, tiltakoztak magyar környezete és a török háborúk céljaira tervezett adó ellen. Evégből a két demagóg Klattauban, Pilzenben stb. városokban magyarellesn gyűlést tart, lázít a céhek szervezete, a latin nyelv hivatalos használata és a katholicizmus ellen, mitsem törődve a király tilalmaival. Prága, ahonnan Ptašek az egész ellenzékét száműzte, valóban a hatalmában volt és ez mind a válságos 1524—1526. évekre terjedő évekre esik, amikor Ptašek önzetlen működése jutalmául immár kir. felavatott lovag és várúr, még mindig dacolt a királlyal. Ilyen körülmények között még a jóindulatú cseh urak törekvése is meghiusult a felizgatott Prága ellenállásán. Ptašeknek ügyes taktikázással sikerült addig halogatnia a magyar harcra küldött segédesapatok elindulását, míg végre is lekéstek. A másik segédhad, körülbelül 600 főnyi gyalog és 200 lovas, Rosenberg Henrik pártjából azonban mégis útrakelt és 1526 augusztus 17-én el is jutott Svetlauig (a mai Luhačovicz fürdő határa), amikor Rosenberg megbetegedett és meghalt. Vezére, Zlinsky Miklós nem tudta összetartani a kedvetlen népet, mely ura halála hírére elszéledt. Rosszabbul járt Mežirický János és fia Ádám, a Podmaniczkyak rokona, különben a határszéli Brumov-vár ura, aki a királynétől kapott pénzt morva zsoldosok szegődtetésére. Ez aunyira sem tudott boldogulni, hogy a felvett zsold arányában embert kapjon, de azért ötven és egynéhány főnyi hadával elindult Rosenberg után és eljutott Mosonyig. Ott hallgatta a mohácsi csata ágyúit. Vitézei a vereség hírére elszéledtek, utóbb Podmaniczky rablóhadát szaporították.

Már most az a kérdés, ismerték-e a mohácsi táborban szónokolt cseh urak ezt a politikai előzményt és a prágai hangulatot? Számítottak-e komolyan a történetek után cseh segítségre? Rosenberg készülődését tudhatták ugyan, de halála hírért már csak otthon kapták. A többiek sorából Neuhausi Ádám, a versben emlegetett cseh kancellár, szerény csapatával Komárom vidékén táborozott, éppúgy, mint Brandenburgi György Győr alatt, míg lekésett az ütközetről. Szem előtt tartva azt, hogy itt csak az énekek magyarázatára kell szorítkoznunk, nem követjük tovább az események fonalát, de rámutatunk az első krónika még egy sajnálatos tévedésére. Ez a kocsik fosztogatásának kérdése. Igaz, hogy ez a király védelmére maradt tartalékban indult meg, ámde itt volt a cseh csapatok zöme és, ezek kezdték a másébol való rakodást. Ez okozta a huszárok támadását,

ami a rablást egy pillanatra meggátolta ugyan, de feltartóztatni nem tudta. Éppen a csehek fosztották ki az előrenyomult király és a magyar kancellária poggyászszekereit is, olyan alaposan, hogy *Brodaries* kancellár maga is foglyul esett, a csehek őt kifosztva, csak váltságdíj árán boesátották ki és gyalog, rongyos szürbe burkolva ért Pozsonyba. Ez a valóság. Több hitelt érdemel a krónikásnak Esztergomra való célzása, mert *Orbán* András fosztogatóiról a mi krónikáink is beszélnek, de ez későbbi eset. (Lásd Történ. Tár 1885. I. 225.)

A korfestőnek mondott harmadik nyomtatványból csak némi mutatványt adtunk, az egész hosszú költeményt nem közöltük. Egyébként a hangulat jellemzésére meg kell említeni, hogy a török elleni harc és a magyarság támogatása ellenkezett nemcsak a politikával, hanem a kor etikájával is. Prágában, de másutt is a birodalomban, komoly emberek nyíltan hirdették, hogy a török csak eszköz, a bosszú Isten egyik csapása a bűnös világ számára, tehát a török ellen harcolni annyi, mint szembe szállani az Isten akaratával. Ilyen érveléssel tagadták meg a német rendek a török hadi segítséget, sőt később is, mikor a veszedelem már nyilvánvaló volt, a tudós Melancthon 1537-ben Nádasdy Tamáshoz írt levelében nyíltan mondja: „Semmi kétség, hogy ez a háború és a török iga Isten büntetése rajtatok vétkeitek és bálványimádástok miatt...“ Szerencsére a korszellem és e világmozgató divatos eszmék uralma nem volt tartósabb egy-egy divatos szövegnél vagy ruhánál, jött és elenyészett. Ezért elmúlt *Ptašek* gárdája és *Žiko* megszervezett ifjú munkásainak uralma, a diktátor Csehország pedig haladt a téli király uralma és a Fehér-hegy felé, ahol hatalma csaknem úgy összetört, mint a mienk Mohácsnál. Európaszerte aztán új világnézet, más nemzedék következett, ennek krónikái, énekei már megsiratják elvérzett hőseinket, végül pedig az a világ, mely korábban tétlenül nézte harcainkat, bukásunkat, most vetekedve ajánlja fel vérét és erejét felszabadításunkra. Ez a krónikás énekek tanulsága.

Ernyey József.

„RÓZSA ÉS IBOLYA“ ARANY JÁNOS VERSES NÉPMESÉJE.*

Arany címbeli költeménye a magyar nép ajkán élő mesén alapul. Mikor a nagy költő Toldit (az első részt) befejezte, további epikus tárgyak után keresve, rábukkant a lelkéhez oly közelálló népmesék egyik-másikára. Ha volt valami külső hatás, ami ide terelte, úgy bizonyára Petőfi János Vitéze hathatott rá ily értelemben, bár anélkül is telve volt velük gyermeki emlékei nyomán a lelke. „Én a szalontai néphagyományokat nem már felnőtt koromban, de zsenge gyermekségemben főleg apámtól hallottam“, írja később (Hátr. Ir. IV. 470) s mikor választása egy bizonyos alkalmas tündérmesénél megállapodott, megírja mentorának, Szilágyi Istvánnak: „Hallotta-e ön a *Rózsa és Ibolya* meséjét? Le akarom írni népiesen“ (levele 1847 január 31). Erre Szilágyi felel: „A *Rózsa és Ibolya*t nem ismerem, de arra mindenesetre kérem, kényszerítem kedves barátomat, hogy a pusztai

* Cikkünk vázlatos kivonata a szerző hasonló című *doktori értekezésének*, melyet a budapesti Pázmány-egyetem bölcsészeti kara elfogadott. A terjedelmes dolgozathoz itt a népköltészetet közelebbről érdeklő rész van összevontan közölve. *Szerk.*

embereket meséltesse meg“ (1847 március 12). Más alkalommal fejtegeti neki, mennyi érdekes tárgyat, igaz magyar zamatos elmondást lehet belőlük. Arany csakugyan hozzáfog február 11-én és befejezi tíz nappal később. Tompának írja (a levél elveszett, csak a válaszból tudjuk, mit írt neki), hogy igazi népből fakadtnak akarja megtartani, csak a ritmusba foglalást vállalja sajátjának. Megjelent a költemény Vachot Pesti Divatlapjában 1847 március 21-én. Hogy mennyire lelkéhez nőtt, vagyis inkább annak legmélyéről fakadt ez alkotása, igazolja érdekes nyilatkozata, melyet Szilágyinak ír meg (1847 nagypénteken): „Toldi sem mindenütt tetszik nekem . . . , egyes sorok sok helyt numerustalanok. *Akármit mond, én Rózsát ma is jobban szeretem*“ (Hátr. Ir. III. 391).

Nevezetesek ez adatok főként azért, mert kiderül belőlük, hogy Arany már ilyen név alatt (Rózsa és Ibolya) hallotta népajkról a mesét; továbbá az is, hogy nem változtatott rajta semmi lényegeset s ahogyan megírta, igazán lelkéből buggyant az fel a gyermekemlékek színes poézisétől körülragyogva.

A mese közismert, de adnunk kell foglalatát a belőle vonandó következtetések miatt.

Az öreg tündérkirály lányának, Ibolyának, szépségére bejárja a világot. Pályáznak kezére királyi és heregefiak. De az apa második felesége, Ibolya mostohája, mint fenekedő vén boszorkány, ráveszi urát, tétesse közhírré, hogy lányát csak ahhoz adja, aki három bűbajos próbán kimutatja méltó voltát a lány kezére, aki pedig a feladatokat nem oldja meg, halállal lakol. Többen így járnak már, mikor a szomszéd király daliás fia: Rózsa is rászánja magát a próbára. Nem szól otthon, áruhában útra kel s a székvárosba érve, előbb a királyi palotát kerülgeti. Fent létrát talál, azon feljut Ibolya ablakáig, kocogtat s a lánynak elárulja, ki ő és miért jött. A fiatalok megtetszenek egymásnak; Ibolya biztatja, csak jelentkezzék kérőnek, majd ő segítségére lesz. Így is történik s az első feladatot a mostoha kiszabja: a közel erdőt egy éj alatt ki kell vágnia, fáját szekérnek feldolgoznia, az irtást felszántani, bevetni s a rajt termő gabonából reggelre kalácsot sütve, azt a király reggeliző-asztalára tenni. A tündérséget tanult lány segítségével másnapra kész a kalács. A dühöngő mostoha másik kikötése: a közeli nagy hegyet le kell hordani, elegyengetni, szőlőt termelni rajt s reggelre borából kóstolót hozni az asztalra. Ez is sikerül. Harmadik feladat: három lángot fúvó táltos paripát kell egymásután megfékeznie és megülni. A lány titokban bűvös sarkantyút ad Rózsának és elárulja, hogy a három paripa ők lesznek: apja, mostohája és Ibolya. A középsővel bánhatik oly kegyetlenül, amint csak akarja. Megtörténik s így övé a lány, de a banya kiköti, hogy elvinnie aráját nem szabad. A fiatalok erre megállapodnak: el fognak szökni az ifjú szüleikhez. Előbb három-három véreseppet hullatnak a lányszoba asztalára, azután láthatatlanná tevő köpenyeggel lelopódnak, lóra kapnak. A boszorkány untalan átkiált a lány-szobába, honnan a véresepek felelnek neki, míg fel nem száradnak. A banya észreveszi eltűnésüket és urát küldi utánuk viharfelhőben robogva. A fiatalok egérutat nyertek, de az üldöző közeleg. A lány észreveszi, mert a jobb arca ég. Hirtelen elváltoznak. Ibolyából tábla gabona lesz, Rózsa vén arató benne. Az apa kérdi tőle, nem látta-e erre a szökevényeket? Az öreg szerint csak mikor a táblát vetette, jártak erre ilyenfélék. Apa visszatér, felesége szidja, hogy hisz épp azok voltak. Újra utánuk küldi.

Ekkor a menekülők kidült-bedült malommá és ősz molnárrá változnak. Hasztalan kérdezősködik, ismét csalódottan kell visszatérnie. Ekkor már a boszorkány maga kap pemetére és lapátra s repül utánuk. Már közel vannak a Tündérföld határához, mikor utoléri őket. A lány kerek tóvá változik, az ifjú benne úszkáló kacává. Mostoha tudja, kik ezek s a víz szélén lerakva bűvös holmait, begázol a kacásért, de ez lebukik s míg amaz keresi, kiúszik a partra, felkapja a bűvös holmikat s túl terem a határon, ahol a banya varázshatalma nem bánthatja. Füstöt vet a tó is, felröppen felhő alakban és átrepül a határon. A tehetetlenül dühöngő mostoha elátkozza Ibolyát: felejtse el őt a párja! A szerenés menekülők elérik a királyi várost; ennek szélén a lány ködpalotát varázsol magának, abban fogja várni szerelmesét, míg az szüleit a hírre előkészíti. Bent Rózsát apja azzal fogadja, hogy megkérték számára a cseh király leányát, egy hét mulva megtartják a lakodalmat. Rózsán fogott az átok, elfeledkezett Ibolyáról, nincs hát kifogása a nász ellen. A hét leteltével hozzák a húzódozó menyasszonyt. Ibolya kastélya ablakából előbb egy öreg koldust, majd cigánygyerekeket fogad meg nagy jutalom fejében, hogy kiáltásuk szüntelen a lakodalmasok előtt: „Ne felejtkeztek meg rólunk, mint Rózsa Ibolyáról!“ Erre a nászmenetben haladó Rózsa észbekap, emlékezik már; beront a ködpalotába, kihozza Ibolyáját. A cseh királylány szerelmese is ott terem és viszi párját vissza. Az itthoniak nagy lakzít csapnak; a köd-kastély a rajkóké lesz: „Lefeküdtek benne, de hamar felfáztak, Szegény purdék, mert a pusztá gyepen háltak.“

A kis tündérmese, nem tekintve most a feldolgozás báját, naiv frissességét, amely a költő mesterkezére vall, a közölt tartalom szerint következő motívumokból van szerkezetileg összetéve:

I. *Bevezető rész:* Rózsa a tündérszülők megkerülésével először Ibolya szerelmét nyeri ki magának

II. A kőrőre váró bűbajos *feladatok* teljesítése: 1. erdőt irtani, szántót helyébe, gabonából kalácsot; — 2. hegyet lehordani, szőlőt belőle, ebből bort az asztalra; — 3. három bőszt táltost megülni (ezek: a tündérr király, a mostoha és Ibolya).

III. *Menekülés az üldözőktől:* eközben a fiatalok átváltoznak: 1. érett vetéssé és ősz kaszálóvá; — 2. rozszant malommá és öreg molnárrá; — 3. tóvá és kacává.

IV. A banya átka következtében az *elfelejtés és ráemlékezés* motívuma.

Kérdés most már, mennyiben tér el Arany tündérmeséje a hazai típus ismert *népmeséitől*, vagyis mit tartott meg a költő a népi szerkezetből, mit hagyott ki s esetleg mit módosított rajta? Eddig ily népajkról feljegyzett változatot hűsz darabot ismerünk (lásd Solymossy Sándor összeállítását, Ethnogr. 1917. 9. s. köv. 1.). Természetes, hogy hajszálig, minden mozzanatelemig egyik sem azonos a költeménnyel, leszámítva talán Kálmány Lajos hódmezővásrhelyi közlését (Hagyományok, I. 1914. 10. sz. „Rózsa és Iboja“), amely nyilván Arany költeményének egyenes visszhangja s így itt tekintetbe nem jöhet. Ha a többinél követjük a szokásos eljárásmodot, úgy a feljegyzés helye szerint a legközelebb esőt kell elsősorban tekintetbe vennünk.

Arany verse még Nagyszalontán készült s a Kisfaludy-Társaság *Magy. Népkölt. Gyűjteménye* sorozatában épp most van egy kötet szalontai folklóre-közlés megjelenőben Szendrey Zsigmond feljegyzései nyomán. Ebben a Rózsa és Ibolya (vagy más néven: *Ördög lánya*) típusba tartozó

mese is fel van véve, címe azonos az Aranyéval. Tartalma azonban némi eltéréseket mutat. Mindjárt a bekezdő része más. Itt az embereivel vadászó király ráló egy sasra, de a madár csak sebet kap s bosszújában felkapja a királyt, viszi magával nagy hegy tetejére, ott emberré változik és lakásán tartja a királyt hét évig. Ezalatt különösen felesége, a vasorrú bába kínozza. Nagy könyörgésre csak oly feltétellel viszi vissza, ha a magából azt adja neki, amiről nem tud. A király beleegyezik, de kiderül, hogy a követelt váltság voltaképp saját kis fia, ki azalatt jött világra. A fiút Rózsának hívják s a varázsló sas alakjában őt viszi a király helyett magával. Míg a gyermek a varázslóéknál növekedik, azalatt ezeknek kisleányuk születik: Ibolya. Megszeretik egymást... stb. — A három ló nyargaltatása megegyezik Aranyéval, éppúgy a feladatok közül: a hegy helyébe szőlőültetés és borbeszolgáltatás, valamint a kiirtott erdő, melynek helyén gabona teremjen és reggelre kalács készüljön belőle. A szalontai népmesében e kettőn kívül még egy feladat szerepel: tengert kell kiszárítani, gödrét is betemetni. Mindezt a leány bűbájossággal végrehajtja. Szökésük előtt három-három véresepp helyett ugyanannyiszor *leköpnék* s a vasorrú bába kérdéseire belülről azok felelnek. Az üldözés közben történt átváltozások megegyeznek Aranyéval, hasonlóképp a banya átka is. Az elfelejtés epizódja a népmesében bővítve van olyan részlettel, melyet a költő szándékosan hagyhatott ki. A város szélén termett kastélyban ugyanis a magáramaradt lány ablakából észreveszi, hogy három kapitány indul ki a városból; tündér mivoltából kitalálja, hogy ezek lánykérőbe mennek, menyasszonyt akarnak hozni Rózsának. Fel akarja tartóztatni őket; felhivatja magához, kártyázik velük, minden pénzüket elnyeri s mikor udvarolni kezdenek neki, színleg megengedi, hogy egy-egy éjjel nála lehessenek. Az elsőt azután azzal babonázza meg, hogy egész éjjel a magatól kinyiló ajtót kell csukogatnia, a másodiknak „a kürtöt dugdosni a kéménylyukba“, a harmadiknak az ablakot nyitni-csukni. A tisztek visszafordulnak pénzért, mire a király fiával, Rózsával indul háztűznézni. Ibolya kastélya előtt elhaladva, annak vízholdó vénasszonya áll eléjük, aki egyre azt kiáltja: „Rózsa királyfi, hát egészen elfelejtetted Ibolyát?“ A ráemlékezés és jó vég ismét azonos Aranyéval.

Az eltérések ellenére nagyon valószínű, hogy ez a szerkezet volt Arany forrása. A népmesét Szalontán igen régen így ismerték. Szendrey a szöveget egy Fazekas Lajos nevű tanulótlól szerezte, aki nagyanyjának apjától, az akkor nyolevannégy éves Szöllősi Pétertől tanulta. Az eltérések is olyanok, hogy Arany azokat önszántából módosíthatta. A teljesen elütő bekezdő motívumot (úgynevezett Jefta-kezdet), mint terjengőset és szorosan a cselekvényhez nem tartozót, elhagyta; helyébe nem tett más ismert kezdőformulát, nála csak annyi van, hogy Rózsa előbb titkon megismerkedik a tündérlánnyal s aztán jelentkezik kérőnek. A három köpés helyett illendőbbnek találta a három véreseppel való helyettesítést, ami más tárgyú mesékben gyakori elem és ide is illik. Végül az udvarlók megtréfálását is kihagyta teljesen, bár ez a motívum a típusnak népi ajkon máshol is integráns része. E módosítások bizonyára érdekes bepillantást engednek a költő alkotó műhelyébe.

A többi ismert magyar változat nagyjából szintén azonos Aranyéval, de bennük a motívumok cserélgetése szabadabb, szélsőségesebb. Feltűnő elem a költőnél a harmadik feladatul említett *paripák megfékezése és meg-*

ülése. Ez az általános típusnak *nem* vele tartozó része. Itt tudniillik már természeténél fogva olyan harmadik feladatot váránk, amely az első kettővel hasonló kigondolású, tehát valami szintén képtelennek tetsző csodafeladatot. Valóban magyar meséinkben is több helytt vagy tavat kell még kimerítenie szűrőkanállal, vagy kastélyt teremtenie egy éj alatt és azt aranyhíddal a királyi rezidenciához kötnie. Ugyanezek, vagy nagyon hasonlóak a külföldi változatok kikötései is. A lovaspróbát elvarázsolt táltos paripákon szinte *csak* magyar mesékben találjuk meg (Kriza: Vadrózsák, I. sz.; — Gaal Györgynél III. 35: — Arany Lászlónál 7. sz.; — Berze Nagy 19 és 46; — Nyelvőr, 1910. 282. Erdélyből). Egyetlen kivételes idegennyelvű adalék ebben a Krausz S. Fr. közölte délszláv szöveg (Märch. d. Südslaven, I. 48. sz. „Der Teufelkönig“), amely azonban Varasd vidékéről való s mint-hogy megfeleljön az egész délszláv területen (végig a Balkánon) ismeretlen, nyilván magyar népmese átvételének kell tekintenünk. Hogy a paripákká változott boszorkánycsalád megfélemezése s a táltosok megülése mennyiben tekinthetők ezek szerint ősrégi magyar motívumoknak, mennyiben nem, azt külön széleskörű összevető kutatás nélkül most nincs módunkban eldönteni, de néhány hasonló eset analogiája (l. Solymossy S. megállapításait három ősi magyar motívumról, Ethnographia, 1922. 30—45) igen valószínűvé teszi, hogy e mozzanatot is honfoglalás előtti hagyományaink közé kell számítanunk.

Ami mesénk típusának nemzetközi elterjedését illeti, róla a következőkben számolhatunk be. A típust eddig minden rendszerező felvette nemzetközi sorozatába, ami rendkívül népszerű és elterjedt voltára vall. (I. G. von Hahnál: 8. sz. „Gelobungsformel“; — Sainénu oláh rendszerében Jáson-formula; Basmele romane 375—390 ll. G. L. Gommenál: 10. „Robert the devil“.) A ma elfogadott legteljesebb felosztás, mely *Antti Aarne* finn rendszeréből való, a 313. sz. alá sorolja. Szerinte:

„Varázserejű meneküléskor (a szörny vagy ördög házából) az üldözöttek bűvös tárgyakat dobnak hátra, vagy átváltoznak különféle tárgyakká, állatokká, munkásemberekké.

A. A leány az ifjút segíti menekülésében, aki egykor az ördögnek (szörnynek) volt eligérve (Jefta-motívum).

B. (Változat a magyarban ismeretlen.)

C. Előbbiek, valamint az elfelejtett menyasszony epizódja, ki végül a ráemlékező ifjúval egyesül (Grimm, 56., 113., 186. és 193. sz. mesék).“

Ez a *mesetípus*, amelyet csak nálunk neveznek sajtáságos módon a *Rózsa és Ibolya* meséjének (l. alább), mint láttuk, egyike a legelterjedtebb és legkedveltebb meséknek a világfolkloreban; odakint a tündérkirály és gonosz felesége helyett rendszeren vagy szörnyek, óriások, vagy a főördög és neje: a boszorkány szerepelnek s a típusnak általában az *Ördög lánya* nevet adják. (Nálunk is Gaal György népmesegyűjteményében az idetartozó III. köt. 35. sz. darabjának ez a címe, valamint a M. Nyelvőr 39. évf. 282 l.-on közölt pócspfalvi meséje is.) Sokan foglalkoztak már igen behatóan vele. Ezek közül alapvető összevetéseket adtak: Reinhold Köhler (Klein. Schriften, I. 163—172), Andrew LaLing (Custom and Myth., I. 87—102). Hartland (The Legend of Perseus, II. 60, 74, 261), P. Sébillot (Les héros populaires en Bretagne, 7—18), W. A. Clouston (Popular tales and fictions, I. 413—460.

„Magical transformations“ cím alatt), különösen pedig Bolte és Polivka a Grimm-mesékhez összeállított jegyzetkiadványaikban az 51., 56., 186. és 193. számú mesékhez (főhely: II. 516—525. ll.).

E segédforrások óriási anyagról számolnak be. Nemcsak Európa összes népei ismerik csekély helyi változtatásokkal mindenfelé, de a többi világ-részből is sűrű előfordulásáról tanuskodnak a folklóre-közlések. Említésre méltó közülök elsősorban az az ó-hindu (szanszkrit) változat, melyet némely kutató a mese eredeti forrásának tekint (például Clouston), mindenesetre a típus legrégebb ismert alakja. A keleti leghíresebb mesetárak egyike a XI. század folyamán Kasmir földjén élt *Somadewa* verses átírásában fennmaradt: „Kathasarit-sagara“ (A mesefolyamok tengere) című nagy mesegyűjtemény XXXIX. fejezetében találunk rá s rövid kivonata következő:

Shringabujas királyfi vadászat közben egy rákhsza (óriás szörny) fejedelmet üldöz, aki darualakot vett fel, gyanutlanul ennek váráig. Ott megismerkedik a fejedelem leányával (Rúpashikha) és megszereti. A leány segítségével több rárótt feladatot old meg: száz leánytestvér közül kitalálja szerelmesét, mert az elárulja, miről lehet majd őt megismerni; földet kell felszántania és száz véka szézám-fűmaggal bevetnie. Ezt is a leány végzi el helyette; végül az érett magvakat kell egy éj alatt összegyűjtenie, amit szerelme bűbájára hangyák végeznek el helyette. Az apa mindenáron el akarja a kérést pusztítani. Elküldi, hívja meg a lakodalomra öccsét, a legveszedelmesebb varázslót. Elmegy, de ez élete ellen tör s csak föld, víz, tűske és tűz kidobásával tud üldözésétől menekülni (ezekből hegy, folyó, erdő lesz, végül az erdő lángba borul s így sikerül menekülnie; megjegyzendő, hogy e motívum: hátradobott tárgyakkal védekezni menekülés közben az Ördög lánya-típus igen gyakori módja, midőn az üldöző szellemalakoktól a szökevény pár, nem mint esetünkben, átváltozással szabadul, hanem ily hátravetett bűvös tárgyakkal!). Az ifjú pár élete nem lévén biztonságban, elhatározzák, hogy megszöknek. Rúpashikha a királyfit és lovát láthatatlanná teszi, ő pedig az üldöző számára egyszer favágóvá, másszor követté változik át s a kérdezősködő apát félrevezeti; ez hazamegy és abbahagyja az üldözést. A királyfi párjával atyja országába haz és boldogok lesznek. — Ha figyelmesen átolvassuk ez ősrégi mesét, megtaláljuk benne a mi típusunk első felének teljes mását; csak az elfelejtés és későbbi ráeszmélés epizódja maradt el. Ámde ez is feltalálható egy olyan esendestengeri csodatörténetben, amely maláj közvetítéssel bizonyosan Ázsiából származott át Szamoa szigetére, ami arra vall, hogy az elfelejtés motívuma a mi mesetípusunkba iktatva, egykor megvolt Indiában is és *Somadewa* gyűjteményéből csak kieshetett. Az említett szamoai történet (Turner: Samoa. Lond. 1888. 102) elmondja, hogy: Siatí énekes versenyben legyőzi a hangjával dicsekvő démont. Ennek leánya figyelmezteti Siatit apja alattomos gonoszságára és megsegíti a démontól feladott próbatételek teljesítésében: házat kell lehetetlen körülmények közt építenie, dühös házőrző ebbel viaskodnia, tengerbe esett gyűrűt onnan felhoznia. Együtt menekülnek; hátradobott fésű (erdő), földgöröngy (hegy) és víz (tenger) segélyével akadályokat gördítenek az üldöző útjába. Hazaérve, Siatí elfelejti kedvesét s mikor ez később hűtlenségét szemére hányja, lelkimardosástól meghal. A szomorú vég nem az eredeti meséből való, szamoai helyi vonatkozások formálták át tragikus végű mondává, de egyébként a leány segítségével elvégzett munkák, az üldözés közben akadályul hátradobott

magikus tárgyak átváltozása, végül az elfelejtett ara motivumai típusunkba sorozzák e messze elverődött példányt is.

Az eredet kérdése esetünkben meg nem oldható. A sok bűbajos varázslás benne ugyan *keleti* őshazára vall, de oly korán vannak már Európában is nyomai, hogy a keletről származtatás hagyományos időpontja (X–XI. század) *előtt* már itt nyugaton is ismernie kellett egyes népeknek. Nem tagadható például, hogy az ó-görög *Medea*-monda közel rokona mesénknek. Jázent Medea segíti az apjától kiszabott feladatok teljesítésében, követi veszélyekkel teli menekülésében s a hős azután hálátlanul elhagyja egy másik kiszemelt ara kedvéért. Az elfeledés vonása (feledtető ital ivása folytán) ugyancsak előfordul a *Saemundar-Eddában*, ahol Sigurd a kővárban alvó Brynhildát feloldja az alvás varázslata alól s mikor a Niflungkincset őrző sárkányt legyőzi és visszajő a nőért, bájitalt adnak neki, amittől elfelejti kedvesét és beleszeret Gudrunba; annyira nem emlékszik többé rá, hogy mint sose látott idegen nőt hódítja meg őt sógora Gunnar számára. Mindezek a feltett keleti átszüremlésnél korábbi nyomok, úgy, hogy valószínűleg önálló, rokon ősmesekeletkezések esetét kell a típusban látnunk.

Feltűnő magyar mesevariánsainkban a cím: *Rózsa és Ibolya*. Még mesebeli nőnek járja az Ibolya név, de férfihősnek a Rózsa egyáltalán nem; feltűnő azért is, mert sehol külföldön a teljesen azonos mesék százaiban ez az elnevezés elő nem fordul. Nálunk keletkezett-e vajjon s főképp mi okból? A mese támasztékot az elnevezésre nem ad. Népünknek nem szokása virágos, cifra neveket adni hőseinek, legfeljebb mókamesékben vagy katonák kicifrázott Hári János-iádaiban. Az viszont gyakori tapasztalat, hogy egy-egy felkapott nevet ráruháznak más mesebeli hősre. Királyfia Kis Miklós-ról több monda-mesét tud népünk, amelyek valamikor különálló történetek voltak más-más hőssel. Itt is azt kell tehát gyanítanunk, hogy máshonnan átvett névvel van dolgunk, de akkor sem értünk vele sokat, lévén Rózsa teljesen szokatlan férfinév és sem nálunk, sem a külföldi mesekincsben mint név egyébként fel nem fedezhető. Esetünkben egyetlen feltevés képzelhető csupán, bár ez is csak feltevés.

Népünk a mult és még inkább a megelőző században számos mesét vett át azokból a népkönyvekből, ponyvairatokból, melyek jórészt régi irodalmi epikumok rövidített prózai kivonatai voltak. Így tud a Hattyúlovagról (a Lohengrin-eposz nyomán), ismeri a Szép Magellonát, Fortunátus történetét, Szép Meluzinát stb. középkori verses epikumokból. Utóbbiak között igen kedvelt volt a XII. században keletkezett francia verses regény: *Floire et Blancheflor* ismeretlen szerzőtől, kinek költeménye nyomán számos angol, olasz, német átdolgozás keletkezett (l. I. Reinhold thézisét: *Floire et Blancheflor*, Páris, 1906), ezekből viszont népkönyvek állottak elő. A cím a középkori franciában: *Rózsa és Liliomot* jelent, ahol a férfit hős Rózsának hívják. A mesés történet megadja a névadás okát is. Tudniillik a két egymást lángolóan szerető fiatal: egy szultánfi és egy keresztény rabnőtől született leányt az ifjú atyja széjjelválasztja egymástól, a leányt eladja rabszolgakereskedőknek, hogy vigyék el messze keletre. A szultánfi keresi a föld hátán mindenütt, végre nyomára talál s a féltékenyen őrzött leányhoz egy kosár *rózsa* között sikerül magát becsempésznie. Innen ragad rá a Rózsa név... stb. A történet feltétlenül keleti eredetű (l. René Basset: *Les sources arabes de Floire et Blancheflor*. *Revue des Traditions popu-*

laire. XXII. 241—45) és francia megéneklőjéhez hispániai mór-arab közvetítéssel került. Minthogy a történetnek számos nyelven volt népkönyvi feldolgozása, nagyon valószínű, hogy ezek egyike magyarra fordítva is megjelent s vele átjött a mesehős Rózsa neve a Liliom mellett, mely utóbbi azután könnyen változott át a népszerűbb Ibolyává. E magyar népkönyv egykori létezéséről nincs biztos tudomásunk, de külföldi elterjedtsége alapján igen valószínű, hogy több más történet mintájára ezt is átültette valaki. Ennek címe a két névvel együtt együtt ruházódhatott idővel rá az ettől voltaképp elütő meséjű Ördög lánya-típusra.

Esetünk végül érdekes példáját adja annak a folklóre-jelenségnek, hogy műköltő átvesz a néptől tárgyat, de megtartva népies előadását, műve viszont visszazáll ismét a néphez, mint a Kálmány-féle hódmezővásárhelyi mese kétségtelenül igazolja.

Óváry Zoltán.

A „SUBA“ ÉS MESTERSÉGE KECSKEMÉTEN.

(Ide tartozik az I—III. tábla.)

A *suba* a magyar viseletnek a szűr mellett egyik legjellegzetesebb férfiruha-darabja volt. Viselte is jómódú gazda, szegény cseléd; öregje, fiatalja, néha még a fehérsége is. Viselték télben hideg, nyáron meleg ellen; esőben, szélben, fagyban és harmatos hajnalon. Mint Baksay Sándor mondja: „Hétköznap viselő, vasárnap ünneplő, öregnek tisztesség, fiatalnak kényesség, úton ülés, otthon ág, mezőn asztal.“ Mint a közmondás tartja: „Kifordítom, befordítom, mégis suba a suba.“ Kiválólag a magyarság viselte; az újabb időkben a tótok és svábok között terjedt el általánosabban. Színben, díszítésben, szabásában vidékek szerint nagy volt a változatosság. Amíg viselete általános volt, a magyar ember sokat adott arra, hogy szép, jó subája legyen, mert erről becsülték meg módját, vagyoni állapotát. Szokás-mondássá lett a henevegő modorú és hitványsubájú ember-ről, hogy: „Mit akar, mikor még egy jó subája sincs!?“ Volt is becsülete a szép és jó subának; apáról fiúra szállt. Belefoglalta a nép dalaiba is: „Csaplárosné édes, kedves galambom, Adja ki a subámat az ablakon, Adja ki a göndörszörű subámat“ stb., vagy: „Ne félj rózsám nem hagylak, Subám alá takarlak“ stb., „Kerek az én subám alja“ stb.

Hogy a magyarság e kedvelt ruhadarabját az őshazából hozta-e, mai hazájában vette-e át idegen népektől, ma még eldöntetlen kérdés. Az bizonyos, hogy Ázsia és a Kaukázus török-tatár-féle népei legutolsó időkig szelvényben használták a subához hasonlatos, bőrből készült ruhákat.

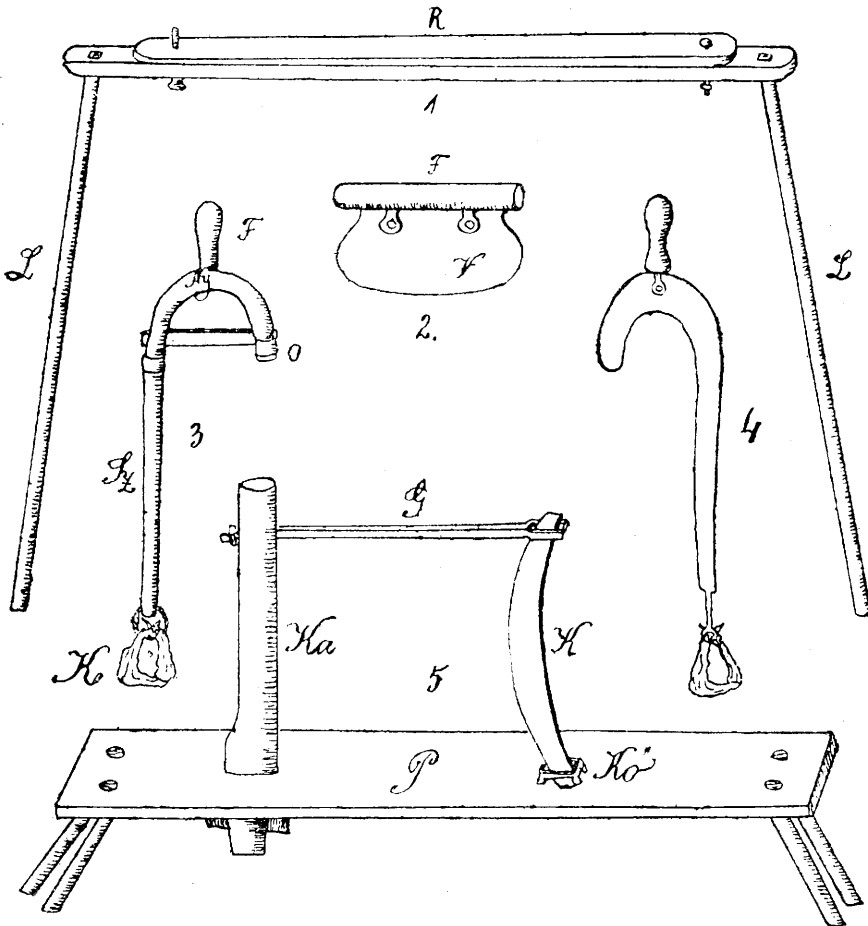
A suba készítése Kecskeméten is mindenkor és kiválólag a szűcsipar privilégiuma lévén, mikor a suba mesterségéről beszélünk, tulajdonképpen a szűcsmesterség leírását adjuk. A múltból most csupán annyit, hogy a szűcsmesterség Kecskeméten a XVI. században már kifejlett iparág volt; a szűcs-céh legrégebbi szabályzata 1559-ből való; a magyarul írt szöveg alatt Tujgun budai kormányzó-basa névjegye és megerősítőpecsétje van.¹ A mesterség Kecskeméten — mint mindenütt — ma már kihalóban van; az egykori 130—140 főnyi szűcs-céh mesterségét csak néhányan folytatják.

¹ A kecskeméti szűcsipar múltjára vonatkozó gazdag anyagot egyik közelebbi számunkban fogjuk adni! Szerk.

Az alábbi leírás éppen ezért a kecskeméti subásságnak nem csupán mai, hanyatló állapotát, hanem legutolsó, körülbelül félszázéves, virágzó korszakát is felölelni óhajtja.

*

Az idevaló szűcsök a bőrt rendszeren szárítva vásárolják, részint helyben, nagyrészt azonban Debrecenben, Jászberényben, Aradon, Szabadkán.

1. ábra. SZÜCSSZERSZÁMOK 1.

1. Szkáfa. L Lába. [R Rámája. 2. Szkáfavas vagy lehúzó. F Fogója. V Vasa. 3. Gamó. F Fogója. Ny Nyaka. O Orra. Sz Szára. K Kengyele. 4. Gamó, vasból. 5. Kaszaszék. P Padja. Ka Karfája. G Gerendája. K Kaszakés. Kő Kődöke.

a tavaszi vásárokon. A bőrök szárításával nem szívesen foglalkoznak; ha mégis nyers bőrt vesznek, félszerben, hűvös, szellős helyen szárítják. A napon száradt bőr megég, nedves helyen pedig megpállik. A szárítás hasítva történik; a dudára száradt bőrt is áztatás előtt felhasogatják.

A bőrök kidolgozása a következő módon megy végbe:

Áztatás.

A bőroket vagy a háznál kádban, vagy a szabadban, valamelyik tóban (rendesen a városhoz közel eső Széktó!), a bőr nyakán vágott lyuknál fogva kötéltre fűzve áztatják. Egy-egy kötéltre ötven bőrt is felfűznek; ezt azért teszik, hogy egy is el ne veszessen belőlük. Az este áztatásra kivitt bőrt reggel mossák ki. Addig a legény *fölstökömöt* nem kap, amíg a bőroket kimosva haza nem hozza. A mosásnál a hulladékgyapjút összeszedik; amely legény legtöbb hulladékgyapjút hoz haza, annak a mester pálinkával kedveskedik.

Húsolás.

Az áztatott, kimosott bőrt egy rátekeréssel a *szkáfa* ráájának felső részére csavarják, hogy ki ne esüssék s így eresztik az alsó részre. A két-lábú szkáfa magában meg nem állhat, tehát a műhely vagy az épület sarkába támasztják, vagy kitámasztják két sátorrúddal, miért is a szkáfa, használat közben, rézsütös helyzetben áll. A bőr levének lehúzására és az esetleges vadhúsos részek levakarására szolgál a *szkáfavas* vagy *lehúzó*. Ezért is a műveletet *húsolás*nak nevezik. (L. a II. táblát!)

Csávatétel.

Szkáfavassal az áztatott bőr zsiros levét kihuzogatván, a bőroket árpaliszttal behintik és összehajtogatva egy erre használatos kádba rakják s leöntik sós vízzel. Ezt nevezik *csávatétel*nek. Száz darab bőrhöz egy zsák árpalisztet, 10 kg konyhasót használnak fel. A csávéban tizennégy napig maradnak a bőrok, de naponta, a nap bizonyos szakában, legalább kétszer sorban kiszedik, olyanformán, hogy kiesavarva a bőrből a sóslét, a következő bőr sósléjét erre, az ezután következőét szintén erre öntve, csavargatják mindaddig, amíg az összes bőrok egy másik kádba nem kerülnek. A bőrnek a sóslében nem szabad fél napnál tovább állani. E munkát nevezik *csávafordítás*nak.

Szárítás.

Tizennégy nap után a bőroket lehetőleg kiterítik és *beszárítják*. A szárítás gyékényen, vagy gyepes helyen, vagy kerítésen történik.

Kelesztés.

A beszárított bőroket vízzel kenik be, de csak kevéssé, hogy el ne ázzanak, csupán kinyúljanak. Van olyan bőr, amelyet kétszer, sőt többször is be kell kenni, hogy alkalmas legyen a további munkára. Ezt nevezik a bőr *kelesztésének*.

Sarkalás.

A kelesztett bőrt ezután *sarkalják*, megnyújtják. Úgy történik ez, hogy a bőrt gyékényre vagy padlóra lefektetik és meztelen sarokkal köröskörül kihuzogatják. Nehéz munka ez, mert a sarkalás alatt a bőrnek ki kell melegednie. Egy bőr sarkalása egy óra hosszágig is eltart. (L. a II. táblát!)

Törés.

Sarkalás után a bőr *törése* következik, az úgynevezett *gamóval*. A gamóba törőnek kemény fa vagy vastag, széles vas van alkalmazva (esetleg kaszadarab, de ennek használatát jóra való szücs nem engedheti

meg!). A törés a következő módon megy végbe: a bőrt előbb egy kötéllel a műhely mestergerendájához hurkolják; a szűcs a bőrt a bal kezébe, a gamó fogóját a jobb kezébe ragadja, míg jobb lábával a gamó kengyelébe lép; a gamó törőjét ráhelyezi a bőrre, s míg a kengyelt igyekszik lefelé nyomni, a gamó fejét a bőrön felülről lefelé huzogatja mindaddig, amíg a bőr meg nem törik. (L. a III. táblát!)

Kaszálás.

Mikor a bőrt megtörték, a *kaszaszék*re kerül. Ezzel tisztítják meg a bőrt, ezért *tisztítókaszás*ának is nevezik. Ez a szűcsök egyik legnevezetesebb szerszáma, miért is pecsétnyomóikon, behívótabláikon mint jelvény gyakran megtalálható. A kaszálás úgy történik, hogy a szűcs a kaszaszék padjára ül, a bőrt kétkézre fogja s azt a kaszakés élén húzgálja mindaddig, míg a bőrről a felesleges részeket leszedi, lefaragja. A kaszálásnál segédeszközüül használják a *kaszafát* is, mely 20 cm hosszú fadarab; ezzel a bőrt jobban lehet megfogni. (L. a III. táblát!)

Színlés és szikkadás.

A bőrt, áztatása, mosása, szárítása, kelesztése, sarkalása, törése és kaszálása után egy kis sárgaföldes vízzel bekenik, hogy ne legyen olyan vakítóan fehér színű. Ezután darab ronggyal, pamaccsal egy gyűszűnyi zsírt dörzsölnek rája. Nem puhítás, hanem szintartás céljából teszik ezt, miért is *színlés*nek nevezik. A bőrt színlés után kis időre a napra teszik *szikkadni*; szikkadás után kevés rozsliszttel behintik. A szikkadás után a rozsliszttel behintett bőrt gamóval ismét megtörik, megpuhítják; a gamóban ilyenkor vasat már nem használhatnak, mert a rozsliszttel behintett bőrt a vas megfeketítené, megkékítené.

Agyagolás.

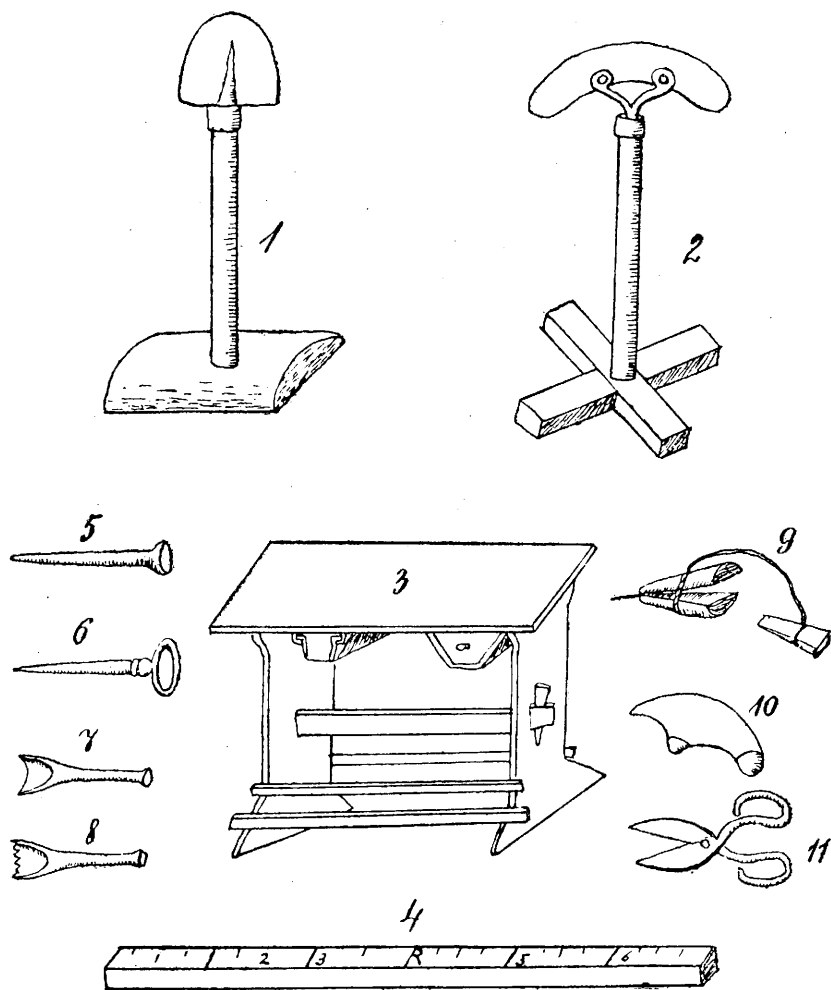
E munkák elvégzése után a bőrt megdörzsölik csapófölddel. A csapóföldet a sárgaföld-szedő és áruló asszonyok készítik a szűcsök részére. Fehér agyagból és szitált fehér homokból kúpalakot gyúrnak s ezt nevezik csapóföldnek. A homokot azért kell szitálni, mert kavics lehet közte, ami a bőr felszínét felhorzsolná. A munkát *agyagolás*nak nevezik.

Közbevetőleg itt meg kell említenünk, hogy kisebb bőrök, mint például gallérnak való báránybőr, kostök, továbbá a bőr egyes részei, úgymint nyak, láb stb. törésére nem a gamót és a kaszaszékot, hanem az úgynevezett *curholót* használják. Ez a bőr nyújtására, törésére és tisztázására is szolgál. Kétféle alakja ismeretes; vagy egy rossz ásó, amit nyelével valami talpazatba állítanak, vagy kaszkés talpazaton. (Az ilyen kisebb bőrök kikészítéséhez nemesak a szűcsök értenek, a pásztorok is tudják, ősi módon. A kecskeméti gulyás, juhász az elvetélt hasi bárány vagy kostök bőrét éles fával vagy bordacsonttal megtisztogatja, megkaparja, a bőrt forró homokkal két keze közt addig dörzsöli, míg meg nem puhul, ki nem eszűdök.)

A kikészített bőröket összegyűjtik s kamrában elraktározzák addig, amíg felhasználásuk ideje el nem kezdődik. A bőröket felhasználás előtt megválogatják és minőség szerint osztályozzák. Megkülönböztetnek 1-es, 2-es, 3-as bőröket.

A bőrök további feldolgozása téglákra állított deszkapadlón, a dobo-
gón történik; esetleg a padlót gyékény helyettesíti. E padlót vagy gyékényt
műhelynek nevezik. E műhelyt vitte négy szücslegény annakidején a víz-
kereszti lakozások alkalmával zeneszó, vígasságok mellett, egy-egy rajta-

2. ábra. SZÜCSSZERSZÁMOK II.

1—2. Curholó. 3. Varróasztal (*verpánk*). 4. Mértékfa. 5—6. Törökök vagy szaggatók.
7—8. Almázók vagy cifrázók. 9. Tűszortó. 10. Szabókés. 11. Szabóolló.

ülő, dolgozó szüccsel együtt. Használata azért szükséges, mert a bőrök a szoba földjén elpiszkolódnának. A műhely tartozékai: egy kétlábú hosszú-
kás asztalka, amit *varróasztalnak* vagy *verpánnak*² neveznek (vagy egy négylábú alacsony asztalka, azonos a csizmadiamesterekével). Az asztal fiókjai apróbb szerszámok tartására valók, oldalain zacskók lógnak, az

² *Verpánk* = Werkbank (műhelyasztal). Szerk.

apróbb bőrdarabok összegyűjtésére. A szücsszék alacsony, négy lábú, ülése kukoricahaj- vagy gyékényfonás. Az asztalon rendszeren található egy lapos, kerek fa a fonál felgombolyítására, a szabókés, sarkain rézpántokkal, a nagy olló. Itt találjuk még a tűszoritót, mely arra szolgál, hogy a megkopott hegyű tűt e közé szorítva, a fenőkövön kihégyezzék. A fiókban vannak a *törökvasak*, a bőr megkeményedett szélének kiszaggatására; ezeket használják még a gomb készítésénél is. Itt van a csipkéző, almázóvas, amely a subaszegő irhájának kivágására szolgál. A falon lóg a mértékfa. Hossza másfél rőf, hat egyenlő részre és minden rész még négyre beosztva. Az 1-rőfnél egy r. betű vagy kereszt van befaragva. A mértékfa $\frac{1}{6}$ részének hossza 20 cm. A legkisebb suba oldala 5 és $\frac{1}{2}$ rész, a legnagyobb subáé 6 és $\frac{3}{4}$ rész. Az irhás suba rajzolásához, vagy mint mondják, írásához használják a ludtollból vagy nádból maguk készítette tollakat. A falon lóg a nyak- és vállminta és kostökcacska-minta. Ezekre ugyan a mesternek kevés szüksége van, de hát inas és gyakorlatlan legény is van, akinek még szüksége lehet rája!

A suba mértékét úgy veszik, hogy a rendelőnek az oldalát, a vállától lefelé mérik s ez adja meg a suba nagyságát. Több mérés nem szükséges, mert minden subánál a hátulja háromnegyeddél hosszabb, mint az oldala. A gyakorlott szücs mértéket sem vesz, elég ha csak ránéz a rendelőre és már tudja, hogy milyen suba kell neki.

A subát rendszeren tizenkét bőrből készítik, azonkívül a gallérját még több fekete báránybőrből. Készítenek azonban kevesebb, nyolc, hat, esetleg négy bőrből is; ezeket *cselédsubának*, *kccsisubának* nevezik.

A szücsök bárány- és juhbőrt, fehéret és feketét egyaránt feldolgoznak. A feketeszőrű bőrből készül a barnaszínű suba. Ennél a bőrt taplógomba levélvel barnára festik. Csak a dió-, alma-, körte- vagy eperfán termett taplógomba alkalmas erre; a szücsök számára a szőlőcsöszök gyűjtik össze valami esekély pénzérték ellenében. A bőrök egyes részeinek nevei: *nyaka*, *fara*, *elsőlábai*, *hátsólábai*, *farka*, *szegye* vagy *hasrésze*, *háta* vagy *gerince*, *lágýéka* vagy *mála*.

A bőrök szabása alkalmával a bőr szélén a szőrtelen lágýékok megmaradnak; e részeket *máláknak* nevezik. A málák kifoltozását *pőszlésnek* hívják. A pőszlés úgy történik, hogy a leszabott szőrös bőrdarabokból kell a málákat befoltozni, kipőszölni, még pedig úgy, hogy az egy bőrből a szabásnál leeső darabok elegendők legyenek ugyanazon bőr kipőszölésére.

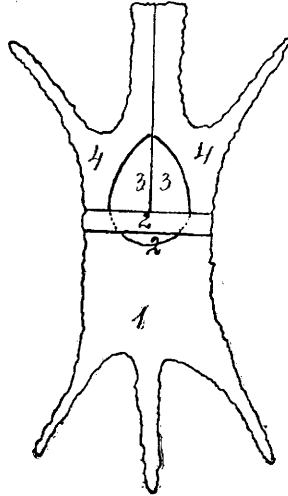
Toldozás az, amikor a szabásnál leeső szőrös bőrrészeket még össze kell toldozni, hogy vele pőszölhessenek. Egy bőrből leeső bőrrészeknek elegendőknek kell lenni ugyanazon bőr kipőszölésére, mert különben új bőrt kellene használni.

A kiszabott bőrök összevarrásánál használják a *vócot*. Ez fehér irhából készült keskeny bőrszalag. A két egymásmellé való bőr közé illesztik s így varrják, *vócolják* össze a bőroket. Mikor a bőrök össze vannak vócolva, varrva, magára veszi az a szücs, aki készítette, a másik pedig, rendszeren a mester, megtekint, körülhuzogatja, megigazgatja.

Az összevócolt, körülhuzogatott suba alját egy helyről kiindulva összejegyezgeti, hogy az alja egyforma kerek legyen. Elindul az egyik sarkától, ehhez hozzáilleszti a legközelebbi bőr sarkát, ezt ugyanolyan hosszúra jegyzi, mint a kiindulást, azután ehhez veszi a következőt és így tovább. De még ez sem elég; a földre terítik és megegyszer körülnézik.

Ezek után következik a suba szegése. Egy keskenyebb irha bevetődik, amely a bőr alsó szélét és egy másik szélesebb szegőirhát fog össze. Az alsó irha visszafordulva, a felső irhával lefogasolódik és a felső irha vízfolyásos formára kivágva leirházódik a bőrre. A szegés nem mindig történik két irhával; egyszerűbb subáknál csak egy szélesebb szegőirhával. E szélesebb irhának egyenes szélét befördítva hozzávarrják a suba alsó széléhez, ezt *bevetésnek* mondják. Az irha visszafordítva a subára lefogasolódik és vízfolyásos szélé a bőrre leirházódik, azaz levarródik.

A suba gallérja fekete báránybőrből készül. Gallérnak való bőroket leginkább a debreceni tavaszi vásáron szerzik be a szücsök. Az itteni

3. ábra. SUBAGALLER SZABÁSA.

1. Hátára való gallér. 2. Főnnálló nyak és toldása.
3. Főnnálló nyak két első része. 4. Elejére való gallér.

báránybőrök nem alkalmasak; nem szereti a kecskeméti ember, mert nem oly szép és ami fő, nincsen rajta a köröm. Egy subához a gallér egy báránybőrből készül. A nyakas részéből lesz két darab a suba elejére, a farkos részéből egy darab a suba hátuljára. Az előrészből jön még ki a felálló nyakrész is. Ezt a nyakat segítséggel, béléssel varrják fel, amely dirib-darab bőrokból, rendesen három lábból van összetoldva. A fehérszőrű subához fehér, a feketeszőrűhöz feketeszínű nyaksegítést használnak. Ezek a segítségek szőrös résszel állnak befelé és a nyak tartására szolgálnak.

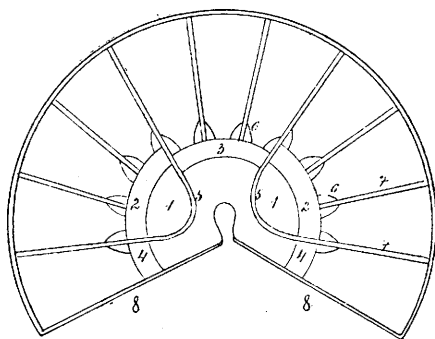
Ugyancsak a színnek megfelelőleg fehér és barna színű subagombokat készítenek. Szőlővenyigére irhadarabot kétszer-háromszor reácsavar-nak, a közepén törökvassal átlukasztják, az irhadarab még fel nem csavart keskenyebb végét a lyukon áthúzzák, aztán egy másik berajtolt irhadarabot húznak mellé és az előbbi irhadarabbal kötik fel a gombot. Természetesen a venyigét kétoldalt elvágják. A bevagdosott végű irha-darab alkotja a subagomb rózsáját.

A fentebb előadott szabás- és varrási-módoznál sokkal körülményesebb az úgynevezett *irhassuba* készítése. Ennek előbb rajzot kell készíteni, a raj-

zot ki kell varrni, alaposabb, gondosabb munkát adni az egésznek, mert több darabból készül s ha nem pontos a szabása, nem vág össze. A díszítés rajzát a szücsök fejből és nem minta után *írják*. Egy-egy szücsmester rendszeren egyforma rajzú irhássubát készít. Minegyik büszke is a saját irhássubáira. (A rajz írásához való tintát valamikor a városi biztosok, tizedesek hordták. Mindegyik szücsnek megvolt a maga tizedese, kinek minden tintahozatalért dohányzacskó járt.)

A suba készítésénél, amikor a bőr szélét beszegik, többféle varrási módot alkalmaznak, mint: *agyonvarrás*, *csaptatás* vagy *cérnázás*. Ilyen varrással történik még a szegő írha alsó szélének a bőr széléhez való varrása. Ezek a varrások egyrétűes fonállal történnek. A vócolás általlöltéses varrással, amikor is a vócot két egymásmellé eső bőr összehozására összevarrják. Az irházás az irhának a subára varrása.

A rendes, tizenkét bőrből készült subánál három bőr a hátulja, három-három bőr az oldala — ezek az oldalbőrök —, egy-egy bőr az eleje, egy bőr-

4. ábra. IRHÁS SUBA SZABASA.

1. Tányér. 2. Körösztirha. 3. Hátsóírha.
4. Elejeírha. 5. Vállkarika. 6. Fiók. 7. Szálírha. 8. Szegőírha.

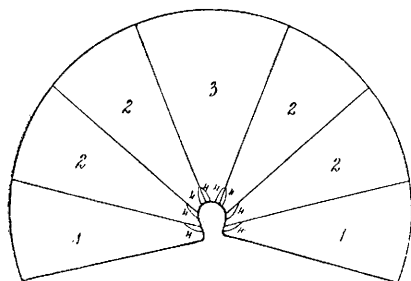
5. ábra. SUBANYAK MINTAJA.

ből pedig készül a válla. A kevesebb bőrből készült subánál külön vállbőrt nem használnak. A gallérja külön báránybőrből. A bőr, a szabással más-más formát kap, aszerint, hogy melyik helyre alkalmazzák. A subában minden bőr a nyakrészével áll fölfelé. A vállbőr közepéből vágják ki a nyakat. Ez a kivágás nyakmintával történik. Ennél a bőrt kétfelé vágják s így alkalmazzák, persze az ismeretlen vevőt ezzel némileg el is ámítják. Úgy a tizenkét, mint a kevesebb bőrből készült subánál a bőr nyakrészénél félkaréj forma hiányok állanak elő. Ezeket a közönséges subánál *nyaktoldásoknak*, az irhássubánál *kisfiókoknak* nevezik.

Az irhássubánál az irhák a bőrök összevarrásának mintegy eltakarására, de egyúttal a suba díszítésére is szolgálnak. Az irhássuba két oldalán van egy-egy úgynevezett *tányér*; itt a kivarrás szőrös bőrön át történik. A tányérokat úgy választják ki, hogy ezek szőréhez a suba szőréhez. A tányér alsó, rendes darab bőrből összetoldozott részének eltakarására szolgál a *körösztirha*. A tányér felső részének összevarrása eltakarására pedig szolgál a *vállkarika*, a nyakhiányok eltakarására a kisfiókok. A kisfiókok belső szélének varrását a *szálírhák* takarják,

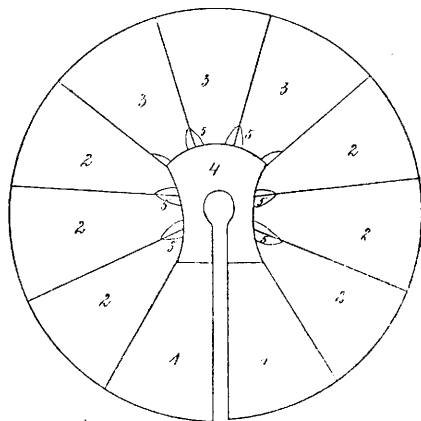
melyek egyúttal a subabőrök összevarrását is fedik. A kisfiókok felső varrását oldalrészekben a keresztírhák, a suba hátulján *hátsó-irha*, az elején az *eleje-irha* takarja. A kisfiókoknak félkör alakú oldalait *rozmaring*nak nevezett kivarrással takarják el. Az irhás suba minden díszítése, kivarrása, illetve kivarrásának elhelyezése nagyrészt a suba szabásvonalainak és a varrásoknak eltakarását szolgálja.

A tányért rendszeren egy fölfelé álló zöld levélesoport díszíti, melynek felső részében többszínű rózsza vagy tulipán van. Hasonlóképpen mindkét oldalán, váltakozva rózsák és tulipánok nyúlnak ki, melyek ibolyákban, vagy kisebb szemes rózsákban végződnek; az egésztest pedig *sasköröm* vagy *pöttyös* díszítés veszi körül. Az egyes virágok végződésénél és a tányér alsó részénél sujtásos díszítés van. A keresztírha díszítése rendszeren a központból kiinduló, két végén nagyobb tulipánban vagy rózsában végződő roz-

6. ábra. SUBA SZABASA NÉGY BŐRBŐL.

1. Eleje. 2. Oldala. 3. Hátulja. 4. Nyaktoldás.

7. ábra. SUBA SZABASA TIZENKÉT BŐRBŐL.

1. Eleje. 2. Oldala. 3. Hátulja. 4. Váll. 5. Nyaktoldás.

maring, alulról és felülről váltakozó színű ibolyákkal vagy kisebb rózsákkal és mint az előbbinél, sasköröm és pettyes díszítéssel. A vállkarikák rozmaringgal díszítettek. A kisfiókok díszítése szintén az. A hátsó és eleje irha díszítése azonos a keresztírhaéval, csak elhelyezése más. A szálírha felső végén a varrás eltakarására szolgál a *nyakvirág*, az alsó részénél pedig a *makk*. A makkból kétoldalt kiálló dísz *bajuszvirágnak* nevezik. A makkot színes bőrből készítik, széléit vagy rozmaring, vagy sasköröm kivarrással fedik, felső részén szörgomb van, melyet *galambkosár*nak hívnak, az alsó részén színes bőrből készült sallangok, melyet *rojtnak* neveznek. A suba alsó szélén a szegőírhára vagy rozmaring-, vagy kalászdíszítés jön, fölötte sasköröm vagy pettyes díszítéssel.

Nem minden irhás suba díszítése egyforma, de a kecskeméti irhás subák díszítése nagy általánosságban egységes mintájú. Kivarrásukhoz sötétzöld, világoszöld, bordó, meggyszín, rózsaszín, sötétkék, világoskék, sárga és fekete selymet használnak. Ha a suba kivarrásában túlnyomó a vörös szín, akkor azt mondják rá, hogy *kálomistás*. Ha a kék és sárga színek a túlnyomók, akkor *pápisztásnak* mondják.

Ma már selyemmel kivarrt irhássubát nem készítenek, hanem a selymet berliner pamutfonál pótolja. Ezeket a subákat azonban kecskeméti ember ma már nem használja; szüceink Halas és Kalocsa, Soroksár és Harta vásárjain jobbra sváboknak adják el. A selyemmel kivarrt remekbe készült irhássubák, amelyeket egykor a felszabaduló legénynek kellett készíteni, Kecskeméten ma már csak egy elmúlt kor díszes emlékei gyanánt maradtak fenn, mutatván egy letűnő iparágnak nagyszerű izlését és kézügyességét. (L. az I. táblát!)

Szabó Kálmán.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Magyar adat a névmágiához.
Arany János *Toldi Szerelmének* egyik alakja a magát *Szeredainak* nevező kobzos, Toldi hűséges társa a vezeklők táborában és később a nápolyi hadjárat idején. Mikor Lajos király előtt felfedi kilétét, megtudjuk, hogy igazi neve *Barkócz*, családja rokon a szerencsétlen Zách familiával, annak idején a szörnyű bosszúállás az ő családját is kiirtotta; maga menekült csupán meg. Azóta földönfutó. Kolos, családjuk régi ellensége volt az, ki a borzalmas tettet, királyi pecsétes-levél alapján véghezvitte. A család ősi vára, felsőmagyarországi birtoka most Kolos kezén van, szavait így végzi:

„ — — — csak kegyelemért esdem;
Büntesse Kolost a bosszúálló Isten!
Birtokom elvette, családám kivágta:
Fogja meg a Barkócz név örökös átkát!“
(T. Sz. XII. 72.)

A Barkócz és Kolos neveknek ilyen vonatkozásban való szerepel-
tetése Arany Jánosnál nem volt véletlen ötlet. Hogy egy *Kolos* kap királyi levelet a Barkócz-család kiirtására és birtokuk elfoglalására, ez maga is plausibilis, mert ez a család éppen Róbert Károly alatt jelentős felemelésben részesült: 1332-ben Kolos mester címer-levelet kap a királytól. A *Barkócz* név szerepel-
tetése azonban — kapcsolatban a *Kolos* névvel, egy, a felvidéken még ma is közismert babonás szólásra (névmágia) vezethető vissza.

Azt mondják: a Kolosy-család rendkívül szerencsétlen, valósággal elátkozott familia, nevének említése is szerencsétlenséget hoz a kimondóra, ha tehát kikerülhetetlen volna megnevezésük, a csapás elhárítása végett utána háromszor ezt a nevet

kell mondani: Barkóczy, Barkóczy, Barkóczy. (Más változat szerint helyette s nem utána.) A Barkóczy-család t. i., éppen ellenkezőleg, szerencsés voltáról híres a felvidéken, különösen Abaúj, Zemplén vármegyében. A szerencsétlen K.-családnak tehát még neve említésétől is menekülnek, mint ahogy Amasis király menekült a görög monda szerint az isteni harag áldozatául kiszemelt, szerencsétlen-szerencsés Polukrates közeléből.

Hogy micsoda események voltak azok a két család történetében, melyek a névmágiának erre a példájára okot és alkalmat szolgáltak, nem tudom. Kolosyokat magam részéről nem ismerem sem Abaújban, se Zemplénben, sem a szomszéd vármegyékben. A Barkóczyak tudvaleg ma is virágzó főúri család, módomban azonban nem volt még mindezideig megtudni, van-e valami hagyomány a család körében, amely e névmágiára vonatkoznék. Arany János, mint láttuk, a Zách-irtó Kolos gonoszságát és ennek nyomán a Barkócz-fi kobzos átkát költi a Kolosvak végzetes szerencsétlensége okául. Érdekes, hogy Arany folyóiratában, a *Koszorú*-ban jelent meg Madách Imrének egy elbeszélése: A Kolozsiak; ez szintén a „Barkóczy, Barkóczy, Barkóczy“ mondás okfejtését tartalmazza. A történet kora itt a XVIII. század, a kurucvilág utáni évek. Tárnya a régebben mindenkitől irigyelt, boldog Kolozsi, családi boldogságának, vagyónának, lelkének tönkremenetele egy szörnyű asszony örült bosszúja által. Valóságos rémtörténet. Barkóczy, mint Kolozsi barátja, majd birtokainak királyi adomány folytán örököse, szintén szerepel az elbeszélésben, mely szintén a cimben

olvasható mondás okfejtéseként iratott. A történet színhelye a Rétköz, Szabolcs és Zemplén határán, Tokajtól nem messze.

Hogy Arany figyelme Madách novellája révén terelődött-e az epikus költeményben költőileg értékesíthető néphagyományra, nehéz megállapítani. Úgy lehet, már régebben ismerte, talán Tompától: Tolnai Vilmos úgy emlékszik, Arany a Koszorú vagy a Figyelő egyik, Tompának szóló szerkesztői üzenetében említi a *Barkóczy*-babonát, enyhe gúnyjal, mintha Tompa is hinne a szólás mágikus, bajtűző erejében.

Szemkő Aladár.

Menyasszonyködmön. A mult század hatvanas évéig ködmönben esküdtek örök hűséget párjaiknak a békési parasztleányok. Nem akármilyen ködmönben, hanem külön e célra rendeltben, ami nevét is rendeltetésétől kapta. Fehér bárányszőrméből volt ez, csupán abban különbözött a közönséges ködmöntől, hogy hófehér selyemmel volt kihímezve. Persze, hogy nem futotta minden menyasszonynak ilyen parádéra, hanem az egész városban négy, öt ha volt összesen; ezeket aztán kölesön kérték a rokonok, a jóismerősök, gyakran idegenek is és bizony nem egy ködmönrel megesezt, hogy egy őszőn harminc menyasszony is meghordozta a templomban.

Banner Benedek.

A székelykapu földrajzi elterjedésének újabb adatai. Jankó János az Ethn. VI. évfolyama 18—37. lapjain Huszka József „A székelyház” című könyvének megjelenése alkalmából részletesen megtárgyalja a galambbúgos nagykapunak, az úgynevezett *székelykapunak* Magyarországban ismert földrajzi elterjedését. A 29. lapon azt írja, hogy „... az Erdély és Magyarország közötti nagy hegytömeg vízválasztó főgerince határa egyszerűen a székelykapuk elterjedésének. E gerinctől nyugatra csak itt-ott s nem ritkán csak csökevényes nyomokra akadtam. Egy a kiállítás igazgatóságához érkezett hivatalos jelentés adataiból látom, hogy szörványosan Krassó-Szörényben is el van terjedve”. Más helyen, az ezredéves országos kiállítás jelentésének V. kötetében ugyancsak Jankó János, a kiállítás néprajzi falujának leírásában (929. l.) a krassó-szörényi oláh háznál is megtalálja a székelykapu elkorcsosodott alakját.

Krassó-Szörény megye területére nézve saját kutatásaim alapján kiegészíthetem Jankónak igen pontos és részletes adatait az alábbiakban.

Krassó-Szörény megye területére nézve saját kutatásaim alapján kiegészíthetem Jankónak igen pontos és részletes adatait az alábbiakban.

A megye keleti részén, a régi Szörénységben úgyszólván mindenütt van terjedve s tömegesen fordul elő a székelykapunak egy elszegényedett, elkorcsosodott alakja. A kapu alakja helyenként változik, de nem lényegesen, építési anyaga is vidékek szerint különböző, főalakjában azonban teljesen egyező azzal, amit mi székelykapunak nevezünk. Majd nem mindig kétosztagú: nagykapu és kiskapu, összeépítve, egy fedél alatt. Megvan a három kapuláb, az azokat összekötő közös szemöldökgerenda és az egészet befedő egységes nyereg- vagy kontyos fedél. A kiskapu szemöldökfája fölötti „fülke”, többnyire üres, de ott, ahol igen magas kaputáblákat alkalmaznak, ott az is deszkázattal van elzárva. A nagykapunyílás félköríves záródásáról természetesen szó sincsen, még kísérletére sem akadtam, galambbúg sem fordul elő itt, valamint a kapudiszítésnek vagy felírásnak nyomát sem láttam. Legtöbb helyen fából építik s a megmaradt nyomok szerint régebben mindenütt és kizárólag fából készült, s csak újabban s egyes községekben kezdik téglából vagy terméskőből építeni. Tetejét zsindeffel, újabban cseréppel fedik. A kaputáblák álló deszkaszálakból készülnek és többnyire igen magasak. Helyenként a csatlakozó faí vagy deszkakerítés is csaknem egyenlő magas a kapu keretével, más helyen pedig, ahol a telkek rendkívüli keskenysége miatt háztól-házig éppen csak a kapunak való tér marad, a kapu az egyik ház eresztétől a másik ház ereszéig ér. Mindkét esetben ez valami szokatlan és rendkívüli zárkózottság jellegét adja a házsornak.

Karánsebesről kiindulva, a következő községekben állapítottam meg a tömegesen előforduló székelykaput. A Temes völgyén lefelé, északi és északnyugati irányban, a krassói rész felé *Zsuppa*, *Priszáka*, *Zaguzsén*, *Nagymutnik* és *Ohámutnik*. A kapuk túlnyomórészt egészen fából vannak építve s csak a legújabbban emeltek kapulábai tég-

lából valók. Néhol a csatlakozó utcai kerítés egyenlő magas a kapuval s azzal egy folytatólagos fedél alatt van.

Innen északabbra nem jutottam, de a kapu valószínűleg ebben az irányban tovább is terjed, mert még a távolabbi *Szákul* községben is lehet ilyeneket látni a vasúti kocsi ablakából.

A másik irány, csatlakozva a fönti területhez, Karánsebestől keletre, a Bisztra folyó völgyébe visz az erdélyi határ felé. Ebben a völgyben halad az erdélyi országrész, amely a Temesvölgyet a Vaskapu alacsony vízválasztóján át köti össze a hunyadmegyei medencével. Az egész Bisztravölgy minden községében általánosan el van terjedve és tömegesen fordul elő a székelykapunak ez az alakja. *Jáz* községben, amely a völgy torkolatában fekszik, legmesszebb a hegyektől és az erdtől és legközelebb a városhoz és a vasúthoz, a kapuk lábai kőből, téglából épülnek és cseréppel vannak fedve. A kaputáblák úgynevezett gérbéléses asztalosmunkák. A szomszédos *Obréza*-ban is kőlábasok a kapuk, de a régiek itt még fából valók, azonkívül itt a kaputáblák felső részükön át vannak törve, illetőleg lécezéssel ellátva. Az országúton egymást követő *Glimboka*, *Ohábabisztra*, *Csirésa*, *Zavoj*, *Valeamare* és *Voiszlova* községekben mindenütt, úgyszólván kizárólagosan ez a kaputípus uralkodik. A völgyben felfelé haladva, mindinkább szaporodnak a fából épített kapuk s ritkulnak a kőlábasok, Zavojban vegyesen fa- és téglala, Valeamaren téglala- és terméskő-lábasok láthatók.

Innen már közel esik a Vaskapu, illetőleg az erdélyi határ s bár utam odáig nem vezetett s így biztos adatot onnan nem adhatok, mégis egészen bizonyosra veszem, hogy a kapcsolatot a Jankó által említett hunyadmegyei területtel errefelé mindenestre megtalálható.

A harmadik irány Karánsebestől délkeletre és délre visz. A délkeleti magas határhegység alatt, a Muntymik lábánál fekvő három községben, *Turnul*, *Rujen* és a *Sebestapatak* szűk völgyében fekvő *Borlova*-ban mindenütt tömegesen megvan a fából épített székelykapu.

Déli irányban a főországrész mentén is mindenütt meg lehet állar-

tani a kapu létezését. Így *Bukinban*, *Temesszlatinán*, *Örményesen*, *Teregován*, *Lunkaviczán* és *Ruszkár*. Ez utóbbi után következnek a hegyek között fekvő *Kornyaréva*, amely községnek háza ott állt az ezredéves kiállítás néprajzi falujában, ahol Jankó megállapította a székelykapu előfordulását. Temesszlatinán újabban a házépítéshez is használt a lakókból építik a kapulábakat s csakis itt láttam azt a változatot is, amelynél a harmadik oszlop elmarad s vele a kiskapu is, s a nagykapu két táblája közül az egyik keskenyebb, a másik szélesebb. Gyalogjárásra a keskenyebb kapuszárnyat nyitogatják. Oka ennek is a rendkívül keskeny háztelek.

A Karánsebestől délre jelzett útvonal mentén fönt fel nem említett többi községben, a melyek az úttól távol, a Temes túlsó partján fekszenek, mások bemondása alapján szintén megvannak ezek a nagykapuk. Sőt azok még lejjebb is húzódnak, mert a Mehádia fölötti *Krajna-vidéken*, *Jablaniczán* és *Petniken* is megtaláltam azt. Itt azonban a kőből falazott kapu régen kiszorította a faszervezetet. Nemesak a kapulábak, hanem a befedő felső rész is falazott, még pedig vagy egy vízszintes gerenda fölé emelve mintegy fél méterre, vagy pedig félköríves boltozással.

Innen nyugatra is folytatódik a kapu földrajzi elterjedésének területe. A Néra-folyó medencéjében, az Almás vidéken, *Lapusnicsele*, *Borlovény*, *Pattas*, *Prigor*, *Prilipecz*, *Bozovics* és *Dalbosecz* községekben elég sűrűn előfordul a fedeles nagykapu, a székelykapura emlékeztető többkevesebb hasonlatossággal.

Még egy adatom van az innen északnyugati irányban, a krassói részen fekvő *Gerlistye* faluból, ahol szintén félkörívesen falazott nagykapukat láttam.

Amint a felsorolt adatokból is látható, a székelykapu előfordulásának ez a területe meglehetősen összefüggő s ahol — mint a dél felé húzódó elterjedésnél — az adatok még hézagosak, ott is egészen biztosra lehet venni a kapu létezését, csak határozott megállapítása van még hátra. Mindenesetre érdekes az a tény, hogy ez az egész terület is, mint a Székelyföld, az ország határa mentén húzódik végig. Az

egy krassói falut kivéve, az egész terület pontosan összesik az 1873-ban felosztott magyar határörvidék, illetőleg a volt karánsebesi 13. számú oláh-bánsági határőrezred területével.

Nevezetes és felemlítésre érdemes tünet az is, hogy a fedeles nagykarommal itt is együtt jár mindenütt a tipikus alföldigémeskút. Nem minden udvaron, de a falu utcájában a nyilvános közkút majdnem mindenütt ilyen. Csak Örményes kivétel ebben, mert ott fedett kerek kutak vannak használatban.

Cs. Sebestyén Károly.

Néhány érdekes halászó mód.

1. *Halászat leveles vesszőnyalóval.* A Holt-Bodrogban gyakran lehet látni, hogy kisebb suhanc gyerekek leveles fűzfagalyakat szednek össze, két végén nyalóalakban összekötik és egyik az egyik végét, másik a másik végét fogva, húzzák a part mellett a víz alatt. Rövid húzás után kikerekítik a partra. A megremült halakat egyideig hajtják, míg ezek vergődésükben a vesszők közé kerülnek. Mikor a fiúk ezt észreveszik, a sekély vízben, a vesszőcsomóra tenyerelnek, vagy ráháganak és kiszedik a megnyomott kis kárászt, keszeget. Ezeket aztán kopolyájukon keresztül horgos vesszőre felfűzik. — 2. *HaltaPOSÁS.* A debreceni tanyai ember találatkonyságára vall az, hogy mikor már a sekély, kákás Kösélyben vagy

Pecében sem kosárral, sem tapogatóval nem tud halat fogni, pedig tudja, hogy van benne: „lúval tapodtatja“ meg a vizet. Ezt úgy csinálja, hogy hosszú féken egy nagy jámbor lovat beleereszt a sekély vízbe. Tapostatja körbe-körbe. A ló a nyári melegben szereti a vizet. Nemcsak szívesen tapossa, hanem meg is hengergődzik benne. Nagy darabon úgy összekeveri a vizet sárral, hogy a hal sem el nem tud úszni, sem rendesen lélekzeni nem tud, mert kopolyája nem bír a habarékkal. A nagyocska csukák, kárászok elbódulnak. Kinjukban félig kiemelkednek a vízből és úgy vergődnek. Erre a találatkony halász nekigyürkőzve részint kosárral, részint szabadkézzel kiszedi a halat. (A debrecen- és hortobágyvidéki kis vizekben fordul elő.) — 3. *„Tisztelegnek a halak.“* Ezt szokták mondani a tiszai halászok akkor, mikor egy nagy harsa sorolja a csendes Tisza vizét, a kis halak száza pedig eszeveszetten menekülnek a hatalmas rabló elől. Értik is a halak félelme, mert ez a hatalmas állat száguldásban egyre-másra falja fel a gyámoltalan keszeget, kárászt. A kis halászok gyenge horgszerszámaikat is féltik tőle, de annál jobban örül neki a nagy halász, mert az erős fenék és tetejhorgokkal telerakott Tiszában biztosan rajtaveszt a nagy harca. Készülnek is rá. „Tisztelegnek a halak“ — szólnak és gyorsan csolnakba szállnak. *Ecsedi István.*

NÉPI SZÖVEGEK.

Népdalok.

(Újak, vagy ismeretlen változatok.)

1.

Jányok, jányok, szalontai jányok,
Közzületek csak egyet sajnálok;
Ha jaj az egy kösztetek nem vóna,
Mégválásom százszor könnyebb vóna.

2.

Ne ugorgy ott, ahun árok nincsen,
Ne köszöny ott, ahun szép ján nincsen;
Meg se fogom kis kalapom szélit,
Míg nem látom barna babám képit.

3.

Zód a kökén, ha megérik fekete;
Barna legin mán minálunk ne gyere;

Megmontam mán háromszásszor, ezerszer,
Ides anyám nem teneked nevelt fel.

4.

Átalmennék én a Tiszán, nincs ladik,
Kitudnám, hogy ides babám hun lakik;
Ott lakik a sűrű nyárfás tanyába,
Rózsa nyílik mind a két ablakába.

5.

Asztalomon tinta, penna, papiros,
A babámank bús levelet irok most;
Irok neki oly keserves levelet,
Ha ja szive kübű van is, megreped.

6.

Elszakatt a szénakötél,
Nem megyek férhe' jaj idén;
Összetódgyuk a kötelet,
Férhe' megyek, ha csak lehet.

7.

Várad felől veres az ég aja;
Haragszik rám a szeretóm anyja.
Ha haragszik, mit tehetek róla,
Üsse leszek a fíjájé soha.

8.

Ha kijállok kis kapumba,
Jányok mennek a fonóba;
Nízem, nízem mindegyviket,
Nem tanáлом az enyimet.

9.

Eccer esik esztendőbe vízkereszt
Zsidóasszony szobájába nincs kereszt;
Nem, azér' csak azér'
Tudod babám, tudod mér',
Meghalok a csózkodér'.

10.

Elment a szeretóm Dél-Amerikába,
Izenet jött tulle, hogy mennyek utána.
Mennyen el a kánya Dél-Amerikába,
Találok szeretőt magam falujába.

11.

Becsületes legín vótam idáig.
De mán látom, hogy nem leszek sokáig.
Aszt akarják, ojan dógot csinájjak,
Vérbe márcsam eszt a cudar világot.
Megátkozott ingem az ides anyám,
Hogy ne legyen se országom, se hazám;
Csipkebokor legyen bujó szállásom,
Ott se legyen sokáig maradásom.

12.

Csendes Maros partján van a halászlegín
tanyája,
Odajár a halászlegín göndörhajú babája;
Odajár a szép csillagos, hódvilágos éjjelen,
Kicsajja a csendes Maros partjára a szerelem.

13.

Az a csárda fehérre van meszelve;
Kis pej lovam szípen fel van nyergelve;
Eladom a kis pej lovam ócsójír,
Mer' a zsebem igen sír a bankójír.

14.

Ócsó mán a pásztor, nincsen becsületi,
A nagy gazdák előtt mind huncut a nevi.
Ha valamije van, aszongvák, hogy lopta,
Ha semmije sincsen, hogy elkorhelkotta.
Hát a szegin pásztor hogyne káromkonna,
Kicsinke ja kenyír, keves a szalonna.

15.

Az orosi hármas határ,
Érted lettem rózsám betyár;
Viselem a betyár nevet,
Genge szivem maj megreped.

El kell menni, ha jesik is,
Bárha nehezenn esik is;
Nehezen esik a járás,
Tülled rózsám az elválás.

(Folklore-Fellows szalontai gyűjtése.)

Lejegyezte: *Oltján Sándor.*

Katonanóták a fogságból.

1.

Szibérija tartománya messzi van,
kegyetlenül horgya ja szél a havat,
nincsen ott más, csak hó még jég
[éven át,
mégis odavitték a magyar bakát.

2.

Nëm kapáltunk orosz földön ká-
[posztát,
mégis aval ettették ott a bakát,
nincs benne hús, csak az íze káposzta,
magyar baka de sokszor elátkozta!

3.

1. Itt az üdő, nëm járunk már ro-
[botra,
nëm szekíroz minket többet a
[muszka,
szibérjai fogságunkból utazunk,
a csájátúl, a kásátúl bucsúzunk.
2. Itt az üdő, megjött mán a sza-
[baccság,
minden baka öleli a babáját,
szíjja mos má Miklós cár a ma-
[horkát,
magyar baka öleli a babáját.

(Elmondta: Nagy Károly, bihartordai gulyás;
az első kettőt Tomszkban, a harmadikat Biksz-
ben tanulta.)

Lejegyezte: *Szendrey Zsigmond.*NÉPHUMOR.¹

I.

Tréfás mondások.

— A molnár akkor iszik vizet,
mikor nincs vize.

(*Ha t. i. van vize, jár a malma és keres, olyankor nem bolond, hogy vizet igyék; csak ha lefogy a kerekéről és nincs kereset, kénytelen vizet inni.*)

*

— Legtöbb a hó aratáskor.
(*Takarítás idején legtöbb a „Hó!”, ahogyan a lovakat szólogatják.*)

¹ Felkérünk minden érdeklődőt, hogy sorozatos közlésünket gyarapítsa idevaló adalékokkal. Néplélektanilag is általában, de különösen a magyar nép észmozgására vonatkozóan, ezek tartoznak a legjellemzőbb és legértékesebb adalékok közé. Szerk.

Ha nagyokat mond valaki, a hallgatóság közül egyik megkérdezi:

— Nincs hazugság nélkül?

— Nincs! — feleli rá rendesen elhirtelenkedve, mire kinevetik.

*

— Már bizony fel kell kelni fél-ötör, akár virrad, akár nem!

*

— Fiatal még az a lány, csak most éri meg a tizedik *szóköövet*.

(*Művelt ember úgy mondja, hogy: „Legszébb férfi-korban van!”*)

*

A tolnamegyei emberek, sőt máshol is dunántúl, úgy beszélnek, hogy: *innya ennye* (inni, enni h.), így érthető csak az a szójárásuk:

— Hiába, mindenhez *szoknya* kell! (= szokni kell.)

*

— Megegyeztek nagy nehezen, egy szóra.

(*Szerelmesekre mondják.*)

*

— Abba a templomba jár, ahol üveggel harangoznak.

*

— Ad neki kosztot, csak ennivalót nem.

*

— Faluvégre ment az el-patkol-dába.

(*Meghalt.*)

*

— Néha ritkán, ókor gyakran, azír legtöbbször sohasem.

(*Óvatos paraszti körülírás.*)

*

— Oan világra való az, hogy mán szinte a másvilágra való.

*

— Fösvínynek, disznaunak hotta után van csak haszna.

*

— Könnyebb a teli tarisznya az üres tarisznyánál.

(*Már hogy: szívesebben viszik amazt, mint ezt; — de úgy is szokták érteni: könnyebb sora van a gazdagnak a szegénynél.*)

*

— Mikor van a túrós-csusza nevenapja?

(*Felelet: Szeptember 1-én, mert akkor van „Egyed” napja.*)

— Mi nem tud sose az ágyába aludni?

(*A folyó.*)

*

— Kéccer születik a világra, kán-torságot tanú, sok a feleséggye, mészé meg a menyországba, mi a?

(*Kakas.*)

*

— Melyik a legmagasabb zeneművészet?

— A harangozás.

(*Félnépi eredetű.*)

*

— Mi az, aminek négy lába és csak két talpa van?

(*Bölcső.*)

*

— Mi megy a templomba fejjele lefelé?

(*Csizmában a patkószeg.*)

*

A leány otthon keres valamit; nem találja. A várakozó anyja odaszól neki: „Meglelnéd ha kalap vón a fejün.” — Az szabadkoczik: „Jaj dehogy, édes anyám!” — Feleli az anyja: „Tudom, tudom:

Nem kell nékem, vóna csak,

Eriggy túllem, gyere csak!”

(*Máshol így mondják: Nem kell nékem, hun van hát?*)

*

A német (sváb) sógorról azt tartja a magyar szomszédja:

„A németnek *szél* (Seele) a lelke; *kint* (Kind) a gyereke; *öl* (Oel) az olaja; *szalad* (Salat) a salátája; *régen* (Regen) vót esője, azér *szegény* (Segen) az áldása; hanem mégis *háj* (Heu) a szénája, mer’ *vizen* (Wiesen) a rétje; de azért csak *rossz* (Ross) a lova; ha tűz van, *fáér* (Feuer) kiabál és ha meghal, *tót* (Tod) viszi ki a lelket belülle.”

II.

Adoma.

Élt Gáván egy Bakó Albert nevű félkaputos ref. ember, aki ott lakott a templommal szemben. Templom előtt télviz idején hidegván, ott álldogálni nem valami jó dolog, hát a falu legényei, lányai az ő házukban gyűltek össze. Már a bajusza is megnőtt Albertnek s asszony után kellett volna nézni, de nagyon hú-

zódós természetű volt; ő bíz azért egy lányt sem szólított volna meg; hát mit gondolt, mit nem?

Egyszer, mikor ott voltak a lányok, szépen feltözött, bement hozzájuk és azt mondta:

— No lányok, ki mondja meg nekem, melyik a 140-ik dícséret?

Az egyik lány, Harsányi Juliska, kiugrott a sorból, odaállt eléje nagy hetykén és így szólt:

— „Szívem megalázzván tehozzád megyek!”

— No hát, Julcsa húgom, én meg elveszlek! — mondá Bakó Albert. Csakugyan nem telt bele egy hónap, már hirdették is a templomban, mint jegyeseket.

„A tűz meghódítása.”

Mese, mese, meskete,
ha nem hiszed, vár szíjjé.

Ezt a mesét még akkor hallottam kicsi unokámtól, mikor a nagyapám született. Most meg én is úgy mondom el, ahogy akkor tőle tanultam. Hát volt egyszer régesrégen olyan idő is, mikor a fák az égig nőttek, a fűvek meg akkorák voltak, mint most egy-egy nyárfa. Kenyér termett a földben krumpli helyett, méteres kolbászok csüngtek a paszuly-szárakról, a disznóknak, bornyúknak, libáknak is csak füttyenteni kellett, aztán odaállottak az ember elé, hogy kanyarítson belőlük onnan, ahonnan éppen akar. Csak egyetlen egy baj volt, de ez aztán annyi szükséglet meg nyomorúságot okozott az embereknek, hogy hiába csüngtek kolbászok a fáról, hiába állott eléjük a disznó, bornyú, meg a liba, éhesen meg fagyosan ténfergtek ide-oda, mert kialudt a tüzüik, ők pedig nem tudtak tüzet csinálni. Hát a sok szegény ember közt élt akkor egy mindenkinél szegényebb ember meg a felesége. Ha azt mondom, hogy szegények voltak, hát nem kell azt gondolni, hogy olyan szegények voltak, mint amilyen ma egy szegény ember, de olyan szegények voltak, hogy még a koldus is gróf hozzájuk képest. Csak éppen hogy tengtek-lengtek, tévelyegtek reggeltől-estig az éhségtől, még éhkoppot kaporral is csak egyszer tudtak nyelni napjában. Amikor aztán még ebből is kifogytak, éppen akkor született egy

szerre három fiók. Na még csak ez hiányzott a nagy nyomorúságból! A szegény ember meg az asszony még az éjszakából is nappalt csináltak, csakhogy a mindennapi harapni valót előkeríthessék, aztán még így is sokszor alig jutott madárfütynél egyéb ebédre, vacsorára pedig még ez is csak vasárnap. De azért a gyerekek csak nőttek; úgy nőttek, mintha felülről húzták volna őket. Egyszer aztán ők is legénysorba kerültek. Sokat tanakodtak egymás közt, mit csináljanak? maradjanak ők is szegénységre, vagy menjenek világgá szerencsét próbálni. Nagysokára aztán mégis csak arra határozták magukat, hogy szerencsét próbálni indulnak. Mennek, mendégélnék hetedhét országon át, de mindenütt az volt a baj, mint odahaza: sehohsem égtek a kemencék, nyers húson meg gyökéren éltek az emberek, sehol egy falat kenyér az egész világon. Mindenhonnan továbbálltak hát kenyeret keresni. Egyszer egy erdőn átmenve egy nagy vízhez érnek. A parton egy útjelző fa volt s ezen meg betüket láttak. Elolvasták, hát az volt odairva: „Itt a világ vége, innen már csak víz meg víz van mindenütt.” Nagy elkeseredve megfordultak hát, de nem vissza, hanem balra s három nap és három éjjel egy kis cserjésbe érnek. Annyi volt a madárfészék meg tojás, hogy nem győzték inni. Azt mondja egyszer a legkisebbik: „Tudjátok mit? örökre úgy sem maradunk itt, de ki tudja, kapunk-e az úton ennyi jó tojást? Sok itt a fiatal vessző, csináljunk egy garabolyt, rakjuk meg tojással. Milyen jó lesz majd az úton!” Úgy is tettek. Elővettek egy darab száraz tönköt, kifaragtak belőle egy négyszögű deszkadarabot fenéknek, s míg a két nagyobbik vesszővágni indult, a legkisebb hozzáfogott, hogy a négy sarkába lyukat fúrjon. Igen ám, de elvitték a bicskát! Unalmában előveszi hát a botját, amelyet jól meghegyezett, hogy a földbe szúrva kapaszkodni is tudjon vele, és megjegyzi vele a deszka négy sarkán a lyukakat. Aztán elkezd pödörgetni az egyik sarokban. Füttyölget, danolgat, pörgeti, pörgeti, egyik lábáról a másikra áll, bokázgat, táncolgat, aztán ahogy nő a kedve, mind gyorsabban bokázik, de mindig gyorsabban pörgeti a botot a deszkán. Hát uram fia, egyszer csak

mit lát?! Fekete a deszka ott, ahol a botot pörgette, és füstöl. Mi lehet ez? csak nem tűz? Előkiabálja bátyjait, elmondja nekik, mi történt, megmutatja a feketeséget. Azok is érzik a füstszagot, elkezdik hát pörgetni a botot; de felváltva, hogy minél jobban pörgethessék. Hát egyszer megint füstölni kezd a deszka, eleven szén látszik a bot alján, száraz füvet tesznek rá, fújni kezdik és nemsokára már sült krumplival ették a tojást. Nem is sokat okoskodtak tovább, magukhoz vették a deszkát meg a botot és haza indultak. Utközben itt is, ott is bejelent-

keztek a királyokhoz, s a lányukért s fele országukért megtanították őket tüzet csinálni. Mire hazaértek, mindaháromnak királykisasszony felesége volt, mindahárman királyok voltak; apjuk meg a negyedik király fele országát kapta, oszt így hát ő is király lett öreg korára. A kis unokám is ott volt, amikor megkoronázták. Annyit evett meg ivott, hogy még most is csurog a nyála, amikor rá gondol.

(Elmondta: Takács György 65 éves pásztor, Szendrőn 1922-ben.)

Lejegyezte: Szendrey Zsigmond.

I R O D A L O M.

Néprajzi (Folklore) könyvészet. 1922—1923.

I. 1922.

A. I. Régi magyar kortesnóták. Az Ujság 53. sz.

Anderson, Walter. Der Schwank vom Kaiser und Abt bei den Minsker Juden. Dorpat, 1921. — Ism. ss. Ethnogr. 33. évf., 108. l.

The ballads of Marko Kraljevic. Translated by D. H. Low. Cambridge, 1922. — Ism. B. J. Függetl. Szemle 212 l.

Barits Ferenc. A kórcsaiakról. Élet 19. sz.

Baróti Lajos. Ósrégi magyar lakodalmi szokás. Ethnogr. 33. évf., 93—95. l.

Bartucz Lajos. Az elszakított területek magyar típusairól. A Műveltség 4. sz.

Benedek Elek. Magyar mese- és mondavilág. Ezer év meseköltése. I. köt., 5. kiadás. Budapest, 1922. Athenaeum. (8-r. 255, 231. lap.)

Benedek Elek. Székely népballadák. — Ism. r. r. Új Nemz. 76. sz.

Boll, Fr. Vita contemplativa. 1922. — Die Sonne im Glauben und in der Weltanschauung der alten Völker. 1922. — Ism. Kerényi Károly. EPHK. 45—47. sz.

Bölsche. Az ősember. Ford. Fülöp Zsigmond. — Ism. sz. s. Népszava 64. sz.

Bruckner Győző. A szepesség népe. Néprajzi és művelődéstörténeti tanulmány. Budapest, 1922. Scholtz. (8-r. 84 l.) — Ism. ss. Ethnogr. 33. cikk, 105. l.

Chasteigner, Marie Anne. A village in Lower-Slovakia. (Prossburg.) (The Living Age Boston. XVII., 1922. 40—52. l.)

Csávásy Alice. Tuskózás a Hienceknél. Ethnogr. 33. évf. 91—93. l.

Ernyey József. Tótnyelvű krónikás énekek és kuruc dalok. U. o. 1—29. l.

f. Az ősember vadászaton. Nemz. Ujs. 126. sz.

F. E. A magyar nép husvétja. Szózat 88. sz.

A fekete zsidók országából. (A falasák életéből.) Remény 9. sz.

H. Fekete Péter. Párhuzamok egy népdalhoz. Ethnogr. 33. évf., 104. l.

Frobenius, Lev. Atlantis. Jena, 1921. — Ism. U. o. 109. l.

Gosztonyi Nándor. A magyar népdal lelke. Új-Aurora 83—88. l.

Hambruch, Paul. Malaische Märchen aus Madagaskar. 1922. — Ism. ss. Ethnogr. 33. évf., 109 l.

Heller Bernát. A héber mese. I. A héber mese keleten és az Iszlám országában. (Népszerű Zsidó-könyvtár. 5.) Budapest, 1922. (8-r. 61 l.) — Ism. P. Lloyd 263. esti sz.

Hillebrand J. és Bella L. Az őskor embere és kultúrája. 1921. — Ism. n. n. Arch. Értés. 39. köt., 122—124. l.

Hún-mondák. Czebe Gyula. A hún-kérdés mai állása. Nyugat 652—669. l.

Fehér Géza. Negatívumok a magyar hún-mondák kérdésében. Nyugat 709—713. l. — Király György válasza. U. o. 713—714. l.

Grexa Gyula. A Csaba-monda és székely hűnhagyomány. Budapest, 1922. Kilián. (8-r. 61 l.) — Ism. Császár Elemér. Új Nemz. 124. sz. — Hóman Bálint. Irod. Tört. Közl. 32. köt., 159. l. — Tóth László. M. Kultúra 372. l. — ss. Ethnogr. 33. évf., 105. l. — Gróf Zichy István. M. Nyelv 133. l.

Juhász Gyula. A székely népballadáról. Új Élet 24. sz.

Katona M. József. Ahasvérus birodalmában. (A perzsa zsidók életéből.) Remény 5. sz.

Kertész Kálmán. Jézus a színpadon. (Pasziojáték a Városligetben.) M. Kultúra 695—698. l.

- Kiss József.* Népszokásaink megőrzése. Néptan. Lapja 25—27. sz.
- Kovács Alajos.* A zsidóság térfoglalása Magyarországon. Budapest, 1922. (8-r.) — Ism. ss. Ethnogr. 33. évf., 105. l.
- Kovács Gábor* A cigánymuzsikáról. Új Élet 20. sz.
- Krayer Hoffmann, E.* Volkskundische Bibliographie f. d. Jahr 1919. Berlin. — Ism. V. I. Nyelvőr 109. l.
- Kúnos Ignác.* Adakaleh mesekertje. — Ism. P. Lloyd 292. esti sz.
- Leffler, Béla.* Bondehem i Siebenbürgen. (Önnestads Kevförbunds Arsboh 1922. Kristianstan, 1922.) 40—47 l.
- Lönborg, Scen.* Der Klan. 1921. — Ism. ss. Ethnogr. 33. évf., 110. l.
- Löviss of Manar, Aug.* Finnische u. estnische Volksmärchen. Jena, 1922. — Ism. Bolte J. Ung. Jahrb. 221. l. — ss. Ethnogr. 33. évf., 109. l.
- Madarassy László.* Főtitkári jelentés. (Magy. Népr. Társ. 1922. március 29-ki 34. közgyűlésén.) Ethnogr. 33. évf., 119—126. l.
- Mezey Ernő.* Husvétli szokások a Kárpátokban. Kalocsai Néplap 30. sz.
- Mikófalva. Alszeghy Zsolt.* Passiojáték Mikófalván. M. Kultúra 356—358. l.
- Bálint.* Passiojátékok Mikófalván. Népszava 132. sz.
- D'Ehrenberg Peller Imre.* Mikófalvai passiojátékok. Szövegét írta —, a kíséző zenét írta Szlatinay Sándor. Rendezte Fejős Pál. A diszleteket tervezte Pán József. Budapest, 1922. Bárd. (8-r. 70 l.)
- Havas István.* A mikófalvi passiojáték. Élet 12. sz.
- P. J.* A mikófalvi passiojáték. Szózat 88. sz.
- Thurzó-Nagy László.* A mikófalvi passiojátékok. Reggeli Hírl. 119. sz.
- Tordai Anyos.* A mikófalvi passiojáték mérlege. M. Kultúra 743—746. l.
- Tóth Kálmán.* Mikófalva, a magyar Oberammergau. Érdekes Ujs. 25. sz.
- Moravcsik Gyula.* A szibinyáni Jank-mondához. Ethnogr. 33. évf., 96—99. l.
- Müller-Langenthal, Friedrich.* Die Siebenbürger Sachsen und ihr Land. 2. um gearb. Aufl. (Stuttgart, 8-r. 164. l.)
- Naumann, Hans.* Grundzüge der deutschen Volkskunde. 1922. — Ism. ss. Ethnogr. 33. évf., 110. l.
- Németh Antal.* A Wayang-játék. A Műveltség 8. sz.
- Néphagyomány. (Kovács János: Népdalok a biharmegyei Tárkányból. — Varga Géza. Vándor mesterlegények dala. — Horváth Lajos. Népballada: Matyi Zsuzsi. — Relkovič Neda. Népi színjátékok Jászkarajenő és Jászsalsószentgyörgy községekben. — Sutter Béla. Népmesék. — Dobay Sándor, Kovács János, Relkovič Davorka. Népmondák. — Bartunecz János, Kis Lajos, Relkovič Davorka. Babonák.) Ethnogr. 33. évf., 72—91. l.
- Oberammergau. Geller, Oskar.* Oberammergau. P. Lloyd 111. reg. sz. *Héderváry Lehelé.* A Társaság 46. sz. — Madarász István. Egyh. Lapok 16. sz.
- Pesthy Pál.* A magyar tánc. Új Aurora 41—49. l.
- Pezenhoffer Antal.* A demografiai viszonyok befolyása a nép szaporodására. Budapest, 1922. (8-r.) — Ism. ss. Ethnogr. 33. évf., 106. l.
- Radványi Andor.* Vajdaválasztás a kecskeméti cigányvárosban. Nemz. Ujs. 165. sz.
- Raimundus.* Pressburgs deutsche Siedler. (Der Auslands-Deutsche No 12. 349—350 l.)
- Rudnay János.* A régi magyar nóták virágoskertje. Ismerteti Szilárd János. Nemzeti Ujs. 87. sz.
- Schwartz Elemér.* A népnyelv ügye a magyar néprajz körében. Ethnogr. 33. évf., 64—72. l.
- Siklóssy László.* A régi Budapest erkölce. 2. A prostitúció. 1541—1848. Budapest, 1922. Táltos. (8-r. 288 l.)
- Solymossy Sándor.* Keleti elemek népmeséinkben. Ethnogr. 33. évf. 30—44. l.
- Szabó István.* Karácsony és a népszokások. Hajdúföld 293. sz.
- Szász Béla.* Finn-ugor őslakosság Magyarország területén. Új Élet 20. sz.
- Szécsi Jenő.* Szetu népénekesek ünnepe Pötszeriben. Turán 204. l.
- Szelényi Ödön.* Magyar népszokások. Új Aurora 141—148. l.
- Szendrey Zsigmond.* Magyar népmondatípusok és tipikus motívumok. Ethnogr. 33. évf., 45—64. l.
- Szendrey Zsigmond.* Adalékok a népmondák irodalmi feldolgozásához. U. o. 102—104. l.
- Szilády Zoltán.* A csibcsók. A Műveltség 4. sz.
- Tagányi Károly.* Elnöki megnyitó. (Magy. Népr. Társ. 1922 március 29-én tartott 34. közgyűlés.) Ethnogr. 33. évf., 115—119. l.
- Tagányi Károly.* A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. 1919. — Ism. Hóman Bálint. Tört. Szemle 175—180. l.
- Tagányi, Karl.* Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung zu Ungarn. (Ungarische Bibliothek 3.) Berlin, 1922. (8-r. 128 l.) — Ism. Lukács József. Kath. Szemle 446. l. — Pais Dezső. M. Nyelv 175—177. l. — ss. Ethnogr. 33. évf., 110 l. — Zajzon Sándor. Századok 670—672. l.

Teleki, Count Paul. Ethnographical map of Hungary, vated on the density of population. Budapest, 1922. Földr. Int.

Thüring Gusztávné-Waisbecker Irén. Néhány szó a heincok eredetéről. Ethnogr. 33. évf., 99—102. lap.

Thurnwald, Richard. Die Gemeinde des Bánaro. 1921. — Ism. ss. U. o. 110. l.

Tillei Václav. Verzeichniss der böhmischen Märchen. 1921. — Ism. ss. U. o. 108. l.

Tonelli Sándor. A turánizmus. Szeged, 1922. (8-r. 12 l.) — Ism. ss. U. o. 108. l.

Váth János. Vallásos néprajzi vonások a Balaton vidékén. M. Kultúra 522—526. l.

Vogul népköltési gyűjtemény. Kiadja Munkácsi Bernát. II. 3. Budapest, 1921. — Ism. Fokos Dávid. Nyelvőr 54. l. — M. L. Turán 120—123. l.

II. 1923.

Barlanglakások. Vasár. Könyv II., 4. sz.

Bartók Béla. Volksmusik der Rumänen von Maramures. München, 1913. — Ism. Kodály Zoltán. Napkelet 657—659. l.

Bartucz Lajos. A magyarság tanulmányozása. M. Élet 203—204. l.

Braun Soma. A népmese. Bevezetés az összehasonlító mesekutatásba. (Szabadiskola 8.) Budapest, 1923. Genius. (8-r. 205 l.)

Breuil. A rénszarvaskori ember művészete. Világ, 107. sz.

Brückner, A. Angelsächsische Völker- und Ländernamen. Ung. Jahrb. 400. l.

Fekete Alfréd. Mátravidéki várregék. 1. Sírok. Egre Népújság. 276. sz. — 2. Ágasvár. U. o. 294. sz.

A Folklore-Fellows. Világ 27. sz.

Gragger, R. Sagen aus Friaul und den Julischen Alpen. Ung. Jahrb. 84. l.

Harsányi István. Adalékok Sárospatak multjához. (A legelső magyar népmesegyűjteményt Sárospatakon őrzik.) Sárosp. Hirl. 10—11. sz.

Hesse-Wartegg, Ernst. Az északafrikai Szahara zsidó barlanglakói. Ford. Krausz Andor. Mult és Jövő 27—31. l.

Holik Flóris. A Szt. László-mondák eredete. Világ 228. sz.

Holik Flóris. A Salamon és Markalf tárgyköréhez. Irod. Tört. Közlem. 185—187. l.

Janiczek József. Az ősember lelki világa és társadalmi élete. M. Kultúra 651—659. l.

Japánország. Vasár. Könyv II., 17. sz.

Karácsony és babona. U. o. II., 26. sz.

Kiss Lajos. Népünk emlékhagyományainak gyűjtése. Szabolcsi Tanító II. évf., 1. sz.

Kuhársky László. A tűzvallás története. A Rend 2—7. sz.

Kúnos Ignác. Adakálé mesekertje. Török népmesék. Fáy Dezső eredeti rajzaival. Budapest, 1923. Athenaeum. (8-r. 180 l.) — Ism. L. T. Élet 1. sz.

Kúnos Ignác. Boszporuszi tündérvilág. Sztambuli török mesék. Budapest, 1923. Athenaeum. (8-r. 204 l.) — Ism. ks. P. Lloyd 261. esti sz.

A lakóház. Vasár. Könyv I., 5. sz.

Markó Miklós. Az alföldi betyárvilág emlékei. (Képekkel.) Képes Krón. 36. sz.

Móra Ferenc. A mágyiás ezermester. Világ 228. sz.

Nitsch Mathes. Das frohe Fest Martini. P. Lloyd 255. reg. sz.

Ósi magyar és hún mondák. Vasár. Könyv II., 24. sz.

Pálos Ede. A parasztház Győr megyében. Győr vármegye 1. sz.

Prikkel Marián (Réthei). A magyarság táncai. Számos képpel, hangjeggyel és 6 műmel-léklettel. Budapest, 1924. Studium. (8-r. 311 l.) — Ism. S. G. Világ 274. sz. — Délibábos feltevések és félreértések a magyar táncok körül. (Réthei Prikkel Marián kutatása.) P. Napló 290. sz.

Solymossy, Alexander. Verwandtschaft der ungarischen Volksmärchen mit dem Orientalischen. Ung. Jahrb. 115—134. l.

Solymossy, Alexander. Die Fabel von dem mürbegerittenen Fleisch. U. o. 276—280. l.

Spur, Endre. Nótafa. 1. Virágének a XVI. századból. Szózat 10. sz. — 2. Magyar dal a XVII. századból. (Horváth Adám gyűjteményéből.) U. o. 22. sz. — 3. Katona-nóta. (U. o. 79. sz. — 4. Juhász-nóta. U. 113. sz. — 5. Esterházy bojtára nótája. U. o. 129. sz. — Elment az én rózsám. U. o. 291. sz.

Szendrei Zsigmond. A folklore a praktikus élet szolgálatában. Néptan. Lapja. 25—26. sz.

Szilárd János. Dalol a mátrai juhász. Nemz. Ujs. 244. sz. (Gyurkó József juhász.)

Takács Sándor. A régi táncokról. M. Élet 192—195, 257—260. l.

Tóth Kálmán. Mezőkövesd a matyó metropolis. Orsz.-Világ 20. sz.

Vadász Elemér. A varázsvessző. A kérdés mai állása. Rajzokkal. (Az Ethika tudom. gyűjteménye. 2.) Budapest, 1923. Ethika. (8-r. 32. l.)

Vadnépek tánca. Vasár. Könyv I., 18. sz.

Varázsvessző, varázsinga. U. o. II. 5. sz.

Összeállította: *Hellebrant Arpád.*

T Á R C A.

A Magyar Néprajzi Társaság
Mohácson.

(1923 június 10–11.)

Külső méreteiben nagyszabású, ragyogó, belső megnyilvánulásaiban tanulmányos, maradandó emlékü vándorgyűlést tartott a Magyar Néprajzi Társaság Mohácson a város közönségének meghívására 1923. június 10-én, 11-én. A gyűlés vándorainak zöme, *Tagányi Károly*, ny. orsz. főlevéltárnok, elnök, *Dr. Czakó Elemér* h. államtitkár, társelnök, *Dr. Bátky Zsigmond* m. n. múzeumi igazgató és *Dr. Solyomossy Sándor* főiskolai tanár, alelnökök, *Dr. Madarassy László*, m. n. múzeumi igazgató, főtitkár és *Dr. Bartucz Lajos*, egyetemi m. tanár, titkár vezetésével a M. F. T. R. T. „Sas” nevű termeszöveggyűlésén 10-én reggel 8 órakor érkezett Mohácsra. A Dunapart betonfalánál nagy, ünnepelő közönség várta az érkezőket, akiket a város nevében *Leovits János* városbíró üdvözölt. Az üdvözölő szavakat *Dr. Czakó Elemér* társelnök köszönte meg. A vándorgyűlés tagjai, akikhez közben a más irányokból érkezett tagok is csatlakoztak, a fellobogóztott várososn át az Iparosok Olvasókörének árnyas kerthelyiségébe vonultak ismerkedésre, ahonnan is a fölös számmal jelentkezett szállásadó házigazdák csakhamar vendégszerető hajlékaikba vitték őket.

Az ismerkedésre és pihenésre azonban sok idő nem maradt; az ünnepeket nagyszerűen rendező helyi százas intézöbizottság, élén *Dr. Margitai Lajos* főszolgabíróval és *Rátka István* szerkesztővel gondoskodott róla, hogy a vendégek minden órája betöltessék hasznos és kellemes látni- és hallaniivalokkal. 10 órakor már az ú. n. „temetői (csataféri) kápolnánál” gyülekeztek, ahol is *Dr. Czettler Jenő* egyetemi tanár, nemzetgyűlési képviselő gyűjtő hatása alkalmi beszéde után *Gergely Endre* százados, hadtörténelmi író tartott szakszerű előadást az ország sorsára olyan katasztrófális hatású

mohácsi veszített esata valószínű lefolyásáról. A tanulmányos előadás után *Dr. Spolárich Lajos* kir. járásbíró mondott magas szárnyalású imát a magyar egységért. 11 órakor az egész közönség átvonult az ú. n. „barátok templomához”, megtekinteni a színpompás ünnepelőjébe öltözött sokác nép kiözönlését a vasárnapi miséről. Innen az ú. n. „kastélyhoz” mentek az ottani történelmi emlékek megtekintésére.

Délután 2 órától kezdődött a *Varga Zsigmond* és *Kozáry György* ferencendi atyák fáradozásából ez alkalomra összeállott különböző nemzetiségű lakodalmas menetek fölvonulása az Áll. Polgáriiskola épületéhez: a katolikus magyarok leányai, asszonyai pruszlikban, pártában, vagy színes selyemkendővel, legényei eszizmásan, kékbeliben, cigánymuzsika hangjai mellett; a katolikus sokácok festői ruhákban, zászló alatt, dudaszó mellett, nagyokat kurjongatva; az óhitű szerbek férfiai cifra bársony mellényekben, asszonyai nehéz, ezüst-aranypénzes nyakdíszekkel, tamburások kíséretében; a református magyarok módo: „polgári” ruhákban, zeneszó nélkül, méltóságosan. Az iskola udvarán és azon túl, az utcákban a fél város szorongott; a vándorgyűlés tagjait itt *Szencsár Péter* ferencendi atya üdvözölte. A lakodalmas menetek, a vendégek előtt elvonulva, zeneszöveget kísérete mellett táncra kerekedtek. Ezután néhány népies szokás bemutatása következett; erre az alkalomra felöltöztetett gyermekek mutatták be a sokácok pünkösdi királyné játékát, a *kralyicát*, a szerbek esőkérését, a *dodolát*. A vendégek ezután fölvonultak az iskola termébe, a vándorgyűlés alkalmából *Brandt Ede* polgáriiskolai igazgató, *Hammer Ilonka* polgáriiskolai tanárnő és *Herger János* községi jegyző buzgólkodása folytán létesített alkalmi múzeum megtekintésére. A néprajzi, népipari, régészeti és várostörténelmi tárgyakból rövid

idő alatt összehordott nagyszerű anyag önként váltotta ki a látogatókból a kívánságot, hogy az, mint egy leendő mohácsi városi múzeum alapja, együtt tartassék.

A múzeum megtekintése után háromfelé oszlott a közönség; az egyik a tornaterembe vonult, hogy meghallgassa dr. *Czettler Jenő*nek és

mertetését és népszerűsítését célzó propagandaelőadások d. u. 5 órakor kezdődtek az Iparosok Olvasóköri-
nek impozáns nagytermében, amely ez alkalomra szorongásig megtelt érdeklődő közönséggel. Az előadások előtt *Keserits Ferenc* apátplébános tolmácsolta Mohács társadalmának üdvözlését, amelyet *Tagá-*

MOHÁCSI SOKAC NÉPVISELET.

(Photo: Magyar Nemzeti Múzeum, Néprajzi Osztály.)

Timkó Imre főbányatanácsosnak gazdasági irányú előadásait; a másik az Omnia-mozgóban nézte meg a dr. *Kogutowicz Károly* egyetemi tanár által bemutatott és magyarázott pedagógiai filmet; a harmadik dr. *Bibó István* min. o. tanácsos elnöklésével bizottsággá alakult s megtárgyalta egy, a mohácsi esata küszöbön lévő 400 éves fordulójára alkalmából rendezendő országos emlékünnepe eszméjét.

A vándorgyűlés tulajdonképeni programja, a néprajzi kutatások is-

nyi Károly elnök köszönt meg. Az előadások során dr. *Herrmann Antal* egyet. tanár „A néprajzi kutatások céljáról”, dr. *Solymossy Sándor* al-
elnök „A magyar nép őskoráról”, *Szendrey Zsigmond* főgimn. tanár „Mohács a magyar folklórebán”, *Ernyey József* m. n. múzeumi őr „Két ösmeretlen, egykorú cseh históriás enek a mohácsi vésztől”, dr. *Viski Károly* m. n. múzeumi őr „A népművészetről” (vetített képekkel), dr. *Berze-Nagy János* kir. tanfelügyelő „A sárközi néphagyományokat

gyűjtő szövetségről“, dr. *Lajtha* László m. n. múzeumi őr, dr. *Molnár* Imréné, a Nemzeti Zenede tanárának közreműködésével „Fejezetek a magyar népdal történetéből“ (ének- és zongorakísérettel) címen adták elő. Előadások után dr. *Madarassy* László főtítkárral köszöntö meg Mohács társadalmának megértő áldozatkészségét, amely lehetővé tette a Magyar Néprajzi Társaságnak, hogy az országnak ezen a néprajzi szempontból olyan kiváló területén tanulmányokat végezhetett és törekvéseit hirdethette.

Este az Iparos Olvasókör tágas kerthelyiségének lombsátorai alatt népes, számos felköszöntővel fű-

szerezett társasvacsera volt. Másnap d. e. a vándorgyűlés tagjait és a helybeli társadalom vezetőit a „II. Lajos“ nevű csavargózós a Csele patakhoz és a II. Lajos-emléhez vitte. Itt *Aggházy* Kamill őrnagy és dr. *Bartucz* Lajos titkár beszéltek II. Lajos tragédiájának eddig földerítetlen részleteiről, illetve a csatamezőn lelt emberi csontok összegyűjtésének és szakszerű megvizsgálásának fontosságáról. A megbeszélés a Himnusz hangjaival végződött; délután, eloszlóban a vándorgyűlés tagjai *Teleki* Sándor vilányi szőlőbirtokos mintaszőlészét tekintették meg, illetve annak magyaros vendégszeretetét élvezték.

N É P R A J Z I H I R E K.

„A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára.“ A Magyar Néprajzi Társaság választmánya, 1923. évi február hó 28-án tartott ülésén elhatározta, hogy nagyobb, önálló tanulmányok közlése céljából fenti cím alatt tudományos könyvsorozatot indít. A Társaság e legújabb vállalkozását az a fokozottabb érdeklődés keltette életre, amely a népiélet és néplelek tárgyai és kérdései iránt, különösen a világháború óta hazánkban is megnyilvánul. Ezt a fokozottabb érdeklődést nem tudják többé kielégíteni a szakfolyóiratokban, a napisajtóban és képesújságokban megjelent és megjelenő néprajzi részletmunkák; az olvasóközönség összefoglaló műveket keres, amelyekből gyorsan és alaposan tájékozódhat. *A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtárában* első sorban tehát olyan művek fognak megjelenni, amelyek az eddigi megfigyelések és eredmények megróstatlása után a népiélet és néplelek — első sorban a magyar népiélet és néplelek — főbb jelenségeiről adnak összefoglaló képet. Az egyes köteteket arra hivatott szakemberek fogják összeállítani és megírni. A vállalat szerkesztésével a választmány dr. *Madarassy* László főtítkárt bízta meg. A kiadás és forgalomhozatal munkáját a „Studium“ Rt. végzi. A vállalat I. köteteként, a tél folyamán megjelent „A magyarság

táncai“ című néprajzi és művelődéstörténeti monográfia Dr. *Réthei Prihkel* Marián bencés tanár tollából, számos képpel, hangjeggyel és 6 műmelléklettel. (A 311 lapra terjedő, lélekbeli kiállítású mű részletes ismertetésével következő számbunkban foglalkozunk. *Szerk.*) A vállalat legközelebbi kötete „A magyarság szokásai“ lesz.

A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója a Néprajzi Múzeumról. A Magyar Nemzeti Múzeum új főigazgatóját, Dr. *Hóman* Bálintot, december 22-én iktatták hivatalába ünnepies keretek között. A főigazgatónak ez alkalommal tartott nagyszabású beszédjéből kiragadjuk a következő fejezeteket: „A magyar kultúrának egyik legféldalmasabb égő sebé, a magyar állannak és társadalomnak arcpirító szegényfoltja a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi tárának mostoha, sőt kétségbeejtő sorsa... Szakkörökben régóta ismeretes, a napisajtó és a múzeumjáró közönség révén széles körben tudott dolog, hogy ha gyors segítség nem jön, a magyar tudományok komolyan számolnia kell az Iparcsarnok muzeális célra teljesen alkalmatlan, az időjárás minden viszontagságának kitett, pajtaszerű épületében, emberfölötti erővel védelmezett milliárdokat érő néprajzi kincseink teljes pusztulásának szomorú lehetőségével.“

A fejérmegyei „Sárrét“ tudományos tanulmányozása. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem, tudományos munkássága során, gróf Zichy Rafaelné és több fejérmegyei birtokos áldozatkészségeiből programjába vette a fejérmegyei Sárrétnek és közvetlen vidékének természettudományi és néprajzi föl kutatását. A Gyűjteményegyetem Tanácsa a kutató tudósok, illetve az érdekeltek területek lakosságának tájékoztatására egy kis, 12 oldalra terjedő füzetet adott ki (a Sárrét vázlatos térképével) a következő cím alatt: *Tájékoztató a Sárrét és vidéke természettudományi és néprajzi viszonyainak tanulmányozásáról*. A kutató munkában, mely 1923 tavaszán indult, néprajzi részről dr. Bátky Zsigmondnak, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya igazgatójának vezetése mellett a Néprajzi Osztály tisztviselőikara vesz részt.

Hortobágykutatás. A „Közművelődés“ 1924 január-februári számában olvassuk: „A debreceni Tisza István Tudományi Társaság, mely a debreceni egyetem tanáraiból alakult, fel akarja kutatni a Hortobágy földjét és népét. A Hortobágy felkutatását a társaság öt évre tervezi. A kutatás kiterjed a Nyírségre s a Sárrétre is. A tárgyi gyűjtés anyagát a debreceni városi múzeumban fogják elhelyezni.“

A Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztőjeül a Kisfaludy-Társaság, 1924 febr. 13-án tartott tisztújító ülésén, továbbra is dr. Sebestyén Gyulát választotta meg.

A falu megismerése. A „Falu“ Országos Szövetség pályázatát hirdető községmonográfiák megírására, illetve az ehhez szükséges adatok összegyűjtésére, amelyek egyes falvak táj- és népleírását, történelmét, mai művelődési, gazdasági és társadalmi viszonyait s jövőbeli fejlesztésének lehetőségeit, e célra összeállított vezérfonal nyomán is-

mertetik. A pályázat feltételei, valamint a részletes vezérfonal olvasható a „Közművelődés“ 1924 január-februári számában.

A somogyi gyermek. A „Közművelődés“ 1924 január-februári számában olvassuk: „Gönczi Ferencz, aki már több mint három évtized óta szorgalmas és kiváló munkása a hazai néptudománynak s dolgozataival, továbbá a „Muraköz és népe“, valamint a „Göcsej“ című műveivel a tudományos világ elismerését is kiérdemelte, a „Somogyi gyermek“-ről szándékozik könyvet írni helyszíni tanulmányok és adatgyűjtés alapján. A gyermek lelki világának megfigyelésére és a gyermekjátékok gyűjtése érdekében a közoktatásügyi minisztérium Gönczit támogatásban részesítette azzal a kikötéssel, hogy az államsegéllyel gyűjtött tárgyi néprajzi anyag a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában helyeztessék el és hogy a gyűjtő megfigyeléseinek eredményeiről a Magyar Néprajzi Társasághoz szakszerű jelentést tegyen.“

„Országos Néptanulmányi Egyesület“. A *Magyar Nyelvőr* 1924. évi január-februári számában olvassuk: „Az Országos Néptanulmányi Egyesület 1913-ban alakult s célja Magyarország különböző népeiségeinek nyelvi, művelődési, gazdasági stb. viszonyainak tanulmányozása és ismertetése. Elnöke: Viskár Béla, főtítkára: Varró István. Január havában tartott rendes közgyűlésén elhatározta, hogy ezentúl a Magyar Nyelvőr lesz az egyesület hivatalos lapja. A Nyelvőr helyet fog adni az ONE hivatalos közleményeinek s munkássága körét a szorosán vett nyelvtudományon kívül kiterjeszti a nép és népelet tanulmányozásának tágabb körére. Az egyesület működése iránt érdeklődőknek a Nyelvőr szerkesztősége szívesen szolgál felvilágosítással.“

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

A Magyar Néprajzi Társaságnak 1923. évi március hó 29-én tartott XXXV. évi rendes közgyűlése.

I.

Tagányi Károly elnöki megnyitója.

Tisztelt Közgyűlés! Mai összejövetelünk, mint tisztújító közgyűlés, voltaképen nemcsak mult esztendei működésünkről, hanem egyúttal arról a három éves időszakról lesz hivatva bírálatot gyakorolni, mely alatt az Önök bizalmából Társaságunk ügyeit vezetni szerencsénk volt s amely megbízatásunk a mai napon jár le.

Meg kell vallanunk, hogy ezen egész idő alatt reményeinknek csak elenyésző kis részét voltunk képesek valóra váltani. Ámde mindnyájan jól tudjuk, hogy tudományos életünknek minden szerve s intézménye, még ha nemrég a legerősebb lett volna is, ma, velünk együtt, úgyszólván tengődésre van kárhoztatva. Fölösleges is volna itt, ezt a mindannyiunkkal közös sorsot bővebben részleteznünk. A bajoknak akkora egymásba torlódó s egymást keresztező útvesztője ez, melyből a kivezető utat megtalálni ma még úgyszólván lehetetlen. Addig is egyénenkint csak úgy, mint társulatokul, máról-holnapra éldegélünk, akik előtt még a legközelebbi jövő is sűrű homályba van burkolva.

Nem csoda tehát, ha időnkint a sivár jelentől elfordulva, megpróbáltatásainkhoz erőt és biztatást multunkban keresünk és ott — meg is találjuk. Midőn az olyan szellemóriások emlékét idézhetjük föl századik évfordulójukon, mint amilyenek Madách vagy Petőfi, mintha egyszeribe gazdagabbaknak, erősebbeknek éreznők magunkat, nagyobb hittel eltelve jövőnk iránt. Mintha csak a zordon főszerű Ember Tragédiájában, az Úrnak ama híres mondása: „Mondottam ember, küzdj és bízza bizzál!“ — egyenesen nekünk, a letiport és megesonkított magyarságnak szólna. Avagy nem-é a mi kislelkűségünket ostorozza Petőfi lángszava, mihelyt nemzetünk történelmi hivatásában egy percig is kételkedni mernénk?

A Magyar Néprajzi Társaságnak még külön jogcíme is van arra, hogy Petőfi emléke iránt hálája és kegyelele adóját lerójjá. Hiszen hogy most mi, munkásságunkat a magyar nép mentül tökéletesebb megismerésének, egy megértő közönség lelkes támogatásával szentelhetjük, ebben — Petőfi-nek van a legnagyobb része, mivel az addig ismeretlen Alföldet s a félreismert magyar népet, az ő halhatatlan költészete hozta legőzelebb közönségünk szívéhez s értelméhez. Mai közgyűlésünk az ő emlékének van szentelve s napirendünknek legértékesebb pontja: Petőfi-nek a folklóre-hoz való kapcsolatát van hivatva megvilágítani.

De ebben az évben egy, tudományszakunkhoz még közelebb álló százados évfordulónk is lesz, a magyar néprajzi tudomány megalapítójáé: Ipolyi Arnoldé, mivel az ő Magyar Mythológiája irodalmunkban a legelső, mely a hazai néprajzot rendszeresebb, tudományos alapon elkezdte művelni. Annál sajnálatraméltóbb, hogy mindjárt megjelenésekor e roppant fáradsággal készült, úttörő munkát egy nagyképű s igazságtalan kritika minden érdemétől meg akarta fosztani, ami aztán szerzőjének kedvét végképen elvette a további munkásságtól s önfeláldozó példája erre másokat sem buzdíthatott. Az igazi, részreahajthatatlan bíró: az Idő azonban, példás elégtételt szolgáltatott a szerzőnek, mert mialatt az a hírheft kritika minden ősvallási elméleteivel együtt örökre a feledés lomtárába sülyedt, az Ipolyi

munkája ellenben, dacára összes s részben a saját korát terhelő tévedéseinek s gyarlóságainak, ma sem avult el, mert a néprajzi adatoknak olyan gazdag tárháza, melyet soha sem mellőzhettünk. Sőt, ha a nyomdaviszonyok kedvezőbbek volnának, a legméltóbb s leghasznosabb megemlékezésnek azt tartanám, ha a már úgy sem kapható Magyar Mythológiát új, kritikai kiadásban tehetnök közzé, mely Ipolyinak azóta megjelent nagybecsű mesegyűjteményét is felhasználná s egyúttal az olvasót minden kérdésnél, az azóta folytatott kutatások eredményeire utasíthatná, mint ezt a német tudomány kegyelete már régen megtette Ipolyi mesterének: Grimm Jakabnak mythológiájával. Addig is igyekeznünk kell majd emlékét valami alkalmas módon megtisztelni.

Az ő balsikere egyébiránt nagy tanulság nekünk. Kortársai azért nem tudták munkáját kellően értékelni, mert akkor mindenki a bevezetett s minden dolog eredetét visszanyúló elméletekért rajongott, észre sem vévén, hogy azok minduntalan változnak és csupán a saját koruk felfogását és vágyait tükrözik vissza. Sejtelmük se volt arról, hogy még a legsikerültebbnek látszó eredet-elmélet sem ér föl egy tucat apró, de élő néphagyományon alapuló adathoz, melyet az elkallódástól például éppen az Ipolyi könyve mentett meg. Mert hiszen a néprajz tudományában nem az elmulasztott gyártása a fontos, hanem a pusztulásra kárhozottatott élő néphagyománynak mielőbbi megmentése, mert ami itt megveszendőbe, azt semmiféle elmélet pótolni többé nem képes. Elmélet úgyszólván mindig fölös számmal, sőt kell is, hogy legyen, különösen az olyan, mely a kutatást új meg új szempontokra teszi figyelmessé. Ámde legfontosabb, mert egyúttal legsürgősebb feladatunk mindig csak az marad, hogy a nép anyagi és lelki életének összes jellemző, még fennmaradt emlékeit összegyűjtsük, feldolgozzuk és mielőbb biztonságba helyezzük. Ezért jöttek létre, az elméletek tobzódásába beléúlván, világszerte egymásután a néprajzi társulatok, de már majdnem mindenütt az utolsó órában, legtöbbször a múlt század második felében, hogy ami még megmenthető, annak a rendszeres gyűjtéséhez mielőbb hozzáláthassanak. A társulatokat pedig nemsokára mindenütt a néprajzi múzeumok föllállítására követte, hogy a gyűjtemények elraktározhatók legyenek.

A Magyar Néprajzi Társaság is mihelyt megalakult, nemcsak a gyűjtéshez fogott, hanem azonnal agitálni kezdett, hogy mielőbb egy Néprajzi Múzeum létesüljön. Így jött létre e nagyszerű gyűjtemény, kitarató, tervszerű gyűjtéseknek egész sorozatából, mely nemcsak a saját magunk, hanem a külföldi szakemberek véleménye szerint is páratlan és felbecsülhetetlen drága kincse a magyar néprajznak, amely az ország szétdarabolása óta még sokkal pótolhatatlanabb becsűvé vált. Szerencsétlen elhelyezése azonban, nemcsak működését bénította, hanem csakhamar kincseinek elpusztulásával is fenyegetett. Már két év előtt rámutattam e helyről erre a nagy veszedelemre, kérve, sürgetve ennek mielőbbi elhárítását. Azóta a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának helyzete nem javult ugyan, sőt a múlt évi nyári jégverés következtében még rosszabbodott is, ámde most már az elhelyezés kérdésének megoldására döntő lépések történtek. Örömmel és hálással jelenthetem, hogy gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az építkezés mellett döntött és az új Néprajzi Múzeum épületének céljaira, a saját minisztériumának építkezésére fönntartott lipótvárosi hatalmas, négy utcára néző telektömböt jelölte ki. A pénzügyminiszter úr pedig a költségvetésbe a szükséges előmunkálatokra 10 millió koronát vett föl. Sőt a napokban már a részletes tervek készítése is megindult a külön erre fölhívott építőművész urak részéről.

Ezzel az örvendetes bejelentéssel nyitom meg Társaságunk XXXV. évi rendes közgyűlését.

II.

Dr. Madarassy László főtitkári jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Harmadik éve már, hogy Társaságunknak komolyan számolnia kell a megcsönkített ország leromlott gazdasági helyzetével, harmadik évijelentésünk hangját, belső tartalmát határozza meg immár a belőle fakadó áldatlan helyzet. Valóban, ennyi idő után, ilyen körülmények között meg kellene rendülni Társaságunk tudományos és nemzeti hivatásába vetett erős hitünknek is, ha nem mutatkoznának bizalomkeltő, fölemelő jelenségek. Taglétszámunk állandó növekedésén, az állam és magánosok részéről kéretlenül is megnyilvánuló áldozatkészségen felül különösen annak tudata adott erőt a lankadatlan munkára, hogy közoktatásügyi kormányzatunk a tönk szélére jutott magyar tudományos élet megmentése céljából végre a tettek mezejére lépett. Értem itt újabb kultúrpolitikánknak két jelentős alkotását, a *Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Rt.-ot* és a *Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetségét*; az első az elmúlt őszy folyamán kezdte működését és hivatása, a nyomdaárák mérséklése mellett, megjelenését biztosítani azoknak a tudományos irányú szellemi termékeknek, amelyeknek kiadását a magánvállalkozás, a mai válságos gazdasági viszonyok miatt egyáltalában nem vállalja, vagy elhanyagolja, a másik a közelmúltban mondta ki megalakulását s hivatva lesz a tudományos irányú szellemi munka folyamatosságát és illő jutalmazását megszervezni és megvédeni. Mindkét alkotás komoly tárgyi tartalmat nyer a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak avval az elhatározásával, hogy a Sajtóvállalat, illetve a Szövetség kötelékében tömörült tudományos társulatok és intézmények részére kedvezményes nyomtatópapiros beszerzését és az eddiginél hathatósabb államsegély kiutalását helyezte kilátásba. Ebben a tömörülésben Társaságunk is részes, belőle Társaságunknak ie jelentős haszna leend, miért is a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak ezekért a nagy horderejű kezdeményezéseiről és elhatározásaiért ez alkalommal a Társaság hálás köszönetét nyilvánítom.

Ennyi biztató jelenség, fölemelő tény tudatában, hogy mégis áldatlan helyzetről kell beszélnem, indokolja az az évek óta tartó, majdnem kilátástalan küzdelmünk hivatalos folyóiratunknak, az *Ethnographia*-nak talpraállításáért. Az *Ethnographia*, sajnos, sohasem tartozott a határidőre pontosan megjelenő folyóiratok közé, de az esedékes évfolyam utolsó száma az évi rendes közgyűlésig, még a világháború esztendeiben is, a tagok kezébe jutott. Az októberi forradalomra következett idők azonban végzetessé váló késedelmet okoztak folyóiratunk életében. Az 1919. évf. 1920 végén, az 1920. évf. 1921. őszén, az 1921. évf. pedig 1922. nyarán jelenhetett meg, minden évfolyam csupán egy füzetben, az egykorinak negyedére, ötödére redukált ívszámmal. A késedelemnek eleinte inkább csak szerkesztésbeli, később mindinkább leküzdhetetlenebb gazdasági okai voltak. A nyomdaárák hónapról-hónapra emelkedtek és pedig olyan mértékben, hogy azt a Társaság jövedelemgyűjtő munkája nem tudta többé ellensúlyozni. Helyzetünk e téren, a legutolsó napokban mégis annyira javult, hogy az 1922. évfolyam most már sajtó alatt van, s reméljük, hogy még a tavasz folyamán t. tagtársaink kezébe adhatjuk. Nem mulaszthatom el az alkalmat itt annak közlésére, hogy az *Ethnographia* 1920., 1921. és 1922. évf.-hoz közös címlapot és tartalommutatót készítettünk s azt az 1922. évfolyammal küldjük szét.

Hogy folyóiratunknak fennebb vázolt áldatlan helyzete miatt megla- zult, bomladozó szellemi kapcsolatainkat, legalább is a fővárosban élő tagtársainkkal és közönségünkkel valamennyire fenntarthassuk, a lefolyt

évben is törekedtünk nyilvános havi fölolvastóléseink szabályos betartására és programjuk változatosságára. Mult évi rendes közgyűlésünkön Dr. *Réthei-Prikkel* Marián vál. tagtársunk tartott nagy tetszéssel fogadott szabadelőadást a magyar néptáncról. A magyar nép körében gyűjtött eredeti megfigyelései alapján részletesen elmondta a magyar nép táncainak külső, testi és belső, lelki megnyilvánulásait. — Áprilisi ülésünkön elsőnek Dr. *Hodinka* Antal tagtársunk adott elő. Régi tizedjegyzékek és úrbéri összeírások alapján kimutatta, hogy az Ung folyótól nyugatra, a Szepességig, név szerint is megnevezett 273 tót falu eredetileg ruszin nyelven beszél, ami azt a hitet keltette a hangtani árnyalatokkal nem igen foglalkozó közhiedelemben, hogy tótokkal van dolga. Utána Dr. *Ecsedi* István vál. tagtársunk tartotta meg székfoglalóját. Bemutatta és magyarázta azt a gazdag néprajzi és népnyelvi anyagot, amelyet a Közép-Tisza mentének őshalászatából az 1921. évben folytatott gyűjtése alkalmával megmentenie sikerült. — Májusi ülésünkön Dr. *Herrmann* Antal t. b. tagtársunk „Folklore és occultismus“ címen közel egy óras szabadelőadásban bonckés alá vette az okkult jelenségeket és rámutatott azoknak néplélektani gyökereire. Ugyanekkor *Harsányi* István vál. tagtársunk tartott székfoglalót, bemutatván az ördögűzés szokásának egy XVII. sz.-beli magyar irodalmi emlékét. — A nyári szünet után, októberi ülésünkön *Szendrey* Zsigmond vál. tagtársunk saját gyűjtéseinek, összehasonlításainak eredményeképpen a magyar népmonda-típusok és motívumok egy újabb, gazdag sorozatát mutatta be, *Podhradczky* György tagtársunk pedig a tótság kulturútjairól értekezvén, beszélt arról a kedvező hatásról, amelyet a magyarság a tót néplelkekre gyakorolt. — November havi ülésünket egy év előtt elhunyt nagynevű t. b. tagtársunk, *Goldziher* Ignác emlékének szenteltük. Az elhunyt nagyragyogó tudományos érdemeit és egyéni szeretetreméltóságát egyik kiváló tanítványa, Dr. *Heller* Bernát vál. tagtársunk méltatta. — Decemberhavi ülésünkön *Ernyey* József vál. tagtársunk „Tótnyelvű kuruedalok és más krónikás énekek“ címen mutatta be a tót folklore köréből gyűjtött, eddig páratlanul álló daltörténeti leleteit. Fejtegetéseit, melyekkel beható elemzés alá vette a történelmi és népies énekeknek történelmi és lélektani tartalmát, Dr. *Molnár* Imre, a Nemzeti Zenede tanára, a magyar dal egyik hívatott tolmácsolója, volt szíves megeleveníteni. — Januári ülésünkön Dr. *Prinz* Gyula vál. tagtársunk, székfoglaló értekezésében Európa városainak alaprajzát hasonlítgatva, Európának két jellegzetes várostípusát állapította meg, Dr. *Bartucz* Lajos vál. tagtársunk pedig Európa rasszantropológiájáról közölt újabb megfigyeléseket. — Februári ülésünkön Dr. báró *Nyáry* Albert vál. tagtársunk szólt a palócság festői viseletéről, nótás hajlamáról, szövő- és faragóművészetéről, „hadak“ szerint való településéről, *Harsányi* István vál. tagtársunk pedig eddig kiadatlan, a sárospataki főiskola könyvtárában kéziratban fennmaradt XVIII. sz.-beli népies ú. n. „látomás“-okat ismertetett. — Előadó tagtársainkat, akik időt, szellemi munkát, anyagi áldozatot nem sajnálva, felolvasó üléseinken rendelkezésünkre állottak, legnagyobb hálánk illeti! De illesse hálánk a fővárosi napisajtót is, amely üléseinkre szóló meghívóinkat közzétette, illetve üléseinkről beszámolt.

A vidékkel való kapcsolatainkat, fájdalom, a lefolyt évben személyes kiszállásokkal nem tudtuk ápolni. A forradalmak után elhatározott és megkezdett vidéki vándorgyűléseinket, tervszerű propaganda-előadásainkat, anyagi okokból abba kellett hagynunk; e téren meg kellett elégednünk egy-két kínálkozó alkalom fölhasználásával. Így a jelentésttevő *főtthár* április hó 8-án a bajai Hangya-Szövetkezet meghívására a Szövetkezet jubileumán, valamint a Baja melletti Szeremle községben rendezett háziipari kiállításon, július hó 10-én pedig Csesényben, a Sárközi Néphagyomány-kutató Szövetség alakuló ülésén, a Társaság képviselőjében megje-

lent, ahol is a meghívást néprajzi tárgyú előadással köszönte meg. — Június hó 7-én Dr. *Solymossy* Sándor alelnökünk Czegléden, a ref. kerületi tanítógyűlésen „A magyarság őskora” címen tartott néprajzi előadást. — Szeptember hó 6-án Dr. *Bartucz* Lajos vál. tagtársunk, a Társaság képviselőtétében megjelent a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók keszthelyi vándorgyűlésén és ott a balaton-környéki magyarság anthropológiájáról tartott előadást. — Dr. *Solymossy* Sándor alelnök és jelentésttevő *főtítká*r ezeken kívül az Országos Szabadoktatási Tanács meghívására, a Tanács nyári népművelési tanfolyamain tartottak néprajzi tartalmú előadásokat.

Külföldi kapcsolatainkat, elsősorban természetesen anyagi okokból, az elmúlt évben sem tudtuk a régi mértékben megújítani; azonban ezen a téren is egyre javul a helyzet, mert a háború óta a külföld egyre fokozódó érdeklődését látjuk megnyilvánulni. A lefolyt évben az Egyesült-Államokból a *Peabody-Múzeum*, a *Minnesota-University* és a *Smithsonian Institution* indították el kiadványaikat, sürgetve az egykor megszakadt csereviszony helyreállítását. A tokiói német-keletázsiai természettudományi és néprajzi társaság, a dorpati észti tudományos társaság, a turkui finn egyetem, a müncheni bajor tud. akadémia, a lemergi ukrán Sevcenko-Társaság, a varsói lengyel tudós társaság, a bécsi embertani társulat szorgalmasan küldték kiadványaikat. Természetesen, a nevezett intézmények, illetve társulatok részére az *Ethnographiá*-t csereképen megküldjük. — Ami az elszakított területekkel való kapcsolatainkat illeti, e téren ma még teljesen vigasztalan a helyzet; az elszakított területekre magyar könyvet, folyóiratot bevinni tilos, viszont ott élő tagtársaink — talán érthető okokból! — nem adnak életjelt magukról. Ezeknek a tagtársainknak helyzetével az elmúlt évben választmányunk külön is foglalkozott és úgy határozott, hogy egyelőre nem törli őket a tagok sorából, hanem mint „szünetelőtág”-okat tartja nyilván.

A Társaság anyagi ügyeinek vitele terén igen sok gondot okozott a lefolyt évben a taglétszám pontos megállapítása, hogy ezen az alapon a tetemesen fölszaporodott tagdíjhátralékok behajthatók legyenek. Tagtársaink nagyrésze ugyanis, részben a változott gazdasági helyzet nyomása alatt, részben feledékenységből, a világháború óta elmulasztotta a tagdíjak beküldését, holott az *Ethnographiá*-t állandóan elfogadta. Az esedékes tagdíjak rendszeres beszedése körül kétségtelenül a Társaságot is mulasztás terheli, viszont mentségére kell felhoznunk a háború és a forradalmak zür-zavarait, amelyeknek következtében igen sok elköltözés, lakcímváltozás állott elő, amelyről a Társaságnak nem volt tudomása. Kétségtelen, hogy a Társaság a tagdíjak körül ezt a sok bizonytalanságot nem tűrheti tovább, miért is a vezetőség elhatározta, hogy a folyó évben ezen a téren tiszta helyzetet teremt. A nagymértékben megnyilvánuló tagtársi közöny nyel szemben viszont erőt merítünk abból a jelenségből, hogy egyre szaporodik a Társaságba lépők száma, hogy régi tagtársaink közül mind többen és többen kötnek — alapítótagság címen — örök frigyét a Társasággal, hogy egyre több és több tagtársunk siet adománnyal, felülfizetéssel a Társaság segédelmére. Az utolsó évi rendes közgyűlés óta 132 új tagot vetünk föl a Társaság kötelékébe: ezek közül 14, mint alapító lépett be; a régi tagok sorából is 26-an cserélték át rendestagságukat alapítótagsággal. Igen eredményes mozgalom indult meg régibb alapítótagjaink sorában is alapítványaiknak korszerű kiegészítésére. Új alapítóinkról a régibb alapítványok kiegészítéséről, továbbá a felülfizetésekről, illetve adományokról folyóiratunk hasábjain fogunk kötelességszerűleg beszámolni; a Társaság hálás köszönetét azonban fogadják ez alkalommal!

Anyagi ügyeinkkel kapcsolatban kedves kötelességemnek tartom kiemelni azt a hathatós anyagi támogatást, amelyben a nm. vallás- és

közoktatásügyi miniszter úr és a M. T. Akadémia részesített bennünket. Az előbbi rendes államsegély címén 50.000, rendkívüli államsegély címén 30.000, az utóbbi az *Ethnographia* támogatása címén 10.000 korona segélyt engedélyezett. A nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, az államsegélyen túl, a Társaság útján néhány tagtársunk tudományos kutatását is jelentős tanulmányi segéllyel támogatta; nevezetesen: jelentésttevő *főtítkárnak* a Jászság néprajzi tanulmányozására 6000, dr. *Bátky* Zsigmond alelnökünknek a fejérmegyei síkság föld- és néprajzi tanulmányozására 5000, dr. *Littke* Aurél tagtársunknak Budapest településföldrajzának tanulmányozására 5000, dr. *Gyórfy* István vál. tagtársunknak a biharmegyei Sárret emberföldrajzi tanulmányozására 5000, *Kiss* Lajos vál. tagtársunknak a szabolcsmegyei Rétköz emberföldrajzi tanulmányozására 5000, dr. *Hézsér* Aurél tagtársunknak tokaj-hegyaljai tájfeldrajzi tanulmányaira 5000, dr. *Bartucz* Lajos vál. tagtársunknak csongrádmegyei embertani tanulmányaira 5000 és *Gönczi* Ferenc választmányi tagtársunknak a somogymegyei gyermek néprajzi tanulmányozására 20.000 korona államsegélyt engedélyezett. — Tagtársainkon kívül idegenek is fölkerestek adományokkal, amely adományokról folyóiratunkban fogunk részletes jelentést tenni. Úgy a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr, mint a M. T. Akadémia elnöksége, valamint az idegen adományozók tisztes sora fogadják soha nem múló hálánkat!

Taglétszámunk örvendetes növekedésével szemben, a lefolyt évben, elhalálozás révén természetesen veszteségeink is voltak; ezek között legfájdalmasabbak azok, amelyek tudományunknak, vagy közéletünknek is különös veszteségei. Elvesztettük a többek között dr. *Beöthy* Zsolt tiszteletbeli-, dr. *Heinrich* Gusztáv rendes-, dr. *Fejérpataky* László rendes-, *Király* György rendes-, *Kárpáti* Kelemen rendes-, *Seprődi* János rendes-, dr. *Szegedy* Rezső választmányi- és *Gárdonyi* Géza választmányi tagtársainkat. Emléküket kegyelettel föntartjuk!

Az enyészet munkáját az élők munkássága van hivatva kiegyenlíteni. Vessünk, amennyire terünk engedi, néhány futó pilantást erre a munkára is! Mindenekelőtt egy olyan örvendetes jelenségről kell itt beszámolnom, amelynek előbb-utóbb kétségtelenül hatása lesz Társaságunk életében is. A lefolyt esztendőben ugyanis két egyetemünk három tagtársunknak adott az ethnologia köréből venia legendit, nevezetesen a budapesti Pázmány Péter-Tudományegyetem dr. *Solymossy* Sándornak a „néptudomány ethnológiá”-ból, ugyanazon egyetem dr. *Schwarz* Elemérnek a „német nyelvjárástán és néprajz”-ból, a szegedi Ferenc József-tudományegyetem pedig dr. *Banner* Jánosnak „az Alföld tárgyi néprajza, kapcsolatban a demográfiával” c. tárgykörből. Mindezek a magántanárságok természetesen még nem jelentenek tanszékeket, de tagadhatatlanul előjelei egy jobb belátásnak, amelynek hiánya eddig visszaszorította a hazai egyetemekről az ethnologiai munka ilyen irányú törekvéseit. Majd ha az ethnologiai munkának teljes egyetemi elösmertetése hazánkban is elkövetkezik, majd csak akkor lehet beszélni egy magyar ethnológus-generáció fölneveléséről, amely kellő nyelvismerettel és átfogó tudással megszervezve indul arra az útra, amelyen nálunknál is kisebb lélekszámú, de boldogabb nemzetek fiai, nemzetük dicsőségére már régóta haladnak.

A néprajzi nevelés és szervezés munkáját a forradalmak lezajlása után alakult szakosztályaink kívánták vállalni; bizonyára nem rajtuk múlt, hanem a nyomasztó gazdasági viszonyokon, hogy a vállalt munkát nem tudták tökéletesebben és eredményesebben végezni. Szakosztályaink közül kettő, a társadalomtudományi és az emberföldrajzi folyóiratainkban élnek; a lefolyt évben a *Társadalomtudomány* II. évf. I—II. száma 12 és a *Föld És Ember* II. évf. 1—2. száma ugyancsak 12 íven, gazdag tartalommal

megjelent, az embertani szakosztály folyóiratának az *Anthropologiai Füzetek*-nek első bemutatató száma most van sajtó alatt. Szakosztályi folyóirataink megszorodása és ezeknek nagy száma, evvel szemben hivatalos folyóiratunknak, az *Ethnographiá*-nak nehéz helyzete a távol állók szemében talán azt a gyanút keltheti, hogy itt a hivatalos folyóiratnak mesterseges elsorvasztásáról van szó. Ezért megragadom az alkalmat annak kijelentésére, hogy a Társaság eddig egyetlen fillért sem adott egyik Szakosztálya folyóiratának támogatására sem, amiről bárki, aki pénztári naplóinkba betekint, könnyen meggyőződhet. Szakosztályaink a folyóirataik megjelenéséhez szükséges anyagi eszközöket önmaguk teremtik elő s e téren valóban dícséretreméltó társadalmi munkát végeznek.

Meg kell még emlékeznünk két vidéki néprajzi alakulatról is, melyek Társaságunkkal szorosan kapcsolódnak. Az egyik az Ócsényben, július hó 10-én megalakult „Sárközi Néphagyománygyűjtő Szövetség“, amely dr. *Berze Nagy* János vál. tagtársunk buzgólkodására és a szekszárdi, sárközi, tágabb értelemben a tolnavármegyei értelmiség szép erkölcsi és anyagi támogatása mellett jött létre. A másik a „Sárospataki Gyűjtőszövetség“, *Harsányi* István vál. tagtársunk avatott vezetése alatt. Az előbbi még csak most indítja meg működését, az utóbbi azonban már évek óta végzi az általa kiszabott gyűjtőmunkát, úgy, hogy most már a fölzsaporodott eredmények sürgős elhelyezésével és földolgozásával kell foglalkoznia

Tisztelt Közgyűlés! Jelentésem végére jutottam. Még lennének ugyan olyan részletkérdéseink, eseményeink, amelyek az esztendőn át foglalkoztattak bennünket, de elmondásukra időnk nincsen; lemutatásuk nem tenné már egészebbé az év történetét, sem meggyőzőbbé azt az állandó törekvésünket, amely ebben az esztendőben is eltöltött bennünket, hogy Társaságunkat fölvirágoztassuk. Midőn ezen törekvésünket és ennek érdekében kifejtett működésünket t. Tagtársaink elbírálják, szíveskedjenek figyelembe venni azokat a mostoha viszonyokat, amelyek között társaságfenntartó működésünket végeznünk kellett. Ebből a szempontból bírálva kérem jelentésemnek szíves tudomásulvételét!

III.

A számvizsgáló bizottság jelentése.

Tisztelt közgyűlés! Alulírottak, mint a Magyar Néprajzi Társaság XXXIV. évi rendes közgyűlése által kiküldött számvizsgálók, tisztelettel jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság pénztári ügyvitelét, a bemutatott okmányok alapján, a mai napon tételenként megvizsgáltuk, s miután az ügykezelést, valamint a pénztár állapotát minden tekintetben rendben levőnek találtuk, javasoljuk, hogy a pénztárnok úrnak a fölmentvényt, a szokásos fenntartással, megadni és lelkiismeretes munkájáért neki köszönetet szavazni méltóztassék.

Budapest, 1923. március hó 21.

Dr. Erdélyi Lajos s. k.,
számvizsgáló.

Dr. Trócsányi Zoltán s. k.,
számvizsgáló.

IV.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság 1922. évi bevételeiről és kiadásairól.

I. Bevételek:		Korona
1. Pénztári maradvány 1921. évről		92.033·30
2. Alapítótagsági díjak		28.461·70
3. Rendestagsági díjak		8.837·25
4. „Ethnographia“-előfizetési díjak		3.759—
5. Kiadványok értékesítése		3.028—
6. Államsegélyek		55.060—
7. Egyéb segélyek		30.000—
8. Adományok		10.769—
9. Kamatok		1.146·38
10. Nyomtatópapíros értékesítése		228.962—
	Bevételek összege:	461.996·63
II. Kiadások:		Korona
1. Ügyvitel		33.221·34
2. „Ethnographia“ kiadásának költségei		146.052·10
3. Újabb részvényjegyzés a Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalatára		246.000—
	Kiadások összege:	425.273·44

I. Bevételek összege: 461.996 kor. 63 fill.

II. Kiadások összege: 425.273 kor. 44 fill.

Maradvány: 36.723 kor. 19 fill.,

azaz harminchatezerhétsszázhuszonhárom korona 19 fillér.

Puchász K. Tibor s. k.,
pénztárnok.

V.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság vagyonáról
1922. évi december hó 31-én.

	Korona
a) 3 drb, egyenként 2000 kor. névértékű, 4%-os „Budapest székesfővárosi kölesönkötvény“	6.000—
b) 1 drb 100 kor. névértékű, 4%-os „Magyar korona járadékkötvény“	80—
c) 19 drb, egyenként 200 kor. névértékű, 4%-os „Magyar korona járadékkötvény“	3.040—
d) 16 drb, egyenként 1000 kor. névértékű ú. n. „Hadikölesönkötvény“	6.400—
e) Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalatánál részvényjegyzés címén	346.000—
f) „Herman Ottó-emlékalap“ vagyona a Magyar Leszámitoló- És Pénzváltó Bank 30.685. sz. betétkönyvében	3.175—
g) M. kir. postatakarékpénztárban a 3019. sz. csekkszámán	21.866·89
h) Belvárosi Takarékpénztár R.-T.-nál folyószámlán	4.971—
i) Kézipénztárban	9.885·30
	Összesen: 401.418·19

azaz négyszázegyvezernégyszáztizennyolc korona 19 fillér.

Puchász K. Tibor s. k.,
pénztárnok.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1923. évi március hó 21-én, d. u. 5 órakor, a M. T. Akadémia kistermében tartott XXXV. évi rendes közgyűléséről.

Jelen vannak: *Tagányi* Károly elnök, dr. *Bátky* Zsigmond és dr. *Soly-mossy* Sándor alelnökök; dr. *Madarassy* László főtitkár, *Puchász* K. Tibor pénztárnok, *László* Gyula könyvtárnok és dr. *Löwengard* János ügyész; dr. *Jancsó* Benedek, dr. *Munkácsi* Bernát és *Strausz* Adolf tiszteletbeli tagok; *Ballai* Károly, dr. *Bartucz* Lajos, dr. *Czettler* Jenő, dr. *Erdélyi* Lajos, *Fekete* József, dr. *Heller* Bernát, dr. *Kemény* György, *Kovács* Alajos, *Mader* Béla, *Magyar* Kázmér, dr. *Prinz* Gyula, dr. *Schwarz* Elemér, *Szendrey* Zsigmond, dr. *Szilády* Zoltán és *Vikár* Béla választmányitagok; *Angyal* János, *Borbély* Sándor, dr. *Brenndörfer* János, dr. *Deptner* Tibor, dr. *Hazay* Lóránd, dr. *Horváth* Sándor, dr. *Littke* Aurél, dr. *Novágh* Gyula, *Podhradszky* György, *Relkovič* Davorka, dr. *Spolárich* Lajos és *Teszák* K. Ágost társaságitagok.

Tárgysorozat:

1. *Tagányi* Károly elnök megnyitóját, mely a jegyzőkönyvhöz csatol-tatik a közgyűlés élénk helyesléssel fogadja. *Elnök* ezután megállapítja, hogy a közgyűlés az alapszabályok rendelkezései szerint hivatott össze, továbbá, hogy a közgyűlés határozatképes; a jegyzőkönyv írására *Szendrey* Zsigmond, hitelesítésére pedig dr. *Czettler* Jenő és *Vikár* Béla választmányitagokat kéri föl.

2. Dr. *Madarassy* László főtitkár évi jelentését, mely a jegyzőkönyv-höz csatol-tatik, a közgyűlés egyhangúlag elfogadja. *Elnök* indítványára a közgyűlés köszönetet mond a főtitkárnak úgy a kimerítő jelentés elké-szítéséért, mint az évközben kifejtett fáradhatatlan munkásságáért.

3—4. *Főtitkár* előterjeszti a pénztári kimutatást: a) a Társaság 1922. évi bevételeiről és kiadásairól, b) a Társaság 1922. XII. 31-i vagyoni álla-potáról, továbbá a számvizsgálóbizottság jelentését az 1922. évi pénztári ügyvitel megvizsgálásáról. A pénztári kimutatásokat a számvizsgáló-bizottság jelentése, továbbá *főtitkár* fölvilágosító megjegyzései alapján a közgyűlés egyhangúlag elfogadja, azokat a jegyzőkönyvhöz csatolni ren-deli, *Puchász* K. Tibor pénztárnoknak a fölmentvényt, a szokásos fenn-tartással megadja s *elnök* indítványára lelkiismeretes működéséért néki, valamint a számvizsgálóbizottság tagjainak, dr. *Erdélyi* Lajosnak és dr. *Trocsányi* Zoltánnak köszönetet szavaz.

5. *Elnök* javaslatára számvizsgálókul az 1923. esztendőre, egyhangú felkiáltással újból dr. *Erdélyi* Lajos és dr. *Trocsányi* Zoltán választatnak meg. Az ismételten megnyilvánuló bizalomért, a távollévő *Trocsányi* névé-ben is dr. *Erdélyi* Lajos mond köszönetet; a maga részéről pedig a választást elfogadja.

6—7. *Elnök* jelenti, hogy az 1920—22 évkörre megválasztott elnökség és tisztikar megbízatása, a mai közgyűléssel alapszabály szerint lejárt; úgy elnöktársai, mint a tisztikar nevében megköszöni az eddig élvezett bizalmat, majd a választmány megbízásából fölkeri dr. *Jancsó* Benedek tiszteletbeli tagot, hogy az elnökség és a tisztikar megválasztásának tartamára vegye át a közgyűlés vezetését. Dr. *Jancsó* Benedek a közgyűlés egyhangúan megnyilvánuló óhajtására elfoglalván az elnöki széket, időkimélés szempontjából javasolja, hogy az elnökség és a tisztikar megválasztásával egyszerre ejtse meg a választmány alapszabályszerű kiegészítése is. Indítványa elfogadtatván, bemutatja a választmánynak a XXXV. évi rendes közgyűlés elé terjesztett javaslatát az elnöki, tisztviselői állások,

továbbá 16 fővárosi és 10 vidéki választmányitagsági helynek az 1923—25. évkörre való betöltésére. Megjegyzi, hogy a választmány javaslatában csupán egy jelentősebb személyi változásról van szó, amennyiben a múlt közgyűlés alkalmával megválasztott, de évközben lemondott titkár, Szendrey Zsigmond helyébe, dr. Bartucz Lajos vál. tagot ajánlja. A választmány javaslata közfelkiáltással elfogadtatván, határozatilag kmondja, hogy az 1923—25. évkörre megválasztottak: elnöknek *Tagányi Károly*, társelnöknek dr. *Czakó Elemér*, alelnököknek dr. *Bátly Zsigmond* és dr. *Solymossy Sándor*; főtitkárnak dr. *Madarassy László*, titkárnak dr. *Bartucz Lajos*, könyvtárnoknak *László Gyula*, pénztárnoknak *Puchász K. Tibor*, ügyésznek dr. *Löwengard János*; a fővárosi választmányba: dr. *Erdélyi Lajos*, *Ernyey József*, dr. *Gombocz Zoltán*, dr. *Győrffy István*, dr. *Husztai József*, dr. *Kodály Zoltán*, dr. *Kogutowicz Károly*, dr. *Lajtha László*, *Mader Béla*, dr. *Magyary Zoltán*, dr. *Németh Gyula*, dr. *Prinz Gyula*, dr. *Szilády Zoltán*, dr. *Tolnai Vilmos*, gróf *Zichy István*, dr. *Zolnai Gyula*; a vidéki választmányba: *Sz. Darnay Kálmán*, *Deák Gejza*, dr. *Gulyás József*, *Harsányi István*, *Móra Ferenc*, *Pápay József*, *Richter M. István*, dr. *Szabó Kálmán*, *Cs. Sebestyén Károly*, dr. *Szalay József*. *Tagányi Károly* újból megválasztott elnök elfoglalván az elnöki széket, elnöktársai valamint a tisztikar nevében is megköszöni az egyhangúlag megnyilvánult bizalmat; a választást a maga részéről elfogadja; indítványa pedig, hogy a közgyűlés mondjon köszönetet dr. Janesó Benedeknek a választás pártatlan vezetéséért, elfogadtatik.

8. Dr. *Bán Aladár* választmányi tag „Petőfi és a folklora“ c. előadását a közgyűlés élénk tetszéssel fogadja.

9. Az indítványok során *főtitkár* indítványára *Huszka József* és *Vikár Béla*, *Fekete József* választmányitag indítványára pedig U. T. *Sirelius* egyhangú fölkiáltással tiszteletli tagokká választatnak; *főtitkár* indítványára köszönetet szavaz továbbá a közgyűlés a M. T. Akadémiának és a M. N. Múzeumnak helyiségeik átengedéséért; *Magyar Kázmér* választmányi tag indítványára pedig lelkes köszönetet szavaz a közgyűlés az elnöknek úgy a lefolyt esztendőben, mint a jelen közgyűlésen teljesített önzetlen fáradozásaiért, mely után — *elnök* a közgyűlést bezárja.

K. m. f. *Tagányi Károly* s. k. elnök, *Szendrey Zsigmond* s. k. jegyző-könyvrő. Hitelesítjük: Dr. *Czettler Jenő* s. k., *Vikár Béla* s. k.

HIVATALOS NYUGTÁZÁS

az 1923. évi január hó 1-től december hó 31-ig befolyt alapítványi díjakról, segélyekről és adományokról.*

Alapítványi díjak. *Mader Béla* 2460 K (kiegészítésül) — Dr. *Kogutowicz Károly* 1000 K — *Dinich Ödön* 1000 K — *Spolarits Károly* 1000 K — *Schmutzler Nándor* 1000 K — *Baranyay Béla* 1000 K — *Baranyay Ilona* 1000 K — Dr. *Littke Aurél* 1000 K — Dr. *Kemény György* 1000 K — *Barabás Samu* 294 K (kieg.) — *Kecskemét t. h. j. város közönsége* 8000 K (kieg.) — Dr. *Spolárich Lajos* 1000 K — Dr. *Elek Károly* 1000 K — Dr. *Milleker Rezső* 1000 K — Dr. *Ecsedi István* 1000 K — nagygyőri *Szóts Imre* 1000 K

* Választmányi határozat értelmében további intézkedésig költségkímélés céljából a rendes tagsági-, illetőleg előfizetési díjakat nyilvánosan nem nyugtázzuk; azonban a rendes tagsági, illetve előfizetési díjat legalább 1000 koronával meghaladó összeget, mint adományt nyugtázzunk.

— *Hartyáni* Zoltán 2000 K — *Dr. Réthei Prikkel* Marián 1000 K — *Dr. Hódinka* Antal 1000 K — *Dr. Strömpl* Gábor 2000 K — *Dr. Kiss* István 1000 K — *Dr. Győrffy* István 600 K (kieg.) — *Dr. Czettler* Jenő 1000 K — *Puchász* K. Tibor 1000 K — *Dr. Sereghy* Elemér 1000 K — Szeged sz. kir. város közönsége 6000 K — *Vácsi Múzeum-Egyesület* 2000 K — Győri Városi Könyvtár 2000 K — *Dr. Trocsányi* Zoltán 1000 K — *Vikár* Béla 1000 K — Nagykőrös r. t. város közönsége 2000 K — *Dr. Isoz* Kálmán 1000 K — szentmártoni *Darnay* Kálmán 900 K (kieg.) — *Harsányi* István 1000 K — *Dr. Erdélyi* Lajos 200 K (kieg.) — *Dr. Becker* Vendel 1000 K — Veszprémi Takarékpénztár Rt. 4000 K — Nagykőrösi Kaszinó 2000 K — *Dr. Róheim* Géza 800 K (kieg.) — *Dr. Szalay* József 1000 K (kieg.) — *Sztankovits* Ödön 1500 K — *Dr. Czakó* Elemér 9800 K (kieg.) — *Czakó* István 1500 K — *Istók* János 2000 K — *Dr. Horváth* Károly 2000 K — *Frecska* István 1000 K — *Szmik* Antal 2000 K — Hódmezővásárhely t. h. j. város közönsége 15.000 K — *Dr. Haller* József 1000 K — Esterházy Hercegi Hitbizományi Könyvtár 20.000 K — *Dr. Hajnal* István 1000 K — *Sztankó* Albert 10.000 K — Gyula r. t. város közönsége 5000 K — *Dr. Gulyás* József 11.000 K — *Deák* Gejza 11.000 K — *Dr. Elek* János 1000 K — *Dr. Heller* Bernát 2000 K — Fejérvármegyei És Székesfehérvári Múzeum 4000 K — *Dr. Hazay* Lóránd 10.000 K — *Stoll* Ernő 900 K (kieg.) — *Ernyey* József 1700 K (kieg.) — *Spolarits* József 1000 K — *Dr. Kadi* Ottokár 1000 K — *Dr. Solymossy* Sándor 1800 K (kieg.) — *Dr. Solymossy* Sándorné 1800 K (kieg.) — *Gönczi* Ferenc 1000 K — *Dr. Laczkó* Dezső 10.000 K — *Dr. Horger* Antal 2000 K — Magyarországi Örmények Egyesülete 20.000 K — *Zsoltfy* János 1000 K — *Tárnai* István 11.000 K — *Dr. Győrffy* Lajos 2000 K — Borsod-Miskolczi Múzeum 2000 K — *Gálffy* Ignác 1000 K — *László* Gyula 1000 K — *Dr. Pápay* József 2000 K — Mohács n. k. közönsége 10.000 K — Cs. *Sebestyén* Károly 1000 K — *Móra* Ferenc 1000 K — *Dr. Banner* Benedek 1000 K — *Dr. Banner* János 10.000 K — *Dr. Schmidt* Ferenc 1000 K — *Dr. Madarassy* László 9000 K (kieg.) — *Dr. Kornis* Gyula 1000 K — Veszprém vármegye közönsége 2000 K — *Dr. Bonkáló* Sándor 12.000 K — Tolna vármegye közönsége 10.000 K — *Dr. Szabó* Kálmán 9000 K (kieg.) — *Horváth* Miklós 2000 K — *Dr. Jókay-Ihász* Miklós 10.000 K — *Dr. Avedik* Félix 10.000 K — *Schleicher* Ferenc 2000 K — *Lencse* Mátyás 2000 K — Kiskúnfélegyházi Városi Múzeum 2000 K — *Dr. Márki* Sándor 10.000 K — Békés vármegye közönsége 10.000 K — *Szendrey* Zsigmond 7000 K — *Haydú* Károly 2000 K — *Dr. Bátky* Zsigmond 10.000 K — *Weiszblüth* Jakab 10.000 K — *Húber* Árpád 10.000 K — *Dr. Zolnai* Gyula 9800 K (kieg.) — *Alföldi* Rezső 10.000 K — Zala vármegye közönsége 10.000 K — M. kir. Országos Levéltár 20.000 K — Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület 2000 K — *Dr. Szilády* Zoltán 9800 K (kieg.) — összesen 452.854 kor.

Segélyek. Államsegély az „Ethnographia“ támogatására 700.000 K — Ugyanaz a „Társadalomtudomány“ támogatására 200.000 K — Ugyanaz a „Föld és Ember“ támogatására 3.400.000 K — Ugyanaz „A magyarság táncai“ kiadására 350.000 K — összesen 4.650.000 kor.

Adományok. *Dr. Balogh* Béla 50 K — *Barabás* Samu 346 K — *Majthényi* László 10 K — *Sas* István 10 K — *Jeremiás* Lajos 40 K — *Tárnai* István 50 K — *Hartyáni* Zoltán 365 K — *Rudnay* János 400 K — *Báró Abele* Egon 50 K — *Steller* Margit 100 K — *Horváth* Jenő 10 K — *Lovass* Sándor 250 K — *Dr. Pap* László 100 K — *Dr. Molnár* Imre 450 K — *Szondy* György 110 K — *Dr. Strömpl* Gábor 10 K — szentmártoni *Darnay* Kálmán 100 K — *Bengyel* Sándor 50 K — *Jakubovich* Jenő 170 K — *Dr. Trocsányi* Zoltán 150 K — *Dr. Lutz* Miklós 250 K — *Czvetkovics* Jenő 300 K — *Dr. Deptner* Tibor 180 K — *Corodini* Kornél 100 K — *Tantó* József 60 K — *Szmik* Antal 20 K — *Toldi* Lajos 50 K — *Lux* Béla 200 K — *Major* Ervin 120 K — *Dr. Szent-Istvány* Béla 100 K — *Hlavacsek* József 100 K — *Stoll* Ernő

100 K — *Takács* Ilonka 50 K — *Pauer* Arnold 50 K — *Balassa* Józsefné 90 K — *Vitéz Esztergályos* Ferenc 400 K — *Trajtler* Géza 350 K — *Csefkó* Gyula 100 K — *Rohoska* Gyula 50 K — *Parcher* Félix 12.000 K — Dr. *Liszt* Nándor 100 K — Dr. *Eiszelt* Antal 100 K — Dr. *Baróti* Lajos 350 K — *Moravcsik* Gyula 407 K — *Koch* Alfréd 320 K — *Mattyasovszky* Erzsébet 700 K — *Parcher* Félixné 3900 K — Dr. *Baranyaí* Zoltán 3900 K — *Szerető* Géza 50 K — *Vasváry* Béla 100 K — *Müller* Elek 150 K — *Illés* Lajos 350 K — Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár Rt. 200 K — Dr. *Imre* Sándor 380 K — Dr. *Schmidt* Henrik 70 K — *Hávrík* István 950 K — Dr. *Szabó* István 450 K — Ifj. *Miskolczy* László 100 K — *Binder* Jenő 100 K — *Ács* Lipót 4 K — *Timkó* György 320 K — Dr. *Szabó* Kálmán 1000 K — Dr. *Kornis* Gyula 400 K — *Hornyánszky* Viktor könyvnyomdája 10.000 K — *Csényi* Erzsébet 1900 K — *Horváth* Miklós 500 K — *Nacsády* József 450 K — *Bokor* Irma 900 K — *Nagy* Mihály 820 K — *Kovách* Aladár 120 K — Dr. *Éber* László 820 K — *Gobbi* Károly 150 K — *Csiszár* Andor 50 K — *Vánkos* Jenő 1000 K — Dr. *Rácz* Lajos 950 K — *Pártos* Ferenc 950 K — *Gobbi* Károly 50 K — Dr. *Aldássy* Antal 950 K — Id. *Gonda* István 1000 K — Dr. *Gábor* Géza 1000 K — *Fried* Miklós 1000 K — *Bajor* István 10.000 K — *Sántha* László 1000 K — Dr. *Boldisár* Kálmán 600 K — Dr. *Nagy* Sándor 4000 K — *Vasváry* Béla 1000 K — Dr. *Melles* Ernő 4000 K — Dr. *Szilády* Zoltán 200 K — *Brüll* Alfréd 500 K — Dr. *Gyökössy* Endre 1200 K — *Nagy* Tibor 7500 K — összesen 84.607 kor.

Összesen befolyt: alapítványi díjakból	452.854 kor.
segélyekből	4.650.000 „
adományokból	84.607 „

Magyar Néprajzi Társaság Pénztára

(VIII, Múzeum-körút 14—16, Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala.)

A művelt magyar közönség figyelmébe!

Az emberiség érdeklődésének homlokterében ma a népfajok, a népélet és a néplélek tudományos kérdései vannak. Hazánkban a

MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

az, mely e kérdésekkel legtöbbit foglalkozik. A Társaság 1889-ben alakult; tagja lehet minden nagykorú egyén, aki ebbeli óhaját, nevének, foglalkozásának, lakásának pontos adataival és a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával, a Társaság Titkári Hivatalának bejelenti. Rendestagsági díj évi 10 kor. (az 1924. évre érvényes szorzószám *egyezer*); a rendestagság legalább három évre kötelező. (Alapítótagság címén a Társaság magánosoktól 200.000, jogi személyektől 500.000 koronánál kevesebbet nem fogad el. Jogi személy csak mint alapító léphet a Társaságba.)

A **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG** néptanulmányi munkálatokat támogat, nyilvános föl-olvasóüléseket és vándorgyűléseket tart; hivatalos közlönye a

N É P É L E T

(AZ »ETHNOGRAPHIA« HARMADIK FOLYAMA)

című közérdekű havi folyóirat; ezt a tagok tagilletményül kapják. A folyóirat előfizetés útján is megszerezhető; előfizetési alapára 10 korona; holtí alapára 12 korona. (Szorzószám a mindenkori könyvkereskedői szorzószám; ezidőszerint *négyezerhatszáz*.) A kiszámított előfizetési összegből iskolák, tudományos intézetek, erkölcsi testületek 50% kedvezményt kapnak. Tagsági díjak, előfizetési pénzek a *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára* (Budapest, VIII, Múzeum-körút 14–16.), tudakozódások, bejelentések (válaszbélyeggel) a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* (Budapest, VI, Városliget, Iparessarnok) címére küldendők.

A **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK** folyóirata a

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Kéthavonként megjelenő tudományos szemle. Magyarország újjáépítését kívánja szolgálni oly módon, hogy a magyarság életproblémáit, nemzeti szempontok alapjára helyezkedve, a tudományos kutatás módszereivel tisztázza. Szerkeszti: *Bibó István*, min. tanácsos (Budapest, II, Tudor-u. 7.), kihez a folyóirat szerkesztésére és megszerzésére vonatkozó minden tudakozódás intézendő. Mutatványszámot kívánatra küld a szerkesztőség.

A **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG EMBERFÖLDRAJZI SZAKOSZTÁLYÁNAK** folyóirata a

FÖLD ÉS EMBER

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Teljes áttekintést nyújt a világ emberföldrajzi eseményeiről, irodalmáról, főként azonban a magyar föld és nép kutatásával foglalkozik. Szerkeszti: *Kogutowicz Károly* egyetemi ny. r. tanár (Budapest V, Katona József-u. 28.) kihez a folyóirat szerkesztésére, kiadására és megszerzésére vonatkozó minden tudakozódás intézendő.

A **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG EMBERTANI SZAKOSZTÁLYÁNAK** folyóirata az

ANTROPOLOGIAI FÜZETEK (ANTHROPOLOGIA HUNGARICA)

Kéthavonként megjelenő többnyelvű folyóirat, mely a külföldi embertani kutatásokat, mozgalmakat, irodalmat magyar nyelven, a hazai kutatások eredményeit pedig idegen nyelven is ösmerteti. Szerkeszti: *Bartucz Lajos* egyetemi m.-tanár (Budapest, VIII, József-u. 5. III. 17.), kihez a folyóirat szerkesztésére, kiadására és megszerzésére vonatkozó minden tudakozódás intézendő.

MEGJELENT

a

Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára

I-ös kötetül Dr. RÉTHEI PRIKKEI MARIÁN bencés tanárnak

A MAGYARSÁG TÁNCAI

című néprajzi és művelődéstörténeti monográfiája, számos képpel, hangjeggyel és hat műmelléklettel. Kapható a kiadó „Studium“ R. T. könyvesboltjában (Budapest, IV., Múzeum-körút 21.) és általa minden hazai könyvkereskedésben. Alapára 12 korona. (Kemény kötésben, famentes papíron, a szerző aláírásával 18 korona.)

A mű erről a tárgykörrel az első összefoglaló, részletes munkálat és az irodalmi és színhagyománybeli források bő fölhasználásával készült; úgy a magyar népelet, mint a hazai művelődéstörténet szempontjából egyaránt hézagot pótol és kellő tudományos színvonalon, de mégis könnyen érthető nyelvezettel, élvezetes modorban adja elő a tárgyat. A monográfia a következő fejezeteket foglalja magában: Tájékoztató. — A tánc. — „Táncos magyarok“. A magyar faj táncszeretete és táncra való alkalmatlansága. — A magyar néptánc. — A magyar néptánc ősi egysége és kettéválása: nemes tánc és paraszt (népi) tánc. — A régi magyar táncolás jellemzőségei: illem- és táncszabályok, szépségi kellékek, tánciskola és táncmesterek. — A magyar tánc száműzése az úri táncvigalmakból és diadalmas visszatérése. — A csárdás. — Vidéki eltérések a néptáncban. — A magyar nép tánc-tanulása és táncmulatságai. — A magyar tánc hatása a környező nemzetiségekre és a külföldre. — Különleges magyar táncok. — Jelképes és játékos táncok. — Katona-táncok. — Vidéki táncok. — Alkalmi táncok. — Magyar műtáncok. — Összefoglalás. — A magyar táncok jelene és jövője. — A magyarság és az idegen táncok. — Hare az idegen táncok ellen. — A magyar táncnyelv. — A magyar táncok irodalma. — I. Függelék: A magyar tánc a költészetben. — II. Függelék: Egy német katonatiszt észrevételei a magyar táncról 1792-ből.

KÖZMŰVELŐDÉS

A magyar műveltség szervezését és terjesztését szolgáló folyóirat. Megjelenik minden hónapban. Kiadja a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium megbízásából a Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Rt. (Budapest, VIII, Múzeum-körút 6.) A szerkesztésért felelős: *Czakó Elemér* h. államtitkár (Budapest, V, Báthory-u. 12. II.) Előfizetési alapára 10 korona.

KÉRJEN MUTATVÁNYSZÁMOT!

HORVATH JENŐ

NÉPÉLET

(AZ „ETHNOGRAPHIA“ HARMADIK FOLYAMA)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KOZLÖNYE

KÖZÉRDEKŰ HAVI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI

SOLYMOSSY SÁNDOR MADARASSY LÁSZLÓ

I/II. (XXXIV/XXXV.) ÉVF. 4—6. FÜZET * 1923/24. ÁPRILIS—JÚNIUS

TARTALOM: *Báró Nopcsa Ferenc:* Úti jegyzetek egy amatőr-etnográfus naplójából. — *Solymossy Sándor:* »Molnár Anna« balladája. — *Szendrey Zsigmond:* Népi találós kérdéseink szerkezete. — *Báró Nyáry Albert:* Jellemvonások a palóc népeletből. — Kisebb közlemények. (A Bar-kóczy-Kolosy névmágiához. — A »nyék«. — Hódmezővásárhelyi sár-játékok. — Néphagyomány a Székelyföld délmoldvai határáról. — Néphagyománygyűjtés.) — Népi szövegek. — Irodalom. — Tárca. — Néprajzi hírek. — Társasági ügyek.

KIADJA A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
BUDAPEST, 1924

INHALT: Br. Franz Nopcsa: Reisenotizen aus dem Tagebuche eines Liebhabers Ethnographen. — Alexander Solymossy: Die Ballade „Molnár Anna“. — Sigmund Szendrey: Die Konstruktion der ungarischen Volksrätsel. — Br. Albert Nyáry: Charakteristiken aus dem Volksleben der Palócen. — Kleinere Mitteilungen (Zur Wortmagie Kolosy-Barkóczy — „Nyék“ — Die Lehmspielzeuge von Hódmezővásárhely — Volksüberlieferung von der Südmoldauischen Grenze des Széklerlandes. — Volkssage und Aberglaube). — Volkstümliche Texte. — Literatur. — Feuilleton. — Volkskundliche Nachrichten. — Gesellschaftsangelegenheiten.

Der Jahrgang 1923/24 der Zeitschrift *Népelet* (*Ethnographia*) erscheint in 16 Druckbogen im Laufe der Monate März, Juni, September und Dezember. Bezugspreis für das Ausland 10 Schw. Fr. Auskunft erteilt: die *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* (Budapest VI. Városliget, Iparcsarnok.) Die Bezugspreise sind an die *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára* (Budapest VIII, Múzeum-körút 14–16.) zu senden.

TABLE DES MATIÈRES. Le Br. François Nopcsa: Extraits du journal d'un ethnographe-amateur. — Alexandre Solymossy: La ballade „Molnár Anna“ — Sigismund Szendrey: La structure des énigmes du peuple — Le Br. Albert Nyáry: Traits caractéristiques de la vie des „palóc“. — Miscelles. (La magie des noms Kolosy-Barkóczy — Le „Nyék“ — Jouets en argile de Hódmezővásárhely — Données folkloristiques provenant de la frontière méridionale vers la Moldavie de Sicilie — Contes populaires et superstitions.) — Textes populaires. — Littérature. — Feuilleton. — Nouvelles sur l'ethnographie. — Vie de la Société Ethnographique Hongroise.

L'année 1923/24 de la *Népelet* (*Ethnographia*) va paraître en quatre fascicules aux mois de mars, juin, septembre et décembre. Prix d'abonnement pour l'étranger 10 francs suisses. Informations sont à demander du *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* (Budapest, VI. Városliget, Iparcsarnok). Le Prix d'abonnement est versé au *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára* (Budapest, VIII. Múzeum körút 14–16).

A *Népelet* (*Ethnographia*) 1923/24. évfolyama megjelenik 16 íven, 1924 március, június, szeptember és december folyamán. A *Magyar Néprajzi Társaság* tagjainak tagjelvényül jár. Előfizetési ára belföldre 4 aranykorona (bolti ára 6 aranykorona), külföldre 10 svájci frank. Tudakozódások a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* (Budapest, VI. Városliget, Iparcsarnok), előfizetések a *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára* (Budapest VIII, Múzeum-körút 14–16) címére küldendők. (M. kir. postatakarék-pénztári csekk számla: 3019.)

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek, folyóiratok dr. Solymossy Sándor főiskolai tanár (Budapest VII, István-út 91/93. Áll. Erzsébet Nőiskola), vagy dr. Madarassy László m. n. múzeumi igazgatóór (Budapest VI, Városliget, Iparcsarnok, Néprajzi Múzeum), mint szerkesztők, vagy egyszerűen a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* címére (Budapest VI, Városliget, Iparcsarnok) küldendők!

A folyóirat közleményeire való jogainkat fenntartjuk! A közlemények csakis a forrás megnevezésével idézhetők!

Copyright by Hungarian Ethnographical Society

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
mélyen megrendülve jelenti, hogy nagy-
érdemű, tudós elnöke

Tagányi Károly

nyugalmazott országos főlevéltárnok,
a Magyar Tudományos Akadémia és a Szent István Akadémia
rendestagja stb., stb.

1924. évi szeptember hó 9-én, tudomá-
nyos munkában eltöltött életének 66-ik
évében elhunyt.

A megboldogult négy év óta állott
Társaságunk élén. A háború és forradal-
mak nyomán válságba sodródott Társa-
ságunk újjászervezése és tudományos mű-
ködésének biztosítása az ő nevéhez fűző-
dik. Kiváló egyéniségének emlékét hálá-
val és kegyelettel őrizzük!

ÚTI JEGYZETEK EGY AMATŐR-ETNOGRÁFUS NAPLÓJÁBÓL.*

Szemügyre véve a tudományok fejlődését, azt látjuk, hogy ezek a különböző országokban különböző módon fejlődnek. Németországban jóformán csak az egyetemeken dolgozó szaktudósok foglalkoznak tudományos kutatással, akik a laikus nagyközönséget meglehetősen semmibe sem veszik. A laikus közönség tehetős osztálya csak annyiban mozdítja elő a tudomány haladását, hogy jelentős anyagi áldozatokkal támogatja a különböző tudományos intézeteket. A német szakemberek nem sokat törődnek avval, vajjon terjed-e a tudomány a laikusok körében vagy sem, a népszerűsítés munkáját túlnyomórészt másodrangú tudósok végzik el. Angliában egészen más a helyzet. Az angol ifjúság az egyetemeken nem foglalkozik kizárólag a tudományokkal s ezért az angol egyetemeket nem egyoldalú szaktudósok hagyják el, mint Németország egyetemeit. Minden angol egyetemi hallgató saját szűkebb szaktudományán kívül egyébbel is foglalkozik: egyik régiségeket, a másik porcellánokat gyűjt stb. Ezek a műkedvelők lassanként tudósokká erősödnek a maguk kis hatáskörében. Ennek a szellemnek köszönheti Anglia, hogy középosztálya nagyon sokféle tudományos kérdéssel foglalkozik, ami viszont arra kényszeríti a napi sajtót, hogy helyet adjon az idevágó közleményeknek, a sajtó útján pedig egyre szélesebb rétegek körében terjed azután a tudomány, az ismeret.

Nincs azonban egyetlen ága sem a tudománynak, amely nagyobb mértékben szorulna a laikusok közreműködésére, mint a néprajz. A hivatásos etnográfusok végre is nem juthatnak el mindenüvé. Magam, utazásaim során, mint műkedvelő az etnográfia problémái iránt is érdeklődtem és nagyon megörültem, amikor a Magyar Néprajzi Társaság felkért arra, hogy 1924. évi rendes közgyűlése során előadást tartsak albániai etnográfiai megfigyeléseimről. Reméltem, hogy előadásom során be tudom igazolni, mit végezhet egy amatőr ezen a téren.

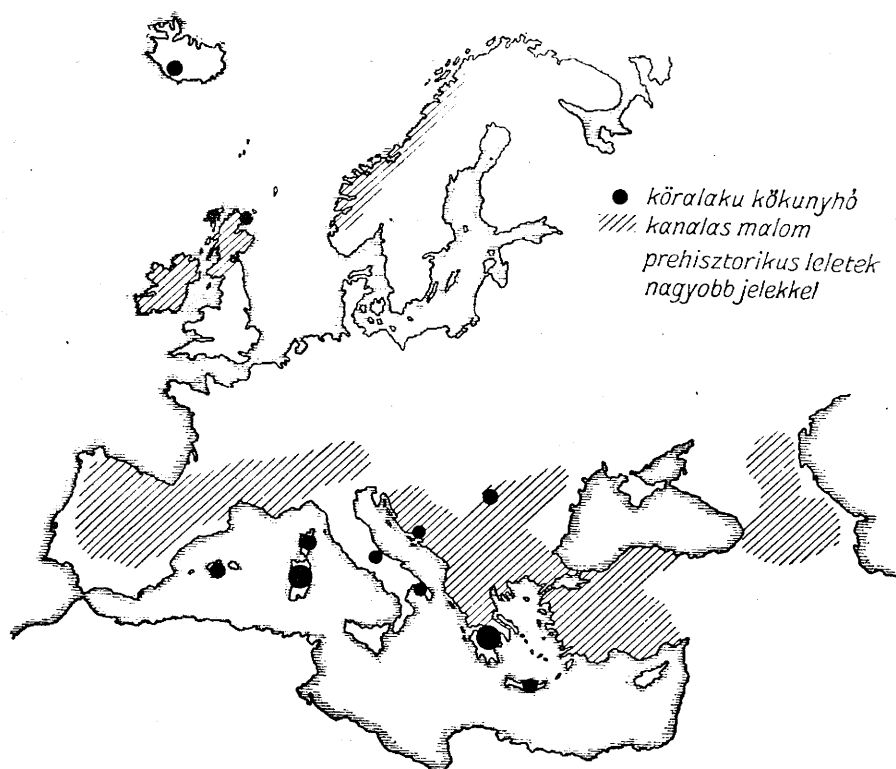
Sokan el sem hiszik, pedig tény, hogy a legegyszerűbb tárgyak és eszközök a legérdekesebbek. A Kárpátok oláh juhásza oly módon törí a sót, hogy ráteszi egy kőlapra és egy kisebb, lapos kővel megtöri, összezúzza. Ugyanígy készítik Afrika négerei a lisztet és több mint bizonyos, hogy az aprításnak ez a módja a kőkorszakba nyúlik vissza. Hogy a sót milyen finomra lehet ilyen módon aprítani, az leginkább a bárányoknak szánt só finomságából tűnik ki. A bárányok számára megtört só finom-

* Kivonat a Magyar Néprajzi Társaság XXXVI. évi rendes közgyűlésén tartott előadásból.

sági próbája ugyanis abban áll, hogy egy kevés sót feldobnak a gerendára és megfigyelik: odatapad-e, mint a finom liszt, vagy sem.

Nem kevésbé érdekes a Kárpátokban használt köralakú kőház. Hazánkban csak egyetlen ilyen köralakú, lépcsőzetes kunyhót láttam a Szárko-havason, a Déli-Kárpátokban. A három méter magas és körülbelül ugyanilyen átmérőjű építmény falai 70—80 cm vastagok. Ilyen

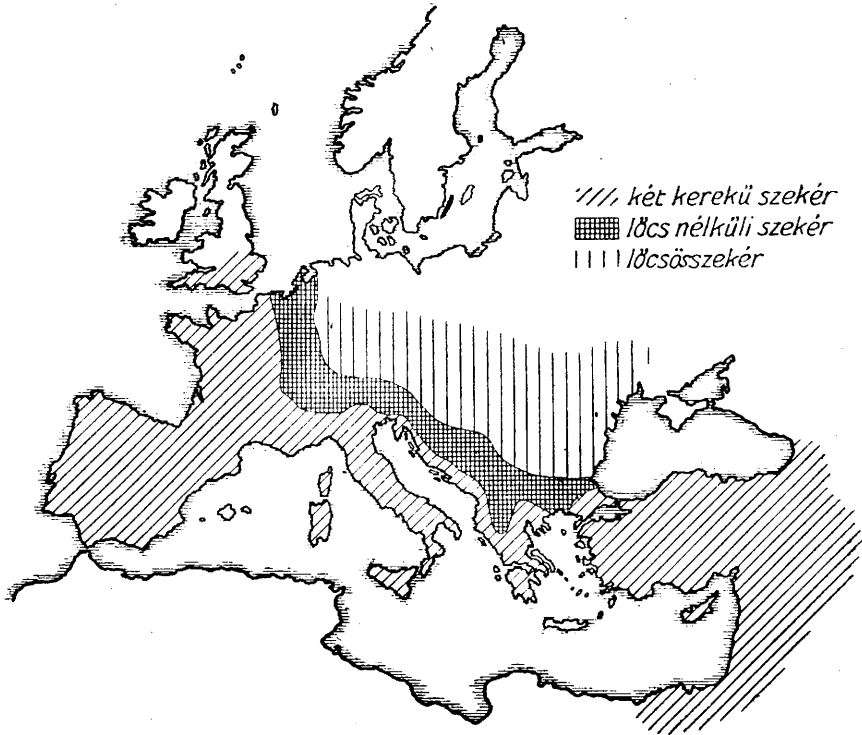

1. ábra.

kőházakat a legkülönbözőbb vidékeken láthatunk; első térképünk (1. ábra) elterjedésüket ábrázolja. Megtaláljuk Erdélyben, Dalmáciában, a Déli-Alpeseekben és Dél-Olaszországban a Majella hegycsoportban, ahol egy egész kis város épült ilyen házakból. Megtaláljuk azután Szárdinia szigetén, a Baleárokon, a Hebridákon és Skóciában. Elterjedésük tehát nagyon különös és figyelmünket méltán vonja magára, különösen ha meggondoljuk, hogy Görögországban az árja-hellén bevándorlás előtt csupa ilyen köralakú lépcsőzetes ház épült. És ha most e házak elterjedését egybevetjük a kanalasmalom elterjedésével (1. ábra), kitűnik, hogy a kettő összevág. A köralakú házakról be tudjuk bizonyítani, hogy a görögöket megelőző időkből származnak, a kanalasmalmokra azonban ez nem áll. Norvégiában is találunk kanalasmalmokat s az ilyen malmokat Angliában *norvégmalom*nak nevezik, úgyhogy ez a malom típus valahogyan a vikingekkel

függ össze. Angliában talán észrevették, hogy Svédországban is megvannak és ezért különböztették meg az angol malmoktól.

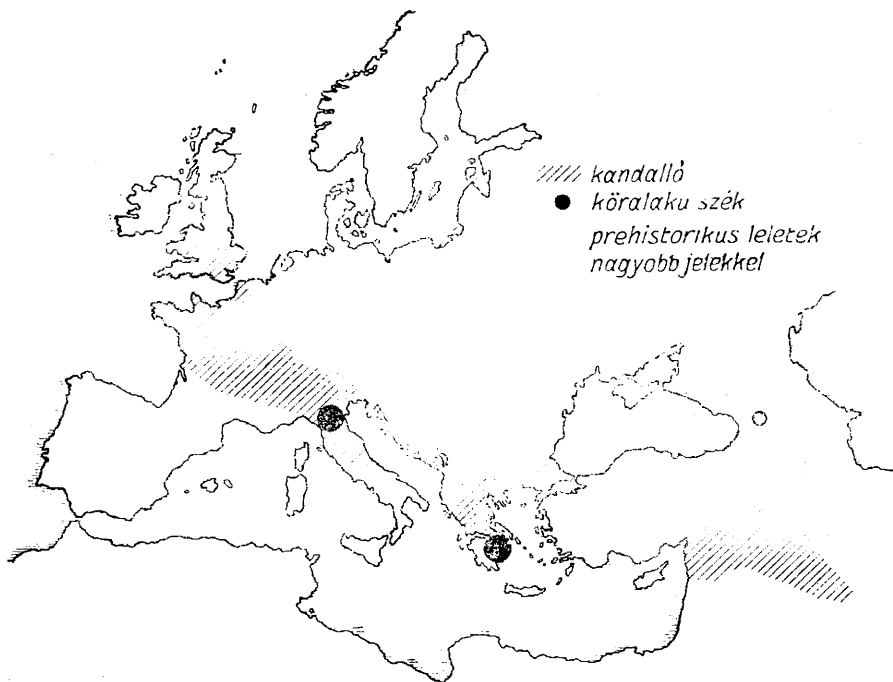
Etnográfiai szempontból nagyon érdekes a *kétkerekű szekér* is (2. ábra), amelyet a Balkán-félsziget partjain mindenütt megtalálunk, megvan ott a római korban is, sőt Egyiptomban és Nyugat-Ázsiában még régebben ismeretes. A *négykerekű szekér* nyugati elterjedése valószínűleg a római birodalom befolyására vezethető vissza. Egyetlen tárgy földrajzi elterjedéséből azonban nagy hiba volna különösebb következtetéseket levonni.

2. ábra.

A *kandalló* elterjedése (3. ábra) majdnem azonos a kétkerekű szekérével, noha az utóbbi bebizonyíthatólag sokkal fiatalabb. A kandallónak két típusát különböztethetjük meg. Egyik a *köralakú*, amelynek építése nagyon bonyolult, mert nehéz a kandalló középső, messze kiálló részét kellő módon megtámasztani. Ez a nehézség elesik a *négyszögletű* kandallónál. Történetét illetőleg megállapítható, hogy a köralakú kandalló mindenütt a régebbi típus; sokhelyt később tértek át a négyszögletű típusra. A legrégebbi köralakú kandallókat a szentgalleni zárda alaprajzából ismerjük, Kr. u. 800 körül, később, a XIII. században Svájcban ezt a négyszögletű kandalló váltotta föl. Albániában a négyszögletű kandalló most szorítja ki a köralakút. A XV. és XVI. században Adrianopolban mind a kettő megvolt; a meleg Mezopotámiában még ma is csak köralakú kandallót használnak.

A kandallót sem a rómaiak, sem a görögök nem ismerték, fölmerül tehát a kérdés: honnan jött? Bizáncion kívül elterjedt a kandalló Mezopotámia felé is. Minthogy csak Bizánc fejlesztett olyan kultúrát, amely egyrészt Mezopotámiát, másrészt pedig Európa nyugati részét is befolyásolta, minthogy továbbá a szentgalleni zárda alaprajza Rómából került föl Svájcba: a kandalló nyilván olyan kultúrakörben született meg, amely

3. ábra.

egyrészt Mezopotámiában, másrészt — 800 körül — Svájcban is el volt terjedve. Ez pedig csak a bizánci kultúra lehet. A bizánciaktól a törökök vették át a kandallót, a régi török épületekben tehát már megvan, fűtésre azonban nem használták; csak díszül szolgált: be kellett építeni a szépség kedvéért.

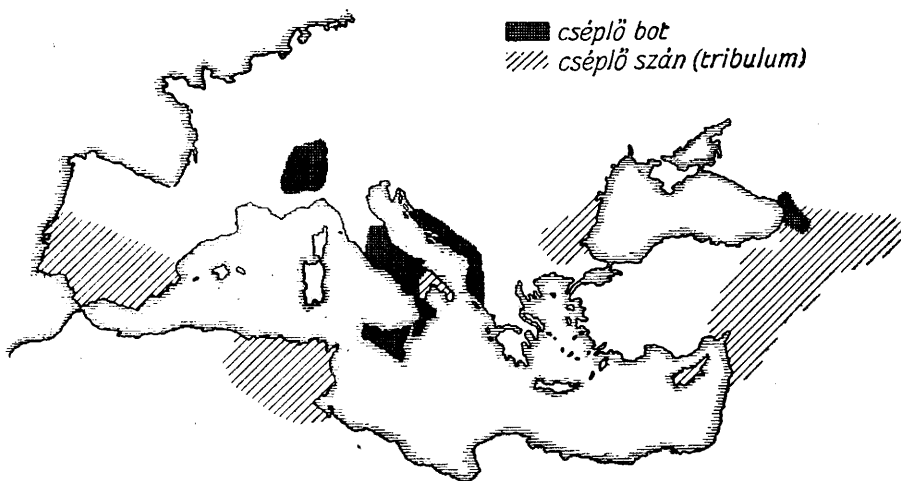
Másik érdekes tárgya a délvidéknek a római *tribulum*. Ezt az alul szögekkel kivert vagy kövekkel ellátott deszkát csépléskor végighúzzák a gabonán. Megvan ez az eszköz (4. ábra) a Kaukázusban, Kis-Ázsiában, a Dobrudzsában, Spanyolország déli részén; Bulgáriában kovakövekkel rakják tele. Korát nagyon nehéz meghatározni; mindenesetre a római kor előtti időkre vezethető vissza. Tuniszban is előfordul és nyilván egy régi mediterrán kultúrában gyökerezik. Afrika északi partjaira ugyan a föníciaiak vihették volna, ez azonban nem magyarázza meg kaukázusi előfordulását, és így talán más kultúrakörbe tartozik, mivel a Földközi-tenger partjain más mykeni kultúrmaradványokkal is találkozunk.

Elterjedése lényegesen elűt a cséplésre használt *bot* elterjedésétől; feltehetjük tehát, hogy a *tribulum* is a régi mykeni kultúra darabja. Hogy

a mykenei kultúra elterjedt a Földközi-tengeren, a Balkánon és hogy napjainkig is megmaradt, azt bizonyítja a *szék* etnográfája.

A székek általában négyszögletűek, legérdekesebb formájú azonban egy háromlábú, támlával ellátott, köralakú szék, amely előfordul (3. ábra) Albániában a Drináton északra, Montenegróban, délnyugati Szerbiában szórványosan és a Kaukázusban. Ez az elterjedés az első pillanatban teljesen érthetetlen, ha azonban meggondoljuk, hogy egy mykenei sírban megtalálták egy ilyen szék agyagmintáját, világosan kiténik: a háromlábú, köralakú támlás szék tényleg a mykenei civilizáció egy fennmaradt darabját képviseli.

Ilyen egyezés azonban nemcsak eszközökben és tárgyakban található meg, de megtalálható a népmondákban is. A Kaukázusban például széles körben elterjedt szokás, hogy karácsony és húsvét ünnepén a kovácsok

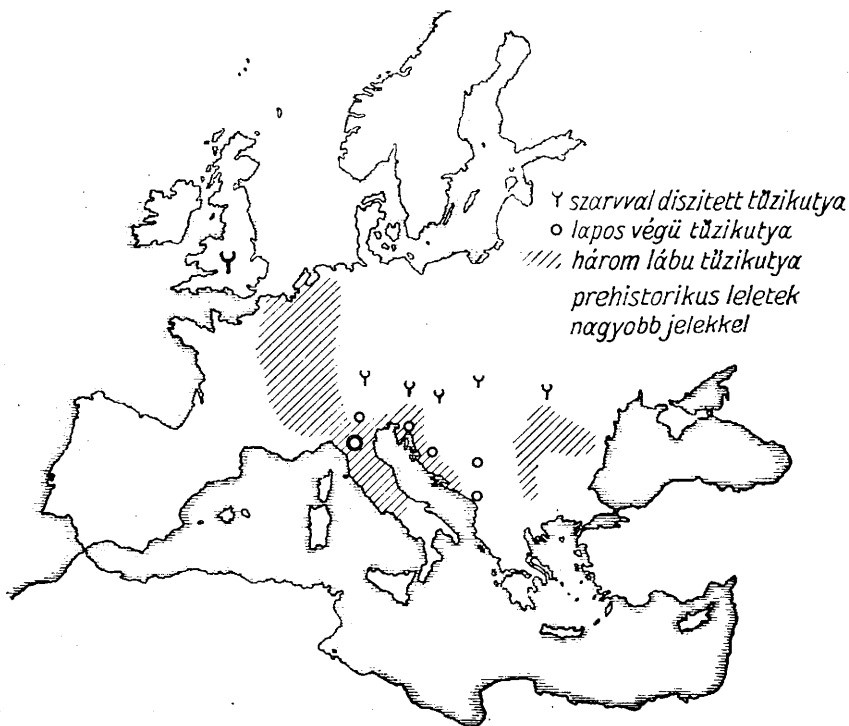

4. ábra.

háromszor ráütnek az üllőre, mert Zadravest király egész éven át súrolja láncát, amellyel egy sziklához van láncolva. A folytonos súrolás következtében a lánc annyira elkopik, hogy bilincseitől megszabadulhat, mikor is tönkretenné a világot. A háromszoros ütés újra megerősíti a láncot. Ez a szokás a Kaukázuson kívül Albániában, Montenegróban és Tirolban is járja. A köralakú szék bizonyos variációban az etruszk sírokban is előfordul és mivel Tirolban nagyon erős volt az etruszk befolyás, ez magyarázza meg a Zadravest-monda elterjedését is, mert az etruszkokról tudjuk, hogy Kis-Ázsiából származó, nem indogermán népet képviseltek.

A Balkánon többféle típusú *kőfalat* emelnek. A kétrétegű kőfalak külső és belső része nagyobb kövekből épül, a közbeeső rész pedig apróbb kövekből áll. Élesen különbözik ettől az építésmódtól az a típus, amelynél vízszintes gerendákat illesztnek a falba. Ez az utóbbi típus jellemző a Balkán-félsziget keleti részére, de elterjedt Kis-Ázsiában és Egyiptomban, sőt megvolt Trója városában is. A falas házaknál jóval primitívebbek a fal nélküliek. A régi házak félig földalatti kunyhók voltak. Az ilyen kunyhókat az oláhok *barden*-nek nevezik. Hosszúkás alakjuk be van mélyítve

a földbe és jóformán csak a tetőből áll. Ez a háztípus megvan Albániában is; a Szerémségben és a Bánságban az 1800-as évek elejéig szintén megvolt és megvolt Szerbiában is. Az albán és oláh barden között nagy a különbség. Az oláh bardenben elől találjuk meg a tűzhelyet, utána következik a válaszfal és hátul a kamra, ahol télen a szerszámokat, a gabonát stb. őrzik. Az albán barden elején az istállót találjuk, benne az éjszakázó nyáját; a tűzhely a végére kerül. Az oláh barden egy *agrár*-, az albán pedig egy *pásztornép* kunyhóját képviseli. A középeurópai parasztházakban elől

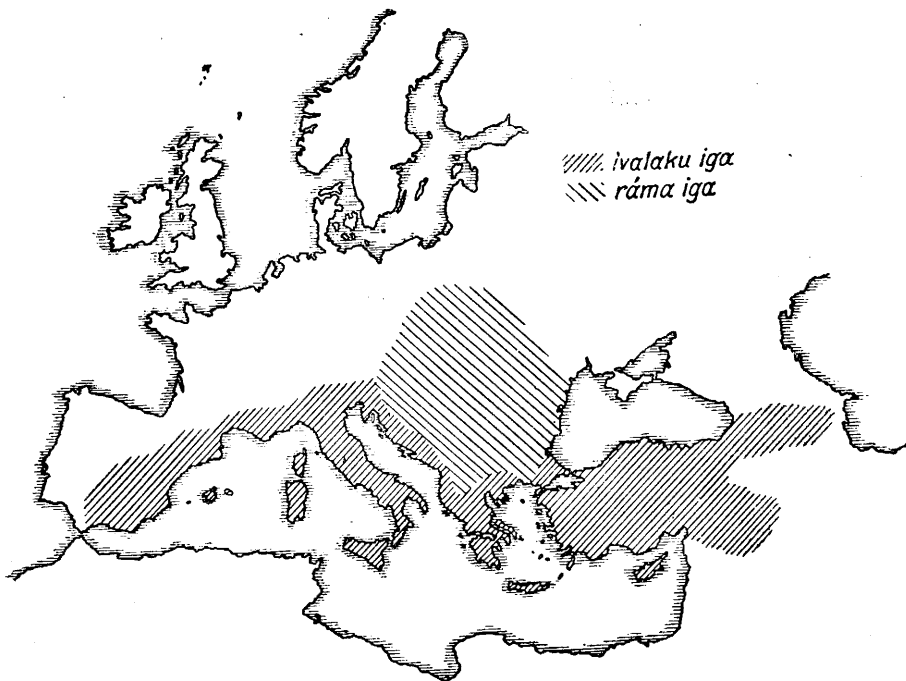
5. ábra.

nyílik a konyha, hátul a szoba, a Balkánon viszont elől ereszt, hátul tűzhelyet találunk. Ez a primitív beosztás, amely valaha okszerű volt, még akkor is fennmaradt ok nélkül, amikor a házak már tovább fejlődtek.

Érdekes házi eszköz a *tűzikutya*, amelynek két fő típusát és több altípusát különböztethetjük meg. A fő típusok a négy- és a háromlábú tűzikutya; az előbbiek egyik altípusa a végén szarvval van ellátva, a másikon az állat farka lapos, tányéralakú. Ez a tányéralakú forma arra való, hogy rátegyék, a tűz mellé helyezték a világításra használt kis fadarabokat, mert a fenyőfa sokkal jobban ég és világít, ha előbb átmelegszik. A négylábú, szarvakkal ellátott tűzikutya (5. ábra) előfordul Angliában, a kelta sírokból, megtaláljuk Németországban és Bukovinában. A laposfarkú tűzikutyával találkozunk az etruszk sírokból, az Alpeseektől délre és a Balkán-félsziget nyugati részén. Háromlábú tűzikutya a rómaiakat megelőző idők-

ből nem ismeretes. Eredete, nézetem szerint, avval magyarázható, hogy a négy lábú tűzikutya közepe keresztüleggett és a keresztüleggett végét elhajították. Ilyenformán *egy* négy lábú tűzikutyából *két* három lábú keletkezik. A három lábú típus csak a népvándorlás utáni időkben lép föl. A keletkezését magyarázó föltevésém helyessége mellett szól az a tény is, hogy a három lábú tűzikutyát rendszerint párosan, a négy lábút azonban rendszerint csak magánosan használják.

Bennünket itthon az az *acél* is érdekel, amellyel tüzet csiholnak. E különféle karikaalakú acélok közül használnak nálunk felhajtott végűt, de egyeneset is, amelynek egyik vége állatalakú fogóban végződik. Ez a

6. ábra.

típus azért érdekes, mert ilyen csak Kínából írtak le, úgyhogy talán a magyar mongol-tatárjárás kapcsolatát őrzí. A délorosz és szibériai acélok-ról — mint amatőr —, sajnos, nem szolgálhatok felvilágosítással. Nagyon érdekes volna megfigyelni ennek az acélnak az elterjedését. Ázsiai befolyás nemcsak Oroszországon át hatott Alföldünkre, de a délvidékről is.

Ezt a befolyást igazolja a *tömlő*. Anonymustól tudjuk, hogy a magyar sereg ilyen levegővel megtöltött tömlőkön kelt át a Dunán. A bizánci írók ezt a kunokra vonatkozólag is följegyezték. Albániában, Örményországban, az Aral-tó vidékén és Pendzsabban ma is használják hasonló célokra a tömlőt, az ókorban pedig az asszírok használták úszásra a tömlőt. Ez az eszköz tehát Indiától Mezopotámián át Magyarorszáig terjedt.

Egészen más a négykerekű szekér kisugárzási központja. A Rigómező környékén vagy Adrianopel vidékén löcs nélküli négykerekű szekereket

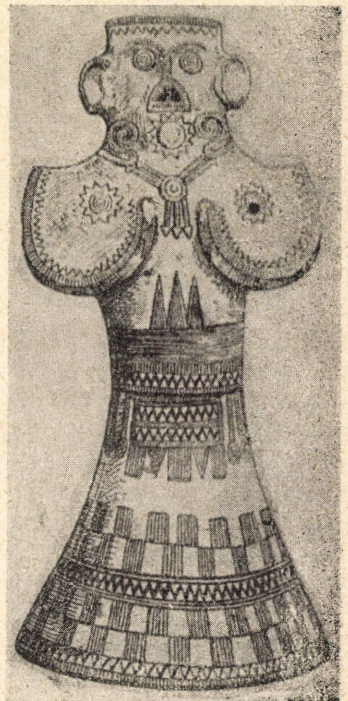
7a) ábra.

nálunk is szeltében használatos. Az ívalakú igánál alul néha csak lánc fogja az ökör nyakát, míg a keretes igánál az alsó és felső rúd közé vert függőleges szögek közé kerül az ökör nyaka. Az ívalakú iga az ó-egyiptomi és a hellén-római ókorból ismeretes; napjainkban (6. ábra) Dél-Olaszországban, Tirolban, a Balkánon Görögországig használják. Keretes igát a római korból nem ismerünk; jelenleg a Balkán-félsziget belsejében, Magyarországon és Romániában használják. Ez a szerszám tehát későbbi készítmény, ami abból is kitűnik, hogy Valona vidékén az ökröt mindig ívalakú igába fogják, a bivalyt azonban, amely erre a vidékre csak jóval később került, keretes igával látják el. Az új állaton tehát új igát alkalmaztak és így lehetséges, hogy a keretes iga szláv vagy népvándorláskori eszköz.

Érdekes ősi eszköz az *eke* is, amelynek a Balkánon négy típusát ismerjük. Az új szláv *ekének* úgy talpfája, mint rúdja egyenes s a rúd az eke szarvába, a szarv pedig a talpfába van beillesztve. A második típus talpfája egyenes, rúdja azonban lehajlik és

használnak, oldalukat két szabadon álló fadarab zárja be, amelyre hosszában deszkákat vagy rudakat fektetnek, hogy megtartsák a szekér rakományát. Nagyon különös már most a lócsös és lócs nélküli négykerekű szekerek elterjedése. Lócs nélküli szekeret használnak Adrianopel és Üszküb vidékén, Boszniában, Tirolban. Svájcban és Hollandiában (2. ábra). A lócsös szekér Württembergből Szászországon és Magyarországon át Romániáig, Bulgária északi részéig és Oroszorszáig terjed. Nehéz megállapítani, mi okozta ezt az elterjedést, mert a régi faragványok semmit sem mondanak erre vonatkozólag. Némi felvilágosítást ad azonban az *iga*.

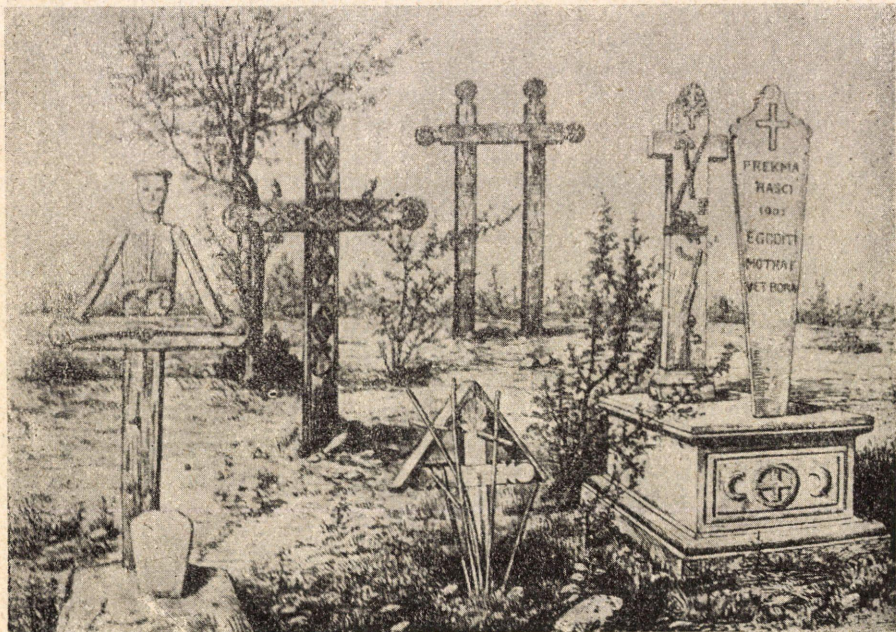
Az igának két típusát különböztethetjük meg: az *ívalakú* igát, amelynek nincs alsó keresztirúdjá és a *keretes* igát, amely utóbbi

7b) ábra.

a talpfa alsó részébe van beillesztve. A harmadik, a görög időkből is ismert típus rúdja annyira meghajlik, hogy belejut a talpfába. A második típus olyan, mintha a szláv és görög eke kereszteződéséből jött volna létre; a hybrid voltát bizonyítja az a tény, hogy mindenütt a két eke-típus határán fordul elő. A negyedik eketípus, a *szalonikii eke*, minden balkáni eketípustól elüt és elüt az összes kelet- és középeurópai ekéktől is, de előfordul Braziliában. Minthogy a rózsaoalaj-termelő vidéken elszigetelve a görög ekét találjuk meg, míg körülötte mindenütt a hybrid-ekét használják, megállapíthatjuk, hogy a hybridekének a (második típusnak) fiatalabbnak kell lenni a bizánci rózsaoalajiparnál. A szalonikii eketípus

8. ábra.

eredete egyelőre problematikus. Nézetem szerint itt spanyol összefüggésnek kell lennie és mivel Szalonikiben nagyon sok, Spanyolországból kiüldözött zsidó telepedett le, valószínű, hogy ezt az ekét a zsidók hozták magukkal Spanyolországból.

Nehéz probléma elé állít bennünket a különféle balkáni *bocskor-típusok* elterjedése. A balkáni bocskorok három típusa közül a *dél-oroszlás típusú* négyszögletű, hátulsó részén le nem faragott bőrdarab, csaknem teljesen ellapul, ha nincs a lábhoz szíjazva. Az *albán típusú* bocskor hátul be van szegve; a lábujjakat hálózat borítja. Ezt a papucszerű típust nem kell befűzni; elég, ha a csattos szíjjal rászorítjuk a boka fölött a lábhoz. A harmadik típus hátul körül van ugyan szegve, elől azonban csak akkor marad meg az alakja, ha ráfűzik a lábra.

A *ruhaviseletben* is észlelhetünk ősrégi befolyásokat. Egyik képünk három albán asszonyt ábrázol, mellettük egy neolith-kori szobor. Mind-

három nőalak szoknyája vízszintes pántokból van összerakva (7. ábra) és azonosságukhoz kétség sem férhet.

Hogy egy ruhadarabot előbb vízszintes darabokból állítanak elő és csak később térnek át függőleges darabokra, az a nagy csuklyás galléron is észlelhető. Bulgáriában vízszintes darabokból készített csuklyás, ujj nélküli köpenyeket láttam és ezek azt mutatják, hogy az egész Balkánon elterjedt nagy, gallérszerű köpenyek eredetileg azokból a hosszúkás, négyszögletű posztódarabokból keletkeztek, amelyeket Romániában *zd*, Montenegróban pedig *strukka* néven használnak.

Amatőr etnográfiai kirándulásaim során olyan adatokra is bukkantam, amelyek igazolják, hogy az etnográfia a művészettörténelem szempontjából is sok érdekes és fontos felvilágosítással szolgálhat. Egyik albániai temetőben nagyon érdekes keresztok láthatók (8. ábra). Az egyik kereszt két madárfaragványt, nyilván galambot ábrázol, amelyek szintén régi időkre emlékeztetnek, mert ugyanilyen madáralakokat találunk a krétai oltáron is. Figyelemreméltó a kettős kereszt is, amely két, közös sírba temetett testvér emlékét hirdeti. A harmadik keresztre rávésték a halott óraláncát, töltényövét, ebbe belefარagták a revolverét; ráfaragtak még a keresztre egy kezet és egy puskát is, úgyhogy a keresztet részben emberré alakították át. Egy nagyobb keresztet emberi figurává faragtak, a keresztet befedő két deszka az alak karjává, a keresztfa pedig az alatta pihenő hős puskájává vált.

Mindezen kezdetleges eszközök és tárgyak tanulságai láttára eszünkbe jutnak a régi hermák és egyre jobban megerősödik az a meggyőződésünk, hogy az etnográfia az a tudomány, amelynek alapján megértjük az emberiség gyermekkorát. Remélem, rövid fejtegetéseim bebizonyították, hogy még ilyen nagy problémák megoldásához is hozzájárulhatnak a nyitott szemmel figyelő laikus amatőrök.

Báró Nopcsa Ferenc.

„MOLNÁR ANNA“ BALLADÁJA.*

Midón Kriza János székely népköltési gyűjteménye: a „Vadrózsák“ 1863-ban Kolozsvárott megjelent s benne rég keresett népballadák nem várt gazdagságban láttak napvilágot, az örvendetes eseményt napilapok és folyóiratok lelkesedéssel ismertették, szemelvényül pedig többnyire a két legkerekebb cselekvényű s ódonas zamatuk miatt is legértékesebb balladát: *Molnár Annát* (vagy más címmel: Ajgó Mártont) és *Kőmives Kelemennét* közölték. Innen szerzett róluk tudomást egy erdélyi oláh író: Grozescu Julián, aki a Fővárosi Lapokban egy ünneprontónak készült tárcacikkben (1864 május 20-i szám „Egy pár székely vadrózsáról“ cím alatt) sietett a közlések hiteles volta ellen óvást emelni. Szerinte: különös dolog, hogy Kriza az eddig hasztalan keresett népballadákat ily tökéletes formában megtalálta. „Határozottan kétségbe vonom, írja, hogy a magyar-székely nép tudomással bírna e balladákról.“ Érvelése a következő: Először köztudomás szerint a székely-magyarország csak lírát ismer, nótákat

* A M. Tud. Akadémiában „Két székely ballada keletkezése“ c. a. 1924. jún. 2-án tartott felolvasás I. fele. Második része „Kőmives Kelemenné“ balladájáról következő füzetünkben fog megjelenni.

termel s eddig a dús oláh népepikából semmit át nem vett. Ha most ez az eset állott volna is elő, nem venné ugyan e „szellemi elhódítást“ rossz néven, ám ez esetben rendes szokás szerint a nép nem lett volna e hallott és ellesett termékek „szolgai plagiátora“, hanem átalakította volna gyökeresen a maga helyi hagyományai szerint. Már pedig e két magyar szöveg az oláh énekek hű másait mutatja. Szerinte a „Molnár Anna“ a *Toma*-ballada visszhangja, „Kőmives Kelemenné“ viszont az *Ardzsesi zárdáról* szóló (másként: *Manole mester*) népepikának egyszerű fordítása. Krizát ezért olyan fordítónak nevezi, aki magyar nevek kitalálásával eltulajdonította a jogos oláh kincseket. Hangoztatja még, hogy e vélekedésében megerősítette egy más kétségtelen tény is: Manole mester balladája t. i. csak a helyszínén (Ardzses környékén, havasalföldi területen) van elterjedve; az erdélyi oláhság nem ismeri, ennél fogva a helyszíntől távol lakó magyarság népi úton az éneket át sem vehette.

Grozescu támadása nyomán kerekedett az az élénk irodalmi vita (1864), melyet utóbb Arany János „Vadrózsaper“-nek nevezett el s amely tollharc egyideig mindkét oldalról nem kis elkeseredéssel vívatott. Magyar részről benne Tihany (álnév alatt alkalmasint Gyulai Pál, Fővárosi Lapok, máj. 26., 119. sz.), Arany László (Pesti Napló 118. és 121. sz.), Erdélyből a szorgalmas gyűjtő, Szabó Sámuel (Arany: Koszorú, I. félév, 548.), egy tartalmas jegyzettel maga a szerkesztő, Arany János (u. o.), végre a megtámadott Kriza János (Fővárosi Lapok, jún. 2.) vettek részt. Utóbbi hivatkozva öt ismert és eltérő változatra, igazolta vele, hogy Molnár Annát csakugyan éneklé az erdélyi magyar és székely nép; Kőmives Kelemenné szövegéből pedig már régebben más helyütt is megjelentek töredékközlemények. Elhárítja magáról a titkos szerzőség vádját s hivatkozik arra, hogy egy megnevezett tanulatlan székely „közember“ éneke után írta le a Déva vára verses énekét Keresztúrfiszekben, oly helyen, ahol oláh népelemtől az egész lakosság mentes s elzártágukban a távolabbi idegenekkel sosem érintkeztek. A többi hozzászóló belső okokból magyarázza a székely szövegek tősgyökeres népi voltát, régi szólásformáit, az előadás tömör súlyát, az oláh előadás terjengős voltával szemben. Az ellenfél részéről a támadó Grozescu, Marienescu és mások azzal felelnek, hogy lefordítják igen ügyesen a kérdéses oláh termékeket magyarra, lehetőleg símulva a székely szöveghez; parallel helyeket állítanak össze belőlük s ezek egyezése valóban oly szembeszökő, hogy valamelyik oldalról a kölesönzés elvitathatlannak látszik. Grozescu végül (Fővárosi Lapok, jún. 19., 131. sz.) vádján annyit enyhít, hogy ha nem Kriza volt a tudatos átültető, úgy gyűjtői, beküldői lehettek azok s maga részéről a közlétező jóhiszeműségében hajlandó nem kételkedni.

Az izgalmat keltett vita hullámai idővel elcsitulnak anélkül, hogy egyik fél is meg tudta volna a maga igazáról a másikat győzni. Külszín szerint az oláh párt kerekedett felül s ezt nem is szüntek meg mindvégig hangoztatni. Hazai részről megelégedtek annyival, hogy egyre több népi változat közlése alapján az írói plágium vádját sikerült teljesen elhárítaniok. A magyar kutatók később szinte kedvetlenül kerülnek a kényes témát; innen van, hogy Greguss Á. tanulmánya után (A balladáról, 1865), amely szintén nem kedvező eredményű, részünkről évtizedeken át alig foglalkozik valaki a kérdéssel. Greguss ugyan hivatkozik arra, hogy népi átvételek az érintkező rétegek szellemi cseréjének szinte törvényszerű

következményei s mesékben, mondákban, epikai dalokban Európaszerte csodálatos kiegyenlítettség mutatkozik, — mégis az egy szorgalmas Abafi Lajoson kívül, aki balladáinknak ily nyugateurópai hasonmásaira mutat (Figyelő, I. köt. és folyt.), általában kevesebbet foglalokznak tudósaink e fölöttébb érdekes balladaproblémákkal, mint azok megérdemelnék.

Ma, 60 évvel később, gazdagabb anyag¹ és fejlettebb módszer segítségével sok tekintetben világosabban látunk, mint elődeink akkortájt. A népballadák általános problémái a nemzetközi összevetések kapcsán jórészt tisztázódtak. Ma már kétségtelen megállapítás az, hogy a tárgyuknál fogva is évszázados régiségű, énekelt verses történetek egykori *énekmondók* (vándor énekes hegedősök) műsorából valók, úgy nálunk, mint egybűtt Európában s ezért tárgyaik a nemzetközi kieserélődés folytán nemcsak egy nemzet körén belül ismeretesek. A nép ez énekesektől tanulta el és tisztos hagyományként őrzi emléküket mind máig. Idők folytán az emlékezet kihagyó természete, az egyszerűsége törekvés az esetek elmondását tömörebbé, a fő mozzanatokra szorítózkodókká tette; viszont a hangulat lirizmusa kifakadásokat, érzelmi kitöréseket iktatott beléjük s így állt elő az a sajtárszerű érdekes műfaj, amelynek legépebb szövegei minden kultúrnépnél a folklore leghatásosabb termékeivé váltak. Ahol intézményesen énekesrend ki nem alakult, mint pl. az oláhoknál, ott e tárgyak nem lehetnek eredeti szövegezésűek, aminthogy balladás tárgyaik legnagyobb része délszláv guzlárok énekeiből való; éppúgy a velünk való szomszédos érintkezés folytán inkább ők vehették át tőlünk, mint fordítva.

A magyar népballada-anyag régi termékeinek száma alig több 15—16-nál s ezek közül 10 nemzetközi tárgyúnak bizonyul önálló magyar szövegezésben (ezek: *Fehér László, Szép Ilona, Aspis kigyó, Pálbeli Szép Antal, Landovári Dorka, Megégett János, Kis Ilona, Megcsalt férj, Síró János nótája* — *Molnár Anna*.) Sajtárszerű jelenség az is, hogy ez Európaszerte énekelt történetek legtöbbször elterjedési határa délkelet felé a mi hazai területünk déli határa, a Balkán már nem ismeri. (Molnár Anna története sem guzlár-énekekben, sem bulgár balladák közt nem található.) Vagyis mi évszázadok előtt, még az énekmondók idején bekapcsolódtunk az európai folklore-egységbe, amit főképp hegedőseinknek tulajdoníthatunk, de tőlünk déire ez a kapcsolat megszakadt. Annál érdekesebb feladat lesz: vizsgálunk a szóban levő két balladát (Molnár Anna és Kőmives Kelemenné), amelyek az eddigi hiedelem s főképp az oláh állítások szerint a Balkánról kerültek légyen hozzánk, tehát az általános tapasztalatnak ellentmondani látszanak.

Ami Molnár Anna történetét illeti, ma sem tagadható, hogy sok feltevő egyezése az oláh Tomával, a kettő szoros kapcsolatát feltételezi. A mi balladánknak eddig 20 feljegyzett magyar szövegét ismerjük; közülük 1 Ung megyéből, 1 Nyitra mellékéről, 3 Dunántúlról s a többi Erdélyből való; nem szorítkozik tehát pusztán a bércecs hazára, hanem, amint szórványos előfordulásai mutatják, az ország egyéb területein sem ismeretlen.

¹ Molnár Annából máig 20 változattal rendelkezünk; ezek a közlés időrendjében a következők: Kisfaludy-Társaság Magyar Népköltési Gyűjteménye I. kötetében 5 külön feljegyzett szöveg: 7. Marosszékből 137. lapon; — 2. Udvarhelyből 138. l.; — 3. Székelyföld 141. l.; — 4. u. onnan 144. l.; — 5. u. onnan 146. l.; — 6. Ethnographia II. évf. 79. l. Ung megyéből. — 7. Magyar Nyelvőr III. k. 1874. 334. l.; — 8. u. ott XXI. köt. 47. l.; — 9. és 10. Magy. Népkölt. Gyűjt. VIII. köt. 559. l. Dunántúlról; — 11. Ethnogr. 1905. 222.; — 12. és 13. Ethnogr. 1908. 109.; — 14. Ethnogr. 1909. 301. keszthelyi változat; — 15. u. ott 305. Nyitra m.-i; — 16. és 17. Ethnogr. 1910. 131. és 133. l. Székelységből; — 18. Ethnogr. 1911. 53. Borszékéről; — 19. Ethnogr. 1913. 38. Maroszek; — 20. Kálmány L. Szeged népe II. köt. 169. és 171. ll.

Molnár Annát az ura és ölbeli gyermeke mellől megszőkteti, elrabolja Ajgó Márton szép katona s viszi magával lóháton ismeretlen otthona felé. Útközben sűrű erdőn, lombos fa alatt megpihennek. Az oláh „Toma“, a kezdet némi jelentéktelen eltéréseit letudva, ugyanígy indul.

A székely ének itt így folytatja:

Tomában e rész így szól:

Találtak egy burus fára,
Leültek az árnyékába.
„Molnár Anna édes kincsem,
Nézz egy kicsit a fejembe.“
Addig nézett a fejébe,
Míg elaludt az ölibe.

Bolyongtak hegyen-völgyön át,
Míg találtak egy nagy fát
S ott megálltak megpihenni.

(A szőktető Toma így szól a nőhöz:)

(A változatok e helyen majd mind azonosak.)

— — — Janka lelkem,
Tedd öledbe fejemet,
Keress benne keveset.

Ez a mai illetanunkban ismeretlen „fejbe keresés“ az ethnológiának egyik közismert adata. Népmesék, mondák, balladák szélteben emlegetik más népeknél is, mint az álombaringatás szokásos elősegítőjét. Idézett helytől tovább a magyar ének néhány sora eltér az oláhtól. Amint t. i. a nő a fa alatt ölébe veszi elrablója fejét, az elalvóban levő Ajgó Márton még megtiltja neki, hogy felnézzen a fára; de amint kedvese elalszik:

„Föltekintett feje fölé,
Burus fának ága közé,
Hát ott vagyon hat szép leány
Fölakasztra egymásután;
Aj, gondolja ő magába':
A hetedik én leszek ma.
Könny szemiből kicsordula
Ajgó Márton orcájára.

„Mér' sírsz, mér' sírsz, Molnár Anna?
„Nem sírok én, Ajgó Márton!
Harmat vagyon a faágon,
A' hullott le az orcádra.
„Hogy hullana harmat mostan,
Mikor éppen álló dél van?...
Készülj, készülj, Molnár Anna,
Indulj föl a burus fára!“ —

Ezek a fára felakasztott, kivégzett nők *hiányzanak* az oláh szerkezet összes (öt) ismert változataiból. E helyett a nő, mialatt Toma alszik, körülfigyel az erdőben; juhót lát, amint bárányát szoptatja, gerlét, amint fészkére eledelt visz, rigót, amint körülrepkedi párját, — eszébe jut otthon hagyott csecsemője s elfakad sírva.

Janka pedig könnyezett
Es egy könnye leesett
Kedvesének homlokára,

Onnan aztán az arcára,
S ama könnye úgy égett,
Hogy Toma rá felébredt.

Idáig tartanak a magyar és oláh szöveg egyezései, amelyek szemmel láthatóan oly természetűek, hogy egymásra hatásnak fenn kellett foregni közöttük. Tovább a két történet gyökeresen eltér egymástól. Molnár Anna esellel él; halálát látva közelegni, szabadkozik, nem tud fára mászni, mutassa meg Ajgó Márton. A férfi leteszi pallosát (széles kardját) és kúszik fel a fára. Az asszony erre felkapja a pallost és csábítójának nyakához vág; sikerül is a gonoszt kivégeznie. Felöltözik annak katonaruhájába, úgy megy haza. Ismeretlenül beköszönt az urához és szállást kér éjszakára, majd elküldi borért s az alatt megszóptatja síró kisdedét. Később példalódzva kitudja urától, hogy szívesen megbocsátana nejeének, mire megismerteti magát és szent a békesség. Toma viszont, midőn felébred s megtudja, hogy kedvese miért sír, ellágyul, maga küldi haza az asszonyt a

velük hozott négy lóval. Ajánlja, béküljön ki urával, vigye a négy lovat, majd ő később visszalopja. Otthon a nőt ura látszólag barátságosan fogadja, de midőn ráismer, bős haragja kitör s az asszonyt kivégzi; — más változatban: a nőt életben hagyja, de a lovakat visszalopó Tomát ottkapja és megöli.

A történet első fele a fentiek szerint *egy* motívum kivételével azonos mindkét szerkezetben, a további azután lényegesen különböző. Bennünket most az az *egy* részlet érdekel: a fára akasztott leányokról szóló, melyről egyik oláh szövegben sincs említés. A történetnek e borzalmas eleme a teljes magyar szövegek mindenikében (kilenc helyen) szó szerint egyforma, tehát az eredeti szerkezetben is meg kellett lennie. A történet általa lényegesen más színezetet nyer: a csábító mint tömeggyilkos álcázódik le, míg az oláh variánsok ennek hijján a mesét egyszerű családi esetté törpítik. Tény azonban, hogy aki a történetet csak e szerkezetekből ismeri, hajlandó az akasztott lányokat oda nem való, babonás, rémes betoldásnak tekinteni. Emiatt több magyar változathól ki is maradt.

Balladánkról említettük, hogy nemzetközi tárgyú, amiről a Vadrózsa-per harcosainak még nem volt tudomásuk. A tárgy s annak balladás feldolgozása Nyugat-Európa majd minden nemzeténél meglelhető.¹ Számos német változata a közép-frank területeken és Ausztriában azonos szövegű; akár az Umland közölte „Ulinger“ balladát nézzük, akár a Herder, majd Arnim-Brentano szövegét: „Ulrich und Aennechen“ címen, vagy a flamand „Halevijn“ éneket, az akasztott lányok motívumát mindenütt megtaláljuk.

Ulinger lovag bűbajos énekével elszedíti a várkastély kisasszonyát, akit lovára kapva kincseivel együtt megszőktet:

5. vszk.

Er schwang sein grünen Schilt neben in,
seine schöne jungfraw hinder in,
er eilet also balde
zu einem grünen Walde;

Zöld paizsát maga mellé kapta,
a szép hajadont háta mögé,
siet azután hamarosan
egy zöld erdőbe.

¹ Az itt közlendő bibliographiában ilyen: [1.] és [2.] számokkal jelölöm a „tömeggyilkos történetének“ *kétféle balladatípusát*: 1. jellel a mi Molnár Annákkal egyező mondaformát (esellel szabadul); 2.-vel az ú. n. „három kiáltásos“ típust (erről l. alább).

Nyugateurópai idevágó balladák:

német: Umland (Alt. n. neuhocheutsche Volkslieder. 3. Aufl. I. 101—110. II. 4 változat); ezek közül 1. „Ulinger“ [2.]; 2. „Adelger“ [2.]; 3. „Ger Olbert“ [1.]; 4. „Heer Halevijn.“ [1.]. — Meinert (Fylgie, Kuhländchen 1817. 61. 1.) „Der Raubmörder“ [2.]. — Roifferscheid (Westfäl. Volkslieder, 1879) Anhang. 9. sz. „Der Markgraf“ v. ö. Köhler Kl. Schr. III. 253. 1. — Herder („Stimmen der Völker in Liedern“) és Arnim-Brentano (Des Knaben Wunderhorn 184. 1.) „Ulrich u. Aennechen“ [2.]
sziléziai vend.: Haupt-Schmaier (Volksl. der Wenden. 1841. I. 27. és 323. II.) „Hilžička a maly Holdrašk.“ [2.].
cseh: Waldau (Böhm Granaten II. 25. 1.) „Indriáš“ [2.].
svéd: Geyer-Afzelius (Svenska Folk-Visor III. 94. 1.) „Röfwaren Rymer.“ [1.].
dán: Grundtvig (Danmarks Gamle Folkeviser. IV. 183. sz.) „Kvindemoideren.“ [2.]. — U. ö. (Engelske og Sketske Folkeviser. 233. 1.) „Jomfruens Ijst“ [1.]
norvég: Landstad (Norske Folkeviser. 99. sz.) — *izlandi* töredékek Grundtvignél 232. 1. [2.].
hollandus: Willens (Oude Vlaemsche Liederen. 49. sz.) „Halevyn“ [1.]
angol: Child (The engl. and scottish popular ballads I. 25—46. II.) „Lady Isabel and the Elf-Knight“ [1.]; és „May Colven“ c. változat u. o. 56. I. [1.]
francia: de Puymaigre (Chants pop. du pays Messins 98. 1.) „Renaud et ses quatorze femmes“ [1.]; — Champfleury (Chansons pop. des provinces de France. 112. 1.) [2.]. — Doncieux „Renaud le tueur de femmes“. Mélusine IX. 1899. 265—273. II. 11 változat, vegyesen [1.] és [2.].
olasz: Nigra (Canzoni pop. del Piemonte. 13. sz.) La Monferrina. [1.]. — Widter-Wolf (Volkslieder aus Venetien 92. 1.) „Ja figlia di conte“.
spanyol: Wolf y Hofmann (Primavera II. 119. 1.) „Romance de Rico Franco“ [2.].
Az akasztott nők látványa az összes változatok szerint úgy értendő, hogy a gyilkos előbb *vérüket vette* s csak a holttesteket akasztotta fára. L. e. sajátzerű középkori szokásra Felix Liebrecht két tanulmányát: „Der Mäuseturm“ (Zur Volkskunde 1—17. II.) és „Eine alte Todesstrafe“ (u. o. 296—305. II.).

itt pihenni térnek:

Er spreitt sein mantel in das gras,
er bat sie dasz sie zu ihm sas,
er sprach: *sie sollt im lausen*
sein gelbes har zerzausen.

10. vszk.

Leteríté köpenyét a gyepre,
kérte a lányt, hogy üljön mellé;
mondja neki, hogy tetvezze őt,
szőke haját borzolja széjjel.

A Simrock-féle változathól Reifferscheidnél még elővillan, hogy a megszöktetett nő nem leány, hanem asszony: t. i. mikor a nő sírva fakad, kérdi tőle:

„Weint ir unb ewern traurigen man?
„Ich wein nit umb mein traurigen man...

Szomorkodó uradat siratod?
Nem a szomorkodó uramat siratom...

15. vszk.

Sie reit ein wenig weit hindan
und da sie leider niemant fand
dann nur ein hohe Tannen,
daran eilf junkfrawen hangen

A nő kissé tovább lovagolt
s minthogy sajnos senkit sem talált
csak egy magas fenyűfát,
amelyre tizenegy hajadon volt felakasztva...

Simrocknál tovább:

Wein nicht, wein nicht schöne jungfraw mein,
sonst muszt du die zwölfte dran oben sein...

Ne sírj, ne sírj, szép leánykám,
Mert te leszel ott fönt a tizenkettedik...

„Lady Isabel and the Elf-Knight“ angol balladában e hely így hangzik:

7. vszk.

„Light down, light down, lady Isabel,
[said he,
We are come to the place where ye are
[to die.

„Gyorsan, gyorsan szállj le, Isabel, mond ő.
Odaérkeztünk, ahol meg kell halnod.

9. vszk.

Seven kings-daughters here hae I slain,
And ye shall be the eight o them.“

Hét királylányt végeztem én itt ki
S te leszel majd a nyolcadik.“

10. vszk.

„O sit down a while, lay your head on my
[knee,
That we may some rest before that I die.“

„Oh ülj le kissé, hajtsd térdemre fejed,
Hadd pihenjünk még, mielőtt meghalok.“

„Mary Colven“ idevágó versszaka:

„Loup off the steed, says false Sir John,
Your bridal bed you see;
For I have drowned seven young ladies,
The eight one you shall be.“

„Szökj le paripádról, szól John lovag,
Im, nászágvadat látod;
Mert vízbe fojtottam már hét ifjú lányt
S te nyolcadik leszel.“

A svéd „Rablólovag“-ballada Warrens-féle német fordításából:

7. vszk.

Und als sie kamen zum Rosenhain nun,
Gelüstet's Herr Rymer ein Stündchen zu
[ruhn.

S midőn a rózsaligetbe értek,
Rymer lovag egy órát pihenni vágyott.

8. vszk.

„Und hör', schöne Jungfrau, ich sage dir: „Halld, szép leány, azt mondom neked:
In diesem Grab sollst du liegen allhier.“   Ebben a sírban fogsz te itt feküdni.“

9. vszk.

Herr Rymer entschläft auf der Jungfrau   Rymer lovag elszunnyad a lány térdén.
[Knie'n,   Kezén, lábán ez megkötözi.
An Händen und Füßen bindet sie ihn.

Végül álljon itt a francia „Renaud“ énekből e rész:

3. vszk.

Quand sont venues au bord du bois: Amint elértek az erdő széléhez:
Mon Dieu, Renaud, que j'ai grand soif,   Istenem, Renaud, de szomjas vagyok!
„Buvez, la belle, votre sang,   „Igyad, szépem, a véredet,
Car plus ne boirez de vin blanc.   Mert több fehér bort amúgy sem iszol
[többé.]

4. vszk.

Il y a là-bas un vivier   Itt alatt van egy kicsi tó,
Où treize dames sont noyées;   Tizenhárom hölgy van oda belefojtva,
Treize dames y sont noyées.   Tizenhárom nő van itt belefojtva,
La quatorzième vous seréz.“   Te leszel a tizennegyedik.“

E balladatípus évszázadok folyamán két különálló változatesoportot sarjasztott ki magából: egyikben a halálraszánt nő *csellet* túljár a gyilkos eszén, megöli őt és bántatlanul jut haza, ide tartozik Molnár Anna szövege is; másikban az áldozat utolsó óhajul azt kéri, legyen szabad hármat kiáltania: egyet Istenhez, egyet Szűz Máriához és egyet otthon levő bátyjához. Ez a kiáltást otthon csodamódon meghallja, lóra kap s még idejekorán érkezik, hogy hugát megmentse és bosszút álljon az elrablón. Utóbbin: k akad olyféle módosulása is, melyben a megmentő későn érkezik, a rabló a nőnek vérét vette, de a bátya a gyilkoson ez esetben is bosszút áll. Hogy e kétféle szerkezet közül melyik az eredeti, nehéz eldönteni; ám ha alkalmazzuk reá amaz általános tapasztalatot, hogy későbbi módosulásokban bármifajta történet rendszeren enyhébb formát szokott ölteni, enged zordon-ságából, úgy az utóbbi (kiáltásos) variánst kell régebbinek tekintenünk s ebben is azt az árnyalatot, amely a segítségre siető bátyját későn érkezteti s ahol már az erdőből kijövő gyilkossal találkozik, midőn közöttük az ismert Edward-szerű „Kardod vértől miért piros?...“ párbeszéd áll elő. Arra sincs módunkban biztos feleletet adni, vajjon Európa mely részén van az egyik és a másik változat fészke, keletkezés helye, minthogy adattaink (l. előbb jegyzetben) a két variánst kevert összevisszaságban énekeltnek mutatják. Ez is a hegedős énekekre valló rendszertelen elterjedést igazolja, szemben a rendszeresebb, tovaharapódzó módon terjedő folklóre esetekkel. Kétségtelen csak annyi, hogy az ének forrását képező mondai alakot legelőször írásba foglalva Perraultnál találjuk meg (Histoires ou contes du temps passé. 1697.) „La barbe bleu“ c. alatt, ahol a kiáltásos alak van mesei beöltöztetésben előadva. A francia irodalom sokat kereste e „*Kékszakáll*“ monda egykori hősét; többen felismerni vélik benne egy breton nemesnek: Gilles de Lavalnak, Retz marsalljának alakját, akit gyilkos bűnei miatt 1440-ben kivégeztek. (L. róla Bossard, Lemire és Sébillot monografiáit.)

A mondanak alapul szolgáló eset más szempontból is sokoldalú vizsgálat tárgya volt; keresték a tömeggyilkosság lélektani magyarázatát,

minthogy szemmel láthatóan régi, középkori felfogásnak, hagyomány-magyarázatnak kell alatta lappangania.¹ A számos hozzátétel közül egy elég régen fejtegetett magyarázat (1815-ből) elkerülhette a későbbi nézetvállók figyelmét; ez t. i. Grimm Jakabé, aki egyik Hartmann von der Aue-kiadásában („Der arme Heinrich“ 174. l.) a mi mondánkat azonos forrásból származtatja a Shylock-hagyománnyal. Rámutat itt arra a középkori kuruzsló hiedelemre, amely az akkor epidemikusan fellépett lepra (bélpoklosság) ellen egyetlen gyógyszerül a friss, ártatlan embervért vallotta (erre ott és Simrocknál: Die Quellen Shakspeare's I. 220. a. számos adat), amely babona a XII. században költői feldolgozást is nyert épp a Grimm kiadta német eposzban. A hosszas gyógyítás természetesen több emberéletet követelt s a beteg ezért vetemedik tömeggyilkosságra. A szörnyű babona eddig egyetlen elfogadható s bizonyára helyes magyarázata a mi balladatípusunk hátterének. Később természetesen a babonából s ennek valamelyik való esetéből keletkezett monda lassú, fokozatos átalakuláson ment keresztül; eredeti vonatkozása: a gyógyítás, mint cél, korán elhomályosult; majd kiesett az a vonás, amely ártatlan vért ír elő; lassankint az érdeklődés fókuszába a tömeggyilkos „kékszakáll“ lépett s már német szövegekben a történet olyképp módosult, hogy férjes nőt is kiszemelt magának áldozatul.

Lett légyen a balladatárgy eredete bárholman való, az az egy az előadottakból világosan kiderül, hogy Molnár Anna-énekünk a „kékszakállmonda“ körébe tartozik és kétségtelenül nyugat-európai jelleget visel magán, még pedig a monda egy régi magyar hegedős-feldolgozásának leszármazottjaként áll előttünk. Megállapíthatjuk azt is, hogy az oláh Tomából azért sem támadhatott, mert a mondatörténet *magva*: az akasztott nők motivuma, az oláh szövegekben (mind az öt változatban) *hiányzik*, míg a mi balladánknak e vonás a nyugat-európaiakkal egyezően integráns része; ehhez a szövegek tanuskodása szerint kétség nem fér. Ebből viszont szükségképpen következik egy másik megállapítás. Minthogy a Toma-történet egyebekben oly közel áll Molnár Annához, hogy a kettő egymás kölcsönhatása nélkül el nem képzelhető, az oláh ének csakis magyar forrás nyomán állhatott elő, annál is inkább, mert a tárgy egyébként az egész Balkánon ismeretlen. Molnár Annának vannak, kivált Erdélyben, olyan töredékes változatai, melyekből az akasztott nők motivuma kiesett; nyilván ilyen szerkezetből leshette el valaki oláh részről a történetet.

Ennyi az, ami sine ira et studio a szövegek összevetéséből kideríthető. Homályban marad még az átvétel mikéntjének kérdése: vajjon az erdélyi *népi* oláhság tanulta-e el a szomszédos magyar nép ajkáról, vagy valamely oláh műíró közvetítésével nyerte a Toma-típus mai verses alakját? Általános folklore-tapasztalatok az utóbbit sejtetik. Tömegajkon átment verses formáknak csalhatatlan ismertetőjelei vannak. Fő jellemzőjük, hogy az elő-

¹ A divergens hozzátételek közül tanulságos például álljon itt egynéhány. Macculloch pl. (Childhood of fiction. 293) az ősi kannibalizmusnak egy a középkorig fennmaradt babonáját látja benne. Sophus Bugge (Haleviñ-magyarázatában) Holofernes és Judit történetére törekszik a mondát visszavezetni. Grundtvig (id. m. IV. 308. jegyz.) elhomályosult monda maradványának gondolja, mely egy leányrabló mithikus szörnyalakról szólt. Childnál is (i. m. I. 313.) félemler-féldémoni alak a hős, ki ellenállhatatlan hatással van a nőkre s áldozatait, hogy a következőknek útban ne legyenek, elteszi láb alól. Kretschmer (Mitt. d. anthrop. Ges. Wien 1901. 62—70) az ó-görög Charon és Hekaté mithosz felújulásának véli. Nálunk Abafi Lajos (Figyelő I. 343.) az akkor divatos elmélet szerint természet-mithoszra gondol: a rabló a tél, a leányok az enyhe évszakok vagy hónapok szimbolikájából alakultak ki. Elek Oszkár (Ethnographia 1915. 117.) szerint pathologiai mozzanatot: kéjgyilkosság az alapja . . . stb.

adásba náluk szokásos állandósult sorokat kevernek. A népköltésnek erre mindenütt megvan a maga verskészlete, felhasználható sorai, amelyek más-más tárgyú és hangú énekekben azonos módon bukkannak fel. A Tomaváltozatokban ez a jellegzetes előadásmód végig hiányzik; szép, folyamatos, itt-amott édeskés érzelgősségű sorai műíró kezét árulják el. Ugyanezt igazolja a végső kifejlés önálló átköltése is. Molnár Annának ura megbocsát, mert erőszakkal rabolták el s az elrablón maga az asszony vett gyökeres megtorlást; Tomában érthetetlen a szöktető legény ellágyulása a nő könnyei láttára, majd az a tanácsa, hogy gyermekéhez, ha már úgy szereti, menjen vissza. Ez szentimentális, nem népi szempont; intelligens romantikus elme találmánya! Ugyane mellett tanuskodik végül még egy figyelemreméltó jelenség, melyre nézve idézhetünk néhány jellemző adatot az oláh irodalom történetéből.

Az ötvenes évektől kezdve három évtizeden át az oláhság írói közt divattá, sőt epidémiává vált a népi termékek átköltése műirodalmi formába; majd ezek mintájára maguk is költöttek ú. n. népenekeket, politikai tendenciájú történeti dalokat. Csak Alexandri Vazul, Marienescu, Pop Florentin enemű termékeire emlékeztetünk. Utóbbi könyvében pl. közzétett, mint állítólag népajkról gyűjtött balladákat, ilyen tárgyúakat: „A római Marcus és a dák Torus“, „A félszemű Horacius“, „A szerető nélküli Scaevola“... A Kisfaludy-Társaság 1877-es kiadású „Román népdalok“ c. kötete előszavában Vulcanu József dicsekedve említi, hogy „él népünk ajkán egy colinda, amely 2000 év előtt történt esetet énekel meg, vagyis a szabin nők elrablását a Romulus rendezte ünnep alkalmával“. E balladák, mondja önérettel Marienescu, úgy írják le a régi római fegyvereket, mint azokat Gibbon az Antoninusokról szóló művében felsorolja“ (Ethnographia, 1897. 74. l.). Hogy mindezek a népnek tulajdonított műcsinálmányok, talán említeni sem kell. Idővel maga az oláh intelligencia is legnagyobb tartózkodással fogadta Alexandri és társai hamisításait. Íme egy idézet Jorga nagy irodalomtörténetének III. kötetéből (Istoria literaturii române in secolul XX. 1909. 152. l.), ahol Alexandriről azt állítja, hogy „megváltoztatta a népi énekeknek úgy formáját, mint szellemének alapját, sőt egyenesen költeményeket gyártott eleitől végig s azokat a népnek tulajdonította“. — Ebben hathatós segítőtársa volt, bár kevesebb költői tehetséggel a hazai származású *Marienescu Athanáz*, aki ugyane módszert követte főképp erdélyi történeti tárgyú énekek és utánpötlések közzétételével. (Balade și Colinde, Pest, 1859.) Híres az „Inelul si corbul“ (A gyűrű és a holló) c. balladája Hunyady János származásáról Heltai Gáspár nyomán, a „Kádár Kata“ kombinált átköltése stb. (Poesia populara „Balade“ fejj. 116–124. ll.) Megbízhatóságáról tesz tanubizonyságot húsz éneknyi terjedelmű „népéposza“ Novak és Grujáról, melyből Herrmann Antal kezdett néhány éneket közölni (Ethnol. Mitteilungen IV. és V. köt.), de ő is abbahagyta... A Toma-ballada ennél a Marienescunál jelenik meg először s ezek után bizvást állíthatjuk, hogy ez is a többihez hasonló eljárásomóddal készült. Sapienti sat!

Solymossy Sándor.

NÉPI TALÁLÓS KÉRDÉSEINK SZERKEZETE.*

Néptalányaink alakjuk szerint három főcsoportba sorozhatók: a találós-kérdések, rejtvények és találósmesék csoportjába. A találósmesék valami mesealakba formált és stilizált történetkéhez fűződő kérdések, a rejtvények pedig a szók egész sorozatának cseréjén alapuló versikék, a találós-kérdések ellenben csak egyetlen szóra támaszkodó feleletre várások. Népünk legjobban ez utóbbiakat szereti s éppen ezért számuk aránytalanul nagyobb a rejtvények és találósmesék számánál. Tartalmuk szerint két nagy csoportban vizsgálhatók: a tudáspróbák és tréfás kérdések csoportjában.

1. TUDÁSPRÓBAK.

Nem az okoskodva kombináló értelemre, hanem az eltanult ismeretekre támaszkodnak. Alapjuk tehát elsősorban a templomban és az iskolában megszerzett bibliai és számtani tudás, másodsorban pedig a műveltebb osztályokkal való érintkezés; de ezen „uraságok asztaláról lehullott morzsák“ közül is természetesen csak azokat veszi át, melyeknek élvezésére bibliai vagy csekély számtani tudása képessé teszik.

a) *Bibliai kérdések.*

Legnagyobb részük az ó- és újszövetségben gyökeredzik, s csak igen kevés a szentek életéből vett, vagy a templomi beszédekre visszavezethető kérdések száma.

Meghatározó motivumul rendszeren valami nagyjelentőségű bibliai tett vagy esemény szolgál, pl. Ki ütötte agyon a világnak negyedrészt egy csapásra? (Káin, Gönczi 343.) vagy: Mikor volt az Istennek farka? (Mikor galamb képében Jézus fejére szállott, Nyr. 2:178., 9:470., 14:233., Bácsbodrog m. 335.) Könnyen megoldható kérdésekre adnak alapot egyes nevezetesebb bibliai személyek gyakran idézett mondásai is, pl. Mikor éhezett meg a kenyér? (Mikor Krisztus 40 napig böjtölt, mert ő mondta: „Én vagyok az élő kenyér“, MNyvés. 2:323.) Nem ritkák továbbá a naptári vonatkozások sem, pl. Melyik a leglassúbb szent? (Szent Márton, mert tizenegyedik napra jön Mindenszentek után s akkor is lóháton, u. o. 2:321.) Néha meg az illető személy megszokott ábrázolása szolgál talányképző motivumul, pl. Ki a legnagyobb úr a szentek között? (Szent Márton, mert mindig lóháton jár, u. o. 3:165.) Míg azonban az efféléket bárki könnyedén megoldhatja, addig a nem népi származású embernek teljesen megoldhatatlanok az olyan bibliai vonatkozású kérdések, melyeknek alapja valami népmonda, néphiedelem vagy valami népi következtetés, mint pl. a következő három kérdésben: Ki metszette meg az első szőlőt? (A szamár, mert Nóé csak azután kezdte metszeni a szőlőt, mikor kikapasztalta, hogy a szamártól lerágott szőlőtöke többet termett, Kálmány Szn. 3:190.), vagy: Hol magasabb a föld az égnél? (Ahol Szűz Máriát eltemették; mert a néphit szerint Máriát sírba tették az égben, u. o. 3:192.), vagy végül: Mikor ordított a szamár akkorát, hogy az egész világ meghallotta? (Nóé bárkájában, MNyvés. 2:393., Nyr. 9:470., 14:233, NGy. 6:242., Kálmány Sz. n. 1:167., Bácsbodrog m. 335.)

* Felolv. a Magyar Néprajzi Társaság 1924. jan. 30-i ülésén.

Szerkezetre nézve legegyszerűbbek azok a kérdések, melyek voltaképen egyszerű bibliai tudáspróbák, pl. Mi volt a neve annak, aki Krisztus szívét átszúrta? (Longinus vitéz, Gönczi 343.) Az ilyenek azonban igen ritkák s a továbbfejlődés következő fokain azok a kérdések állanak, melyekben a legismertebb bibliai eseményt is a belőle kiemelhető furcaságok vagy lát-szólagos lehetetlenségek kiélezéseivel iparkodnak elburkolni, talányszerűvé tenni, pl. Mikor állott féllábon az Úr Jézus? (Mikor a számarra ült, Nyr. 5:178., 40:285., NGy. 2:371., Nógrád vm. 162., Temes vm. 132., Gönczi 343.), vagy: Ki evett és ivott holta után? (Jézus tanítványai, MNyvész. 4:472.) Vannak azután olyan kérdések is, melyekre a bibliából nem lehet megfelelni, de a játszi néphumor kitalált felelete országsszerte elterjedt és állandósult, pl. A kánaáni menyegzőben ki volt a menyasszony, ki volt a vőlegény és ki volt a násznagy? (Rebeka, az ifjú Tóbiás és az öreg Kelemen, Kálmány Sz. n. 1:161.)

Számos adat mutatta már eddig is, hogy a bibliai vonatkozás éppen nem állja útját a humornak, sőt néha a pusztá tény kiemelése önmagában is humort szül, pl. Hol volt Krisztus, mikor sem az égben, sem a földön nem volt? (A számar hátán, Gönczi 343.) Vannak azonban tudatosan tréfássá élezett bibliai kérdések is, pl. Mikor volt az első birkózás a földön? (Mikor az Uristen Ádámot a földre teremtette, Bihar m.) De még a csufondároskodásra, sőt a kissé vaskosabb tréfára is bőven akad példa: Ki plántázta az első tököt? (Szent Dávid, mert kopasz volt s ezért kunyhót épített és a fejét ez alá dugta, Kálmány Sz. n. 3:191.), vagy: Ki volt az első bűdös zsidó? (Lázár, mert róla mondta Mária Jézusnak: 'Uram, már szaga van!' Bihar m.)

b) Számtalányok.

Nagy részüket az teszi talányszerűvé, hogy a kérdésre rögtön, gondolkodás nélkül kívánják a feleletet, pl. Ipadnak, napadnak, három papnak, hat kappannak hány körme van? (148., Nyr. 9:372., 43:217., NGy. 2:358., NyF. 26:50.) Máskor a talányszerűség a fogalmazás homályosságán, megtevesztő zavartságán alapul, pl. Elül megyen hat bakk, utána megy hat pap, bakkot üti, bottal üti, hat a hatot hattal üti, hányat ütött hát? (216-ot, Nyr. 43:130., Szalonta.) Csak igen kevés az olyan népi számtalányok száma, amelyek komplikáltabb fejszámoláson, több számtani művelet kombinációján alapulnak, mint pl. Hová mész te húsz lúd? Nem vagyunk mi huszan; ha mégannyian meg félannyian lennénk, akkor volnánk huszan. Hányan voltak hát? (8-an, Nyr. 9:322.)

A népi számtalányok másik külön csoportjának, az ú. n. *rokonsági talányoknak* esattanója abban áll, hogy ugyanegy személy két különböző néven szerepel bennük, pl. Kiment a pap leányostul, a kántor feleségestül, találtak 3 almát, mindegyiknek 1-1 jutott; hogy lehet az? (Úgy, hogy a kántorné a pap leánya volt, MNyvész. 4:317., Nyr. 7:134., 9:322., NGy. 2:356., Jankó Torda 272.)

2. TRÉFÁS KÉRDÉSEK.

Találós kérdéseink egy másik nagy része afféle népies mókaság, mely a képtelenségekben és lehetetlenségekben gyökerezik. Ha nem tiszta szójátékok, ezek is megkövetelnek bizonyos népi tudást és tapasztalatot, de pusztán csak ezek alapján meg nem fejthetők. Megoldásukhoz a nép naiv furfangja, hasonlóságokat és ellentéteket kiélező észjárása s a képtelenségek, lehetetlenségek és ellentétek régióiban otthonos okoskodása szükséges.

1. Tréfás kérdéseink legnagyobb részének *etimológiai* alapja van. S itt olyan tág tere nyílik a néphumornak az etimologizálásában, a szinonim és homonim szók fölcserélésében, a szók jelentésváltozatainak kihasználásában, a metonimiák és metaforák alkalmazásában, hogy a típusok egész hosszú sorát lehet fölállítanunk.

a) Igen gyakori talányalap a *szófelbontás*. S ennek a népi etimologizálásnak legegyszerűbb fajtája az, mikor az összetett szó második tagját eredeti jelentésében veszik, pl. Melyik disznó nem volt soha malac? (A sündisznó, Nyr. 21:527.) A szófelbontás második foka, mikor a tulajdonkép nem összetett szó utolsó egy-két szótagját veszik önálló szónak, pl. Melyik fának büdös a béle? (A kofának, Kálmány Szn. 1:167); az ilyen szófelbontás sokszor dialektusi hangzáskülönbséggel is párosul, pl. Melyik lány nem mehet férjhez? (A káplány, Nyr. 5:34.) Végül olyan kérdések is akadnak, melyekben a felbontott szó mindkét tagját külön szónak értelmezik, pl. A szántó mi nélkül nem lehet el? (A szán hó nélkül, a tó meg víz nélkül, MNyvész. 1:371., Nyr. 7:325.) A felbontott szó és az értelmezett szórész is rendszeresen főnév; de olyan szófelbontásokra is vannak adatok, mikor a teljes szó ige s az értelmezett szórész főnév, pl. Mikor királ a bolha? (Mikor mászkirál, Nyr. 2:468., NyF. 27:18.) Igen gyakoriak a személy- és helynévfelbontások, pl. Hány rossz fa van? (Három: Musztafa, Karaffa és az akasztófa, Nyr. 27:18.), vagy pl. Melyik a legnagyobb tál? (Torontál, Kálmány Szn. 1:165.) Néha az egyszerű kérdés helyett egész kis verssé bővülnek, pl. Kézben sem foghatod, tűzre sem rakhatod, pedig fa a neve, édes a gyümölcse, mi az? (Tréfa, Nyr. 15:571.)

b) Néhány kérdésben a *rokonértelmű szók* játsszák a talányképző szerepet, azaz a kérdés csak az alapszónak a megfelelő szinonimával való helyettesítést kívánja, pl. A barmoknak bakját hogyan nevezte Nóé? (Hímnek, NGy. 6:242.), vagy pedig mivel a kérdezett dolog avagy cselekvés megjelölése pontatlan, a pontos szinonimával való felelet a talány megoldása, pl. Hányat lép a veréb egy esztendőn át? (Egyet sem, mert ugrik, Kálmány Szn. 1:164., Somogy m. 218., MNyvész. 3:164., 4:318., Nyr. 3:557.)

c) A tréfás kérdések másik nagyobb része a *rokonalakú szók* felhasználásán alapul. Azok az értelmi fölcserélések azonban, amelyek az alábbi s más hasonló kérdések létrejöttére alkalmat adnak, jórészt azonos származású szók jelentésváltozatai; de mai nyelvérzékünk s főleg a nép nyelvérzéke már etimológiailag is teljesen különállóknak érzi őket s ezért különválasztandók a jelentésváltozáson alapuló talányok csoportjától. E szójátékok néha igen egyszerűek, pl. Mikor kél a liba? (Ha veszik, Nyr. 8:522), máskor azonban egyttal valami megfigyeléssel, képpel is kapcsolatosak, pl. Mikor fél a pap? (A szószéken, mikor csak fele látszik, MNyv. 1:873., 2:156.), vagy végül csak furfangosabb okoskodással oldhatók meg, pl. Ha a világ elmúlna s csak te maradnál meg, meg egy bakkecske, hogy szaporítanád meg a világot? (Levágnám a kecskét s a faggyából gyertyát öntenék, NGy. 2:351.). Alaki szempontból a homonimákon alapuló kérdéseknek két típusát különböztethetjük meg. Az elsőben a homonimák ugyanazon beszédrészek, pl. Meddig van a szegény embernek a világban módja? (Amíg meg nem vakul, Nyr. 4:472.), vagy pl. Egy jól elkészített vastengelyes koesi mit ér? (Pusztulást, Kálmány Szn. 3:189., Kovács 490.) A második csoportba pedig azok a kérdések tartoznak, melyekben a homonimák különböző beszédrészek, pl. Mikor fél a nyúl? (Mikor kétfelé vágják, NGy. 2:351., 6:242.,

MNyvész. 3:166., 324.), vagy pl. Mikor van a legtöbb hó? (Búzahordáskor, mert minden keresztnél hó-t kiáltanak a marhákra, Nyr. 16:328.); ide sorozandók a ,hét' szó ,sieben' és ,woche' jelentésén alapuló kérdések is, pl. Mikor volt egy esztendő három hét? (777-ben, Gönczi 344., Nyr. 2:177., 43:218.), vagy pl. Két hét hány hét? (77, Nyr. 14:189.) A homonimák felhasználásán alapulnak a helynévtalányok is, pl. Három nyúlon, hat barátón láttál-e már szántani? (Győr megyében, Kis-, Nagy- és Káptalan-Nyúlon meg Kis-és Nagy-Baráton láthatsz, MNyvész. 2:328.); de nem mindenik ilyen, tisztán csak helyi érdekű helynévtalány, vannak általánosabb érdekességűek is, pl. Mikor esik Nagyszombaton husvét első napja? (Nagyszombaton is mindig vasárnapra esik husvét első napja, Szalonta.) Az efféle helynévtalányok néha szöfelbontással is kapcsolatosak, pl. Hol szent Péter vág, ott sebes? (Szentpétervág mellett fekszik ugyanis Sebes Sopron megyében. MNyvész. 2:156., NyF. 26:35.), vagy pedig szóösszerántással vannak egybekötve, pl. Pestbuda közt folyik a Duna, mégis hatvanhat mérföld oda? (Pestbudától t. i. Hatvan hat mérföldnyire van, MNyvész. 2:392.)

d) A talányképzésben azonban mindezeknél sokkal nagyobb szerep jut a szók *jelentésváltozásának*. Így p. a ,hosszú' szó különböző (idő- és térbeli) jelentésének fölcserélésén alapulnak az efféle tréfás kérdések: Melyik gyertya ég hosszabbra: az öntött vagy mártott? (Mind a kettő rövidebbre ég, Kálmány Szn. 1:167.) Ugyanílyen talányalap a ,többet' szó is, mikor látszólag az állítmányra, valójában pedig tárgyra vonatkozik, azaz mikor csak látszólag határozó, de valójában tárgy, pl. Hogy van az, hogy a fél-szemű ember többet lát egy szemmel, mint te kettővel? (Mert ha rád néz, két ép szemet lát rajtad, te pedig csak egyet ő rajta, MNyvész. 2:393., Nyr. 5:422.) S itt különösen gyakori néhány sok jelentésű igének majd általánosabb, majd pregnánsabb jelentésben való használata. Ilyen sokjelentésű ige például a ,csinál'; sok jelentésárnyalatával egyike a legmegtévesztőbb talányoknak s mindegyik jelentésén számtalan kérdés alapul, mint pl. Mít csinál az Isten, mikor eső esik? (Sarat, Kálmány Szn. 1:166, Kovács 490., Nógrád m. 162., MNyvész. 1:372., Nyr. 4:38., 6:180., 35:529.) Mit csinál a leány, mikor 16 éves lesz? (A 17-ikbe fordul, Kálmány Szn. 1:165., Kovács 490., MNyvész. 2:318., Nyr. 15:92., 572.) Mit csinál a bor az üvegben? (Nedvességet, Nyr. 35:529.) Mit csinál az asszony, mikor a bab ázik? (Hagyja a babot ázni, MNyvész. 1:873): típusai a ,csinál' ige jelentésárnyalatain alapuló különböző talánycsoportoknak. A ,megy' ige jelentésárnyalatai is számtalan kérdéstípusnak lesznek fordulói, mint pl. Hány bolha megy egy latra? (Egy sem, mert mind ugrik, Kálmány Szn. 1:161., MNyvész. 2:318.) Hány paszuly mén egy fazékba? (Egy sem, mert a paszuly nem tud menni, hanem úgy tesz, bele, Kálmány Szn. 2:159.) Esztendő nyúl mibe megy? (A másodikba, Nyr. 2:177.) Még nehezebb a megfejtés, ha a kérdés ismeretes eseményre vonatkoztatható, mint pl. Hová ment Krisztus urunk 12 éves korában? (A 13-ikba, Kálmány Szn. 1:164.) Gyakori talányképző végül a ,hív' ige is a ,szólít' és ,nevez' jelentésén alapuló kérdéstípusoknak számtalan változatával, pl. Hogy hívják nálatok a talicskát? (Nálunk bizony nem hívják, hanem tolják, NGy. 2:353., MNyvész. 1:372., Nyv. 7:325.) Hogy hívják a maeskát magyarul? (Cicic, Nyr. 12:286.)

Számos tréfás kérdésünk azonban nem a puszta igén, hanem állandó vonzaton vagy szóláson alapul; az ilyenek csak úgy fejthetők meg, ha a **kérdőszó** vagy határozó ragját is értékeljük s az ige jelentését azok irányí-

tása szerint megszorítjuk, az általánosnál határozottabb értelemben vesszük, pl. A pék mivel keresi kenyerét? (Lapáttal, NGy. 2:370.) Ki él füstből? (A kéményseprő, Nyr. 19:185.) Mit vesz az ember legelőször a vásárban? (Lélegzetet, Kálmány Szn. 1:167., Kovács 490., MNyvész. 3:166., Nyr. 4:424., 16:324., 19:92.) Isten csinált egy ekét, ki fogta meg legelőször a szarvát? (A harmat, Gönczi 344.) Mit tesz a 12 apostol az égben? (Egy tucatot, Szalonta.)

De a ragok s névutók jelentésárnyalatai nemesak állandó vonatokban és szólásokban, hanem ezeken kívül is számtalan tréfás kérdésre adnak lehetőséget, mikor t. i. a ragot vagy a névutót nem eredeti vagy nem abban a jelentésben kell venni, mely a kérdésből látszólag következik, pl. *-be*: Meddig megy a nyúl az erdőbe? (A közepéig, MNyvész. 1:873, 4:137., Nyr. 2:177., 35:529., 43:218.) Melyik a legedzettebb állat? (A bolha, mert az télen is ingbe megy sétálni, Szalonta.) *-n*: Meddig lehet menni egy jó lovon? (A fejétől a farkáig, Kálmány Szn. 1:161., Kovács 489., MNyvész. 2:318., Nyr. 14:189.) Meddig van patkó a lovon? (Míg a kovács föl nem üti, mert aztán a ló van a patkón, MNyvész. 3:165.) *-re*: Mire ég a gyertya? (A végére, NGy. 11:467., MNyvész. 2:156.) *-ből*: Láttál-e már fából vaskarikát? (Mikor a fa odvába bujva néztem az ott elmenő vasas szekeret, MNyvész. 4:317.) *-ról*: Miről való a ló feje a földön? (A nyakáról, Kálmány Szn. 2:162.) *-nek*: Kinek hívják a beledi bábát? (Szülőasszonynak, MNyvész. 2:156.) Nálatok a málélisztet minek sütik? (Embereknek, NGy. 2:353.) Minek ég a tűz? (Hamúnak, MNyvész. 2:156.) *-ért*: Miért építették ezt a nagy házat ide? (Pénzért, mert ingyen nem építenek semmit sem, NGy. 6:249.) Miért főzik meg a kávé? (A levéért, MNyvész. 4:472.) *-ig*: Hány kenyér sült ebben a kemencében esztendeig? (Esztendeig egy sem, MNyvész. 2:370., Nyr. 3:557., 7:280., 43:218.) *alatt*: Hogy bírál egy óra alatt száz zsemlet megenni, meg félakó bort meginni? (Hát a fejedre tennél egy órát, Kálmány Szn. 1:164.) *fölött*: Mi van a fejed fölött? (Kalap, NyF. 22:43.) *felé*: Hogy lehet egy ludat háromfelé hajtani? (Ha arra hajtják, ahol száz lúd legel, MNyvész. 1:873., 2:355., Nyr. 43:218.)

Ide tartoznak azok az adatok is, melyekben a kérdőszó tulajdonképen nem arra a szóra vagy nem abban a vonatkozásban kérdez, amelyre látszólag irányul, pl. *hol*, típusai: Hol varrta meg öreganyád a pruszliját? (A térdén, NGy. 2:368., a kérdés látszólag a mondat tárgyára, voltaképen azonban a cselekvés helyére vonatkozik.) Hol varrta meg Krisztus a szűrét? (Ahol rongyos volt, Gönczi 343., a kérdés és felelet is a tárgyra vonatkozik, csak hogy más vonatkozásban.) Hol kotor a kotlóstyúk? (A hasa alatt, NGy. 6:243., a kérdés és felelet is a cselekvés helyére vonatkozik, de a kérdésben a hely általános vonatkozása, míg a feleletben megszorítja a cselekvőre való vonatkoztatás.) *hogyan*, típusai: Hogyan megyen a szarka Gyergyóba? (Tarkán, NGy. 3:295., a kérdés látszólag a cselekvés módjára, voltaképen azonban a cselekvő állapotára vonatkozik.) Mondja meg nekem édeskedves barátom, hogy máma reggel, mikor fölkel, hogyan vette rá a kabátját? (Elevenen, NGy. 6:249., a kérdés látszólag a tárgyra, voltaképen azonban a cselekvő állapotára vonatkozik.) A *milyen* kérdőszó sem a logikus értelemben irányul s ezért a milyenségviszonyok összecszerelődnek: a látszólag külső tulajdonságra (alak, szín) való kérdés fajra s a fajra kérdés pedig külső tulajdonságra, időbeli viszonyra vonatkozik, mint pl. ezekben: Milyen szőrű ló van legtöbb a világon? (Hegyes szőrű, Kálmány Szn. 2:161.) Milyen

kő van legtöbb a vízben? (Vizes, MNyvész. 2:156., 3:165., Temes vm., 132.) Milyen fa van legtöbb az erdőben? (Görbe, Kálmány Szn. 1:165., Temes vm. 132., Nógrád vm. 162., Nyr. 14:233., 35:529.) Milyen ekén szántottak elsőben? (Újon, Nyr. 2:178.)

A jelentésváltozásokon alapuló tréfás kérdések legutolsó csoportjának alapja valami állandó rövidítés. Ezeknek két típusuk van; az egyikben a kérdés tényleg csak a rövidítésre vonatkozik, pl. Hány betű van az abécében? (Három: á, b és c, Nyr. 16:429.), a másikban pedig éppen ellenkezőleg: a teljes szövegre, pl. Mi a Miatyánk közepe? (A kenyér, MNyvész. 4:474.)

e) A *metaforás* kérdések nagy része a közbeszédből vett hasonlati átviteleken alapul. S ezek közt igen gyakori a testrészek átvitele más testrészek hasonló nevű részeire, pl. Hány feje van az embernek? (Öt: egy feje s két keze s két lába feje, Kálmány Szn. 3:189.) De sok tréfás kérdésre ad módot a testrészek neveinek állatokra vagy növényekre való átvitele is, pl. Mi a háznak a füle? (A kutya, MNyvész. 2:237., 323.) Hány szemet vesz föl a kakas, mikor búzát eszik? (Hármat: kettőt a magáét s egy búzaszemet, MNyvész. 2:156.) Még nehezebb a megoldás, mert erősebb a személyesítés, mikor a testrész-neveket edény- és eszköznevekre viszik át, mint pl. ezekben: Minek a vásárban a feje tetején a füle? (A fedőnek, MNyvész. 1:372.) Mi megy be fejtetőn a templomba? (A patkószeg, NGy. 6:244., MNyvész. 1:873., 4:316., Nyr. 2:178., 12:234., 286., 31:534., NyF. 9:32., 48:55.) S a megfejtés nehézsége és a tréfa is a legmagasabb fokra akkor emelkedik, mikor az átvitelt asszimilációs szöfelbontással is egybekapcsolják, pl. Hány ujjja van a ködmönnek? (Három: két ujjja meg egy, hátujja', NGy. 6:249., Kálmány Szn. 3:189., Kovács 490.)

Még gyakoribbak az érzéki fogalmak neveinek cseréjén alapuló tréfás kérdések. Az élettelenről élettelenre való átvitel alapja vagy a használat hasonlósága, pl. Melyik a legdrágább seprű? (Az úri asszonyok sleppje, Nyr. 4:234., 15:272.), vagy pedig az anyag hasonlósága, pl. Micsoda vízben nincs homok? (A könnyben, MNyvész. 2:318., Nyr. 2:364.) A hasonlóság azonban sokszor oly távoleső s a metafora egymástól minden jegyükben annyira különböző dolgokat köt össze, hogy a kérdés megfejtetetlen, pl. Melyik föld terem legtöbb jó s rossz gyümölcsöt? (A papiros, NGy. 11:467.) Az előről előre való átvitel mindig irónikus s valami jellemző szokáson, vonáson alapul, pl. Ha a molnár kidugja a fejét az ablakon, ki néz akkor ki? (A lisztlopó, MNyvész. 4:472.) Az élettelenről előre való átvitel alapja a helyzet hasonlósága, pl. Mikor megy a víz a hegynek? (Mikor az ökör iszik, MNyvész. 2:322.) Legáltalánosabb azonban természetesen az előről élettelenre való átvitel. Könnyen megoldható lehetőségeket nyujtanak erre egyrészt a testrészeket is jelentő állatnevek, mint pl. Száz disznót, száz nyulat, kétszáz békát ki tudna egy hídon áthajtani? (Akárki is, mert minden disznónak egy nyúlja és két békája van, Kálmány Szn. 2:160., MNyvész. 2:393., 4:317., Nyr. 40:191.), másrészt pedig az élőlények cselekvéseinek és tulajdonságainak élettelen dolgokra való átvitele, mint pl. ezekben: Ki tud mindennap láb nélkül fölkelni? (A nap, Nyr. 15:93.) Melyik a kocsiban a legvígabb fa? (Az iha, Nyr. 9:178.) Sokkal nehezebb azonban az a csak alig néhány eset, mikor élőlényekre vonatkozó tárgyak nevét viszik át az élettelen dolgokhoz tartozó tárgyakra, mint pl. Mi az, ami ágyában soha meg nem nyugszik? (A folyóvíz, MNyvész. 2:318., Nyr. 3:37.), vagy amikor az

élőlény neve növénynév helyett áll, mint pl. Ki a világ legjobb mostohája? (A vadhajítás, amelyikben megfogon az oltás, Nógrád vm. 162.)

f) Ellentétben a metaforával, *metonomia* csak igen kevés tréfás kérdésben fordul elő. Sokkal nehezebben tudnak alapot találni az átvitelre az összetartozóság, mint a hasonlóság alapján. Legközönségesebb eset, hogy a cselekvés igazi végrehajtóját, az eszközt a cselekvés szó participiumával jelölik, pl. Mikor van a molnár a malomban, a lopó meg kívül van? (Mikor kezét kidugja az ablakon, Kálmány Szn. 1:165.) Gyakori eset a tulajdonos és tulajdon neveinek fölcserélése is, pl. Mikor van a legtöbb pap a világon? (Aratáskor; a legfelső kereszt t. i. a papé s ezért papnak is hívják, MNyvés. 3:324.) A metonomiás alakítások harmadik fajtája az anyag s a belőle készült tárgy nevének cseréje, pl. Mikor beszél a bárány a lóval? (Mikor hegedülnek, MNyvés. 3:166., 4:317., Nyr. 4:324., 9:178), s fordítva, pl. Hol húzzák föl először a vászongatyát? (A kenderföldön a kendert, Nyr. 35:529.)

2. Tréfás kérdéseink egy második nagy csoportja nem pusztán csak a jelentéstan tág mezejének termékeny talajában gyökerezik, hanem egyúttal hangsúlyváltozással is kapcsolatos.

a) Szerkezetileg legegyszerűbbek ezek között a *szóösszerántások*. A mondatok hangsúlytalan egybeejtésének egy nagy csoportja azon a törekvésen alapul, hogy az összerántás latinosan hangozzék, pl. Ad fel kómám ábundát, mi az? (Add fel komám a bundát, Ny. 14:189.), vagy legalább idegen-szerű legyen, pl. Kantebéri, mi az? (Kant eb éri, u. o.) Máskor a kérdőszók vannak úgy megválasztva, hogy összevonva egészen más értelmű és egészen másra kérdező új szót adnak; a talánymegfejtés tehát voltaképp az összerántás felismerésében áll, pl. Csúza határának hány hegye van? (Hat, mind a hat árnak egy-egy hegye, Nyr. 16:430.); az efféle összerántás szófelbontással is kapcsolódhatik, pl. Aki szombaton szapul, mikor mos? (Az üst oldala, mert tulajdonképen ez a kérdés: „mi kormos”, Jankó 272., Nyr. 14:189., 30:358., 31:533., 35:529., 40:285.) Végül gyakori eset az is, mikor nem a kérdésben van az összerántás, hanem a felelet van oly szavakba öntve, melyek egybeejtve valamí tréfásan lehetetlen értelmet adnak, pl. Meddig élek? (Ameddig akarom, tulajdonkép „a karom”, Gönczi 531.)

b) A hangsúlyvesztésen alapulnak továbbá a névtalányok is. Ezekben névmás, számnév, vagy kötőszó szerepelnek személynév gyanánt, pl. Tizenkét vadász elment vadászni, találtak tizenkét rucát; kiki meglötte a magáét, mégis tizenegy elrepült. Hogy lehet az? (Az egyik vadászt t. i. Kiki-nek hívták s csak ez lötte meg a magáét, a többi nem talált, NGy. 2:354., Kálmány Szn. 1:163.), Hatvan ács, hetven kőműves egy garas ára pálinkát iszik, mennyi jut egyre? (Másképp krajcár az ácsra, ki Hatvan nevet visel s ugyanannyi a Hetven nevű kőművesre, MNyvés. 2:320.), Senki és valaki laktanak egy házban; senki elment vadászni, valaki madarászni, ki maradt a házban? (És, MNyvés. 2:392., 4:315.)

c) Számítalan tréfás kérdésünk egyetlen szó *hangsúlyozottságán* s igazi értelmének pontos értékelésén fordul meg, pl. Hány öltés kell egy jól megvarrt inghez? (Egy sem, mert hiszen jól meg van varrva, MNyvés. 2:318.) Mikor legnehezebb az ökör? (Mikor az ember lábára lép, MNyvés. 2:392.) Hogyan röpül a tarka tyúk a padlásra? (Tarkán, NGy. 6:249., Kálmány Szn. 1:164., MNyvés. 2:393., Nyr. 7:280.) Az effajta kérdések néha nemcsak egy szón fordulnak meg, hanem két szó egymásra vonatkozásának felismerésén alapulnak, pl. Melyik hónapban beszélnek legkevesebbet az asszonyok?

(Februárban, Nyr. 15:572., 19:185.) A megfejtést néha még az is megnehezíti, hogy a fordulószó kétértelmű: bizonyos szólásban eredeti jelentésétől eltérő mellékértelemben használatos, pl. Ha hat kocadisznód volna, hányat hagynál meg belőlük kannak? (Mind a hatot, Pest vm. 21., Nyr. 20:430.)

Az efféle kérdések tehát nem az egész mondat tartalmára, hanem csak egy szóra vonatkoznak s a kérdőszó ennél fogva csak a fordulószó használatának magyarázatát kívánja. Legnagyobb részük *miért*-es kérdés, s fordulósavuk az állítmány vagy egy határozószó, pl. Miért keresi az ember azt, ami elveszett? (Mert nem tudja, hogy hol van, MNYvész. 2:393., Nyr. 15:93.) Miért tarka a szarka? (Mert kétféle tolla van, Kálmány Szn. 3:191., MNYvész. 1:372., 4:316., Nyr. 4:559., 21:527.) Miért nem esik az eső soha két nap egymásután? (Mert közben éjjel van, MNYvész. 2:322., Nyr. 16:44.) Az ily általános kérdéseket a megoldás megnehezítése céljából specializálni szokták, azaz határozott személyhez vagy eseményhez kötik, pl. Miért vesz a *molnár* fejére süveget? (Mert ingyen nem adják, MNYvész. 2:156.) Miért *harapott* Ádám az almába? (Mert nem volt bicskája, Kálmány Szn. 3:190., Kovács 490.) A *miért*-es kérdések leggyakoribb típusa azonban az, amelyben a felelet a kérdésben foglalt cselekvéssel, észlelettel vagy körülménnyel tagadó formában valami tréfás ellentétet, képtelenséget, lehetetlenséget állít szembe, pl. Miért *kapar* a kotlóstyúk fiainak? (Mert nincs cecese, hát nem szoptathatja őket, Kálmány Szn. 3:191.) Miért fut a nyúl az úton *keresztül*? (Mert sem alatta nem mehet el, sem a végére nem kerülhet, NGy. 2:356., MNYvész. 1:873., Nyr. 6:186., 40:334.) A házat miért meszelik *meg*? (Mert nem márthatják a mészbe, Jankó 272.) Miért fut a nyúl a *partnak*? (Mert a part nem fut a nyúlnak, Nyr. 2:42., 12:142.)

d) A kérdés azonban sok adatban annyira megszorítva értendő, hogy nem is szóra, hanem betűre kell vonatkoztatni. S ez a kérdéses betű legtöbbször a kiemelt szó elején áll, pl. Mi az első Isten után? (Az u betű, NGy. 2:335.), vagy az egyik szónak az elején s a másíknak a végén, pl. Hol kezdődik a teremtés és hol végződik az élet? (A t betűn, Nyr. 19:185.), vagy végül néha még egy harmadik szónak közepén is, pl. Örökkévalóság-nak eleje, ködnek közepe, időnek vége, mi az? (Az ö betű, NGy. 2:361.) Néha a megfejtést azzal iparkodnak megnehezíteni, hogy a betűre-kérdést szófelbontással is egybekapcsolják, pl. Hogyan lehet egy betűvel Izsákot kiírni? (i betűt kell írni egy zsákra, MNYvész. 2:393.) Ezek a betűtalányok némely adatban igen hosszú s a sok különböző tárgy- és fogalomnév egymás mellé állítása miatt igen lompos rímű hosszú verssé alakulnak, pl. Egy nagy csoda vagy on széles e világon: nincs égen, se földön, se Magyarországon; van minden városban, de nincsen Egerben, van minden kis vízben, de nincs a tengerben; elfér egy vödörben, de nem a csöbörben; a pap nem tudja ezt, csak a nyelvén hányja; tudja minden varga, eszmadia egy sem, elbírja egy veréb, de ló, ökör egy sem; nem volt ez Ádámnak, ennek nem is kellett, de Éva anyáknak közepében rejlett? (A v betű, NGy. 6:250., v. ö. még u. o. 2:351., 364., 11:469.)

3. Igen sok tréfás kérdésünk nem szón fordul, hanem aféle *csalogató* kérdés: a megfejtés nem más, mint a kérdésben rejltő képtelenség felismerése, pl. Mit mondott a kötegyáni vasúti bakter a gyulai török basának? (Semmit sem mondhatott, mert még akkor nem volt vasút, Szalonta.) Néha a csalogató kérdés úgy van megfogalmazva, hogy komoly, sőt több komoly

megoldása is lehet, a népi megfejtés azonban igazság ugyan, de olyan, amire a kérdezett éppen egyszerűsége miatt gondolni sem mer, pl. Mi nélkül nem lehet lisztet őrölni? (Gabona nélkül, MNYvész. 2:293.) Ide sorozhatók azok a tréfás kérdések is, melyekben tulajdonkép semmi kitalálni való sincs: a kérdés maga a megfejtés is, pl. Két fél kenyér: egy egész, félnek fele: negyedrés; mi az? (Kálmány Szn. 1:165), vagy: Szarka repül a Tiszán, ajtó forog a sarkán, holt ember fekszik a hátán, kis kutya ül a farkán; mi az? (MNYvész. 1:873., 4:317., Pap 139., Nyr. 3:186.) Mászor okoskodó formába, tudományos színbe burkolják a kérdésben rejlő képtelenséget, pl. Hogy van jobban mondva, hogy nyugaton vagy nyugoton kél fel a nap? (Sehogy sem, mert a nap keleten kél fel; Szalonta), vagy: Mi a legnagyobb igazságtalanság a bibliában? (Hogy a kafarnaumi százados máig sem lett őrnagy; Szalonta.)

A csalogató kérdések közé tartoznak a kettőző talányok is háromféle típusukkal: Ki tesz több lármát, mint egy asszony? (Kettő; Szalonta.) Mikor lúd a lud? (Ha magában van, különben ludak, NGy. 7:280.) Mikor szép a cse? (Mikor ketten vannak, mert akkor csecse, Nyr. 8:185.)

A nem szón forduló kérdések közt se szeri se száma a tréfás és tréfásan gúnyolódó válaszokra alkalmas megfigyelések kérdésekbe és feleletekbe való foglalásának. Oly pazarul csillog itt a néphumor, a leleményességnek oly tarka változatossága pompázik bennük, hogy mindenféle típus-megállapítás meddő törekvés lenne.

Könnyen felhasználható alapul szolgálnak bizonyos általános szólások, pl. Mi van legtöbb a vásárban? (A 'hogy ez' kérdés, MNYvész. 3:164.), különösen pedig egyeseknek szokott mondásai, pl. Ki parancsol Istennek? (A koldús, mert azt mondja: 'adjon Isten ezerannyit!' Nyr. 12:96.)

Épp ily sikerültek a különböző foglalkozások végzés módjának tréfás megokolásai, pl. Micsoda mesterembert mondanak a legbutábbnak? (A kémenyseprőt, mert az ott is vakar, ahol nem visket, NGy. 6:241.), különösen ha a megokolás nem a szükségszerű végzés módra, hanem csak fölvetett szokásra vonatkozik, pl. Miért bolond a halász? (Mert előtte a Tisza, s mégis a markába köp, NGy. 2:365.) Bizonyos munkák végzéséhez szükséges helyzet is elégszer ad lehetőséget ilyen tréfás magyarázatokra, pl. Mikor habzik a leány lába köze? (Mikor a tehenet feji, NGy. 2:370.) Találó gúnyolódásnak lesznek tárgyai a nem rokonszenves foglalkozások is, pl. Melyik a legdrágább vízesepp? (Melyet a prókátor a tintába önt, Nyr. 14:425.)

De épp így nem kímél a néphumor semmit, ami a tréfálkozásra alkalmas; még a templomban is meglátja a kifigurázásra alkalmas tárgyat, pl. Mi nem szükséges a templomban? (A prédikációs szék fölött a deszka, mert az eső úgysem esik be, Nyr. 12:375.), sőt a papot meg éppen előszeretettel érintgeti sikerültnél sikerültebb tréfáiban, pl. Mikor a legerősebb a pap? (Nagypénteken, mert akkor csak félkézzel emeli föl az urat, MNYvész. 4:472.) Gyakori osztozó társa a papnak a kántor is, pl. Mikor hazudik a kántor a templomban? (Mikor ezt éneklí: 'Mennyből jövök most hozzátok', Nyr. 16:430.), épp úgy, mint az asszony, pl. Miért nem nő az asszonyoknak is szakálluk? (A Gondviselés előrelátásából, mert annyi ideig sem hallgatnának, amíg megborotválnák őket, MNYvész. 4:474.), vagy végül a zsidó, pl. Mikor ember a zsidó? (Messziről, mert ha közelbe kerül, már nem mondják embernek, csak zsidónak, Nyr. 7:280.)

Még az állatokban is találunk alapot a tréfálkozásra; sokszor az állat

színe ez az alap, pl. Miért feketék a bolhák? (Mert meggyilkolt rokonaikat gyászolják, MNyvész. 4:316.), máskor valami szokásukból, viselkedésükből vannak tréfás következtetést, pl. Miért hunyja be szemét a kakas, mikor kukorékol? (Mert könyv nélkül is tudja, MNyvész. 1:372., Nyr. 5:178., 20:430.), végül néha bizonyos néphit a magyarázat, pl. Mi örül az öregségnek? (A hangya mert — a néphit szerint — minden hangyának szárnya nő, ha megöregszik, Nyr. 40:285.) A felelet olykor adomává is szélesül, például Melyik agártól fél legjobban a nyúl? (A fehértől, mert azt gondolja, hogy pórére van vetkezve s könnyebben elfoghatja, MNyvész. 2:156.), sőt példának is alapjává válhatik, pl. Mi a legjobb a bolhában? (Hogy nincs megpatkolva, mert minden asszonyt agyonrúgna, MNyvész. 2:156., Nyr. 14:233.)

Számos tréfás kérdésünk egy látszólag lehetetlen cselekvésnek valami furfanggal való megoldása, pl. Se kívül, se belül, se ülve, se állva, se fekve, se térdepelve igyon meg egy pohár pálinkát, aki tud. (Megteszi, aki két lábát egyik ajtófélnék, hátát meg a másiknak szügezi, Nyr. 7:134.)

4. Tisztán grammatikai alapja egyetlen tréfás kérdésünknek sincs, mert még a magánhangzók dialektikus ejtésén s a kiejtésbeli asszimiláción alapulók is egyúttal hangsúlyváltozással s ennek következtében szóösszerántással vagy szófelbontással is járnak, pl. Télén kőkeszté, nyáron nem kőkeszté, mi az? (Télen kell kesztyű, nyáron nem kell kesztyű, NyF. 22:35.). Háromszász papnap hán széme van? (Hát, mert háom szász papról van szó, Jankó 272.); nehezebb az eset, ha a talány alapját képező asszimilációs szó ragos szó is, pl. Ettél-i mán patkánhúst? (Ettem biz én! hát csak úgy, hogy padkára ültem s ott ettem a húst, Nyr. 35:288.)

Szendrey Zsigmond.

JELLEMVONÁSOK A PALÓC NÉPÉLETBŐL.*

1912-ben a Kisfaludy-Társaságtól azt a megtisztelő megbízást nyertem, hogy népköltési gyűjteményének egy kötete gyanánt a palóc népmeséket szedjem össze s rendezzem sajtó alá. A megbízást örömmel vállaltam, de a közben kiütött háború miatt a Palócföldnek csak mintegy a felét tanulmányozhattam át. És nagyon valószínű, hogy a gyűjtés egyelőre félbenmarad, mert hosszú évek kellene még ahhoz, hogy valaki népmesegyűjtési útra indulhasson. A néplélek nem nyugodott még le kellőképen, azok a tiszta, primitív források be vannak dugulva, amelyekből a népmesék olyan szépen buzogtak egy évtized előtt.

Az egyetlen nyáron át szerzett észleleteimet, tapasztalataimat ismertetem ez alkalommal.

*

A palóc faj sötétszöke, alacsony, izmos, egészséges. A fehérszínű egy árnyalattal szökebb, mint az emberek, bár vannak falvak, mint p. o. Hasznos, amelyekben villogó fekete szeműek a nők s a hajuk is bogárfekete. Ezek a foltok talán a török megszálltság idejében való vérkeveredés maradványai. Tél idején az arcok kifehérednek, de aratás alatt szinte kékesfeketére sül le némelyik ábrázat. Általában csak csinosnak mondható a

* Felolv. a Magyar Néprajzi Társaság 1923. febr. 28-i ülésén.

palóc faj, de közben-közben néhány falu asszonynepe szinte meglepően szép. Hasznos, Somoskő, Tarnóc mintha a magyarok Istenének virágoskertje volna. Hasznoson feltűnő a formás kis láb s gömbölyű, teli termet, holott a palóc nép inkább karesú, szikár. Néhol a természeti viszonyok befolyásolják a test fejlődését. Somoskőn a feltűnően sok golyvás és a hülye valószínűleg az ivóvíz áldozata.

A ruházat egyre jobban veszti jellegzetességét. Azokban a falvakban, amelyek vasút közelében vannak, már átalakult a régi festői viselet, olyan mesteremberes, vagy még inkább ízléstelen úriasszonyi ruházattá. A ragyolei menyecskek már aranyórával járnak a templomba s a csuklójukon aranypercek csillognak. A modern ruhához azonban ünnepnap felveszik még a főkötőt. Sajógömörön szintén úriasszonyi már a divat, de a fiatal asszonyok vasárnaponként a különös, struccollas főkötőkben járnak, amelyek öszülőköről maradtak még rájuk. Egyébként azonban a civilizált falvakban a sublőtűk tele voltak színes, kifakult selyemruhákkal, rojtos nagykendőkkel. Utazgatásom alatt kincseket érő régi ruhákat tucat számra vásároltam össze a Néprajzi Múzeum számára, ma már valószínűleg semmi áron sem lehetne megmenteni ezeket a gyönyörű ruhadarabokat. Az olyan kisebb falvakban azonban, amelyeket nem forgatott még ki eredetiségéből a kultúra, a szép, régi viselet jórészt megmaradt. Somoskőn a legszebb színes slingelt ingvallakat, legényingeket — amelyet jegyajándékba varrt a menyasszony — és lepedőket láttam, amit csak el lehet képzelni.

A palóc népviselet nagyon változatos, szinte falunként más és más volt. Szécsény vidékén Pilinyben földig érő szoknyát hordtak már a leányok, amikor néhány mérfölddel odébb, Lócon, Rimócon a szoknya alig takarja a leányoknak el a térdét. A régi hajviselet, a pántlikába fonott farkocs csak nagyon kevés helyen található meg már. A nők haja általában rövid és ritka, s mi most különösen feltűnik, hogy koszorúba, vagy kontyba fonják, míg a régi leeresztett hajviseletnél a széles selyemszalagokból csinált fonat a derékon alul lógott le hátul. Természetesen a szép, fülre lehúzott, ágakba, rozmaringba font hajat is alig látjuk már valahol. A leányok most igyekeznek hajukat minél jobban lesimítani, lekenni, mintha szégyellenék, hogy egyáltalában van hajuk. A menyecske pedig az erősebb hajnöves el is keserítette, mert nem tudta a főkötőt jól felerősíteni s az ilyen szerencsétlen asszonyok a tarkójuknál évenként levágták tőből a három hajfonat legvastagabbikát, a középsőt s rendszeren egy-két rőf pántlikáért eladták a zsidónak. A férfiak között ma bizonyára már egyetlen egynek sincs görbe fésűre tekert, hosszúra hagyott haja, amilyen az ősi viselet volt. Mint gyermek a pilinyi bírót még ilyen fésűs öreg embernek láttam.

A nők az uras ruházatra is szeretik felvarrni a színes „pánttyikát“, meg a csillogó „garalisszemeket“. Fülbevalót is kap minden dunnás leányka s Parád szinte kivétel ez alól a szokás alól. Hamva, ottjártamkor, éppen a viseletváltozás idejét élte. Az asszonyok a régi paraszti ruhákat hordták el még, de a leányok már új, úriasszonyi szabású ruhákban jártak. Régebben a vörös eszima volt az általános divat, amelyet rézszögecskékkel vert ki a suszter és a sarka belső felére esörgőt is akasztott némelyik ügyesebb meszter. De a vörös, eszima nagyon kényes jószág volt, amelyik sehogy sem tűrte a vizet. A fekete eszima keményszárú volt s ennek vastag, eső-alakja némileg a termet hátrányára volt. Egy időben a eszima orrára sárgaré

lemez verettek a leányok, olyant, mint a gyermekcipőkre rakott a cipész, hogy ne kopjon az orruk. Ma már a csizmaviselet a nőknél általában idejét múlt divat s a „lagosorrú“ cipőt kedvelik a legjobban. Somosújfalun régi kazsmir kendőkkel egész ládák vannak megtöltve, egy bizonyos fajta vörössel kivarrott kendőkből meg ízléses szoknyákat varrtak maguknak az asszonyok. A régi pruszlikot, meg a derekat a blúzok váltották fel. A rövid, le nem kötött, nem testhez álló blúzt leginkább „szabadkának“ vagy „vizitkének“ hívják, de Verebélyen „nyárikának“, Taron „nemteltkinek“, Mátra-szöllősen „szabadalányulókának“ nevezik. A régi parasztviselet elmaradhatlan kelléke volt mindenütt a sok alsószoknya, néha tizenkettő is, amelyek között a legkiadósabbak voltak a „rongyszoknyák“, amelyeket vékony szalagokra tépett színes rongyokból szóttek otthon újra össze s mivel igen tartósak voltak, anyáról leányra szálltak. Ezeket csak nagy ritkán mosták ki s így tekintélyes súllyal húzták le a büszkén lépegető leányokat, menyecskéket, akik vetélkedtek abban, hogy minél jobban „riszálják“ a farukat, azaz, hogy testüket a csipőben ringassák. Egy-egy templomba menő fehérnépen egész kendőgyűjtemény volt, még a fejre is két kendőt tettek néhol a menyecskék. Télen azonban ködmönt, vagy melegebb kabátot csak az öreg asszonyok vettek fel, a fiatalság csikorgó hidegben is ugyanabban a ruhában járt, mint a kánikulában.

A palóc nép vallásos. Túlnyomórészt katolikusok, de p. o. Sajógömör lutheránus, Hamva meg kálvinista. A katolikusoknál bőjtre és bizonyos ünnepekre elő volt írva a női ruha színe s az oltáron lévő Mária-szobrokat, amelyeknek legtöbbször csak a fejét faragta ki a régi, helybeli mester, a teste pedig elnagyolt, formátlan fa maradt, szintén ezen szabály szerint öltöztették a „társulatos asszonyok“. Ezeknek a Máriáknak igen érdekes és értékes ruhatáruk volt, amelyeket azonban a gondozó öregasszonyok semmi pénzért sem adnak el. Ma rendszeren a lourdi Szűz Máriák foglalják el már a régiek helyét s az öltöztetett Máriák vagy a „koldusok oltárára“, az ajtó mellé kerültek, vagy a faluhatárookra állított kis kápolnák ablakján át vigasztalják a hozzájuk fordulókat. Nagy búcsúk alkalmával aztán a leányok rudakon talpat tesznek alájuk s fehér ruhában nagy utakat megjárnak velük. A búcsúknak ezek a szobros csoportok festői érdekességet adnak. A fő búcsújáró palóc hely a Szentkút, a Mátrában, ahol régebben húsz-harmincezer ember is összegyűlt egyszerre. De elmennek több-napi járóföldre is a „szent asszonyok“, nagy dologidőben csak annyi időt töltve ott, hogy misét hallgassanak. aztán fordulnak megint szépen vissza. Máskor ott is alszanak s sok falunak külön kis faháza van éjszakára. A papoknak nagy befolyásuk van a népre, de náluknál sokkal közvetlenebbül érintkeznek velük a ferencrendi barátok, akiket nagyon szeretnek a palócok. Am megesezt mégis egy fiatal festőművésszel, hogy Felfalun egy barna kiszolgált hő katonaköpenyegben legyeskedvén valami lakodalmon a menyecskék között, kiborította a tűzhelyen a lábas zsírt, amire megfeledkezve minden illő tiszteletről, a háznép el akarta egy kicsit verni a „barátot“, mert ennek nézték a csupaszképű művészt s csak nagy nehezen tudott szapora futással menekülni az üldözés elől. Az előkelőbb leányok mindenike szert tesz egy lobogóra s a „prosecciókon“ mindig ezt a lobogót viszi, amíg csak férjhez menvén, át nem adja azt egy másik leánynak. A kálvinista Hamva nemcsak a vallására büszke, hanem kiváltképen Tompára. Folyton reá emlékeznek. „Olyan jó, mint Tompa volt, olyan erős.

ünneplőben mennének valahová. A földön aztán alsószoknyára, ingvállra vetkeznek. A mezei munkán kívül különösen értenek a szövéshez, fonáshoz. Télen alig van ház, amelyikben ne volna bent a szövőszék, a szátva, vagy eszváta, amelyet tavaszra kelve szétszednek és kiakasztanak a pajtaoldalra. Fehér vásznon kívül igen sok helyen csinálnak kék és vörös csíkokkal, kockákkal, virággal díszes kendőket, abroszokat is. Mivel a legtöbb falu lakosságának elegendő földje van, az asszony nép magának, vagy az „úruba“, az uraságnak dolgozik a kukorica- és a krumpliföldért s csak kevés olyan palóc falu van, mint Mátraverebély, ahol 1200 léleknek csak 12 házhelye van. Az ilyen földnélküli faluból aztán nemesak aratni járnak el a lakosok, hanem messzeföldre sommásnak is. Az asszony sokkal jobban húz a szülőföldjéhez, mint a férfi. Ezek között nagyon divatba jött az Amerikába való kivándorlás, de asszony csak nagyritkán szánja rá magát, hogy az ura után menjen. A faluk zajosak a sok gyerek játékatól és menél szegényebb a község, annál nagyobb a gyerekáldás. Egyke ugyan még nem dívik a palócok között, de a jómód itt is mindinkább kezdi terjeszteni ezt az átkot, ami idáig nem igen fért meg a palóc fehérszínű, szép erkölcsi felfogásával. A leány irtózik az anyaságtól s a legnagyobb ritkaság, hogy valakivel megessék ez a szégyen. A palóc leány természetből annyira szemérmes, hogy a domború mellett is szégyenli s minden igyekezettel rajta van, hogy szűk lajblival laposra préselje magát. Tánc közben a táncossal való beszélgetés már a jó hírnevének ejt foltot. Míg viszont abban semmi akár Tompa“. Itt különben a paraszt is kriptát épített magának. A vallásossággal természetesen együtt jár a babonáság is. Erre a térre kalandozni nincsen ma sem terem, sem időm. A temérdek babona közül csak azt említem meg, amelyet gyűjtőútamon jegyeztem fel, mint előttem eddig ismeretlent, hogy a református anya, a szülése után való első templomozásáról a szájában kisdédének bort és kenyeret visz haza. Általában pedig a gondos anya nem mulasztja el, hogy egy palackban ne tartogasson a kicsi keresztelővizéből, mert ha ebből önt néha a mosdató vizébe, az italába pár cseppet, akkor szebben nő a gyermek. Minden falunak megvan a maga élőnéklő asszonya, meg a búcsúvezető embere. Ezek közül aztán néha egy-egy kiválik s a Karancsalján, a múlt század második felében egy ilyen búcsús ember, Sági Ferenc, olyan tekintélyre vergődött, hogy szent Ferkónak hívták s a buzgó hívőknek, ha meg is tudtak fizetni érte, a különböző falukról elnevezett püspökségeket osztogatta, magának a szentkúti érsekséget tartva meg.

Vallásossága mellett becsületes és erkölcsös is a palóc. Parádon a házlakatot nem ismerik s ha a háznép dologba megy, a házat csak éppen kilincsre csukja le, mert arra soha sincs példa, hogy nyitva hagyott házból elveszne valami. Van azonban természetesen kivétel is. Keszi csupa híres tolvajból állott s három vármegye lopott holmiját csak ott keresték a pandúrok. Hamván meg a fehérszínűnek van egy kissé rossz híre ebben a tekintetben. Általában tolvaj igen ritka a palócok között. Egyetlen egy van, amire nagyon kell vigyázni, a takarmány. Rabló sem igen akad közöttük, legfeljebb ha kapcabetyár, olyan dologkerülő, félkegyelmű alak, aki inkább koldusszámba mehet. Aki azonban mégis igazi betyárságig kiemelkedik közülük, azt nagy becsben tartja s büszke rá. Leghíresebb szegénylegény volt a palócságon az újabb időben Sisa Pista, aki sok esztendőt ült Illaván s mikor vénségére kiszabadult, mint igen meghízható, húséges, szelíd embert

valami belső szolgaként alkalmazta Zubovich Fedor, a különö huszárkapitány s nála is halt meg a többszörös gyilkos. Kedvelt betyárok voltak még Hagymás, Gyöngytyúk Jóska, Kutyaláb. Botra, bieskára is ritkán megy a palóc. Az igazságát a fiskális útján szereti csak keresni, de azt aztán nagyon gyakran megteszi. Szorgalmas, ügyes és találékony a férfi. Ezen talajdonságait különösen a faragásban tudja érvényesíteni. Egyszerű bieskával, a hosszú téli esteken székeket, lócákat csinál, kevés képzelő tehetséggel, de eredeti, népies motívumokkal. A palóc rövidesen megszokja a legkülönbféle munkát, bárha mindig gazdálkodással, cselédkedéssel, nap számmal kereste a kenyerét. Szívesen beáll mindenhová dolgozni, ahol jól kereshet, még a föld alá, a bányákba is, a gyárakba is és mindenütt megbízható, jó munkások. Ragyoleon már testileg is átalakította őket a kőbánya, amelybe már gyermekkorában beállott s az újabb generáció feltűnően O-lábú. Mint spiccelő kezdi a munkát, aztán riccelő lesz belőle. Békében már az egészséges foglalkozás napi 6—8 korona fizetést hozott. Általában italosnak se lehet nevezni a palócságot. Addig, amíg ki nem pusztult a szőlleje, inkább elfogyasztotta a borát, mintsem eladja, de a bundapálinkát csak immel-ámmal issza. A földi bodzából, a nagyon intenzív illatú „borzagpálinkát“ főzte addig, amíg a kisüstöt használhatta. Az asszony nép szintén szorgalmas, igyekvő. A gazdag menyecske is csak kijár a határba a többivel, ha nem akarja, hogy kigúnyolják. Általában szeretnek tisztán, rendesen járni s a dologba is, mikor indulnak, olyanok, mintha különöset nem talál senki, hogy a felcseperedni alig kezdő leány már hetenkint négy éjjel teljesen egyedül van, teljes sötétségben a szeretőjével. Ez nem szégyen, csak az, ha baj talál lenni belőle. Ha nagyritkán mégis megesis az ilyesmi, akkor a leány önmaga beköti magának a fejét s azon van, hogy asszonyszámba vegyék. Az olyan legénynek különben, amelyik túlkövetelő, rövidesen híre szalad s az ilyen előtt nem nyílik meg lányosház ajtaja. A fonókban, kukoricafosztásnál a meséket a mesélő arra való tekintet nélkül mondja, hogy leányok a hallgatói s ezek nagyokat nevetnek a trágár csattanókon, amikkel telve vannak a palóc mesék. A menyecskék már maguk is elég szabadszájúak, de amellet erkölcsösek. Aki szeretőt tart, arra rövidesen készen van a nóta s az ilyen aztán alig tud megmaradni a faluban. Ennek az erkölcsösségnek lehet köszönni, hogy a palócok között alig fordul elő fertőzöttség. Messze híre volt egy parádi asszonynak, aki könnyelműségével sok betegséget terjesztett, még a cigányok között is, pedig már nem is volt fiatal. Az Isten ujját látták aztán a botránkozók abban, hogy az asszony egyik menyecske-leánya nyomorékká vált, a másik gyönyörű eladó pedig hirtelen meghalt. Ekkor aztán megtért, magába szállott az a rossz asszony is. A leányok igyekeznek általában 15—16 éves korukban férjhez menni, mert a 18. évében levő már a legtöbb helyen vénleány s csak kevés olyan hely van, mint Verebély, ahol 25 éves leánynak sem szégyen lenni. A legények szintén besorozásuk előtt házasodnak meg s néha nevetésesen gyerek házaspárok kerülnek össze.

A faluk eléggé tiszták s a Sajó völgyén különös, domború dísszel ékesítettek a házak. A motívumok eléggé változatosak. Hol tisztán népiesek, hol a barokk-, hol az empire-elemeket látjuk bennük, de mindenkor érdekesek, izlésesek. Arra hivatott építőművésznek kellene tanulmányozni ezt a különös építészeti díszítést, ha egyébként nem, a maga okulásáért s meg kellene állapítani, hogy mint keletkezhetett a palócságnál ez a művé-

szeti ág s mely faluk határai közé szorul. Minden nagyobb ünnep előtt meszelnek s kitapasztják a ház földjét, mert a padlós szoba nem igen tud divatba jönni. Nagy tűz után ha újra épül is a falu, csak a régi módra szeretik felhúzni újra a házat. Szalmatetőt azért nem raknak csak fel, mert nem engedi a szolgabíró. Természetesen van nem ilyen konzervatív falu is, például Bodony, amelyik csillogóan új már, meg még inkább Ragyole, ahol emeletes családi házakat építenek maguknak az emberek. A régi faházak közül messzeföldön van csak egy-egy elvétve már. De a „Bódog-asszonyt“, „Bálványfát“ felállítják a szoba közepén ma is s megcsinálják a nagykemecét, a „szápot“, „szaphát“, „szaphaluját“ is. A „hadak“ szerint való elhelyezkedéshez tartják magukat ma is s a jobbágy-utód különbnek tartja magát a zsellér-ivadéknál. A bíróságot igyekeznek mindenik család görcsösen megtartani a maga kezében. A „ragadvány“ gúnynév idők múltával valóságos családnévvé válik és a palóc nem fukarkodik a gúnynévadásban. Egy istenfelő embert, aki különös előszeretettel vett részt a temetéseken, de a „gyiák bócsóztatóbó“ az utolsó szót volt képes mégis csak megtanulni, „Amennek“ nevezték el s Amenek ma az unokái is. Bizonyos évjáratok vannak, amikor csaknem minden újszülött ugyanazt a nevet kapja s különösen szeretik az uraság gyerekei nevére kereszteltetni a falusiak is. Szeretik az úgynevezett „úri neveket“. De keresztelnek annak a szentnek a tiszteletére is, amelyiknek napján született a kiseded. A Medves alján kedvelt női név a „Luli“. A fiúk nem igen kapnak ilyen excentrikus neveket. Érdekes, hogy a gyakori Albert nevet miként variálják. A kis gyereket Bercinek hívják, mikor serdülőben van a fiú, „Bero“ lesz, a férfinak „Bertók“ a neve, az életét pedig mint „Obert bátya“ végezi be.

A palóc konyha nem sok specialitást mutat fel. Lakodalmakon elmaradhatlan a „ferentő“, egy kerek alakra összefont nehéz tészta, amelyet mézesmákkal hintenek be. A „ragyás ganca“ nem egyéb, mint liszttel süritett és megcukrozva kiszaggatott kukoricakása; a „gölödény“ pedig kukoricalisztből csinált, tepertővel megszórt gombóc. Ha tojást, tejet és lisztet összekeverve sütnek meg, „sejtrántotta“ lesz belőle. Az ismert „magalevet“ sok helyen „pampamus leves“nek hívják, a tésztakockát pedig „apróhaluská“nak, vagy „sifli“-nek. A tyúkot csak levesnek csinálják meg, a csirkét, ha csak lehet, eladják. A palóc maga nem nagyon szereti megenni. Az olyan asszony, aki másképp is meg tudja készíteni a baromfit, mint levesnek, nagyon kapós a lakodalmakon, mint szakácsné. Az ilyen tudja is jól a maga értékét. Mikor gyűjtő utamon jártam, Somcskőn összekerültem a jeles festőművésszel, Pörgével, aki a szép tájrészleteket festegette ott. A találkozás öröme nagy ebédre hívtam meg, amelyet a vár pázsitos udvarára rendeltem, egy olyan asszonymánál, akinek nagy híre volt, mint szakácsnénak, a faluban. Vállalkozott is a paprikás csirke csinálására, jól meg is csinálta, ízlett is az ebéd, csak a fizetéskor ment el egy kicsit a kedvem, mert vagy 30 koronát számított fel remekeléseért az asszony, ami abban az időben óriási összeg volt egy tál paprikás csirkéért. A palócok különben is furfangos módon értenek ahhoz, hogy kedvező alkalmakkor némileg illetéktelen haszonra is szert tehessenek. Rekkenő nyári időben felütöttem a szállásomat valamelyik faluban s egy szép parasztház „tisza szobájá“-ban vetettek ágyat. Székről kellett felmásznom a derekaljak, csipkés vánkusok közé. De a legrosszabb az volt, hogy takarónak egy rettenetes nagy, pelyhes dunnát kaptam, ami alatt egész éjjel el-el öntött a

verejték. Vagy három éjszakát kínlódtam így át, jóformán álmatlanul. Mikor aztán kimeregettem a falu mesekútját, fizetésre került a dolog. A napi kosztot, lakást előre kialkudtam, de aztán búcsúzáskor meg kellett ajándékoznom két-két koronával a gyerekeket, amiért „nagyon szerettek engem”, s egy egészen különös elszámolásom volt a fiatal mennyel, amire igazán nem számítottam. Julka, akinek az ura éppen katona volt, mosolyogva szintén követeléssel lépett elő, amikor már búcsúzni kezdtem. Az övé volt az ágy, hát napi öt korona használati díjat kellett nekem fizetni érte. Amikor aztán egy kicsit méltatlankodtam, hogy hát hiszen az alvás benne szokott lenni a lakásban, ellátásban, azzal vígasztalt kedvesen, ártatlanul mosolyogva, hogy olyan nagy, meleg dunnát nem kaphattam volna sehol a faluban, mint aminő az övé.

A beszédbe néha érdekes, ősi jellegű szavakat, szólásformákat hallani a palóc ajakáról. Néhol azt mondják, hogy „ott levétem”, az ott voltam helyett s az ikés és iktelen igéket általában untalan felcserélik. „Tudi“-t is mondanak a tudja helyett. Ingerelni helyett halljuk az „élelni” kifejezést: kutyagolni helyett „butyagolni“-t is mondanak: a verekedésnél „összenyalábozkodnak”; eső előtt a nap előbb „borúba megy”; a fogfájás „beugrik a szájon”; a fünek, gabonának az a része, amelyet a kasza már nem vágott le s élesen, szúrósan kiáll a földből, a „kaszinka”. A nem életre való embert „nem teszi ember”-nek nevezik, s aki valakitől nem ijed meg, azt mondja annak, hogy „láttam éen má nagyobb rakást is kiedné”. Nem tartják illendőnek, ha valaki előtt üresen áll a pohár és „oszt megest hát nem iszik”. Ezt aztán „cepensegveő restellenyi lehet benne”. Két fiatal, ha szerelmesen enyelegnek, „virágzásnak indónak”. A székelyeknél használatos „mazur” szót, a hitvány, rongyos helyett, a palócok is használják. Érdekes, hogy a palóc beszédközben, de még inkább meséléskor a „hogy” szót legtöbbször kikerüli.

A palócságnak nagy érdeme, hogy folyton tért hódított a tótok hátrányára s hogy egész vidékeket felszívott s tett magyarrá.

Egy egészen különös helyi szokásról akarok rövidesen megemlékezni, amelyről nem tudtam kifürkészni, hogy mikor keletkezett. Lehetséges, hogy a török megszállással kapcsolatos talán még Szécsényben az a szokás, hogy a város Tugár nevű előrése a farsang harmadik napján követet választott. A fiatalság álarcosan már napokkal előbb nagyban korteskedett s az egész város nagy izgalomban várta a választás napját. Az utcasarkokon plakátok is nagy számmal voltak, nem éppen túlfinom kitételű szöveggel. Juhász János vagy harminc évig meg tudta tartani a követséget s csak 1900 körül halt meg. Pedig ellenjelöltje is minden évben volt, hogy nagyobb legyen a zavar és a multság. A jelöltek délután valami rossz szürke lovon jelentek meg programbeszédet tartani s a kíséretük is számarháton, ökrösszekereken ment utánuk. A Szent Háromság-téren hallgatta az egész város a programját a jelöltnak. Ebben mindenféle tréfás ígéret volt, közöttük legfontosabb az adó és a dohány árának a leszállítása. De a farsangi követnek egy privilégiuma is volt. A város vezetőférfiainak szabad volt neki kigúnyolni s ténykedéseiket kritizálni. Mennél gúnyosabb volt a beszéd, mennél mosdatlanabbak voltak a kifejezések, annál nagyobb volt a hatás. Juhász János után, aki egy jóhumorú paraszt volt, mesterembereket léptettek fel jelöltnak, még pedig legtöbbször akaratuk ellenére, akik aztán szívesen itatták a népet, csakhogy csúfságra

meg ne válasszák valahogy őket. A legdrasztikusab kitételekkel ékeskedő megbízólevél nem mindenkinek csinált örömet s mikor a városnak egy ilyen tekintélyes, de gögös s a nép előtt nem nagyon kedvelt urát választották meg követnek, ez annyira megharagudott a tréfáért, hogy kivitte, hogy a főbíró betiltotta a követválasztást, s vagy húsz év óta aztán felesébe is ment ez a régi szokás.

A palóc nótás s nagyon sok dal közöttük születik s közöttük is hal meg. Egyes meghatóbb, szomorú történet talán órák mulva már dalként terjed egyik faluból a másikba. Egy karesú legény szerencsétlen átgázolását a megáradt patakon így siratták meg:

„Szép legény volt Duhaj Pista,
Nyolc lyukra volt nadrágszíja.
Keresztül ment a Keresen,
Bele is fúlt keservesen.“

Mikor egy leány megmérgezte az édesatyját, az esetet tüstént dalba öntötték:

„Szomorúan szól a harang Csalaiba,
Most viszik a Csábi Antalt meghalva.
Kedves lányája vette el az életét,
Mégmérgezte édes apja ételét.“

„Adjátok őt a csendőrök kezébe,
Hagy vigyék el a törvényszék elébe.
Sötét tömlőc vaskapuja bezárva,
Csábi Julis nem szabadul ki soha.“

Meseanyaguk eléggé érdekesnek, eredetinek és gazdagnak látszik. A rendes mesetípusokon kívül sok Krisztusmondával találkozunk, bőven van csali mese is, mely ennek egy alacsonyabb változata, az értelmetlenségig is összekevert lehetetlenségek halmozása. Mondát csak egyet találtam, mely a siroki várról szól. Hajdanta Sirokot Fehér-Darnó-váraljának hívták s a földesura Országgh volt. A fia beleszeretett egy jobbágy leányba s mikor az „eskolába“ ment, mindig egy-egy levelet küldött szerelmesének. Am a leány apja, tudva azt, hogy a fiatalokból úgy sem lehet egy pár, minden levelet elfogott s a leány csak hiába várt üzenetet a fiatal várúrtól. Végre egy levél mégis csak eljutott valahogy a rendeltetési helyére s ebből megtudta a leány, hogy az úrfi mennyire hű hozzá. Talán századszor olvasta már boldogan a levelet a leány, amikor betoppant az apja. Későn volt, nem tudta elrejtetni a levélkét s a kemény ember kitepte kezéből, bedobta a tűzbe s kezet emelt a leányára. Ekkortól kezdve kín volt az élete a leánynak, akit apja arra akart kényszeríteni, hogy mondjon le boldogtalan szerelméről. A várúr viszont a fiát küldte el hazulról feledni. A két fiatal szerelme egyformán epesztette az egymás után való vágyakozás. A leány lassú hervadással belehalt bánatába s egy virágnylásos reggelen fehér ruhában, zöld koporsóban kiterítve feküdt a fiatal, szép halott az udvaron. Amint sírva énekelt körülötte a népség, a fölvert porból egy fiatal lovas vágatott elő. Országgh úrfi volt, aki nem bírta már tovább a kedvesétől való távollétet. Szegény éppen a temetésre érkezett haza. A várúr ablakán kikönyökölve látta a kitett koporsót, az összegyűlt népet s látta váratlanul megérkezni a fiát is. De jaj, nem tellett öröme a fia hazatérésében, mert ez kétségbeesésében ott, a koporsó mellett szívébe dőfte a kardját. Az öreg Országgh kihajolt az erkély ablakából s panaszosan kiáltotta: „Sírok, sírok, halálomig sírok! És szerencsétlenségem emlékére Sirok legyen a váram neve is!“

A palóc jóízű, jóhumorú mesélő. De csak a férfiak. Még öreg asszony sem tud mesélni, amit meg némelyik bátrabb leány akart tollam alá mondani, annak a mesének se füle, se farka nem volt. Egy üveg jó szilvórium kellett mindenkor az asztalra s e mellett aztán felváltva mesélgetett két-három öregebb ember, azok, akiket, mint híres mesélőket a szállásomra hívtam. Némelyik falu szinte kifogyhatatlan volt a mesékben, másutt meg minden eredmény nélkül próbálkoztam gyűjteni.

Báró Nyáry Albert.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A Kolosy-Barkóczy névmágiához (L. *Népélet* 1923/24. évf., 1/2. sz., 39. l.) annyi s akkora terjedelmű hozzászólást kaptunk, hogy ezekből, a mai szűkös viszonyok mellett, csupán a legfontosabb adatokra kell szorítkoznunk. *Historikus* hőzli velünk, hogy Arany János *Toldi Szerelmé*-ben e két névmágiájának fölhasználásánál elég költői szabadsággal élt. A neveket mindjárt Kolosra és Barkóczra kurtította, mely utóbbi alak igen furcsán is hat, mert veszedelmesen hasonlít ahhoz, amikor laikusok például az egyedül helyes Garai, Zápolyai stb. történelmi neveket holmi „Gara” vagy „Zápolya” torzalakra szokták ferdíteni. A megcsontított neveket aztán Arany a Zách-tragédiával hozta összeköttetésbe, holott erre semmiféle történeti adat nincsen, sőt ilyesmit még az eseménnyel egykorú Kolos fia Kolos mesterre: a komárommegyei Némai Kolos-család (Magyarország tört. földrajza III. 526. 509.) ősére sem lehetne ráfogni. De nem lehetetlen, hogy Arany mégis ő reá gondolt, hiszen módjában állhatott megismerkedni azon adatokkal, melyeket a Magy. Tört. Tár IX. 1861. évf.-ban (99—176) Horváth Mihály az ő oklevélregesztáiban a Némai Kolos-családról tett közzé a dr. Stúr-gyűjteményből, mely azután az 1332. évi címerlevéllel együtt a M. Nemz. Múzeumba került. Másrészt az igazi Kolosy-Barkóczy névmágia, csupán a XVI. század közepe után keletkezhetett, mert hiszen mindkét család csak ez időben került a Felvidékre, amaz Erdélyből, ez meg Vashól s jöhettek össze egymással különösen Zemplén vármegyében, ahol azóta a Kolosy-

család, birtokainál fogva előkelő szerepet játszott. A szóbanforgó névmágia keletkezését talán levéltári kutatások alapján lehetne megállapítani, minthogy úgy a Kolosy-mint a gróf Barkóczy-család levéltára a M. Nemz. Múzeumba van letéve. Végül még e névmágiának arra a változatára hívja föl a figyelmet, mely Borsod megyében dívik, ahol t. i. a Barkóczy nevet háromszor, nem a Kolosy, hanem a Cseley családnév helyébe avagy utána szokták ismételni és alkalmasint Tompa is így ismerhette. Amde e változat okát, úgy látszik mégsem a Cseley-családnál, hanem talán inkább abban kell keresnünk, hogy éppen az említett Kolosy-család 1823-ban (Lib. Regius LXIV. 815.) a „cseleji” előnevet kapta adományba, s ennek folytán a névmágia lassankint a borsodi Cseley-családra is átment.

Ehhez még csak egy mondatot csatoljunk a Kolosy-család egyik érdemes tagjának, *Kolosy* István úrnak szíves felvilágosító soraiból: „Aranynak és Madách Imrének a Kosszoróban közölt cikkére vonatkozóan 1900 körül kérdést intéztem Madách Imre fiához, ki válaszában hangsúlyozza, hogy a két költő a Kolos és Barkóczy neveket nem a történelmi igazság, hanem a néphagyomány alapján választották.”

Szerk.

A „nyék”. Herman Ottónak összefoglalózásaink körében tett nagybecsű néprajzi kutatásai ezen az eddigelé igen elhanyagolt téren sok bonyolult kérdést megvilágítottak, olykor azonban az adatok fogyatékossága, vagy nem feltétlenül meg-

bizható forrásból való — bár jó-hiszemű — vétele őt is téves meg-állapításra vezette.

Egyik ilyen kevéssé sikerült meg-állapítása a nyék szó fogalma. Nincs szándékomban a nyék szó eredetét kutatni, sőt azt sem keresem, hogy a „nyék“ szó a „vadás-kert“ fogalmán kívül bír-e még más valami jelentéssel, tisztán csak azon pásztorépítményekhez való viszonyát óhajtom megvilágítani, amellyel ő egybekapcsolta.¹

Herman Ottó a nyéket a szilaj marha védelmére szolgáló építménynek tekinti. *Szilaj* vagy *rideg* elnevezés alatt a magyar nép az olyan jászágót érti, mely télen is a szabadban él és fedél alá nem kerül. Ezen építmények tanulmányozása közben kérdést intéztem több ismerőséhez, akik közül főleg Kada Elek volt kecskeméti polgármester, továbbá Kupa Árpád túrkevei lakos, megyei útbiztos küldtek be érdemleges választ.

Kada Elek emlékszik olyan köralakú, tetőnélküli építményekről, ke-rek árkolásokról, szélfogó nádfala-zatokról, melyek a jászágót védték az időjárás viszontagságai vagy a vad ellen, hogy azonban ezek valamelyikét nyéknek nevezték volna, arról nem tud.

Kupa Árpád ezen kérdésekre: „A szilaj pásztorok idején a pásztorok miben laktak? Volt-e a jászág számára valami *kerítésféle?*“ azt válaszolta, hogy a földbevájt ős pásztorlakás neve putri volt. Volt putri *nyékkal* — *szár nélkül* —, volt azután putri *szárnyékkal*. A külön-álló *nyék* néhány lépésnyire a putri előtt csaknem egész kör, vagy szabálytalan szögletes köralakban. A nyékben valami célra kiválasztott jászág volt, mert a *nyék* nádból kerített tetőtlen alkotmány, rende-sen az ólat helyettesítette.“

„Kupa Árpád kiegészítő kutatá-saiból még kiderült, hogy a nyék nemcsak pásztor szállás, hanem a falusi *veremház*-nak is befejező járuléka volt; az utóbbiak észak-keleti sarkán órhely, jászágakol ren-deltetéssel. A veremházhoz tartozó nyéknek szára a nyéktől a házig húzódott.“

„Ezzel reám nézve — mondja Herman Ottó — a *nyék* kérdése el volt döntve és tisztán állott az,

hogy a *szárnyék* nem a *szárny*-tól ered, mint ahogy ez közfelfogásnak látszott, hanem olyan nyéktől, melynek szárnya van.“

Ettől kezdve aztán Herman Ottó többé nem beszél *szárnyékok*ról — mint alföldszerte a nép —, hanem, mint a Kupa Árpád szolgáltatata adatokból kikövetkeztetett „nyék“ el-mélet megkívánja: *szárnyékekről*.

Mivel magam is nagykünsági em-ber vagyok s a régi pásztoréletre, pásztorépítkezésekre még gyermek-korom óta emlékszem, kíváncsi lettem a „nyék“ mibenlétére, mert e nevet éppúgy nem hallottam emle-getni, mint ahogy Mészáros Kálmán nem hallott róla Kisújszálláson sem-mit.²

1907 nyarán sorra kérdeztem a karcagi és künmadarasi öreg pász-torokat, hogy mit tudnak a nyék-ről. A szóra senki sem emlékezett. Mikor aztán Herman Ottó nyékjét kezdettem nekik magyarázni, rö-gtön emlékeztek azokra a bizonyos kerek falazatú építményekre, me-lyekhez olykor nádfalak, olykor putrik is járultak, de lényeges tar-tozékai nem voltak. Ezt az építményt azonban ők egyhangúlag *kosár*-nak ismerték.

Kíváncsi voltam, hogy a Túrkeve használatában levő ecsegi pusztán mit tudnak a nyékről, mert gondol-tam, hogy Kupa, mint túrkevei lakos, csak erről a helyről szerez-hette értesülését.

Az öregebb pásztorok itt sem tud-tak semmit a nyékről, csak a kosárra emlékeztek. Utasítottak azonban Finta Miklós számadó gulyáshoz, akiről tudták, hogy Kupa Árpáddal összeköttetésben van s annak gyak-ran szolgáltatott már a multra vo-natkozó adatokat.

Magam is emlékeztem 20 évvel előbből az öreg pásztorra, mert 1896-ban ő is ki volt állítva kontyos kunyhójával az ezredéves kiállítá-son, s ekkor sűrűn találkoztam vele. Tudtam, hogy régi, híres pásztor-dinasztiából való és ha ő nem tudja megoldani a kérdést, akkor senki sem.

Sajnos, az volt a baj, hogy ő is tudta azt, hogy a tudomány sokat vár tőle.

Felkeresvén az öreget, faggatni kezdtem a régi dolgokról. Sok kér-désre megfelelő választ kaptam. Mi-

¹ A nyék. Magyar Nyelv. I. (1905).

² Magyar Nyelv. I. 1905. 143. 1.

kor azonban a nyékre tereltem a dolgot, az öreg másra fordította a szót. Nem akartam ekkor fessegetni a kérdést, csak néhány nap múlva hozakodtam ismét elő vele. Az öreg aztán, mikor látta, hogy nem lehet kitérni a felelet elől, bevallotta, hogy Kupa Árpád feltett kérdésére, hogy „mi az a nyék?” adta ő azt a választ, hogy a nyék „olyan szárnyék, amelyiknek nincsen szára”. „Nincs abból nízze semmi, csak úgy gondoltam én azt!” — mondotta restelkedve az öreg.

Néhány nap múlva Nagy-Sárréten folytattam pásztoréleti tanulmányaimat és a biharnagybajomi juhászokhoz vetődtem. Számos szárnyék állott a legelő községfelőli oldalán. Mikor kérdést tettem a juhászokhoz, hogy miféle alkotmányok voltak azok, azt felelték, hogy azok „szárnyadékok”.

Ez az újabb adat végképen elmosta a „nyék” nevét a Nagykún-ságról, sőt talán az Alföldről is. Világos, hogy a szárnyadék szó a szárnyéknak hosszabb, teljesebb, tehát alkalmasint ősből alakja s a szárnyadékból a nyék szót már népetimológiával sem lehet kikövetkeztetni, s nem helyes a szárnyékokat szárnyékeknek írni, mint ahogy Herman Ottó ettől az időtől kezdve tette, mert a nép szárnyékekről sohasem beszél, mindenütt szárnyékokról vagy szárnyadékokról tudnak.

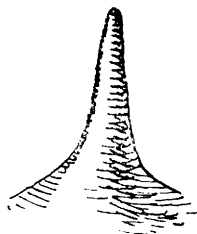
Azóta a nagykún-sági és környékbeli levéltárakban hosszabb ideig dolgoztam, a nyék szóra azonban sehol semmi adatot nem kaptam. Ellenben a Herman Ottó által e néven tárgyalt építményre többször rábukkantam, de mindannyiszor „kosár”-nak van említve. Így Halasy Márton jnh-kosarait felegették a szoboszlaiak 1803-ban.³ „A püspökladányiaknak volt ott ellető juhkosarak.”⁴ 1735: „A vizen a Hortobágyon innét volt a kosár és innét legeltették a juhokat.”⁵

A legelőkön lévő köralakú sáncokat öreg pásztorok most is *kosárhely*-nek ismerik. Kúnhegyesen „Kosártelek” helynév is van. De hogy a Herman Ottó nyékje és a kosár azonos formájú építmény, az is bizonyítja, hogy a tótok és oláhok hasonló formájú és rendeltetésű

építményeit szintén *kosárnak* nevezik.

A fenti adatok összegezése után mindenesetre levonhatunk annyi tanulságot, hogy egyetlen adatból, különösen ha közvetítő útján kapjuk, ne vonjunk le messzemenő következtetéseket. *Győrffy István.*

Hódmezővásárhelyi sárjátékok. A hódmezővásárhelyi gyermekjátékokat egyedül Török Károly, a gyermeklélek kiváló megfigyelője és megértője ismertette a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* II. kötetében, ahol is „Dajkarímek, gyermekdalok és játékok” cím alatt találhatók. Úgy a vásárhelyi, mint általában az alföldi eddig megjelent játékok között kevés van olyan, mely az Alföld

1. ábra.

2. ábra.

tulajdonságaival, karakterével összefüggésben lenne, az Alföld egyes vidékének legszembeötlőbb bélyegét magán viselné, mely magából az életadó földből indulna ki s melyet ezen jellemző tulajdonságánál fogva úgyszólván csak az Alföldön játszhatnak. Hódmezővásárhelyen megvan a játéknak ez a kapcsolata a földdel, e nagy város fekete agyagos földje bőven nyújtja a játékot a gyermekeknek.

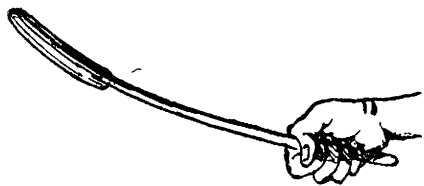
A járni még alig tudó kis gyermek kora tavasszal, mikor a föld szága érzik, napos helyen a frissen száradó fekete föld morzsás porával játszik, markolja, szórja kézzel, méri fapohárral. Minden vásárhelyi ember kis gyermek korában szívja magába annak a földnek soha el nem múló szagát, melyhez annyira ragaszkodik, melybe minden erejét, verejtékét beledolgozza, mely el-tartja s utójára is ad esenes nyugvóhelyet elfáradt, kihűlt testének.

³ Nádudvar község régi tanácsjegyző-könyve.

⁴ U. ott.

⁵ Országos Levéltár. N. B. A. F. 1335. Nr. 55.

Nyáron át az utca lánglisztfinom-ságú porában érzi jól magát, beleül.

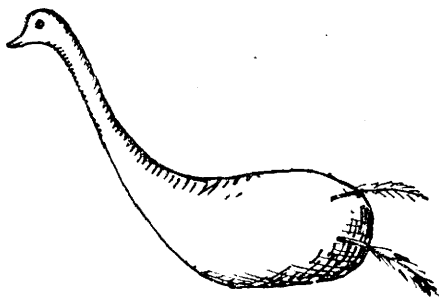
3. ábra.

hajigálja magára, körbe-körbe ug-rálva, egyik sarkát a porban húzva, formál gyűrűt, vagy porsáncsal vá-lasztja el magát pajtásától, abból rekeszt házat, istállót stb.

De kedvét az sem veszi el, ha nyári zápor a port sárrá változtatja. Mert alighogy az eső elcsendesedik, még az égen a szivárvány íve hajlik.

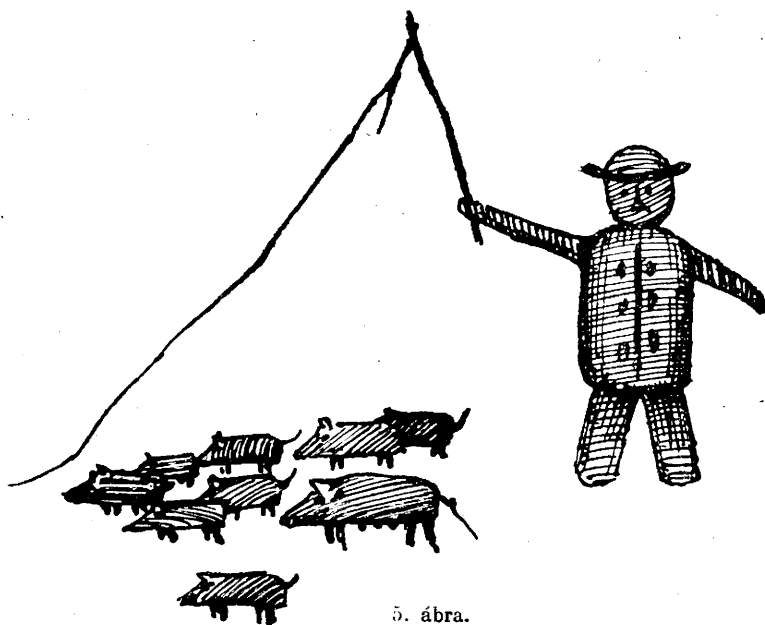
lábfejek közeledésével csökké tapos-nak. Azon örülnek, ki tud taposni nagyobbat, hosszabbat. (1. ábra.)

Ha szikkad a sár, *suhintót* játsza-

4. ábra.

nak. Vékony, suhogós vessző végére kis sáresomót húznak, aztán a pál-

5. ábra.

mikor a gyermekcsereg már kint van az utcán és gatyaszárát koreba dugva mezítelen lábszárral megy az árokba, hogy annak sarából *csököt* taposson. Kisebb-nagyobb sáresomót lábfej között körbetopogva előbb dombbá, majd hegyvéssé, végül a

cával nagy ívben *suhintva*, messze és magasra *suhintják* el róla a sárcsomót, versenyezve egymással, kié megy magasabbra. (3. ábra.)

Legkedvesebb sárból való játé-kuk a *hukkozás*. Eső után, míg fel nem szárad a sár, sokszor egész hé-

tig is az utcák mély árkaikat áthidaló *deszka-dobogón* hukkozna. A jó ökölnyi gombóc nagyságú agyagos sárból sajtalakot vagy kockát csinálnak, közepén hüvelykujjal kilyukasztják és addig nagyítják, szélesítik e lyukat, míg kezdetlegesen laposfenekű fundzsaalak nem lesz belőle. A fenekének nagyon vékonynak kell lenni, amit úgy érnek el, hogy beleköpnek és a nyálás hüvelykujjal simítják vékonyra, különben az ujjhoz ragadna a fenék és kilyukadna. Az így elkészített hukkot tenyérre, helyesebben a tenyér ujjrészére véve előbb beleköpnek, azután nyitott végével a dobogóra vágják, de odavágás előtt minden esetben elmondják:

Hukk, hukk,
Palánta.
Paprika
Csinálta,
Akkorát durranjon,
Mint a város puskája!
Hukk bele, hukk!!

A dobogóra vágott hukk nagyot szól, mint egy kölyökágyú; ha beporozzák azt a helyet, ahová csapják, még füstöl is. Sokszor kis sárgolyót is tesznek bele ágyúgolyónak. (2. ábra).

Ha valamelyik hukkjának a fenéke vékonyítás közben kilyukad, így kér foltnak valót: „fótot, fótot, möghal apátok!” Addig hajtja, míg pajtásai egy csipet sarat nem adnak.

Ha megúnják a hukkozást, különböző ismert háztartási edényalakokat, kantát, bögrét, tálat stb. készítenek, meg kisebb-nagyobb golyókat, galacsinokat. De csinálnak állati — ökör, tehén, disznó, liba, kutya — és emberi alakokat, pl. kanászt, amint őrizi a disznókat. Kedves, naiv alkotások ezek, akárcsak az őskori ásatag gyermekjátékok: első megnyilatkozásai a gyermek formaérzékének. (4. és 5. ábra.)

Kiss Lajos.

Néphagyomány a Székelyföld délmoldvai határáról. Köztudomású, hogy hajdan Moldvában tekintélyes számú magyarság lakott, kiknek

megfogyatkozott utódai még ma sem vesztek ki teljesen. Hogy ezek az etelközi magyarok ivadékai-e, vagy későbbi bevándorlók, sokan vitatták, de ez a nyílt kérdés végérvényesen még ma sincs megoldva.

Tudjuk azt is, hogy a székelyek évszázadok óta szívesen vándorolnak Moldvába, sőt mivel a moldvai csángóság déli ága nyelvében, szokásaiban igen hasonlít a székelyekhez, sokan ezt a hasonlóságot éppen a közjük kivándorló székelyeknek tulajdonítják. Mások meg nem is csángóknak, hanem egyenesen székelyeknek tartják őket.

Abból a közismert székely nyelvi megkülönböztetésből, hogy „*béme-gyek*» Moldvába és »*kimegyek*» Magyarországra”, s abból a szomorú tényből, hogy csakugyan Moldvába vándorol *bé* a székely, mert neki arrafelé van a vonzási központja, talán arra is szabad következtetnünk, hogy írott történelmünk kezdetén Moldvának legalább egy része szorosabban is a Székelyföldre tartozott.

Ezt erősítené az alábbi néphagyomány: Czelder Márton volt oláhországi református magyar lelkész és misszionárius *Missiói Lapok* c. Galacra, Moldvában szerkesztett lapjában (1868, 6—7. sz., 87. l.) a székely és csángó telepítésről írott cikkében egyebek között ezeket írja:

„Van még egy figyelemreméltó emlékezet is, mely a székelyt ide vonzza. Egy ősi hagyomány a *„Széraz-Szeretről*”, s alig van székely, ki ezt már gyermekkorában ne hallotta volna.”

„Erdélyből az ojtózi szoroson átjőve, az Ojtoztól mintegy 34, Galactól 7 mérföldre a tekucs-galaci úton, Ivest s a konátyi erdő közt van egy futóhomokkal telehordott patak, hova bizonyos időszakokban a szél homoktorlaszt épít, mikor nagy messzeségre, Besszarábia felé a homoktorlat mint egy sánedomb látszik. *A székely ember Galac felé jöve, ha ideér, kalapját leveszi, mert ő eddig tartja a székelyek határát.*”

„Midőn ők Attilával bejöttek, itt állapodtak meg, s e helyet foglalták el egész a Kárpátokon túli mostani Székelyföld véghatáráig. Ez t. i. a mai Moldva s Besszarábia volt; az úgynevezett Etelköz, hol Attila leg-

¹ T. i. Moldvába.

örömestebb mulatott, honnan indult a harcokra s hol meg is halt. A székelyek e szerint a Kárpát két oldalán telepedtek meg; de később a mostani Moldvában levők az elleneségtől szorítottva tömegeستől a mai Székelyföldre mentek át, itt maguk közül csak egy kis töredéket határozni hagyván.“

„Midőn Álmos s Árpád a húnokkal Attila földét visszaszerezni indult s Galacnál a Dunán átjött, honnan a kiszálló helyet mai napig *„Vád Ungur“*-nak vagy *„Magyarok révé-“*nek nevezik, jöttek vele kunok is, kik az Oroszország felől jövő jász-kun törzsszel a *„Száráz Szeret“*nél találkoztak, s a határőrző székelyek felszólítására, kik a földet jócskának mondták, egymás nyelvén értve itt maradtak, s nevezték birodalmokat, mely a Fekete-tengerig nyúlt, Cumanianak. Ezen jászok, kunok maradékai a csángó magyarok.“

„Bocsánat e kitérésért, melyet azért tettem, hogy egy nemzettörténelmi hagyomány az irodalomban is megmaradjon, s némi mentsége legyen a székely nép kelet felé vándorló hajlamának, hol ha más nép lakik is nagyrészt, a hagyomány hazát tartott fel számukra mind e mai napig.“

Ennyit mond Czelder.

Nem céлом e népmondát a hún-székely-magyar-kun kapcsolatok történetével egybevetni, csak egy pár adatot szegezsek le a jövő kutatók számára.

Attila lakását Moldvában már Bél Mátyás, Timon Sámuel és Benkő József is kereste, ez utóbbi azonban később nézetét megváltoztatva (Siculia 17. l.), Budvár, Udvarhely és Kadicsfalva mellett véli azt feltalálni.

A *„Száráz-Szeret“*-et, amennyire az irodalomban utána tudtam járni, az oláhság e néven nem ismeri.

Ez a hely pontosabban körülírva Ivesti és Hanu Conache közt van, mintegy 3 kilométerre északkeletre attól a ponttól, ahol a Barlad- és 6 kilométerre északra attól, ahol a Putna-folyó a Szeretbe torkollik. Ha egyáltalán elhalt folyómeder, semmi esetre sem lehet a Szereté, hanem inkább a Barladé vagy a Kóródé. Ez utóbbi patak a Barladba ömlik Ivest fölött. A Szeret és Barlad szögében volt falvak az 1881. évi

árvíz alkalmával elpusztultak s feltelepültek arra a partra, melyen az Ivest—Hanu Conachei országút halad, az országút két oldalára. Így valószínű, hogy a Czelder által 1868-ban még látott Száráz-Szeret medre beépült s ma már nem süvegel itt a székely.

Az út két oldalán összezsúfolt falvak egyikéről, Liestről azt írja a Román Földrajzi Nagyszótár,² hogy területén laza homok található, mely Torcestől a Hanu Conache erdőig tart. Erről Stefănescu G. geológiai munkájában azt állítja, hogy itt valaha víz járt. A Száráz-Szeret tehát ma Liești falu területén van.

Ezt a homoktorlaszt különben az 1:200.000 méretű katonai átnézeti térképünk fel is tünteti. A *„Vád Ungur“* — melyen Dobrudzsából, az egykori bolgár-görög ország keleti széléről Álmost és Árpádot átköltözteti a moldvai székely népmonda — nem egyéb, mint Galac város egyik legnagyobb külvárosa, *Vadul-Ungurului*, szószerint fordítva: *„A magyar révé“*.

Jerney etelközi utazása alkalmával 1844 május 26-án ér Galacba. Még aznap — mint írja — „egy magyar származású ifjúval kocsira ülve a’ nevénél fogva figyelmet gerjesztett Vád-Ungur nevű, Galactól északra egy óra negyedre fekvő faluba rándultam ki. A *Barátos* nagy tó mellett éppen a’ Duna’ partjához vivő lapály irányában levén a’ falu, miután az oláh nyelvből valódi értelmét, mellyben *kelöt* (Vadum) jelent megértettem, helyzetét áttekintve leött meggyőződtem az iránt, hogy e’ név egykor a’ magyaroknak Dunáni átkeléséről, járásáról eredett, és bizonyára nem a’ moldvai, sem a’ besenyő-kún időkben, hanem midőn még magyaroktól lakaték e’ föld, a’ bulgárok ellen ott szállíták által táboraikat.“ Itt aztán idézi Bölcş Leó, Biharban született Konstantin és Cedrenus feljegyzéseit magyarok dunáni átkeléséről. Az oláh földrajzi nagyszótár, mely sokkal jelentékteleőbb helyekről és helynevekről is bőven beszámol, a *Vadul-Ungurului*ról, Galac régi külvárosáról semmit sem jegyez fel.

Györffy István.

² Lahovary: Marele dictionar Geografical Romăniei. 1898. 4°.

Néphagyománygyűjtés.¹

I. NÉPMONDÁK.

Alsószemeréd (Hont várm.) község valamikor ott épült, ahol ma a pusztai laló nevű terület van. Negyvennyolcban a község épüsztt és lakoi új települési helyet kerestek. Mikor már jó ideig mentek és az elfaradt bíró a mai Alsószemeréd helyét megpillantotta, odaszólt a bundájának: Bunda! Szemeréd! vagyis: te bunda, itt lesz Szemeréd, tovább nem megyünk. Azóta az öreg parasztok maig is Bundaszemerédnek nevezik a községet. (Hengerics Ilona VIII. o. tanuló.)

Balatonbogláron egy dombon kastély állott. Egy előkelő török úr haddal megtámadta, bevette és ott vígan élt, amíg az elmenekült várúr sereggel vissza nem jött. A török látván, hogy a várat nem tarthatja, levegőbe röpítette. A nép azt tartja, hogy ott rossz szellemek tanyáznak, az elpusztult törökök lelkei; hogy ne ártassanak, évente körülfüstölik a romokat. (Várnai Magda, III. o. tan.)

Simontornyán egy régi torony látható, régi vár maradványa. Benne kincsek vannak elásva, de hozzájuk férni nem lehet, mert a várúr szelleme őrzi. (Lakatos Ilona, III. o. t.)

Györkönyben (Tolna várm.) a temetőben a mindszenti Kapuvári-család sírboltja van. A család utolsó tizenhárom tagja egy hónapon belül halt meg, mivel megátkozták őket. A sírkő néha vérfoltokat mutat. (Fodor Róza, III. o. tan.)

Érendréd (Szatmár várm.) közelében van egy Égetőhalom nevű magaslat, melyről a nép azt tartja, hogy azon valamikor boszorkányokat égettek el. Alatta kincsek vannak. Egy ember rájuk bukkant, de egy varangyos béka oly ijesztően

nézett rá, hogy megdermedt tőle. Csak amikor éjszaka az idő letelt, engedett a dermedtsége s ekkor hazaszaladt. (Nagy Katalin, VIII. o. tan.)²

Felsőszemeréd és Tompa községek (Hont várm.) közt van egy soha ki nem apadó tó. Helyén valamikor kocsma állott. Egykor egy öreg ember bebocsátást kért, de mivel kiutasították, megátkozta. A kocsma eltűnt és tó keletkezett. A kocsmáros leányát, mivel az öreget megsajnálta, megáldotta. Éjjel a leányt látni lehet, amint a haját fésüli. (Hengerics Ilona, VIII. o. tan.)³

Marosvásárhelyen a Marosban hosszúhajú vizitündér lakik, aki az embereket magához csalja. Egyszer egy paraszt mátkapár a parton sétált. A vizitündér magához csalogatta a vőlegényt azon ürügy alatt, hogy nászajándékot ad neki és behúzta a vízbe. A víz fenekén kastély állott s abban csupa fekete macska tartózkodott. Ezek a vízbe fulladtak lelkei voltak, kik a vizitündérnek szolgálni kényszerültek. Másnap a tündér a menyasszonyt is hívogatta, de ez keservesen panaszkodott, kihúzta a tündérnek három szál aranyhaját és megátkozta. Erre a tündér eltűnt a kastéllyal együtt és a fogoly lelkek kiszabadultak. (Erdeyi Gabriella, II. o. tan.)⁴

² Vend hagyomány szerint az elásott pénz a gonosztól való, ezért áldást nem hoz. Azt is tartja, hogy a varangy az ördögtől származik (Schulenburg: Wendische Volkssagen u. Gebräuche, 94., 205. l.)

³ E monda a bibliára támaszkodik: Isten angyalait küldi a szívek vizsgálatára. (Ethnographia 1916. évf. 292. l.) A Sprece-erdőben Dubje helység kocsmájáról mesélik, hogy a folytonos uorbéolás miatt elsüllyedt és tó fakadt helyében. (Schulenburg i. m. 34. l.) A leány gyakran tündérré lesz, mint az udvarhelymegyei Rák-tó tündére. (Ethn. V. köt. 347. l.) A jelen mondában a leány még nem változott át, de a feltételek megvannak: éjjel feljön a tóból és haját fésüli.

⁴ Morva néphit szerint a víziember a megfulladtak lelkét edénybe zárja. Budweis vidékén mesélik, hogy egy kis víziember elhagyta a tavat, mely alkalommal négy macskaféle állat húzta a szekerét. (Vernecken: Mythen u. Bräuche des Volkes in Österreich 163., 176. l.) A bars megyei Dobó-berekalja községnek Podluzsánka patakjában élő víziember is megkínozza a megfulladtak lelkét. (Ethnogr. 1908. évf. 167. l.)

¹ Az itt közölt adatokat a budapesti VIII. ker. Práter-u. leánygimnáziumi tanítványaim gyűjtötték. A növendékek nagyobb része odaváló, ahonnan a monda, vagy olyanoktól hallották, akik odaváló.

Letkán (Szolnok-Doboka várm.) mesélik, hogy a Szamosban vízi-ember él, aki néha feljön, énekel és ruhát mos. (Hellsinger Róza, V. o. tan.)

A **Bodrog** torkolatánál mély örvény van, mely alatt ember lakik, aki evenként három emberáldozatot kíván. (Hamernyik Maria, V. o. t.)⁵

Körmöcbányán egy kastélyban élt a fekete gróf, akit özözteterol neveztek így. Net elarvult rokonát, Ionát és liverét, magához fogadta. Az utóbbi Matyás király udvarába került. Mikor a fekete gróf felesége meghalt, a gróf inokanoverét, Irent hívta meg a kastélyba, aki Ionát kiutasította. Egyszer, séta közben a gróf meglátta Ionát rongyosan, szegényen es sorsa felől kihalgatta. De nem hitt neki és sajátkezűleg levetette a mélységbe. A leány egy bányába esett, ahol gazdag aranyerek voltak; ez volt a bányarém birodalma. A szellem megjelent neki és megmutatta az utat, amelyen keresztül a szüleitől rá maradt kastélyba juthatott. A fekete grófort elérte a büntetés. Mikor a banya érezt nem termett, rákényszerítette a munkásokat a dologra, majd maga is leszállt a bányába és a bejáratot kővel elhengerítette, hogy a bányászok kénytelenek legyenek dolgozni. Ő is a bányarém birodalmába tévedt, mire ez megjelent, a követ elhengerítette, a grófort megatkozta, mire ez várásával együtt megsemmisült. (Hajdu Erzsébet, III. o. tan.)⁶

Veszprémben azt tartják, hogy a kőszénbányában bányarém lakik. Igen magas termetű, ellenséges indulatú, ezért félnek tőle. (Horváth Magda, V. o. tan.)

⁵ A víziember típusa ugyanaz, mint a morva mondában. A Moldvában élő hálóját javítja, a Morvában lévő a cipőjét. (Vermaeleken i. m. 165., 193. l. stb.) Szereti a folyó gödreit, ahol áldozatára les. (U. o. 163. l., Schulerburg: 114 l.) Hasonló a Tiszavidéki veressipkás, aki az Alföldön a német Nix szerepét viszi. (Ethnogr. VI. 104. l.)

⁶ Nem él-e Giskra emléke a fekete gróf alakjában, aki — későbbben a fekete sereg tagja — sokáig Körmöcön székelt? (Tóth-Szabó Pál: A husziták története Magyarországon, 213—230. l.) A fiúnak Matyás udvarába történt küldése szintén e korra vall.

A **börzsönyi** kőbánya szelleme fejtelten törpe, aki megjelenésével ijeszti az embereket. Elfutnak előle, mert megveri őket. (Lukáts Yvette, III. o. tan.)⁷

II. BABONÁS HIEDELMEK.

a) Boszorkányság.

Bibichalom-pusztán (Szolnok vm.) azt tartják, hogy a boszorkányok magas növésűek és embervért szívnak. Hogy a házba ne jöhessenek, seprűt tesznek keresztbe az ajtóba. (Frej Katalin, VI. o.)

Óbudán mesélik, hogy két asszony perlekedett egymással. Ejszaka az egyik bejött a kulcslyukon és ráült a másik mellére. Az asszony férje észrevette, hogy kis gyermekükön szalmaszál fekszik. Elvette és a végét meggyújtotta. Másnap kitűnt, hogy az egyik perlekedő asszony füle megpörkölődött, tehát ő volt az, aki éjjel bejött szalmaszál alakjában. (Lőrök Márta, V. o.)⁸

Marciházán (Bihar vm.) a boszorkány neve kedd asszonya. Ha a nők kedden egyéb munkát, mint feltétlenül szükségeset, végeznek, akkor eljön a kulcslyukon keresztül és ráül az illető asszonyra. Tarka macska alakjában is jöhet. Aki kedden dolgozik, sebes lesz a feje.⁹ Hogy ne jöhessen be, az ajtót, házat bogánccsal vagy más szúrós növényvel veszik körül. (Pákay Jolán, VIII. o.)¹⁰

⁷ A felvidék bányaréme elűtő a fentiektől. Alacsony, pirossapkás emberke, ki a bányászok iránt jóindulatú, a bekövetkezendő szerencsétlenséget előre jelzi. (Ethnogr. I. köt. 338—341. l.)

⁸ Ez eset analóg a spreerdőbeli vendek elbeszélésével, mely szerint a lidérc ráült egy emberre és nyomta. Mikor odanyúlt, szalmaszál feküdt a mellén. Ezt edénybe tette és befedte. Reggelre emberre változott. (Schulerberg i. m. 152. l.) A vendek hiszik, hogy az állat alakjában megsérült boszorkányon, ha emberi alakját visszanyeri, a sérülés meglátszik. (U. o. 164—165. l.)

⁹ E falu oláh lakosságának babonája megegyezik az erdélyi oláhok hiedelmével. Helyenként kissé eltérő. Hunyad megyében a kedd asszonya fekete kutya vagy kecske is lehet. A büntetés neve ugyanaz, néha ficamodás, törés stb. (Ethnographia 1906. évf. 53. l., 1910. évf. 37. l., 1912. évf. 162., 168. l., 1905. évf. 120. l.) Sok hasonlóságot mutat az oroszok péntek-asszonya is. (U. o. 1913. évf. 94. l.)

Győrött azt tartják, hogy a Luca-széket készítő, mielőtt a templomba megy, mákot szór az útra. Mikor kijön — az éjféle mise után —, megfigyeli, hogy kik szedik fel, meri ezek boszorkányok. (Czipauer Margit, VIII. o. tan.)¹¹

Karácsond (Heves m.) községben rontó boszorkányok vannak. Az egész falu hemzseg tőlük. (Beck Gizella, III. o.)¹²

Nagyperkátán (Fehér vm.) egy asszony bosszúból megbabonázott egy házat. Háromszor körüljárta, miközben hamut hintett, abba füveket szórt és varázsigéket mormolt. A házbéliek nem mertek kijönni. Másnap a tehén nem adott tejet, a baromfi meg elpusztult. (Speissegger Erzsébet, VII. o.)

Érendréden (Szatmár vm.) egy leány, hogy kedvese szeresse, javasszonyhoz fordult. Ez egy fekete tyúkot megfojtott és éjjelkor a leánnyal együtt elásta varázsigék kíséretében.¹³ (Nagy Katalin, VIII. oszt.)

b) Szemmelverés elleni szer.

Komárom-Kéthelyen a szemmel megvert gyermeket úgy gyógyítják, hogy az édes anya cirokseprő néhány szálát vagy gyufaszálát éget

¹⁰ A tuskés növény mint boszorkányűző szer gyakran fordul elő. Szilárskányon tuskét, Hódmezővásárhelyen csitkenyetuskét tesznek az ablakba. Baimócson tuskés rózsával kergetik el. (Nyelvtör 1906. évf. 369. l., Ethnogr. XXXI. köt. 100. l., 1921. évf. 79. l.) A rózsát mint bűvés szer már egy 1637. évi perben is előfordul. (T. Tár 1908. évf. 304. l.) Hosszúfalun tuskét szórnak a kapuba. (M. Nyelvtör 4. évf. 557. l.)

¹¹ Tarnaörsön a Luca-szék készítője szintén mákot szór, de mise végeztével hazasiet, különben széttépik a boszorkányok. (Népr. múzeumi értesítő 1916. évf. 45. l. v. ö. u. o. 1915. évf. 17. l.) A mák felszedése azért történik, hogy a boszorkány hatalmát ne veszítse. (Ethn. 1915. évf. 285. l.)

¹² Ugyanezt mondják Bajmóczapáti (Nyitra ul.) községről is. (Ethn. 1921. évf. 78. l.)

¹³ Cseh vidéken azt hiszik, hogy az ördögnek fekete tyúkot kell áldozni. (Vernalecken i. m. 292. l.) Azt is tartják, hogy a boszorkány az ördöggel cimborál. (U. o.) Magyar néphit szerint az, aki fekete tyúkot első tojását a zsebében hordja, a boszorkányokat felismeri. (Népr. múzeumi értesítő 1916. évf. 41. l.)

el és a szentet vízbe dobja. Ahány darabka szén leülepszik, annyi szem verte meg a gyermeket. Ezután megmossák a szenes vízzel a gyermek homlokát, kezét, lábát és anyja ingével megtörlik. Utána megissza a vizet. (Csonka Hermin, V. o.)¹⁴

c) Lopott jószág visszaszerzése.

Dömsödön (Pest vm.) van egy rombadólt pince, ahol embercsontokat és ékszereket találtak. A parasztok széthordták és azt tartják, hogy ilyen csontdarabka lopott jószágot visszahoz. Ha pl. lisztet loptak a gazdától, ez lisztet szór a csontra s ekkor az ellopott liszt még az nap visszakerül. (Lukáts Yvette III. o.)

d) Építőáldozat.

Érendréden (Szatmár vm.) házépítéskor kutyát ütnek agyon és beépítik a falba, hogy tartós legyen. (Nagy Katalin, VIII. o.)¹⁵

e) Temetkezési szokások.

Alpáron, ha a legény vőlegény korában hal meg, menyasszonya teljes díszben, a vőfélyel karonfogva a koporsó előtt kimegy a temetőbe, utána négy koszorúslány. Temetés után mennyegzői lakomát tartanak a pohárköszöntőkkel együtt, csak a zene és a tánc maradnak el. (Fekete Anna, VIII. o.)¹⁶

¹⁴ Bihar megyében szenes vízzel fecskendezik a gyermek szemét. (Magyarorsz. várossai és vármegyék. Bihar várm. 227. l.) Hódmezővásárhelyen megfürösztik és inge aljával törlik meg. (Ethn. XXXI. évf. 100. l.)

¹⁵ Állat befalazása a németeknél is szokásos. (Ethnogr. 1910. évf. 9. l.) A vótiakok házépítéskor vagy új házba költözéskor állatot áldoznak a földistennek és az áldozati állat egyes részeit elassák. (Ethnogr. 1903. évf. 163. l.) Közöl említi, hogy atyja mint helybeli jegyző sokat küzdött a szokás ellen. Maros-Torda vármegyében csak olyan állatot szabad beépíteni, amely nem vérengző. (Népr. Ert. 1913. évf. 101. l.) V. ö. Magyar Műnk- és Építész-Egylet Közlönye 1894. évf. 303., 304., 305. l.)

¹⁶ E szokás hasonlít a csongrádmegyéhez; megvan a Balaton környékén, a hazai oláhoknál, szerbeknél, az erdélyi szászoknál. Visszamegy arra a felfogásra, mely szerint a fiatal halottnak van joga a lakodalomhoz. (Ethnogr. 1917. évf. 208. l. v. ö. 1912. évf. 292. l.)

Nagyperekátán (Fehér vm.) a vőlegény temetésén a menyasszony, vagy ha a legény nem járt jegyben, egy fiatal leány koszorút fon az elhalt kalapja köré és ezt tányérra helyezve viszi a koporsó elé. (Speissegger Erzsébet, VII. o.)¹⁷

Nógrád vármegyében szokásos a fejfát fejjel lefelé vinni, hogy az elhunyt lelke vissza ne járjon. (Plech Margit, VII. o.)

Győrött a halottat fejjel előre viszik ki a szobából, hogy ne jöhessen vissza. (Czipauer Margit, VIII. o.)¹⁸ Ha temetéskor két harang egyszerre szól, valaki meghal nemso-kára a rokonok közül. (Ugyanaz.)

f) Lélekjárás.

Olaszliskán (Zemplén vm.) egy családban meghalt az egyik fiú.

¹⁷ Hódmezővásárhelyen, ha a halott legény, egy legény meg két lánnyal, koronát tartva; ha leány, egy leány két legény-nyel párnára helyezett mirtuskoszorút visz. (Ethnogr. XXXI. évf. 89. l.)

¹⁸ A felvidéken éppen megfordítva, lábbal viszik előre, hogy a halott nyugtot találjon sírjában. (Ethnogr. V. köt. 347. l.)

Lelke hazajárt és addig hívogatta öccseit, Pistát és Ferit, amíg ezek is meghaltak. (Hamernyik Mária, V. o.)

Zemplén megyében mesélik, hogy egy asszony kihajtott éjjel a temetőbe. Ekkor két fekete kutya megtámadta és széttépte a lovakkal együtt, csak a kocsis menekült meg. (Hamernyik Mária, V. o.)¹⁹

g) Vízbefulladt feltalálása.

Rakamaz (Szabolcs vm.) községben egy most is élő javasasszony elárulta, hogy a vízbefulladtat hogyan lehet megtalálni: frissen dagasztott kenyérbe mélyedést kell csinálni, abba égő gyertyát állítani és a vízbe bocsítani, ahol megáll, ott fekszik a halott. (Hamernyik Mária, V. o.)²⁰

Relkovič Neda.

¹⁹ Bujmóczon azt tartják, hogy elhunyt rosszelkű emberek fehér és fekete kutyák alakjában barangolnak. (Ethnogr. XXXI. évf. 79. l.)

²⁰ Közlő említi, hogy a halottat ez úton találták meg. Szerém vármegyében a Fruskagora vidéken e hiedelem általános. (Österr. Illustr. Zeitung 27. évf. 834. l.)

NÉPI SZÖVEGEK.

Gyermekversek.

I. Játékok.

1.

Egy aranyat leltem!
Borbély borította.
Keressd, bíró, keressd!
Ki kezében leled?

Nem jó bíró voltál!
Nem jó törvényt szabtál.
Keressd, bíró, keressd!
Ki kezében leled?

2.

Hatan vannak a mi ludaink.
Három fehér, három fekete!
Gúnár, gúnár, libagúnár,
Gúnár a kettője!
Szabad a mezője!
Aki nek nincs párja, —
Az lesz a gúnárja!

3.

Haj meggy, meggy!
Ter' meggy, meggy!
Ter' meggyfának ága,
Annak lehajlása!
Lehajlott egy kendermorzsát,
Ölelj, akit szeretsz!

Ezt szeretem, ezt kedvelem!
Ez az én édes-kedvesem!
Hajajja, hajáré!
Leszek a babámé!

Az erdei kis madár nem száll min-
[dig fára.
Én se szállok mindenkor a paplanos
[ágyra!
Szánj meg, bánj meg, fehér tulipán-
Tied leszek, nem másé! [tos!
Nem a szürke gubásé!
Eszemadta!

Ég a gyertya, ha meggyujtják.
Mikor ezt a táncot járják.
Járjad, járjad, jó katona!
Hadd dübögjön ez az utca!
Szállj ki már!

4.

Hajlik a meggyfa!
Nagy az árnyéka!
Alatta vagyon
Barna menyecske,
Akit szeretsz, — kapd el!

Ezt szeretem, ezt kedvelem!
Ez az én édes-kedvesem!
Ha pénz volnék, pendülnék,
Rózsa volnék, terülnék, —
Mégis kifordulnék!

Ég a gyertya, ha meggyujtják,
Mikor ezt a táncot járják, —
De szép barna legény tartja, —
Ha az Isten nekem adja,
Nem kell senki száz forintja,
Kis kemény boeszkora!

5.

Kié ez a kapu?

Szent Erzsébeté!

Altal mennénk rajta!

A minap is átmentetek,
Hidam lábát eltörtétek,
Meg nem csináltátok!

Ácsok vagyunk, ácsorogunk,
Fenyőfából fát faragunk,
Ingyen aranyozunk!

Hol vettétek az ingyenaranyat?
Fel-felmentünk Boldogasszony kis-
[kertjébe,
Kérvén-kértük, adván-adták,
Tekelővel mérték!

Mi a kapu ára?

Két szép piros alma!
Átmehettek!

Nyisd meg rózsám, kapudat!
Hadd kerüljem váradat!
Rózsafának nyilatja,
Mikor szívem biztatja.

Hej tulipán, tulipán!
Teljes szegfű, szarkaláb!
Tele kertem zsályával,
Szerelemnek lángjával!

Volt nekem egy kislányom.
Haját fontam hat ágba,
Hat szál arany fonálba,
Talpig erő fátyolba.

Kicsinyke a nyulaeska.
Hegyünk, völgyünk befutja,
Agaramat fárasztja,
Paripámat futtatja.

Bujj, bujj, zöld ág!
Zöld levelecske!
Nyitva van az aranykapu.
Csak bujdatok rajta!

6.

Kifőtt a kása,
Jöhet a bába!

Kakas, Isten jó napot!

Réce, réce, fogadjuk!
Honnan jössz, hova mégy?

Innen, onnan, Nagyváradról!
Kapitány uram küldött!
Kéreti lányodat,
Sebbiket, jobbikat,
Karesú magossabbikat!

Az én lányom nem eladó.
Csak házamban bémáradó.
Kapufélre se boc�átom
Fátyol ingváll nélkül,
A kis ujját se mutatom
Aranygyűrű nélkül!

7.

Lánc, lánc, eszterlánc!
Eszterlánci cérna.
Cérna volna, karika!
Én barátom, Mariska!
Fordulj ki az útra!

II. Kiolvasók.

1.

Kár, kár, varju kár!
Varrjál nekem kis esztrát!
Majd megadom az árát!
Tudom, hol lakik apád!
Bécsbe!
Jukas kemencébe!

2.

Szól a kakuk, szól!
Ki kapuján szól?
Nem szól egybütt.
A nótárusén!
Körül páros, forgatatlan.
Benne szépen mutatatlan.
Szól a kakuk, szól!

3.

Szántottam gypet,
Vetettem gyöngyöt.
Mecszedtem magvát, —
Rózsát, violát.
Éj, haj, hagyahaj,
Égyahagyahaj!

4.

Egyedem, begyedem, ponty.
Mosogató rongy.
Mért nem jöttél este?
Kaptál volna húst!
Én egy kicsit kaptam.
Tarisznyába raktam.
Még tipietem, tonostam,
Mind elpotyogtattam.

5.

Egyedem, begyedem, díjom, dájom.
Törzsön, hörzsön, bikfon járom.
Rigó, szöllő,
Kerek erdő.
Mondván mondtam a kecskének,
Egy kőfalat építsenek.
Kong, bong, balog, sütő, vaskemence.
Hátul dörmög egy vén medve.
Aló, mars ki!
Ebből ezt ki!

6.

Egyedem, begyedem, pompirtánc.
Nem beteg-é a finác?
Bizony beteg, nem eszik, —
A temetőben fekszik. —
Maid felkél az nemsokára.
A nagy Úrnak hatalmára!
Ikom, bikom, telázsikom,
Pukk!

7.

Egyedem, begyedem, kendentánc.
Hajdú sógor, mit kívánsz?
Nem kívánok egyebet,
Csak egy darab kenyeret!

8.

Kis templomba süt a nap.
Beharangozott a pap.
Jertek, fiúk, iskolába!
Öltözzetek papruhába!
Incs, pines,
Te vagy kint!

9.

Két kis kakas összeveszett.
Mindenfelét összeszedett.
Tücsköt, bogarat,
Mindenféle madarat.
Arra ment a szalmapap,
Kihúzta a szalmakardját.
Elvágta egy bibie lábát.
Míg a bibie ballagott, —
Szegény szünyog megfagyott.
Szegény szünyog, de kár volt, —
Neked keresztapád volt!

(Kék, Szabolcs megye.)

Lejegyezte: Nyárády Mihály.

A szegény embér.

Hun vót, hun nem vót, vót éccer
éty szegény embér. Ez a szegény em-
bér elmént aratnyi ész szem búzájé.
Mikor a részit kikapta, jelmént egy
gazdag embérhő, hogy bétéhetnéje
a búzáját a hambárba?

— Bè jám, a tyúkok közé!

Hát jó van, a szegény embér bē-
tette ja búzáját a tyúkok közé, oszt
avval léfekütt. Réggel keresi ja szem
búzá, de jaszt még megétte ja ka-
kas. Aszongya ja szegény embér:

Szem búzácskájé kakaska!

Avval belegykta a kakast a
zságra, oszt tovább mént. Estefelé
mégint egy gazdag embérhő ért,
osztan attú is mékkérdészte, hogy
elférne-jé a kakassa ja tyúkok
kösz?

— El ám, az istállóba a lovak
kösz!

A szegény embér bē is tette a
kakassát a lovak közé jaz istállóba,
oszt ő jis léfekütt.

Réggel mégnézi hoty hún van az
ő kakassa, hát összetaposták a lo-
vak, Aszongya jerre a szegény em-
bér:

Szem búzácskájé kakaska,
Kakaskájé csinuska!

Avval elvezette ja lovat. Mégy,
mégy, méndégél, estefelé mégint
egy gazdag embérhő jér. Ott is
mékkérdézi:

— Béköthetném-é a lovamot az
istállóba?— Bè jám, az óba, ja disznók
közé!

Jó van, Bè jis kötöte a lovat a disz-
nók közé, oszt avval léfekütt. Rég-
gel keresi ja lovat, de bizony aszt

szétszaggaták a disznók. Aszongya ja szeginy embër:

Szëm búzácskájé kakaska,
Kakaskájé csinuska,
Csinuskájé pusika.

Oszt el is hajtotta ja disznót. Estére megint egy gazdag embërhö ért, oszt ott is mékkérdészte:

— Bëhajthatnám-ë az öba a disznómot?

— Bë jám, a szamarak közél!

Hát bëhajtotta a disznóját a szamarak közél. Oszt léfekütt. Réggel megint keresi a disznóját, de oszt még agyonrugdalták a szamarak. Aszongya ja szeginy embër:

Szëm búzácskájé kakaska,
Kakaskájé csinuska,
Csinuskájé pusika,
Pusikájé csacsika.

Oszt elhajtotta ja szamarat. Ahogy mëgy, mëgy, mëndégél, estére megint egy gazdag embërhö ér, attú jis mékkérdézi:

— Bëköthetném-ë a csacsikámot az istállóba?

— Kösse oda ja fáho, la!

A szeginy embër oda jis kötöte ja fáho az udvaron a szamarat.

Réggel keresi jám a csacsiját, de oszt még a gazdag embër jánya jelödoszta, oszt a csacsi elszökött.

Aszongya ja szeginy embër:

Szëm búzácskájé kakaska,
Kakaskájé csinuska,

Csinuskájé pusika,
Pusikájé csacsika,
Csacsikájé Mariska.

Avval belegyugta ja zságba Mariskát. Mikor a szeginy embër este megint léfekütt, a jány kibújt a zságbú, oszt ën naty kutyát gyugott a zságba. Réggel a szeginy embër még akarta nézni, hogy mi csiná ja jány a zságba, hát ën naty kutya van benne.

Aszongya:

Szëm búzácskájé kakaska,
Kakaskájé csinuska,
Csinuskájé pusika,
Pusikájé csacsika,
Csacsikájé Mariska,
Mariskájé naty kutya.

De ja naty kutya mëk kiugrott a zsákbú, oszt — aló, vezsd el magad — ott hagyta ja szeginy embërt. A szeginy embër még aszonta:

Szëm búzácskájé kakaska,
Kakaskájé csinuska,
Csinuskájé pusika,
Pusikájé csacsika,
Csacsikájé Mariska,
Mariskájé naty kutya,
Naty kutyájé sëmmisë . . .

Eggyig vót, mese vót. Kelemënnék kedve vót, táncót örömibe . . .

(Elmondta: Balla Béla 10 éves el. isk. tanuló Jászdársán.)

Lejegyezte: Lencse Mátyás.

I R O D A L O M.

A magyarság táncai. *Irta Réthei Prikkel Marián. Számos képpel, hangjeggyel és hat műmelléklettel. Budapest, 1924. A „Stúdium“ kiadása (IV, Múzeum-körút 21.). — N. 8-r., 311 l.*

Fenti mű „A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára“ c. vállalat (szerkeszti: Madarassy László) I. köteteként jelent meg, elsörangú nyomdai kiállításban, mely a Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata R.-T. ízlését dicséri. (A műből 200 különleges példány is készült, famentes papiroson, a szerző aláírásával.)

A mű a magyarság táncairól való-
ságos néprajzi és művelődéstörté-
neti monográfia és a következő feje-
zeteket foglalja magában: Tájékoz-
tató. — A tánc. — „Táncos magya-
rok.“ A magyar faj táncszeretete és
táncravalósága. — A magyar nép-
tánc. — A magyar néptánc ősi egy-
sége s kettéválása: nemestánc és
paraszt (népi) tánc. — A régi ma-
gyar táncolás jellemzetességei: il-
lem- és táncszabályok, szépségi kel-
lékek, tánciskola és táncmesterek. —
A magyar tánc számúzése az úri
táncvígalmakból és diadalmas visz-
zatérése. A csárdás. — Vidéki el-

térések a néptáncban. — A magyar nép tánctanulása és táncmulatságai. — A magyar néptánc hatása a környező nemzetiségekre és a külföldre. — Különleges magyar táncok. (Halottas [torheli] táncok. A kállai kettős. Magyar szóló.) — Jelképes és játékos táncok. (Süveges tánc. Egeres tánc. Gyertyás tánc. Lapockás [lapát] tánc. Párnás vagy vánkossos [párna- vagy vánkoss-] tánc. Tapsos vagy tapsi tánc. Boszorkánytánc. Darutánc. Farkastánc. Rókatánc. Szarkatánc.) — Katonátáncok. (A hajdútánc a pásztori táncsal. A verbung vagy verbunkos tánc. Kardos tánc.) — Vidéki táncok. (Csürdöngölő. Boricatánc. Nógrádi oldal-tánc. Honti kopogós.) — Alkalmi táncok. — Magyar mütáncok. — Összefoglalás. — A magyar táncok jelene és jövője. — A magyarság és az idegen táncok. — Harc az idegen táncok ellen. — A magyar táncnyelv. — A magyar táncok irodalma. — I. Függelék: A magyar tánc a költészetben. — II. Függelék: Egy német katonatiszt észrevételei a magyar táncról 1792-ből.

A műről a vállalat előszavában a szerkesztő a következőket mondja: „Szerző közel két évtizedes tudományos kutatásainak eredményét nyújtja művében, amely erről a tárgykőről az első, összefoglaló, részletes munkát s úgy a magyar népelet, mint a hazai művelődéstörténet szempontjából egyaránt hézagot pótol. Kellő tudományos színvonalától eltekintve, kiadását azért is melegen fölkaroltuk, mert könnyen érthető nyelvezetével, élvezetes modoránál fogva hivatva van arra, hogy a magyar táncok gyakorlásánál az utóbbi időben meghonosodott tájékozatlanságot megszüntesse, az e téren mutatkozó elfajulást megakadályozza, általában pedig a magyar táncok tudományos kutatását és megismerését előmozdítsa.”

A mű keletkezéséről a szerző a „Magyarság” 1923. évi december 25-i számában így nyilatkozik:

„E század elején pár évig a bencésrend pápai, akkor még algimnáziumában tanárkodtam. Egy alkalmalmmal valamelyik társadalmi egyesület vezetősége arra kért fel, hogy »hangversennyel egybekötött farsangi táncestély«-ükön tartsak felolvasást vagy előadást. A felkérés

elfogadva, legmegfelelőbb tárgynak a magyar táncot választottam, első-sorban azért, mivel ugyanennek az egyesületnek egyik régebben tartott táncmulatságán alkalmam volt sajnálkozva tapasztalni; mily csúful, eredetiségéből kivetkőztetve táncolták a magyart.

Felolvasásom megtörtént, tapsokban elég nagy sikerrel, de észrevehetőbb gyakorlati haszon nélkül, mert bizony az a magyar tánc, melyet nyomban utána láthattam, csak vetőtlen kivonata volt az igazinak.

A szöveg bosszantott es arra kesztetett, hogy a választott tárgy iránt tovább is és nagyobbfokban érdeklődjem. Foglalkozni kezdtem a magyar táncok eddigi irodalmával. Es szomorúan kellett megállapítanom, hogy igen kevés az, amit a magyar tudomány nemzeti sajátosságaink — köztük különösen táncaink — kellő megfigyelése s feldolgozása érdekében ezideig végzett. Még a zenénkről csak összehordott és tisztázott valamit, de különleges faji táncaink egyre jobban kopnak s veszendőbe mennek, mielőtt a tudomány a későbbi nemzedékek számára megörökítette volna őket.

Meddő sopánkodás helyett elhatároztam, hogy — kerüljön bármily fáradságomba — össze fogom gyűjteni és tudományosan feldolgozom nemzeti táncainkat.

Elhatározásomra erős ösztönt adott egykori nagyhirű rendtársamnak, Czuczor Gergelynek példája is, aki az Athenaeum c. folyóirat 1843. évfolyamában Szilágyi Álnéval addig legjobb rövid tudományos ismertetést írt a magyar táncról.

A szükséges choreográfiai és népzenei alapismeretek megszerzése után kettős munka várakozott rám: a régi irodalom átbüvárlása és személyes megfigyelések végzése a magyar táncokról az ország különböző vidékein. Az első, bár elég sokáig eltartott, dolgom könnyebb fele volt. A másikkra egy évtizednél több idő kellett. A világháború kitörése szakította végét megfigyelő utaimnak.

A gyűjtöttem tetemes irodalmi és tapasztalati anyag feldolgozásában megint két munkát kellett végeznem: előbb tisztázni a magyarságnak a táncsal való kapcsolatát és külön-külön egyes táncainak milyenségét, azután megalkotni a rendszert: a magyar táncok törzsfáját.

Az egyes táncok tisztázásában magán a magyar néptáncon kívül elég sok fejtörést okoztak a hajdútánc, a verbunkos, meg a székelyek csürdöngölője, mert ezekről annyi elmentmondó vélemény került már felszínre, hogy igen nehéz volt eligazodni bennük.

A fő, hogy munkám elkészült, hibákkal és hiányokkal bár, de talán így is hasznára lesz majd mind a magyar tudománynak, mind az öntudatos magyarságnak, főleg az utánunk következő nemzedéknek.

A művet az időszaki és napisajtó részletesen ismertette, részben méltatta; ezek sorából kiemeljük a „Közművelődés” 1924. évi január-februári számát, mely így ír: „A szerző a magyar népet és néplelék egyik legszebb és legvonzóbb nyilvánulásáról, a táncról húsz éven át gyűjtötte adatait s egyaránt feloleli művében ennek történetét és jelenét. A legtüzesebben a magyar néptáncal foglalkozik, amely a régi hagyományokból, abból az időből, amikor a magyar táncban társadalmi szabályok szerint még nem volt különbség, a legtöbbet őrzött meg. A XVI. századig régi táncainkról kevés adat maradt fenn s ezek gondos összegyűjtéséből legfeljebb az világlik ki, hogy a magyarok kezdetől fogva szerették a táncot. Innentől kezdve azonban, különösen a XVII—XVIII. századból egész sor feledésbe merült táncot ismert, kimutatva eredetét, kiterjeszkedve történetére, jellegének, kottákban közölt zenéjének esztétikai méltatására. A modern magyar táncokról is tüzetesen szól, különösen azokról, amelyeket a múlt század derekán népies motívumokból hivatásos táncmesterek tákoltak össze. Könyvének befejező részében széles kultúrtörténeti háttérrel rajzol a magyarság táncaihoz ennek táncszeretetéiről, a táncolás reguláiról, a tánctanulásról, multságokról s végül a magyar táncnyelvet ismereti tüzetesen. Adatainak szigorú megrostálása és módszeres feldolgozása kiváló értékű tudományos művé avatják a könyvet: az adatok könnyen áttekinthető művészi csoportosítása viszont és lendületes stílusa a közönség legszélesebb rétegeiben elterjedésre méltó érdekes olvasmány.”

Végül, hogy a mű tudományos ér-

tékelésére és a kérdések tisztázására egyedül alkalmas komoly kritika és adatközlés is meginduljon, alább adunk egy hozzászólást, avval a megjegyzéssel, hogy a magyar tánc-tanulmányok érdekében minden érdemleges és tárgyilagos hozzászólást szívesen veszünk.

Szerk.

Adatok és megjegyzések „A magyarság táncai” c. műhöz. Tudományunk és kultúránk történeti eseményt ünnepel. A magyarság táncairól megjelent az első komoly és a tárgyhoz méltó monográfia. E nélkül a tánc-kutatás mindmáig csak rendszertelen kísérletek mezeje lehetett. Most már hozzáláthatunk ahhoz, hogy a kész alapokon továbbépítségünk.

Mindnyájan érezzük, hogy nincs közöttünk, aki a szerzőéhez fogható készultséggel szólhatna ehhez a kérdéshez, de az úgy érdeme követeli, hogy szóljon hozzá mindenki, aki csak a legszerényebb adatokkal is hozzá tud járulni néprajzunknak ahhoz az új tudományágához, amely ebben a díszes könyvben, mint varázsütésre a mesebeli vár, itt áll készen és meglepő gazdagon előttünk. Az építője magatanította mester; látjuk a művében, hogyan válik azzá és talán ezért nem engedte, hogy más keze tegye meg azt az utolsó pallérozást, ami itt-ott hiányzik rajta. Bizonyosra veszem, hogy az első száz lapot ő maga fogja majd a következő kiadáshoz át dolgozni, hogy a tanáros definícióktól, nehézségektől, ismétlésektől megszabadítsa. Lássuk azonban a konkrétumokat.

Tánchajlamunknak szerzőnk szerint „az étel, ital és a dal voltak indító-erősítő ösztönei”, és ezért „nem szorultak külön tánc-tanítómesterekre”. A könyv maga mutatja meg, mennyire fölösleges az ilyen erőltetett kategórizálás. Táncra ösztönözhet, mint látjuk, öröm, bánat, szerelem, harkészség, temperamentum, de étel soha, ital se mindig, sőt még dal sem általában. A táncmester pedig más lapra tartozik. A magyar népvést tanulja a táncot a verbunkostól, vagy a táncvezéértől, az az ő mestere, meg az az öröklött táncra-teremttség, amelynek nem szívesen látott új neve itt a „táncra-valóság” (9. l.).

Az egész könyv mind táncunk

rendjéről, rendszeréről, rendszabályairól íródott; — első mondata mégis azt állítja, hogy „a tánc... minden rend nélkül való mozgás”. A könyvből ellenkezőleg úgy látjuk, hogy a tánc minden lehet, csak éppen „rend nélkül való mozgás” nem.

Legtöbb kifogás érheti „a magyar néptánc” e. igen hosszas, tagozatlan fejezetet. Itt találjuk többek közt a következő megállapításokat és jellemzéseket.

A magyar táncos „testét hullámosan fölemelve és leeresztve, lábujjhegyről sarokra lépeget jobbra-balra, oldalfelézve, előre és hátra, erősebb helyretoppánásokkal”... (21–22 l.), majd „vígán apróz, szaporáz”. — „azaz: apró (kis) ugrásokkal gyorsan emelgeti sarkait”. Senki ezeket a mozdulatokat így utána-csinálni nem tudja.

„Olykor szétterpeszkedve és lehajolva, még a csizmaja orrát is megpeckeli”... A csizmahegy érintést itt valószínűleg guggolással és térdterpesztéssel kell értenünk, mert a szétterpeszkedés merőben bizonytalan értelmű. (L. 24. lapon fönt.)

„A friss tánc legfőbb mozgásalakzata” a 30. lap szerint „a feszes, merőleges (talán függőleges) ugrás, mely egyszer a talp elő részén (aprózásakor), másszor a lábujjakon (hegyezéskor), majd a sarkakon (dobogásakor), sőt (ügyesebb táncosknál) felváltva is történik. Ez a leírás téves megfigyelésen alapszik.

Több ilyen helyet is idézhetnénk, de már ebből is látjuk, hogy ezek a szorosabban koreográfiái részek a világosság, szabatoság és érthetőség követelményeinek nem mindenben felelnek meg. Ha ezt a fejezetet az olvasásból kihagyjuk, semmit sem veszítünk vele, csak a könyv címe volna inkább ez: a magyar táncok története. És ebben aztán szerzőnk igazán maradandó érdemeket szerzett.

Különösen becses az egyes táncok történeti földogozása. A káliai kettős dalai közül az első kettőben a legősibb magyar zene csöngését érzem, szinte a tatár puszták vadsága visszhangzik még bennük: csodálatosan szépek. A Farkas-félék is jó magyarosak, de későbbi: kuruckori stílust sejtke bennük. Semmikép sem találom magyarosnak a párnatánc és a lapockás zenéjét. (A hangjegynyomás sem kifogástalan!)

A táncdalok, mert eredetileg minden tánc zenének dal lehetett, kétségtelenül sok szláv vonást árulnak el. A hajdútánc zenéjében pl. szerzőnk Seprődivel együtt szláv elemeket lát. Itt azonban a magyartalanság vádjával óvakodnunk kell. A jellegzetesen szláv Tsaikowsky darabjaiban, Wieniawski híres Kujaviakjában is az én fülem sok tatár, sőt magyaros részletet talál. Az orosz népnek sok beolvasztott turáni eleme igazolja is e föltevést. De így aztán kétszeresen bajos e kettő között háfárt találni és a szlávoknak látszó hanglejtéssel szemben kétszeresen óvatos legyen ítéletünk.

A legtanulságosabb fejezetek egyike a hajdútáncra vonatkozik. Miután a gyalogság, mint fegyvernem, délszláv *hajdukok* révén jött be hozzánk, kétségtelen, hogy a hadi táncuk is szláv eredetű. Mint pásztortánc is jöhetett hozzánk, noha beszivárgó pásztoraink inkább oláhok voltak, mint szerbek, azokhoz pedig ez a meztelen kardot forgató, déliesen szilaj tánc kevésbé illik.

Látjuk, hogy e tánc elterjedése útja nincs még tisztázva, de ha a sokat szerepelt szerb gyalogharcosok közvetítésével magyarítható, akkor legalábbis fölöslegesnek látszik hucul vagy ruthén eredetre gyanakodni. Sőt valószínűleg bizonyítékaink lesznek arra is, hogy északi szlávjaink rajtuk át vették be a hajdútáncot. Hiszen jól tudjuk, hogy a ruthénség csak újabban és kis területen szivárgott be, a szerbségnek azonban régi telerei vannak Pomázig, Szentendrétig, Vácig mindenfelé, kivált a folyók mentén. A nevezett helyeken pedig egy emberöltővel ezelőtt még élénk érintkezésben volt északi szláv tótjainkkal.

Azt is látjuk könyvünkben, hogy sok táncunknak csak az irodalomban fennmaradt nevét ismerjük. Lehet, hogy egyik-másik talán nem is önálló tánc. Például a jelképes táncok fejezetében szereplő egeres táncról Erdélyből a következőket tudom. Csárdás közben szokás volt, hogy egy-egy ügyesebb táncosnó elszökött a párja mellől s az futva kergette a táncolók közt, amíg el nem kaphatta. Nem volt ez külön tánc, hanem olyan táncközi tréfa, amely másféle táncok közé is beillett és a csárdást megelőző időkben bizonyosan más táncok figurái közt szerepelt.

A tánc-szólamok gyűjtése nyelv-történeti szempontból is igen érdekes és ajánlatos. Udvarhely vidékéről pl. ezt hallottam:

Ujuju, ujuju,
Megdöglött a suta ju,
Nem kell néki több sarju.

Régi fejlődésen átment ősi tánc-kultúra bizonyosságát látom a 82. lapon ismertetett nógrádi táncban, a tánera fölállás egymásutánjában, mikor a táncvezér szólóban kezdi s a legjobb tudásuk szerint szólítja egymásután a legényeket, akik táncolva ugyanezen sorrendben választják ki aztán párjukat. Ez a szokás megbecsülhetetlen értéket jelent a táncfejlődésre, mert egyrészt az ősmagyar férfiszóló nemesebb alakját tartja fenn, másrészt különös szelktáló eszköze a legjobb táncosoknak, akik irigylendő mintakép és lesve figyelt példa gyanánt állnak a tánckedvelő falu népe előtt.

Ha alkalom nyílik majd arra, hogy táncainkat keleti rokonaink táncával egybevegyük, bizonyosan igazolást nyer, hogy ez a nógrádi palóc vezér-tánc a legrégebb táncformákat őrzi napjainkig. Ez a hegyek közé szorult és helytelenül tót rokonsággal vádolt őstörzs, nyelvében is, táncában is komoly tanulmányt érdemel.

Mint kiegészítő adatokat említem a következőket.

A *Thaly-félenek mondott gúnydalt* (235—6. l.) értesülésem szerint Pálóczi Horváth Adám csinálta, akit osztrák-ellenes, lázító hírű verseiért a császár elé idéztek „ad audiendum

verbum“. Ott aztán azt mondta volna, hogy: „Nem olyan veszedelmesek azok, hallgassa meg felséged!“ S erre elénekelte német táncban forogva a „járjál ha tudsz, te is kuruc...“ dallamát. Mulatságos alakja általános derültséget keltett az udvarban és azt a himnuszszzerű végződést sem vették komolyan, mikor a táncos az utolsó sornál megállt és a „Szánd meg, óh Árpád, szánd unokádat...“ sorokat énekelte.

„Bocsássátok el ezt a jámbor bolondot!“ — mondta rá a császár és a kihallgatás véget ért. (I. *Garda Samu*: Pálóczy Horváth Adám és *Arany* László cikkét a *Budapesti Szemlében*.)

A *szarkatánc* a székely gyermekek ügyességfejlesztő táncjátéka volt. Udvarhely-környéki cselédleányok bemutatása szerint úgy láttam, hogy a táncos zárt térdekkkel leguggolt, aztán kezeit a térd alatt összekulcsolva, tehát önmagát gúzsbakötve jobbra-balra szökdécselni kezdett. Minden szökkenésre egy-egy versszótagot eítve, a következő verset ütemezte:

Hopp csillárom-csillárom,
Szarka-táncot eljárom.
Ahogy járom, úgy járom.
Mégis aztat kijárom.

Az olvasó próbálja utána, nem kis próbatétele biz' az a lélekzetnek, ügyességnek és kitartásnak. A legtöbb kísérletező hamar kidől benne: annál nagyobb virtus, ha a „kijárom“-ig eljut baj nélkül.

Szilády Zoltán.

T Á R C A.

A „kállai kettős“ felújítása
Nagykállóban.

(1924 ápr. 5.)

Réthei-Prikkel Mariánnak a magyarság táncairól írott nagyszabású néprajzi és művelődéstörténeti monográfiája Szaboles vármegyében, a magyarságnak ezen a klasszikus települőhelyén keltette a legelső és leg-

a vármegye egykori székvárosában határozatba ment, hogy a „kállai kettős“-t újból betanulják, még pedig énekszóval, mert *Szabó* Antal tanítása szerint „a kállai kettős dalos tánc; ezt dallal kell megtanulni annak, aki igazán meg akarja tanulni...“

A nagykállói ref. asszonyok által a ref. harang alapja javára rende-

A „KÁLLAI KETTŐS“: KARONFORGATÁS.

(Photo: Magyar Nemzeti Múzeum, Néprajzi Osztály.)

határozottabb visszhangot. A Nyiregyházán megjelenő „Nyirvidék“ 1924. évi jan. 6. és 8. száma ismertette a művet, különös tekintettel a vármegye társadalmi talajából fakadt híres néptánca, a „kállai kettős“-re. Ez a közlemény megszólalásra bírta e tánc multjának és jelenének még élő letéteményeseit, így *Szabó* Antal nagykállói tanítót is, aki a „Nyirvidék“ jan. 27. (és folytatólagosan jan. 30., febr. 2. és febr. 8.) számában „Harminc év előtti felvilágosítások a „Kállai hóhér“-ról, a „Kállai egyes“-ről és a „Kállai kettős“-ről“ e. alatt reflektál a közleményre. Ennek hatása alatt Nagykállóban,

zett műsoros estén, április 5-én, végre megtörtént az igazi „kállai kettős“ felújítása. A néprajzi szempontból is érdekes és jelentős eseményről így számol be a „Nyirvidék“, ápr. 8-i száma: „Az esemény hírére a fővárosból Nagykállóba érkeztek a Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum képviselőiben dr. *Madarassy* László igazgató, főtitkár, dr. *Györfly* István igazgató-őr és dr. *Ebner* Sándor őr; Nyiregyházáról *Kiss* Lajos, a Szabolesvármegyei Múzeum igazgatója, stb. Az érdeklődőket *Görömbey* Péter, a tudós, lelkes ref. lelkész fogadta, akinek vendégszerető otthonában a fő-

városból érkező szakemberek rendkívül értékes információkat kaptak Nagykálló multjáról, népéletéről, néprajzaról. Vele együtt dr. *Nánássy Andor* nemzetgyűlési képviselő és *Somogyi István* orvos fáradoztak szíves figyelemmel a vendégek fogadásánál és elszállásolásánál. A műsoros estén a nagykállóiak kitűnő dalárdája, szavalat, énekszámok, színdarabok és élőképek után következett a várva-várt tánc, a „kállai kettős”, amelyet eléggé nem méltatható és meg nem hálálható buzgalommal, odaadással rekonstruált és tanított be *Szabó Antal* tanító.

Mikor a függöny felgördült, ott állt előttünk az öt táncospár, festők ecsetjére méltó délceg legények és a magyar föld pompás virágai, gyönyörű leányok, mind színes, hatásos magyar viseletben. Amint felhangzott a zene és megkezdődött az utánozhatatlan lebegő rengéssel, könnyed mozdulatokkal, nemes méltósággal, majd büszke daccal, mindvégig déleegen lejtett tánc, amint fölcsendült a leányok ajakán a táncdal együtt hangzó ősi szöveg, megindultan éreztük a kuruc-kor daliás

világának megelevenedését. Előbb a lassan, majd a frissen táncolt figurák következtek s a táncosok mindenike tűzzel, csínmal, lelket gyönyörködtetően táncolt. A „kállai kettős”-nek rendkívüli hatása volt azokra, akik még soha nem látták. Ujjongó lelkesedés tapsa viharzott föl, a táncot többször meg kellett újrázni, a fővárosból érkezett szakferfiak pedig meleg előismeréssel üdvözölték *Szabó Antal* tanítót és a táncospárokat, akikről érdemes megjegyezni azt is, hogy olyan családoknak ivadéka, amelyek Nagy-kálló aranykönyveiben évszázadok óta szerepelnek s olyan szülőktől erednek, akik egykor maguk is híres táncosai voltak a „kállai kettős” figuráinak. A táncos párok a következők voltak: *Imre János—Pelyvás Piroska*, *Erdőhegyi László—Borsy Karolina*, *Lőrinczy Gábor—Torma Biri*, *Toka Menyhért—Borsy Ica*, *Vágó Lajos—Borsy Lina*. A táncról a Néprajzi Múzeum kiküldöttei pillanatfelvételeket készítettek és kiállításba helyezték filmfelvételek eszközlését is.“

NÉPRAJZI HIREK.*

Dr. Herrmann Antal kitüntetése. Magyarország kormányzója, 1924. évi május hó 27-én kelt elhatározásával, dr. *Herrmann* Antalnak, a *Ferenc József-Tudományegyetem* címzetes rendkívüli tanárának, tudományos működése elismeréséül az egyetemi nyilvános rendes tanári címet adományozta. Dr. *Herrmann* Antal neve a hazai néprajzi kutatások terén már régóta fogalom; az ország mai, nehéz helyzetében megbecsülhetetlen érték. Úttörője volt hazánkban számos tudományos kutatásnak és kezdeményezője egy csomó tudományos vállalkozásnak. Az ő kiáltó szava hívta életre ezelőtt 35 esztendővel a Magyar Néprajzi Társaságot is. Ma, 73 évvel vállain, fiatalos kedvvel folytatja kutatásait és kezdeményez újabb és újabb vállalkozásokat. A Magyar Néprajzi Társaság a kitüntetés alkalmából meleg üdvözlétét

küldte Szegeden élő, kiváló tiszteleti tagjának.

„**Magyar Népművészet**”. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya, dr. *Bátky* Zsigmond igazgató szerkesztése mellett, fenti címen kiadványsorozatot indított, avval a céllal, hogy elsősorban a Néprajzi Osztálynak, esetleg más néprajzi gyűjteményeknek is, népművészeti kincseit publikálja. Az egyelőre „kézirát”-ként kiadott sorozatban eddig megjelentek a „Rábaközi himzések” 1. kötete (dr. *Bátky* Zsigmond összeállításában), a „Szilágysági himzések” 1. kötete (összeállította dr.

* Felkérjük vidéken lakó tagtársainkat és olvasóinkat, hogy a körzetükben előforduló néprajzi érdekű eseményekről, mozgalmakról, hivatkozással az esetleg hírt adó vidéki újság vagy egyéb nyomtatványra, bennünket értesíteni szíveskedjenek!
Szerk.

Győrffy István), a „Székely himzések“ 1. kötete, a „Csíkmegyeiek“ (összeállította dr. Viski Károly) és a „Jászszági szücszimzések“ 1. kötete (összeállította dr. Győrffy István). Minden kötet 32 műlapból és megfelelő magyarázó szövegből áll. További kötetek előkészületben vannak.

Magyar néprajzi (népművészeti) képsorozat a debreceni Déri-Múzeumban. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában befejeződött annak a nagyszabású magyar néprajzi, főleg népművészeti képsorozatnak munkája, amely ezelőtt, mintegy két évvel dr. Czákó Elemér h. államtitkár kezdeményezésére s Déri Frigyes Bécsben élő hazánkfiá áldozatkészségéből indult. A képsorozat 500 képből áll és az Osztály tisztviselőinek — dr. Bátky Zsigmond, dr. Madarassy László, dr. Győrffy István és dr. Viski Károly — tudományos irányítása mellett Garay Ákos, Haranghy Jenő, Helbing Ferenc, Undi Mariska, Benyovszky István, Horváth Jenő, Schnöller stb. művészek készítették. A páratlan képsorozat az épülő debreceni „Déri-Múzeum“ birtokába kerül, ahol hivatva lesz az új múzeum népművészeti gyűjteményének alapját megvetni. (A „Közművelődés“ 1924. márciusi számából.)

A népművészet mentése. A „Közművelődés“ 1924. márciusi számában olvassuk: „Nemzeti művelődési értékeink között a legbecsesebbek egyike a ma már halodásnak induló népművészet. A gazdasági s a lelki válság elfonnyasztja annak legszebb virágait. A Magyar Országos Képzőművészeti Tanács tárgyalásai során komoly formában szóba került, miként lehetne népünk művészkedő készségét megóvni, újból fellendíteni. Különböző tervek merültek fel: szemléltető bemutatókkal propagáló előadásokat kellene tartani a falvakban; a festői népviseletek díjakkal és kitüntetésekkel jutalmazandók búcsúkon és vásárokon; időszaki textil-mintalapok adandók a háziiparosok kezébe; a falusi építkezések figyelemmel kísérendők a „nallér-izlés“ kiküszöbölése céljából“. (Ezzel a problémával tíz évvel ezelőtt dr. Czetler Jenő „Magyar mezőgazdasági szociálpolitika“ c. művének „A falusi kultúra védelme“ c.

fejezetében részletesen foglalkozott. Itt fölvetett gondolatai figyelemreméltók! Szerk.)

Herman Ottónak a magyarok nagy ősfoglalkozására, az állattartásra vonatkozó irodalmi hagyatéka a Kir. Magy. Természettudományi Társulat határozatából feldolgozásra a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályába került, ahol is dr. Bátky Zsigmond igazgató felügyelete mellett dr. Madarassy László igazgatóórrendezi sajtó alá a jelentős kézirat-és képanyagot.

Néprajzi múzeum Mohácson!?

Hogy mennyi érdeklődést, lelekese-dést váltott ki a Magyar Néprajzi Társaság mohácsi első vándorgyűlése Mohács társadalmában, erre jellemzőül álljon itt a „Mohácsi Hírlap“ 1923 június 3-i — kezünkbe véletlenül csak most jutott — számának egyik közleménye, amelyben E—s. jegyű cikkiró indítványt tesz egy Mohácson felállítandó néprajzi múzeum érdekében. A kivitel módzatait a következőkben jelöli meg: „A bizottság intézzen felhívást a város közönségéhez, hogy a néprajzilag fontos, érdekes dolgokat becsássa a bizottság rendelkezésére és ezek a dolgok a polgári iskola V. és VI. osztályú tantermeiben volna elhelyezhetők, mint amely helyiségek most úgysis használaton kívül állanak. Persze, ez a felszólítás egy múzeumra valót nem eredményezne, hanem egyénenként kellene gyűjteni. Pl. a ref. tanító a reformátusok közt, a belvárosi tantestület a katolikus magyarok, a külvárosi tanítók a sokácok, a szigeti és szőlőhegyi tanítók a saját működési területükön. A gyűjtés tárgyát képeznek ruházati cikkek, házi használati tárgyak, amiből Mohácson igen bőven van anyag. Azokat a kézimunkákat kell összegyűjteni, amelyeket a nép maga készített, de nemesak hogy ő varrta, himezte, hanem a mintát is maga rajzolta. Például micsoda szép, mesés himzésű ráncos gatyát, inget hordtak 20—30 év előtt mohácsi magyarjaink. Ezeket a mintákat megmenteni nemzeti kötelesség. Bizonyos sokác női kézimunkáknak különleges technikájuk is van. Tehát nemesak a mintát, hanem a készítési módot is a feledéstől meg kell menteni. Hiszem, hogy az egyes iparo-

sok, ha tárgyak készítésére felszólítanak őket, azokat díjtalanul engednék át a múzeumnak, hisz ha az a tárgy nevükkel együtt kerül a múzeumba, az a legjobb reklám. Ha a

bizottság tervemet elfogadja, úgy elárulok egyes kisebb gyűjteményeket. Sőt a magamét már most felajánlom, hogy ne csak tanácsot, hanem kalácsot is adjak!"

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGNAK 1924. ÉVI MÁRCIUS HÓ 27-ÉN TARTOTT XXXVI. ÉVI RENDES KÖZGYŰLÉSE.

I.

Dr. Czakó Elemér elnöki megnyitója.

Attekintve Társaságunk tavalyi működését és azokat a szomszédos területeket, ahol a tudomány művelése és terjesztése folyik, azt a szembezőkő jelenséget állapíthatjuk meg, hogy míg hazánkban a társadalmi viszonyok ziláltak, az ország gazdasági pillérei recsegnek, addig *közművelődésünk* állapota tele van biztató ígéretekkel, szinte azt mondhatnám, horizontján új napfelkeltét látunk ragyogni.

Vajjon nem esodálatos-e az, hogy amikor sorsunk nem egyéb, mint lélegzetfójtó küzdelem, ugyanakkor a tudomány és a műveltség szervei erősödnek és a szellemi fegyverkezés frontján határozott lendület mutatkozik. Van olyan *hivatalos apparátus*, mint a Gyűjteményegyetem, amely összegyűjti a tudományos intézményeket és alkalmat ad arra, hogy elveket tisztázzon és közös irányvonalat jelöljön ki a keretébe tartozó tudományos törekvések számára, továbbá a hozzá tartozó Bibliográfiai és Könyvforgalmi Központtal a legelőkelőbb nemzetközi kapcsolatokat keltse életre. Van azonkívül olyan *társadalmi szervezkedés* is, amely a szellemi termelés gazdasági vonatkozásait kívánja megoldani s azon fáradozik, hogy az anyagi eszközöket előteremtse a tudomány számára és tehermentesítse ily irányban a tudománnyal foglalkozókat. Ez a szervezkedés a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége. A Szövetség munkásságának eredményeként máris mintegy 30 folyóirat jelenik meg egy közös nyomdában, s a kiadványoknak olyan imponáló sorozata, aminőt hivatalos és társadalmi szervezkedés nélkül remélni sem mertünk volna.

E légkörben Társaságunk is kivette részét az alkotó munkából; nemcsak folytattuk a hónapvégi szerdákon a néprajzi tudomány újabb eredményeinek előadásokban való közlését, hanem vidéki szerepléseken is igyekeztünk a közönség szélesebb rétegét megnyerni; részben társadalmi támogatással létrejött a Déri-féle néprajzi képgyűjtemény, mely kataszterét adja művészi és tudományos feldolgozásban ilyenmű pusztuló emlékeinknek. Társaságunk zászlója alatt négy folyóirat jelenik meg, köztük a megújított *Ethnographia* „Népelet” címen s büszkeséggel mutathatunk rá már megjelent és előkészületben lévő kiadványaink nagy jelentőségére. Mindezekkel a Magyar Néprajzi Társaság kiindult a népelet szilárd talajáról, mint egy merész hajlású híd s munkássága eredményeivel ismét az élet talajára ívelődött át.

E pezsgő és erőteljes munkálkodással belejutottunk a szervező erő megbecsülésének sodrába. Kezdünk bízni az együttműködés, a közös célok felé törekvés sikerre vezető erejében, merünk arra gondolni, hogy felkeltsük az érdeklődést és támogatást a Néprajzi Múzeum sorsa iránt és hogy újból felvehetjük a tárgyalások fonalát a folklore-gyűjtés intéz-

ményes biztosítása érdekében, amelyekkel néprajzunk, népművészetünk, néphagyományunk feldolgozása a néptudomány számára új alapokat nyer, népünk megismerése pedig új erőforrásokat fakaszt az egész nemzet számára.

Tisztában kell lennünk ugyanis azzal, hogy a mai történeti időkben, amikor a világháború okozta romokon úgyszólván új ország építésének feladata vár reánk, legnagyobb értékkel a szervező munka bír, az a szervező munka, mely a magyar nemzeti műveltség felújulására vezet s a népi sajátságainkat jellemző lelki felébresztését célozza. A műveltség és a lelki tényezők lépcsőjén jutunk csak el társadalmi és gazdasági megoldásokhoz. Ha jó a lelki valutánk, akkor megjavul a gazdasági valuta is. Ha kiszélesítjük a közműveltséget, akkor kiszélesednek vele a társadalmi határok is.

Bástyát kell emelnünk kultúránk elemeiből, melynek szélességi méretezése demokratikus, magassága pedig a tudomány legtündöklőbb eszécsáig emelkedjék. A kvantitás és a minőség együttese ez. Mióta műveltségünk sorsának irányítását saját kezünkbe vettük, módunkban van ilyen bástya védelme mögött belső tényezőkkel kibontakoztatni külső helyzetünket. Kultúrpolitikánk tehát el nem mulasztható alkalmat kapott arra s ezért nemzeti és világtörténelmi felelősséggel is tartozik, hogy szervező munkával levegőhöz juttassa nemzetünket és biztosítsa létezésünket.

Szellemi életünk tudatos gondozásával és fenntartásával óvhatjuk meg a magyar értelem, akarat és érzés elsovadását. A szellemi erők felnevelésével küzdhetjük le a mindennapok szennyveszedelmeit s alapot és tartalmat adhatunk a jobb nemzeti élet számára. A szellemi munkásság tervszerű előnyomulásával pedig megindíthatjuk, irányíthatjuk és lendületbe hozhatjuk az egész nemzet sorsára kiható jelentőséggel bíró művelődési folyamatot.

A szellemi működésnek, a tudományos tényezőknek békebeli szervezete autonóm volt. Hiányzott a tervszerűségnek az a foka, amely minden részletet összekapcsol, a közös utakat kijelöli s mindenkit oda állít, ahol a legjobb munkát képes végezni. Csak a háború utáni keserű tapasztalatok ébresztettek bennünket arra, hogy mit kell művelni és miként kell dolgozni, hogy amit teszünk, annak célkitűzése legyen szabatos s módszerei olyanok, hogy a legkisebb áldozattal hozzák meg a legnagyobb eredményeket. Végre eljutottunk a szellemi munka ökonómiajáig, ahol mindenki együtt van, aki összetartozik, s akik egymás társaságában képesek egymást erősíteni, kiegészíteni s a legjobb munkateljesítményre sarkalni.

Amit Társaságunkon és a szomszédos tudományos területeken a fentebb elmondottak szerint megfigyelhettünk, az a legnagyobb mértékben örvendetes. Olyan képet nyújt, melyben nagy erőfeszítések kontúrjai látszanak, de hiányzanak a csüggedés sötét színei és az optimizmus édesége elnyomja az utolsó évek keserű ízét. Megnyugvással vehetjük tudomásul, hogy azok az elszórt jelenségek, amelyek nálunk a szellemi megmozdulások körül mutatkoznak, tulajdonképpen összefüggenek, egy közös célra törekvés dokumentumai és nemzeti létünk fenntartására, erősítésére és kibontakozására vonatkoznak.

A Magyar Néprajzi Társaság XXXVI. évi rendes közgyűlését e hitünk beteljesedésének reményében nyitom meg.

II.

Dr. Madarassy László főtítkári jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Evi jelentésemet ezúttal nem a megszokott panasz, hanem a megnyugvás örömteli hangján kell kezdenem. Megnyugtat, öröm-

mel tölt el annak tudata, hogy harmincháromesztendős hivatalos folyóiratunknak, az *Ethnographiá*-nak életébe sikerült ismét olyan rendet hozni, amely, ha állandósulhat, szilárd támaszunk lesz Társaságunk régi teljesítményének visszaállítására irányuló törekvéseinkben. Ma, XXXVI. évi rendes közgyűlésünk napján, az *Ethnographia* harmadik folyamának, a *Népélet*-nek első, beköszöntő hármasküzete ott van már a tagtársak asztalán, avval az ígérettel, hogy egyelőre minden negyedév végén, ugyanekkora terjedelemmel, újból és újból beköszönt. Hazánk gazdasági talpraállításának idején nem hisszük, — mert nem hihetjük —, hogy újabb és újabb gazdasági válságok akadályoznának bennünket ígéretünk beváltásában; mégis, ha bekövetkeznének ezen a téren újabb megpróbáltatások, már most appellálunk tagtársaink és a törekvéseinket megértő művelt magyar társadalom áldozatkészségeire, mert nem szabad megtörténnie, hogy a hazai népéleti kutatásoknak ez az egyetlen, kipróbált organuma is elhallgasson.

Folyóiratunknak most megjelent füzeté, valamint a negyedévenként elkövetkezendők, ezúttal már fömentenek attól a gondtól, hogy a Társaság életéről olyan terjedelemben és részletességgel számolják be, mint eddig tettem; a Társaságnak egyesztendős történetét tehát csupán körvonalaiban, kimagaslóbb eseményeivel főgum szemléltetni.

Miként a multban, úgy most is különös súlyt helyeztünk arra, hogy a tagtársak és a legszélesebb körök érdeklődését — legalább is a fővárosban — havonkénti nyilvános felolvasóülések rendezésével ébren tartsuk. Így április hó 25-én *Magyar* Kázmér választmányi tagtársunk beszélt a magyar gabona kicséplésének egykor nagyon mozgalmas és eredeti színteréről, a „szérű”-ről, dr. *Szabó* Kálmán választmányi tagtársunk pedig az alföldi magyarság, különösebben a kecskeméti nép jellegzetes, de letűnő ruhadarabjáról, a „subá”-ról és készítéséről. — Május 30-án dr. *Berze-Nagy* János választmányi tagtársunk olvasott föl „Petőfi költészetének folklórepárhuzamai” cín.en. — Október 31-i ülésünket Ipolyi Arnold emlékének szenteltük; a magyar mythológia első megírójának elévülhetetlen etnológiai érdemeit dr. *Tolnai* Vilmos választmányi tagtársunk méltatta. — November 28-án dr. *Gulyás* József választmányi tagtársunk tartott székfoglalót, Csokonai születésének 150 éves fordulója alkalmából „Népi és folklorisztikus elemek Csokonai műveiben” című tanulmányával. Ugyanekkor dr. *Schwarz* Elemér választmányi tagtársunk beszélt a nyugatmagyarországi „virág-szentelés” szokásáról. — December 19-én dr. *Kemény* György választmányi tagtársunk mondta el néprajzi megfigyeléseit a Mátra aljáról, dr. *Bartucz* Lajos titkárunk pedig a karcag-ködszállási ásatásról számolt be, mely egy régi, elpusztult kún telepnek első, rendszeres embertani feltárása volt. — Január 30-án *Szendrey* Zsigmond választmányi tagtársunk a magyar néptalányokról értekezett, dr. *Lajtha* László választmányi tagtársunk pedig dr. *Molnár* Imre tagtársunknak, a Nemzeti Zenede tanárának szíves közreműködésével tartott beszámolót bogyzslói népzenei gyűjtéséről. — Február 27-én *Szmik* Antal tagtársunk beszélt a csipke szerepéről a magyar népművészetben. Előadását saját, európai hírű gyűjteményének legértékesebb darabjaival illusztrálta. Mindezen előadások tagtársainknak és a közönségnek egyre fokozódó érdeklődése mellett folytak le. Önzetlenül fáradozó előadóink mindenikének, a felolvasó üléseinknek otthont adó M. Tud. Akadémiának, M. Nemzeti Múzeumnak és Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeumnak, az előadásainkat hirdető és azokról beszámoló napisajtónak e helyütt tolmácsolom a Társaság hálás köszönetét.

Vidéki kapcsolataink ápolásának a lefolyt társulati évben csupán egyetlen, de annál nagyobb eseményéről, a Mohácson június hó 10—11-én tartott vándorgyűlésről emlékezhetek. A részletes beszámolót t. tagtársaim folyóiratunk most megjelent számában megtalálhatják; ez alkalommal

csupán arra szorítokozom, hogy a vándorgyűlés fényes és meleg fogadtatásáért Mohács egész társadalmának még egyszer hálás köszönetet mondjak.

Külföldi kapcsolataink (beleértve az elszakított részek magyarságát is) helyreállítására, elsősorban anyagi okokból, ez évben sem tudunk elhatározó lépéseket tenni; most rendbehozott folyóiratunkkal és idegennyelvű kivonatával a jövő kilátásai mindenesetre biztatóbbak.

Folyóirataink és egyéb kiadványaink terén, főképen az állam fokozottabb támogatása következtében, az előző éveknél eredményesebb munkát végezhattünk. Június folyamán jelent meg hivatalos folyóiratunknak, az *Ethnographia*-nak 1922. évfolyama, egyetlen kötetben, nyolc íven, az 1920—21—22. évfolyamok közös címlapjával és tartalommutatójával. Ezután hosszabb, kényszerű szünet állott be; az anyagi eszközök hiánya miatt csak december végén indulhattak meg az esedékes évfolyam kiadására irányuló munkálatok. Ezenközben határozta el a választmány, hogy a hivatalos folyóirat életében végre is rendet teremt. Mindenekelőtt kimondotta, hogy takarékosági szempontból, de meg a folyóirat rendjének biztosítása céljából is, az 1923—24. évfolyamokat összevonja s hogy az így összevont évfolyamokat 16 ívnyi terjedelemben, négy egyenlő terjedelmű füzetben, 1924 március, június, szeptember, december hónapokban fogja kiadni. Elhatározta továbbá — régóta megnyilvánuló kívánalmak hatása alatt —, hogy az új nyomdai műintézből, új alakkal, új köntösben megjelenő folyóiratot ezentúl, mint közérdekű havi folyóiratot *Népélet* (Az „*Ethnographia*“ harmadik folyama) néven adja ki. A választmány a folyóirat szerkesztésével az eddigi szerkesztőt, dr. *Solymossy* Sándor alelnököt és jelentést tevő főtítkárt bízta meg. A *Népélet* (*Ethnographia*) 1923—24. évfolyam 1—3. száma, három műmelléklettel, számos ábrával, négy íven, 3000 példányban a jelzett időre íme pontosan megjelent; merítsék ebből a füzetből t. tagtársaink azt a hitet, ami a szerkesztőket is eltölti, t. i., hogy evvel a füzetrel a Társaságnak új és eredményes korszaka indult meg.

Szakirodalmi vállalkozásaink terén korszakot jelent *A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára* című könyvsorozatnak megindítása is. Ezt a vállalkozást az a fokozottabb érdeklődés keltette életre, amely a népélet és néplélek tárgyai és kérdései iránt, különösen a világháború óta hazánkban is megnyilvánul. A *Könyvtár* megindulását főképen a „*Studium*“ könyvkereskedelmi és könyvkiadó r.-t. áldozatkészsége tette lehetővé azáltal, hogy a vállalat I. kötetétől átvette a Társaságtól dr. *Réthei-Prikkel* Marián választmányi tagtársunk alapvető néprajzi és művelődéstörténeti munkájának, *A magyarság táncai*-nak kéziratát. Ezt a kötetet, amely 20 íven, számos képpel, hangjeggyel és hat műmelléklettel november folyamán jelent meg, egyelőre meghatározatlan időközökben további kötetek fogják követni; a kötetek elsősorban a magyar népélet és néplélek főbb jelenségeiről adnak írásban és képben összefoglaló ismereteket. A vállalat legközelebbi kötetéül *A magyarság szokásai* fog megjelenni jelentést tevő főtítkár szerkesztésében és *Szendrey* Zsigmond választmányi tagtársunk közreműködésével.

Társaságunknak szakirodalmi működését kiegészítik, szélesbítik szakosztályi folyóirataink, amelyek részben állami támogatással, részben társadalmi erőforrások megszerzésével tartják fenn magukat. Mult évi jelentésem óta megjelentek: a Társadalomtudományi Szakosztály kiadásában és dr. *Bibó* István választmányi tagtársunk szerkesztése mellett a *Társadalomtudomány* II. évfolyam 3—4. száma nyolc és fél, III. évfolyam 1—4. száma nyolc és IV. évfolyam 1. száma öt és fél íven; — az Emberföldrajzi Szakosztály kiadásában és dr. *Kogutowicz* Károly választmányi tagtársunk szerkesztése mellett a *Föld és Ember* II. évfolyam 3—4. száma öt és fél és III. évfolyam 1—4. száma hat íven; — ugyancsak az Emberföldrajzi

Szakosztály kiadásában és dr. *Bátky* Zsigmond alelnökünk és dr. *Kogutowicz* Károly szerkesztése mellett a *Kogutowicz Zsebatlasza az 1924. szökből* évre, 116 oldalon, számos térképpel, grafikonnal és egy műmelléklettel; — az Embertani Szakosztály kiadásában és dr. *Bartucz* Lajos titkárunk szerkesztése mellett az *Antropologiai Füzetek (Anthropologia Hungarica)* I. évfolyam 1—3. száma öt íven.

Elősorolt kiadványaink túlnyomórésztben a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr hathatós anyagi támogatását élvezték, miért is néki e helyütt nem mulaszthatom el a Társaság mély háláját tolmácsolni.

Mult évi jelentésemben is rámutattam már arra az örvendetes jelenségre, mely taglétszámunk állandó növekedésében és tagtársainknak mind nagyobb mértékben megnyilatkozó anyagi áldozatkészségében nyilvánul. Ez az örvendetes jelenség a lefolyt esztendő alatt is hathatósan megnyilvánult. Tagtársaink száma az utolsó közgyűlés óta 107-el szaporodott; ezek közül 38 alapító tagul lépett be; rendes tagtársaink sorából 30-an cserélték át rendes tagságukat alapító tagságra. A régebbi keletű alapítványoknak korszerű kiegészítése is meglehetősen eredménnyel folyt. Az évközben érkezett alapítványokat, továbbá az államsegélyeket, adományokat és felülfizetéseket folyóiratunk hasábjain pénztárunk már nyugtatta (részben ezután fogja nyugtatni); az alapítóknak, adományozóknak, felülfizetőknek a Társaság köszönetét azonban ez alkalommal tolmácsolom.

Elhalalozás címén töröltünk 13, kilépés címén ugyanesak 13 tagtársat; a ma nyilvántartott taglétszám (leszámítva az elszakított országrészekben maradtakat): 864.

Halottaink névsorából kiemeljük, úgy is, mint közéletünk nagy veszteségét, úgy is, mint törekvéseink egykori támogatóját, hosszú ideig választmányi tagtársunkat, dr. *Giesswein* Sándort. Emlékét kegyelettel őrizzük!

Jelentésem végén számot kell még adnom néhány olyan ügyviteli határozatról, illetve akcióról, amelyről a t. tagtársaknak tudomással kell birniok. Nevezetesen: a tetemesen felszaporodott tagdíjhátralékoknak már a mult évi közgyűlésen bejelentett behajtása — enyhe felszólítás alakjában — megtörtént; dícséretére válik hátralékos tagtársainknak, hogy az évi 1000 koronában megszabott hátralékot túlnyomórésztben és minden zúgolódás nélkül megfizették, úgy, hogy ezen a címen jelentős összeg folyt be pénztárunkba. Januárhavi rendes választmányi ülésünk a tagsági díjak, előfizetések összegének, a kiadványok árának ügyét újból kénytelen volt rendezni; az 1910-es alapszabályok birtokában a tagdíjknál nem lehetett más megoldást találni, mint a tízkoronás alaptagdíjat ezres szorzószámmal kérni. (Fölösleges talán hangsúlyoznom, hogy azóta a békebeli tagdíjknak ez az ezres szorzószáma már megint nem felel meg a tényleges gazdasági helyzetnek, úgy, hogy a folyó év második felére az újonnan belépők, vagy késedelmes tagdíjfizetők részére magasabb szorzószámot leszünk kénytelenek megállapítani.)

Társadalmi és gazdasági viszonyaink még ma sincsenek eléggé megállapodva, ezért a jövő társulati évre sem szellemi, sem anyagi téren nem adhatunk programot. Legyenek azonban meggyőződve t. tartársaink, hogy amilyen körülmétekintéssel és erős akarattal vezettük az utolsó négy esztendő gazdasági válságai között a Társaságot, ugyanavval a gondossággal és szilárd eltökéléssel állunk továbbra is a Társaság rendelkezésére. A t. Közgyűléstől kérem jelentésem szíves tudomásulvételét!

III.

A számvizsgáló bizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Alulírottak, mint a Magyar Néprajzi Társaság XXXV. évi rendes közgyűlése által kiküldött számvizsgálók, tisztelettel

jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság pénztári ügyvitelét, a bemutatott okmányok alapján, a mai napon tételenként megvizsgáltuk s miután az ügykezelést, valamint a pénztár állapotát minden tekintetben rendben lévőnek találtuk, javasoljuk, hogy a pénztárnok úrnak a felmentvényt, a szokásos fenntartással, megadni és lelkiismeretes munkájáért neki köszönetet szavazni méltóztassék.

Budapest, 1924 február hó 27.

Dr. Trócsányi Zoltán s. k.,

számvizsgálók.

Dr. Erdélyi Lajos s. k.,

IV.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság 1923. évi bevételeiről és kiadásairól.

I. Bevételek:

1. Pénztári maradvány 1922. évről	36.723 K 19 fill.
2. Alapítótagsági díjak	452.854 „ — „
3. Rendes tagsági díjak	119.195 „ — „
4. „Ethnographia“ előfizetési díjak	9.750 „ — „
5. Kiadványok értékesítése	206.325 „ — „
6. „A magyarság táncai“ előfizetési díjak	1.282.600 „ — „
7. Államsegélyek:	
a) „Ethnographia“ támogatására	700.000 „ — „
b) „Társadalomtudomány“ támogatására	200.000 „ — „
c) „Föld és Ember“ támogatására	3.400.000 „ — „
d) „A magyarság táncai“ kiadásához	350.000 „ — „
8. Adományok	84.607 „ — „
9. Portómegtérítés címén	19.570 „ — „

Bevételek összege: 6.861.624 K 19 fill.

II. Kiadások:

1. Ügyvitel	606.303 K 36 fill.
2. „Ethnographia“ kiadásának költségei	656.243 „ 20 „
3. „A magyarság táncai“ kiadásának költségeihez	1.488.400 „ — „
4. „Társadalomtudomány“ államsegélye	200.000 „ — „
5. „Föld és Ember“ államsegélye	3.400.000 „ — „
6. Embertani Szakosztály támogatása	20.000 „ — „
7. Néphagyományi Szakosztály támogatása	10.000 „ — „

Kiadások összege: 6.380.946 K 56 fill.

I. Bevételek összege: 6.861.624 K 19 fill.

II. Kiadások összege: 6.380.946 „ 56 „

Maradvány: 480.677 K 63 fill.

azaz négyszáznyolcvanezerhatszázhetvenhét korona 63 fillér.

Puchász K. Tibor s. k.
pénztárnok.

V.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság vagyonáról 1923. évi december hó 31-én.

a) 3 drb egyenként 2000 K névértékű 4%-os „Budapest sz. fővárosi kölesönkötvény“	6.000 K
b) 1 drb 100 K névértékű 4%-os „Magyar korona járadékkötvény“	1.600 „
c) 19 drb egyenként 200 K névértékű 4%-os „Magyar korona járadékkötvény“	60.800 „

d) 16 drb egyenként 1000 K névértékű, úgynevezett „Hadi- kölesönkötvény“	12.800 „
e) 346 drb egyenként 1000 K névértékű „Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Rt. részvény“	346.000 „
f) „Herman Ottó-emlékalap“ vagyona a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank 30.685. sz. betétkönyvén	3.175 „
g) M. kir. postatakarékpénztárban a 3019. sz. csekkszámán	300.757 „
h) Kézipénztárban	179.920 „
Összesen:	911.052 K

azaz kilencszáztizenegyezerötvenkettő korona.

Puchász K. Tibor s. k.
pénztárnok.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1924. évi március hó 27-én délután 5 óra-
kor, az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum dísztermében tartott XXXVI.
évi rendes közgyűléséről.

Jelen vannak: dr. *Czakó Elemér* társelnök és dr. *Solymossy Sándor*
alelnök; dr. *Madarassy László* főtitkár, dr. *Bartucz Lajos* titkár, *Puchász*
K. Tibor pénztárnok és dr. *Löwengard János* ügyész; dr. *Munkácsi Bernát*
és *Vikár Béla* tiszteletbeli tagok; dr. *Bibó István*, dr. *Erdélyi Lajos*,
dr. *Kemény György*, dr. *Kogutowicz Károly*, dr. *Lajtha László*, dr. *Lamb-
recht Kálmán*, *Mader Béla*, dr. *Magyary Zoltán*, dr. *Schwarz* Elemér,
Szendrey Zsigmond, dr. *Szilády Zoltán*, dr. *Visky Károly* és gróf *Zichy*
István választmányi tagok; *Csányi Károly*, dr. *Ébner Sándor*, *Geöcze*
Sarolta, *Gergely Endre*, dr. *Gulyás Pál*, dr. *Hézszer Aurél*, *Koch Károly*,
dr. *Molnár Imre*, báró *Nopcsa Ferenc*, *Relkovič Davorka*, dr. *Spolárich*
Lajos, *Szmik Antal*, *Sztankovics Ödön* és *Teszák K.* Ágost társasági tagok.

Tárgysorozat:

1. Dr. *Czakó Elemér* társelnök elnöki megnyitóját, mely a jegyző-
könyvhöz csatoltatik, a közgyűlés élénk helyesléssel fogadja. Elnök ezután
sajnálattal jelenti, hogy *Tagányi Károlyt*, a Társaság elnökét betegsége
akadályozza abban, hogy a mai közgyűlésen elnökölhessen. Ezután meg-
állapítja, hogy a közgyűlés az alapszabályok rendelkezései értelmében hiva-
tott össze és hogy a közgyűlés határozatképes. A jegyzőkönyv írására
dr. *Bartucz Lajos* titkárt, hitelesítésére pedig dr. *Lambrecht Kálmán* és
Mader Béla választmányi tagokat kéri fel.

2. Dr. *Madarassy László* főtitkár évi jelentését, mely a jegyzőkönyv-
höz csatoltatik, a közgyűlés egyhangú köszönettel tudomásul veszi.

3—4. *Főtitkár* előterjeszti a pénztári kimutatást: a) a Társaság 1923.
évi bevételeiről és kiadásairól, b) a Társaság 1923. december 31-i vagyoni
állapotáról, továbbá a számvizsgáló-bizottság jelentését az 1923. évi pénz-
tári ügyvitel megvizsgálásáról. — A pénztári kimutatásokat a számvizsgáló-
bizottság jelentése, továbbá *főtitkár* felvilágosító magyarázatai alapján a
közgyűlés egyhangulag elfogadja, azokat a jegyzőkönyvhöz csatolni ren-
deli, *Puchász K. Tibor* pénztárnoknak a felmentvényt, a szokásos fenntartás-
sal, megadja s úgy neki, mint a számvizsgáló-bizottság tagjainak, dr. *Er-
délyi Lajosnak* és dr. *Trocsányi Zoltánnak* köszönetet szavaz.

5. *Elnök* javaslatára számvizsgálókul az 1924. esztendőre, egyhangú
felkiáltással, újból dr. *Erdélyi Lajos* és dr. *Trocsányi Zoltán* választatnak
meg. Az újból megnyilvánuló bizalomért, a távollévő *Trocsányi* nevében is,
Erdélyi mond köszönetet; a maga részéről pedig a választást elfogadja.

6. *Elnök* bemutatja a XXXVI. évi rendes közgyűlés alkalmával ki-
lépő 15 fővárosi és 8 vidéki választmányi tag névsorát, valamint a választ-
mány javaslatát 15 fővárosi és 8 vidéki választmányi tagsági helynek az

1924—26. évkörre, egy üresedésben lévő fővárosi választmányi tagsági helynek az 1922—24. évkörre és négy üresedésben lévő fővárosi választmányi tagsági helynek az 1923—25. évkörre való betöltésére. — A választmányi javaslata közfelkiáltással elfogadtatván — elnök határozatilag kimondja, hogy megválasztottak: I. az 1924—26. évkörre: a) a fővárosi választmányba: 1. *Barátosi Balogh* Benedek, 2. *Bartók* Béla, 3. *Dr. Heller* Bernát, 4. *Dr. Hóman* Bálint, 5. *Dr. Kemény* György, 6. *Kovács* Alajos, 7. *Dr. Lambrecht* Kálmán, 8. *Dr. Magyary* Zoltán, 9. *Dr. Melich* János, 10. *Dr. Mészáros* Gyula, 11. *Szendrey* Zsigmond, 12. *Dr. Szinnyei* József, 13. *Dr. Thirring* Gusztáv, 14. *Dr. Trocsányi* Zoltán, 15. *Dr. Visky* Károly; b) a vidéki választmányba: 1. *Dr. Berze-Nagy* János, 2. *Garay* Ákos, 3. *Dr. Gálos* Rezső, 4. *Gönczi Ferenc*, 5. *Dr. Kogutowicz* Károly, 6. *Dr. Prinz* Gyula, 7. *Szabó* Imre, 8. *Dr. Zolnai* Gyula; II. az 1922—24. évkörre a fővárosi választmányba: *Dr. Molnár* Imre; III. az 1923—25. évkörre a fővárosi választmányba: 1. *Dr. Littke* Aurél, 2. báró *Nopcsa* Ferenc, 3. *Szmik* Antal, 4. *Toroczkói Wigand* Ede.

7. Báró *Nopcsa* Ferenc vál. tagnak „Útjegyzetek egy amatőr-etnográfus naplójából“ c., vetített képekkel kísért szabadelőadását a közgyűlés nagy tetszéssel fogadja.

8. Az indítványok során *Halász* Gyula r. tag megokolt indítványára *Torday* Emil, egyhangú felkiáltással, tiszteletbeli taggá választatik. — *Főtitkár* indítványára elhatározza a közgyűlés a távollévő elnök üdvözlését. — *Vikár* Béla tiszteletbeli tag indítványára köszönetet szavaz a közgyűlés az elnökségnek és tisztikarnak a lefolyt évben is kifejtett önzetlen fáradozásáért és az elért jelentős eredményekért. — *Elnök* az ülést bezárja.

K. m. f. *Dr. Czákó* Elemér s. k. elnök; *Dr. Bartucz* Lajos s. k. jegyző. Hitelesítjük: *Dr. Lambrecht* Kálmán s. k., *Mader* Béla s. k.

Hivatalos nyugtázás

az 1924. évi január hó 1-től június hó 30-ig befolyt alapítványi díjakról, segélyekről és adományokról.*

Alapítványi díjak. *Dr. Pápay* József 5000 K (kiegészítésül), *Szabó* Béla 10.000 K, Pécs sz. kir. város közönsége 2000 K, Balatoni Múzeum-Egyesület, Keszthely 20.000 K, Borsod-Miskolci Múzeum 18.000 K (kieg.), *Gálffy* Ignác 9000 K (kieg.), *Esterházy-Hercegi* Hitbizományi Könyvtár, Kismarton 300.000 K (kieg.), *dr. Réthelyi-Prikkel* Marián 10.000 K (kieg.), Székesfehérvár sz. kir. város közönsége 20.000 K, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közönsége 20.000 K, *Tagányi* Károly 25.000 K (kieg.), *dr. Littke* Aurél 99.000 K (kieg.), *dr. Trocsányi* Zoltán 10.000 K (kieg.), *dr. Erdélyi* Lajos 10.000 K (kieg.), *Harsányi* István 10.000 K (kieg.), Balatoni Üri Club, Budapest 500.000 K, *dr. Szalay* József 10.000 K (kieg.), *Gájásy* Sándor 10.000 K (kieg.), *Haydu* Károly 20.000 K (kieg.), *dr. Kiss* István 20.000 K (kieg.), *sz. Darnay* Kajetán 50.000 K (kieg.), *Alföldi* Rezső 10.000 K (kieg.), *dr. Óvári* Ferenc 10.000 K (kieg.), *Frecska* István 5000 K (kieg.), *dr. balászfalvi Kiss* Endre 25.000 K (kieg.), *dr. Gulyás* József 10.000 K (kieg.), *Lencse* Mátyás 10.000 K (kieg.), *dr. Sereghy* Elemér 10.000 K (kieg.), *dr. Horger* Antal 20.000 K (kieg.), Városi Közkönyvtár, Győr 3000 K (kieg.), *Stoll* Ernő 10.000 K (kieg.), *dr. Kornis* Gyula 10.000 K (kieg.), *dr. Czettler* Jenő 20.000 K (kieg.), *dr. Madarassy* László 40.000 K (kieg.), *László* Gyula 9000 K (kieg.), Országos Kaszinó, Budapest 10.000 K (kieg.), Nagykörs r. t. város közönsége 10.000 K (kieg.), *Spclarits* Károly 100.000 K (kieg.), *dr. Bátty* Zsigmond 20.000 K (kieg.), *Czákó* István 25.000 K (kieg.), *Erdélyi* Mór 200.000 K, *Sztankovits* Ödön 10.000 K (kieg.), *dr. Hazay* Lóránd 10.000 K (kieg.), *dr. Bán*

* Választmányi határozat értelmében további intézkedés költségekiméltés céljából a rendestagsági, illetőleg előfizetési díjakat nyilvánosan nem nyugtázzuk; azonban a rendestagsági, illetve előfizetési díjakat legalább 1000 koronával meghaladó összeget mint adományt nyugtázzuk.

Aladár 10.000 K (kieg.), Magyar Kázmér 15.000 K (kieg.), Kaszinó, Nagykőrös 10.000 K (kieg.), dr. Elek Károly 9000 K (kieg.), dr. Spolárich Lajos 9000 K (kieg.), dr. Kogutowicz Károly 10.000 K (kieg.), Zala vármegye közönsége 20.000 K (kieg.), Spolarits József 10.000 K (kieg.), Tárnai István 39.000 K (kieg.), Schmutzler Nándor 20.000 K (kieg.), dr. Hodinka Antal 25.000 K (kieg.). Összesen 1,932.000 K.

Segélyek. Államsegély a „Népelet (Ethnographia)“ támogatására 6,600.000 K. Ugyanaz a „Társadalomtudomány“ támogatására 6,600.000 K. Ugyanaz a „Föld és Ember“ támogatására 3,300.000 K. Ugyanaz „A magyarság szokásai“ kiadására 2,000.000 K. Összesen 18,500.000 K.

Adományok. Dr. Pap Károly 200 K, Nacsády József 50 K, Kössházy Á. Gyula 5500 K, Rakvách Rezső 2200 K, M. Kiss Lajos 5200 K, Szabolcsi Bence 50 K, Kniezsa István 9000 K, Kenyeres Elemér 500 K, Bartók Béla 1500 K, dr. Löwengard János 35.000 K, dr. Lambrecht Kálmán 1500 K, Csányi Károly 2500 K, Tóth Gyula 500 K, Borsod-Miskolci Múzeum 200 K, Magyar Ruggyantaárúgyár R.-T. 50.000 K, Kárpáti Imre 1000 K, Miklós Károly 2000 K, Óváry Zoltán 100.000 K, Gombos István 2000 K, Szmik Antal 50.000 K, Pálos Ödön 5000 K, Gál Miksa 32.000 K, Borbély Sándor 5000 K, dr. Nagy Sándor 5000 K, Horváth Mária 1000 K, dr. Csánki Dezső 10.000 K, Májer Iván 1000 K, Trajtlér Géza 5000 K, Wurdits Imre 2000 K, dr. Czillinger Lóránd 1000 K, Stumpf József 2000 K, dr. Czákó Ervin 4000 K, Bicsérdy Lajos 8000 K, vitéz Esztergályos Ferenc 1000 K, Jeremiás Lajos 2500 K, Kemény László 4000 K, dr. Nagy J. Béla 1000 K, dr. Zsirai Miklós 9000 K, Rohoska Gyula 10.000 K, Révffy Lajos 1000 K, Geőcze Sarolta 2000 K, Illés Lajos 5000 K, dr. Alexics György 1000 K, dr. Tóth László 5000 K, Cserghő-Holyba István 21.000 K, Lázár József 4000 K, Schramek Sándor 10.000 K, Hegedős Miklós 3000 K, dr. Balogh Béla 5000 K, Zoltai Lajos 1000 K, dr. Moór Gyula 4000 K, dr. Antalffy-Zsíros Aladár 19.000 K, Horváth Miklós 1000 K, Szerető Géza 4000 K, Lovas Sándor 1000 K, Sőregi János 1000 K, Tantó József 1000 K, Irtzing Ferenc 3000 K, Finger Béla 4000 K, Milassin Péter 2000 K, Csokán Pál 1000 K, Kárpáti Győző 5000 K, Blénessy János 10.000 K, dr. Dékány István 5000 K, Csikesz Lajos 2400 K, vitéz Fehérváry Dezső 4000 K, Nagy Tibor 10.000 K, dr. Bajza József 1000 K, Kozma Lajos 80.000 K, dr. Lampérth Géza 1000 K, Óváry Endre István 10.000 K, Morvai Béla 2000 K, Vakares Kálmán 1050 K, dr. Lutter János 9000 K, Salló Ervin 9000 K, Latinák Jenő 40.000 K, dr. Rásonyi-Nagy László 5000 K, dr. Lux Béla 15.000 K, Móriéz Pál 10.000 K, Nyárády Mihály 100.000 K, Irsa Ferenc 3000 K, Czékus György és Irén 10.000 K, dr. Furman Béla 1000 K, Zsupán László 4000 K, Veszprémi Takarékpénztár R.-T. 100.000 K, Kerner Ede 45.000 K, Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete 3,000.000 K, Bosnyák Zoltán 10.000 K, Seiber Máttyás 10.000 K, Komáromi János 10.000 K, Tárnai István 11.000 K, dr. Gálos Rezső 5000 K, dr. Siegescu József 5000 K, Szentgyörgyi Gyula 1000 K, özv. Rosenberg Gyuláné 10.000 K, Büchlmayer Lajos 40.000 K, Benyovszky István 10.000 K, dr. F. Mankovics Béla 2500 K, Sántha László 10.000 K. Összesen: 4,083.350 K.

Összesen befolyt: alapítványi díjakból	1,932.000 K
segélyekből	18,500.000 K
adományokból	4,083.350 K

Magyar Néprajzi Társaság Pénztára
(VIII, Múzeum-körút 14–16, Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala)

Hibaigazítás. Az 1923–24. évf. 1–3. számában közölt műmelléletek közül a II. számú tábla helyesen III. és a III. számú helyesen II.; a kötetnél tehát a műmelléletek a kijavított sorrendben kötendők. Ugyanezen számban a 49. lapon alul az ívjelző 3. szám 4-re javítandó.

A szerkesztésért dr. Solymossy Sándor, a kiadásért dr. Madarassy László felelős.

Magyar Tud. Társulatok Sajtóvállalata Rt. Budapest VIII, Múzeum-krt. 6. — Szabó T. István

A művelt magyar közönség figyelmébe!

Az emberiség érdeklődésének homlokterében ma a népfajok, a népélet és a néplelek tudományos kérdései vannak. Hazánkban a

MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

az, mely e kérdésekkel legtöbbet foglalkozik. A Társaság 1889-ben alakult; tagja lehet minden nagykorú egyén, aki ebbeli óhaját, nevének, foglalkozásának, lakásának pontos adataival és a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával a Társaság Titkári Hivatalának bejelenti. Rendestagsági díj évi 2 arany korona; a rendestagság legalább három évre kötelező. (Alapítótagság címén a Társaság magánosoktól 50, jogi személyektől 100 arany koronánál kevesebbet nem fogad el. Jogi személy csak mint alapító léphet a Társaságba.)

A **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG** néptanulmányi munkálatokat támogat, nyilvános föl-olvasóüléseket és vándorgyűléseket tart; hivatalos közlönye a

N É P É L E T

(AZ »ETHNOGRAPHIA« HARMADIK FOLYAMA)

című közérdekű havi folyóirat; ezt a tagok tagilletményül kapják. A folyóirat előfizetés útján is megszerezhető; előfizetési ára évi 4 ar. kor. (Egy teljes évfolyam bolti ára 6 ar. kor.) Tagsági díjak, előfizetési pénzek a *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára* (Budapest, VIII. Múzeum-körút 14-16.), tudakozódások, bejelentések (válaszbélyeggel) a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* (Budapest, VI. Városliget, Iparcsarnok) címére küldendők. (Csekk-számla a M. kir. Postatakarékpénztárnál: 3019.)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

ELNÖKSÉGE, TISZTIKARA, VÁLASZTMÁNYA, VALAMINT
HAZAI TISZTELETBELI TAGJAI A XXXVI. ÉVI RENDES
KÖZGYŰLÉS UTÁN:

ELNÖK: † *Tagányi* Károly; TÁRSELNÖK: Dr. *Czakó* Elemér, h. államtitkár; ALELNÖKÖK: Dr. *Bátky* Zsigmond, a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának igazgatója és Dr. *Solymossy* Sándor főiskolai tanár.

FÖTITKÁR: Dr. *Madarassy* László, m. n. múzeumi igazgatóőr; TITKÁR: Dr. *Bartucz* Lajos, t.-egyetemi m. tanár; KÖNYVTÁRNOK: *László* Gyula, m. n. múzeumi főtiszt; PÉNZTÁRNOK: *Puchász* K. Tibor, m. n. múzeumi gazdasági hivatali ellenőr; ÜGYÉSZ: Dr. *Löwengard* János, ügyvéd.

VÁLASZTMÁNY: a) *fővárosi*: *Balásy* Dénes, ny. felsőkereskedelmi iskolai igazgató; *Ballai* Károly, a „Gyermektanulmányi Múzeum” igazgatója; *Barátosi-Balogh* Benedek, sz. főv. polgári iskolai igazgató; *Bartók* Béla, főiskolai tanár; dr. *Bán* Aladár, áll. főgimnáziumi igazgató; dr. *Bibó* István, min. tanácsos, t.-egyetemi könyvtárigazgató; *Binder* Jenő, áll. főgimnáziumi igazgató; dr. *Bodor* Antal, egyetemi m.-tanár, a „Falú” orsz. szövetség igazgatója; dr. *Czettler* Jenő, egyetemi ny. r.-tanár, a „Magyar Gazdaszövetség” igazgatója; dr. *Erdélyi* Lajos,

t.-egyetemi m.-tanár, főiskolai tanár; *Ernyey* József, m. n. múzeumi ór; *Fekete* József, áll. tanítóképzőintézeti tanár; dr. *Gombocz* Zoltán, t.-egyetemi ny. r.-tanár; dr. *Györffy* István, m. n. múzeumi igazgatóőr; dr. *Heller* Bernát, főiskolai tanár; dr. *Hóman* Bálint, a M. N. Múzeum főigazgatója; dr. *Imre* Sándor, ny. államtitkár; dr. *Kemény* György, m. n. múzeumi ór; dr. *Kodály* Zoltán, főiskolai tanár; *Kovács* Alajos, min. tanácsos, a M. Kir. Közp. Statisztikai Hivatal aligazgatója; dr. *Lajtha* László, m. n. múzeumi igazgatóőr; dr. *Lambrecht* Kálmán, író; dr. *Littke* Aurél, főiskolai tanár; *Mader* Béla, ny. min. s. hiv. főigazgató; *Magyar* Kázmér, m. kir. gazdasági főtanácsos; dr. *Magyary* Zoltán, min. o.-tanácsos; dr. *Mahler* Ede, t.-egyetemi ny. r. tanár; dr. *Melich* János, t.-egyetemi ny. r. tanár; dr. *Mészáros* Gyula, ny. m. n. múzeumi igazgatóőr; dr. *Molnár* Imre, a „Nemzeti Zenede“ tanára; dr. *Németh* Gyula t.-egyetemi ny. r. tanár; báró *Nopcsa* Ferenc, földbirtokos, író; dr. báró *Nyáry* Albert, földbirtokos, író; dr. *Schwarz* Elemér t.-egyetemi m.-tanár, ciszt. r. főgimn. tanár; *Szendrey* Zsigmond, áll. főgimn. tanár; dr. *Szilády* Zoltán, t.-egyetemi m. tanár, főgimn. tanár; dr. *Színnyei* József, t.-egyetemi ny. r. tanár; *Szmik* Antal, mérnök; dr. gróf *Teleki* Pál, egyetemi ny. r. tanár; dr. *Thirring* Gusztáv, m. kir. kormányfőtanácsos, a sz. főv. Statisztikai Hivatal igazgatója; dr. *Tolnai* Vilmos, főiskolai tanár; *Toroczkói-Wigand* Ede, az Orsz. Magy. Kir. Iparművészeti Iskola tanára; dr. *Trocsányi* Zoltán, író; dr. *Visky* Károly, m. n. múzeumi ór; gróf *Zichy* István, az Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum c. öre; b) *vidéki*: dr. *Baróti* Lajos, ny. főreálisk. tanár (Balatonalmádi); dr. *Berze-Nagy* János, kir. tanfelügyelő (Pécs); sz. *Darnay* Kajetán, keresk. tanácsos (Kaposvár); sz. *Darnay* Kálmán, m. kir. kormányfőtanácsos, az „All. Darnay-Múzeum“ igazgatója (Sümege); *Deák* Gejza, főgimn. tanár (Sárospatak); dr. *Ecsedi* István, tanítóképzőintézeti tanár (Debrecen); *Garay* Akos, festőművész (Tolna); dr. *Gálos* Rezső, felsőkeresk. iskolai igazgató (Győr); *Gönczi* Ferenc, ny. kir. tanfelügyelő (Kaposvár); dr. *Gulyás* József, főgimn. tanár (Sárospatak); *Harsányi* István, főiskolai tanár (Sárospatak); *Kiss* Lajos, a szabolecsvármegyei „Jósa-Múzeum“ igazgatója (Nyíregyháza); dr. *Kogutowicz* Károly, t.-egyetemi ny. r. tanár (Szeged); *Kovách* Aladár, várm. főlevéltárnok, a „Tolnavármegyei Múzeum“ igazgatója (Szekszárd); dr. *Milleker* Rezső, t.-egyetemi ny. r. tanár (Debrecen); *Móra* Ferenc, a „Somogyi-Könyvtár“ és „Városi Múzeum“ igazgatója (Szeged); dr. *Pap* Károly, t.-egyetemi ny. r. tanár (Debrecen); dr. *Pápay* József, t.-egyetemi ny. r. tanár (Debrecen); dr. *Prinz* Gyula, t.-egyetemi ny. r. tanár (Pécs); dr. *Réthei-Prikkel* Marián, bencés-r. főgimn. tanár (Győr); *Richter* M. István, ciszt.-r. főgimn. tanár (Székesfehérvár); cs. *Sebestyén* Károly, polg. isk. tanár (Szeged); *Szabó* Imre, ny. p.-ügyi főtiszt (Székesfehérvár); dr. *Szabó* Kálmán, a „Városi Múzeum“ öre (Kecskemét); dr. *Szalay* József, m. kir. kerületi főkapitány (Szeged); dr. *Tonelli* Sándor, keresk. és iparkamarai főtítkár (Szeged); dr. *Zolnai* Gyula, t.-egyetemi ny. r. tanár (Pécs); *Zoltai* Lajos, a „Városi Múzeum“ igazgatója (Debrecen).

HAZAI TISZTELETBELI TAGOK: *Bíró* Lajos, a M. N. Múzeum tb. öre; dr. *Csánki* Dezső, államtitkár, az Országos Levéltár főigazgatója; dr. *Herrmann* Antal, c. t.-egyetemi ny. r. tanár (Szeged); *Huszka* József, ny. főgimn. igazgató; dr. *Jancsó* Benedek, c. t.-egyetemi ny. r. tanár; dr. *Jankovich* Béla, v. b. t. t., földbirtokos; dr. *Munkácsi* Bernát, tanfelügyelő; dr. *Sebestyén* Gyula, ny. m. n. múzeumi igazgató; *Strausz* Adolf, főiskolai tanár; *Torday* Emil, m. kir. kormányfőtanácsos (London); *Vikár* Béla, nemzetgyűlési gyorsirodai elnöki főtanácsos; dr. báró *Wlassics* Gyula, v. b. t. t., a m. kir. közigazgatási bíróság elnöke.

HORVATH JENŐ

NÉPÉLET

(AZ „ETHNOGRAPHIA“ HARMADIK FOLYAMA)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KOZLÖNYE

KÖZÉRDEKŰ HAVI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI

SOLYMOSSY SÁNDOR MADARASSY LÁSZLÓ

I/II. (XXXIV/XXXV.) ÉVFOLYAM 7–12. FÜZET * 1923/24. JÚL.–DEC.

TARTALOM: † *Tagányi Károly*: A honfoglaló magyar nemzetségek 108 számáról — *Solymossy Sándor*: „Kőműves Kelemenné“ (Népballada tanulmány) — *Szendrey Zsigmond*: Történeti népmondáink — *Kőrösi Sándor*: A „cinkotai kántor“ meséjének ősei — *Gulyás József*: Népi és folklorisztikus elemek Csokonai műveiben — *Richter M. István*: Az „ifjú-mesterek“ (A németprónai céhéletből) — *Kiss Lajos*: A hódmezővásárhelyi ember eledelei — Kisebbségi közlemények (A lidérc a hódmezővásárhelyi népnél — A garabonciás diák Bián és Pátyon — Divatváltozás Lőrincrévén — „Tiszaverés“ — Néphagyománygyűjtés) — Népi szövegek — Tárca — Néprajzi hírek — Társasági ügyek.

KIADJA A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
BUDAPEST, 1924

INHALT: † Karl *Tagányi*: Über die Zahl 108 der ungarischen Stämme zur Zeit der Landnahme. — Alexander *Solymossy*: Studie zur Volksballade „Kőműves Kelemenné“. — Sigismund *Szendrey*: Geschichtliche Volkssagen. — Alexander *Kőrösi*: Die Vorfahren der Sage vom „Cinkotai Kántor“. — Josef *Gulyás*: Volkstümliche und folkloristische Motive in den Werken Csokonai's. — Stefan M. *Richter*: Die Jungmeister. (Aus dem Zunftleben in Németspróna.) — Ludwig *Kiss*: Die Speisen der Leute von Hódmezővásárhely. — Kleinere Mitteilungen. (Der Wampir in der Auffassung des Volkes von Hódmezővásárhely. — Der „Wilde Jäger“ in Bia und Páty. — Modewechsel in Lórincreve. — Fischfangsart, genannt „Tiszaverés“. — Folklore-Sammlung.) — Volkstümliche Texte. — Feuilleton. — Volkskundliche Nachrichten. — Gesellschaftsangelegenheiten.

Der Jahrgang 1923/24 der Zeitschrift *Népelet* (*Ethnographia*) erscheint in drei Heften, d. s. 12 Druckbogen. Ladenpreis (sammt fremdsprachigen Auszug) 10 schw. Fr. Zu erhalten durch: „Studium“ Buchhandlung in Budapest IV, Múzeum-körút 21. — Der Jahrgang 1925 wird in 3 Heften in zusammen 16 Druckbogen erscheinen, Abonnementspreis 8 schweizerische Franken. Zu abonnieren bei: *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára*, Budapest VIII, Múzeum-körút 14–16.

TABLE DES MATIÈRES. † Charles *Tagányi*: Du nombre 108 des tribus hongrois au temps de la prise du pays. — Alexandre *Solymossy*: Étude sur la ballade populaire „Kőműves Kelemenné“. — Sigismond *Szendrey*: Contes populaires historiques. — Alexandre *Kőrösi*: Les ancêtres du conte du „Cinkotai Kántor“. — Joseph *Gulyás*: Éléments populaires et folkloristiques dans l'oeuvre de Csokonai. — Étienne M. *Richter*: Les jeunes-maîtres au corps de métier à Németspróna. — Louis *Kiss*: Les comestibles du paysan à Hódmezővásárhely. — Miscelles. (Le vampyr chez le paysan de Hódmezővásárhely. — Le „vagans Goliard“ à Bia et Páty. — Changement de modes à Lórincreve. — Une manière de pêche nommée: „Tiszaverés“. — Folklore.) — Textes populaires. — Feuilleton. — Nouvelles sur l'ethnographie. — Vie de la Société Ethnographique Hongroise.

L'année 1923/24 de la *Népelet* (*Ethnographia*) paraît en 3 fascicules (soit 12 feuilles). Prix (le sommaire en langue étrangère y compris) 10 francs suisses. En vente chez: „Studium“ librairie, Budapest IV, Múzeum-körút 21. — L'année 1925 paraît en trois fascicules (soit 16 feuilles). Prix d'abonnement 8 francs suisses. On adresse le prix d'abonnement: *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára*, Budapest VIII, Múzeum-körút 14–16.

A *Népelet* (*Ethnographia*) 1923/24. évfolyama megjelent 3 füzetben, 12 íven. Bolti ára 6 aranykorona. Megszerezhető a „Studium“ könyvkereskedésében (Budapest IV, Múzeum-körút 21.). — Az 1925. évfolyam megjelenik 3 füzetben, 16 íven. Előfizetési ára belföldre 4 aranykorona (A *Magyar Néprajzi Társaság* tagjainak tagjelvényül jár.) Előfizetések *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára* címére (Budapest VIII, Múzeum-körút 14–16.) küldendők. (M. kir. postatakarékpénztári csekk számla: 3019.)

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek, folyóiratok dr. *Solymossy Sándor* főiskolai tanár, t. egyetemi m. tanár (Budapest VII, István-út 91/93. Áll. Erzsébet Nőiskola), vagy dr. *Madarassy László* magyar nemzeti múzeumi igazgatóőr (Budapest X, Tisztviselőtelep, Hungária-körút 347. Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya), mint szerkesztők, vagy egyszerűen a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* címére (Budapest X, Tisztviselőtelep, Elnök-u. 13.) küldendők!

A folyóirat közleményeire való jogainkat fenntartjuk! A közlemények csakis a forrás megnevezésével idézhetők!

Copyright by Hungarian Ethnographical Society

A HONFOGLALÓ MAGYAR NEMZETSÉGEK 108 SZÁMÁRÓL.

Abban a terjedelmes irodalomban, mely a honfoglalásról vagy a nemzetségekről szól, alig akadunk mégis egy-két íróra, aki magával e 108 számmal foglalkozott volna, hogy t. i. miért éppen ennyi? És hogy a 108 nemzetség milyen viszonyban van a 7 honfoglaló törzsszel? Némi magyarázatfélélt már Kézai (I/I. 5.) krónikájában is találunk, mikor azt mondja, hogy a hún-magyarország ősi hazája: Scythia a 108 nemzetség szerint 108 tartományra (!) volt felosztva. Ámde Gombocz Zoltán (Nytud. Közl. 1918, XLV. 152.) megállapította, hogy Scythiának Kézainál fennmaradt képe már csak a XIII. század közepén, a tatárországi utazók leírásai nyomán keletkezhett, ennél fogva az a 108 tartomány is a mongol-tatár birodalom hódítványainak óriási terjedelméről alkotott képzetnek szüleménye csupán. Az azonban már vaskos túlzás, midőn Pauler (A magyar nemzet története Szt. Istvánig, 213.) az összes 108 nemzetséget is nem átalja „a mongol hadiszervezet reminiscentiájának“ tekinteni, pedig ehhez hasonlót a mongol hadtörténetből ő sem képes kimutatni.

A 108 szám tulajdonképeni magyarázatát először Salamon Ferenc (Századok 1876: 720/1.) kísértette meg, melyet „látszó szabálytalansága mellett is“ akként vélt föloszthatónak, hogy minden törzsre 15 nemzetséget számítván, a 7 magyar törzs 105 magyar nemzetséget tenne ki, míg a 8. nem magyar törzsre, t. i. a kabarokra a fennmaradó 3 nemzetség jutna. Ámde hozzáteszi, hogy e számítás ellenkezik Konstantin császár elbeszélésével, ki a csatlakozó kabarokat a magyarok legelső, legnevezetesebb törzsének tévén, a legszámosabbnak látszik tartani. E nehézséget tehát azzal a hihetetlen föltevással igyekszik eloszlatni, hogy egy-egy kabar nemzetség háromszorta erősebb lett volna a magyar nemzetségeknél. Ma már az összehasonlító etnológiai jog- és társadalomtudományból tudjuk, hogy minden nemzetség egyaránt valami közös őstől leszármazó vérrokon családoknak bizonyos ízig tartó közösségét képezte. Salamon, minden vérrokoni köteléket tagadva, a honfoglaló nemzetségekben (u. o. 727/8.) mind csupa egyforma taktikai egységeket látott, s azt képzelte, hogy a honfoglaló törzseket is „egy központi hatalom“ — mint valami Deus ex machina — 8 nagyjából egyenlő részre osztotta volna föl. Neki is, mint legtöbb történetírónknak, az a nagy hibája, hogy nem képes a törzs és a nemzetségek közti gyökeres különbséget fölismerni, amint ezt például most legutoljára Hóman Bálint (A magyarok honfoglalása 15—25.) olyan világosan kifejtette. Gr. Kuún Géza (Relationum etc. I.

160/1.) már sokkal egyszerűbb magyarázatra törekedett, midőn a 7 törzsnél a 7-es szám vallásos jelentőségére utalva, a 108 nemzetség számának értelmét is ugyanezen eszme körben kereste. Szerinte a keleti népeknél a 9-es és 12-es számok szintén szent számot képeznek, ezek pedig egymással sokszorozva a nemzetségek 108 számát adnák ki. Ámde ez a magyarázat csakis akkor érne valamit, ha a szerző képes volna megmondani, hogy ama szorzó 9-es és 12-es számok tulajdonképpen mit is jelenthetnek, mit képviselnének nemzetségeink történetében? A felelettel azonban adós maradt, sőt a megoldásra váró problémát tulajdonképpen még másik kettővel szaporította. Mégis a legutolsó magyarázat sikerült legkevésbé, melyet Nagy Gézának a magyar nemzetségekről a Turul 1910. XXVIII. évfolyamában írt két közleményében találunk. Nála mindig el voltunk készülve a legszélsebb túlzásokra, itt azonban az ő rendkívüli olvasottságát merőben a kritikátlanúság szolgálatában találjuk. Talán még sehol sem halmozta össze ilyen mennyiségben: intézményeink meg nem értését, sőt félremagyarázását, össze nem tartozó, sőt egymást kizáró dolgoknak összefüggésbe erőszakolását és hihetetlen, olykor már a komikum határán mozgó ötleteit. Egyik ilyen szerencsétlen ötlete (20) az volt, hogy mivel a nemzetségek 108 számának $\frac{2}{3}$ -a éppen 72, amennyi t. i. az Árpád-kori „várispánságok“ (!) száma volt, máris bebizonyítva látja, hogy íme tehát ezeknek szervezése alkalmával, még Géza (!) fejedelem idejében (65), a szerinte is *nomadizáló* magyarság nemzetségeinek $\frac{2}{3}$ -át „beosztották“ (!) a várak (!) szolgálatára, a várjobbágyok (!) közül, mintha csak valami modern hadi egységeknek valami büróban kidolgozott elhelyezéséről, beosztásáról lenne szó! Ez a minden történeti érzék nélkül gyártott őstörténet aztán arra a végső következtetésre (64) jut, hogy a 108 nemzetség voltaképpen nem egyéb, mint bizonyos 24 (persze a legképtelenebbül kiválogatott!) „ős“- vagy „vezérnemzetség“-nek (!) újabb meg újabb kettéválása, amíg t. i. a 24 ősmagyar nemzetségnek 4—4 ága (= 96), a 3 idegen kabar-nemzetségnek szintén 4—4 ágával együtt összesen 108-ra szaporodott (!).

Mindezen magyarázatoknak, a saját szervi hibáikon kívül, még az a legfőbb bajuk, hogy az illetén számhagyományok természetével sincsenek tisztában. Nem gondolják meg, hogy mentül erőszakosabb és bonyolultabb magyarázatra kénytelenek rászorulni, annál inkább kevesbedik annak valószínűsége, hogy a kérdéses szám csakugyan a nép hagyománya, nem pedig holmi tudákos, irodalmi alkotás. Mert hiszen a néphagyomány elsősorban kerek számokat szeret fönntartani, vagy legalább is olyanokat, melyek könnyen, egyszerű számtani művelettel elemeire bonthatók legyenek. A szóbanforgó 108 nemzetségnél szintén ilyen egyszerű, természetes magyarázat kínálkozik. Sőt annyira egyszerű az, hogyha nem 108, hanem csak 107 nemzetségről lenne szó, akkor ennek rejtélyét már régen megoldhatták volna. Rá kellett volna jönni másoknak is, hogy abban a 107-ben két valódi kerekszám rejtőzik. Az egyik a tulajdonképeni nemzetségek 100-as kerekszáma, a másik pedig a magyar nemzeti hagyomány kerekszáma: a honfoglaló 7 magyar, vagyis 7 törzsvezér mindegyikének a maga tulajdon nemzetsége. Eppen tehát csak egyetlen, a 108. szám akadályozta meg eddig, hogy a megoldás az egyedüli helyes útra terelődjék, mert hiszen most már nyilvánvaló, hogy a végleges megfejtést is csupán ebben az irányban kell keresnünk és megtalálnunk. Hiszen kétségtelen

történeti tény, hogy a honfoglaló magyarságnak volt még egy 8. idegen törzse is: a kabaroké, kiknek emlékét a nemzeti hagyomány szintén fenn-tartotta a magyarokhoz csatlakozó kúnokban, sőt őket, idegen voltuk dacára, nemcsak a honfoglalás dicsőségében részesítette, hanem még vezé-reik egyikét: Örsöt, a 7 magyar vagy 7 vezér közé is fölvette. Mégis ez az összeolvasztás nem volt tökéletes. Mindig zavart csinált, hogy míg egyfelől a hagyomány azután is mindent csak a 7 vezérnek tulajdonított, addig a 8. törzsnek és vezérnek emléke, ha elmosódva is, úgyszólván a nemzeti tudat alatt nem szűnt meg élni tovább. Észrevehetjük ezt abból az ellenmondásból és zűrzavarból, mely a nemzeti hagyományban a 7 vezér megszámlálásánál s nyilvántartásánál állott elő. Mikor t. i. akár Anonymus, akár a krónikák, a 7 vezért név szerint sorolják föl, akkor a névsor legelejére mindig Álmos vagy Árpád fejedelmet teszik. Ellenben midőn Anonymus (5.) szerint Álmost fejedelemmé választották, akkor abban már nem 6, hanem 7 vezér vett részt, aminthogy a Képes Krónika (13.) szerint is Árpád szintén nem 6, hanem 7 vezérral jött be Pannóniába. Nyilvánvaló tehát, hogy ebben a második, teljesebb számítási mód-ban ama 7 vezér között tulajdonképen a 8. törzs és 8. vezér rejtőzik. Ennélfogva végeredményül bátran kimondhatjuk, hogy a honfoglaló 108 nemzetségben: a tulajdonképeni nemzetségek száma kereken 100 volt. Ehhez azután mindenekelőtt hozzávették külön Álmos, illetőleg Árpád fejedelem uralkodóházának tulajdon nemzetségét, t. i. a Turul-nemzetsé-get, melyet Kézai ismételten emleget; másodsorban pedig a 7 magyar vagy 7 vezér mindegyikének a saját maga nemzetségét, minek következtében a 8. idegen törzsnek vezére is helyet foglalt köztük, az ő nemzetsége pedig a honfoglaló nemzetségek lajstromába a 108.-nak szintén belékerült.

Most még csak azt kell megvizsgálnunk, hogy a nemzeti hagyomány 108 nemzetsége mennyiben felelhet meg a történelmi valóságnak. Persze erre nézve közvetlen adataink nincsenek, csupán ama tanulságokra vagyunk utalva, melyeket okleveleink a XII. század végétől a XIV. század közepéig szereplő nemzetségekről nyújthatnak. Vannak ugyan olyanok is, kik e kétféle nemzetségek közti összefüggést kereken tagadják, ami elég furcsa, amikor az ősi nemzetségi szervezet nyomait összehasonlító etno-lógiai jog- és társadalomtudományi alapon még ma is, a magunk népénél szintén (Tagányi: Hazai élő jogszokások 42—45.) ki tudjuk mutatni. Azon akadnak fönn leginkább e kételkedők, hogy az okleveles nemzetség-nevek sokszor keresztény eredetűek, avagy olyan férfiakról vannak el-nevezve, akik csak a Szt. István utáni időben élhettek. Ámde mikor még a nemzetség eleven szervezet volt és a közös őstől leszármazó családok vérokonsági határa csak egy bizonyos, mondjuk például a hetedik ízig tartott, a tovább keletkező nemzedékeknél vagy családoknál a közös hete-dik ősnek s ezzel a nemzetségnek neve is változásnak volt alávetve, minek folytán az egykori pogány hetedik ős helyébe később keresztény hetedik ős kerülhetett. Ezenkívül a nemzetségekből kiszakadt új ágak, azaz nem-zetségek gyakran nem a hetedik, hanem valami hírnevesebb, ifjabb ősök-ről neveztek el magukat. Innen van az, hogy ugyanannak a nemzetségnek olykor egynél több nevét is ismerjük, és hogy a kettős nemzetségnevek sem vezethetők le mindig testvérősökre, hanem gyakran a régiebb ős mel-llett egy újabb ősre is utalhatnak. Egyébiránt a nemzetségi közös ősnevek megrögződése, valamint másrészt későbbi elenyészésük is különböző volt,

egyiknél korábban, másiknál későbben történt. Tiszta képet nemzeti szervezetünkről az oklevelektől nem is várhatunk, mert tulajdonképen annál a kornál kezdődnek, amikor e szervezet már jóformán kihalóban volt. Az ilyen nemzetségek, azaz nemek leszármazottai aztán *nemes*-eknek nevezték (ezt már Kovachich Márton is tudta) magukat, amivel kezdetben csak valamely nemzetséghez való tartozásukat akarták kifejezni, mivel azonban ezen nemzetségek tagjai egyúttal a nemzet legelőkelőbb osztályát képviselték, ennél fogva ez az elnevezés nemsokára az előkelőknek, még később pedig a nemesrendűeknek megjelölésére szolgált. Kétkedőink persze szeretnék, ha az oklevelek nemzetségnévvel csupán az ilyen valódi nemesrendűeket illetnék, s igen zokon veszik, hogy nemzetségnevekkel még olyanok is éltek, akik nem is voltak nemesek, mint például a várjobbágyok, udvarnok-jobbágyok és egyházi jobbágyok. Ámde ezek kétségkívül szabad emberek voltak, kik szintén a maguk szűkebb körének előkelőségét képviselték, tehát szívesen utánozták az igazi nemeseket abban is, hogy magukat szintén valami ősüktől nevezgették. Ezt pedig annál könnyebben teheték, mivel az ő leszármazásukat, nehogy közéjük más kisebb szabadságú ember férközhessék, a saját följobbvalóik voltak kénytelenek nyilvántartani, még pedig nemcsak az apai, hanem az anyai ágon is, mihelyt valamelyikük rabszolga-anyától származott volna akkor — a „partus sequitur ventrem“ kora-középkori jogelv szerint — őt is menten rabszolgasorba taszították.

Ami most már az okleveleinkben megörzött nemzetségnevek számát illeti, érdekes, hogy míg a legelső kísérlet 1820-ban a Horváth Istváné, még csak 68 törzsökös nemzetséget tudott kimutatni, már 1833-ban Podhradeczky, Kézai-kiadásának függelékében éppen 108 nemzetséget hozott össze. Dr. Karácsonyi János a magyar nemzetségekről 1900/1-ben közzétett roppant becsű háromkötetes művében összesen 248 nemzetségnek adja már nemcsak nevét, hanem egész történetét. Hogyha azonban ezeket a honfoglaló 108 nemzetséggel akarjuk összevetni, akkor előbb le kell számítanunk 34 szlavóniai és 25 horvát nemzetséget, 25 külföldről beszármazó jövevény-nemzetséget, 14 várjobbágy-nemzetséget és mintegy 2 ismétlésfélét. (Ezekhez magam pótlékkul még hozzáadhatok 2 külföldi jövevény- és 1 várjobbágy-nemzetséget; de még ideszámíthatok 4 egyházi jobbágy- és 3 udvarnokjobbágy-nemzetséget s végül a 7 kún-, 1 jász-nemzetséget és a 30 székely nemet és ágat, vagyis összesen 48 nemzetséget, melyeknek túlnyomó részét Karácsonyi tudatosan mellőzte, én azonban csupán a teljesség kedvéért említek fel. Ennél fogva a még alábbi 12 pótlékommal együtt Karácsonyinak 248 nemzetsége ezidőszerint a legtágabb értelemben véve összesen 308 nemzetségre egészíthető ki.) Levonva tehát mindazokat, Karácsonyinnál a legbővebb számítással mindössze 148 olyan tiszta magyar okleveles nemzetséget találunk, amelyek bármiféle legcsekélyebb jövevény-jogon is a honfoglaló nemzetségekkel összehasonlíthatók volnának. Sőt ha ezekhez még a magam pótlékát, a 12 tiszta magyar nemzetséget (melyeknek szintén egyrészt Karácsonyi tudatosan mellőzte) hozzáadom, akkor is e számot csupán 160-ra vagyok képes fölvinni. Pedig a levéltárainkban létező Árpád-kori okleveleknek már mintegy 95%-a van közzétéve, tehát nemzetségeink számának nagyobb mérvű szaporítására semmi kilátás sincs. Ennél fogva mai, majd nem teljesnek mondható okleveles ismereteink alapján nyugodt lélekkel állíthatjuk, hogy a honfoglaló nem-

zetségeknek a nemzeti hagyományban megőrzött 108 száma, mint úgyis csak kerekszám, nagyon is közel jár a történeti valósághoz, mert hogyha ezt a 160 okleveles nemzetséggel összevetjük, akkor a mutatkozó 52 többletet bátran a X—XII. század folyamán előálló új ágaknak és nemzetségeknek keletkezésére számíthatjuk.

† *Tagányi Károly.*

„KŐMÍVES KELEMENNÉ.“

(Népballada-tanulmány.)

Balladánk s a vele tárgyban rokon valamennyi külföldi nép-ének egykori közös mondára utalnak vissza, amely viszont egy valamikor általános őshitéleti alapfelfogásban gyökerezik. E felfogás szerint az építés közben gyakorta összeomló, nehéz építmények: hegyromra rakott várfalak, tornyok, nagynyílású hidak rombadóltének oka az ottani *helyi szellem* bosszúja, aki a jогtalan zavartatásért a falak ledöntésével vesz magának elégtételt. A hely szellemét ki kell engesztelni, neki áldozatot bemutatni. Minthogy emberek okozták a bajt, egy valakit közülök áldozatul kell vetni, ami vagy vére ontásával történik, vagy elevenen befalazzák az alapárokba.

Az ethnológia ezt az egykor szokásos barbár eljárást jól ismeri, világ-szerte nyomára talált és közös néven: *építőáldozatnak* nevezi.¹ Idők folytán a feláldozandó építőmunkás helyett más valakit: családba tartozót, vagy pedig egy arra vetődő idegent szemelnek ki; később valamely árva gyermeket (akinek nincsen haláláért vérbosszút álló rokona), sőt embert helyettesítő állatot, egyre jelentéktelenebbet (fekete kakast, tojást) raknak a falak közé. Az eredetileg kegyetlen mód a haladó kultúrával a hagyományok biológiai törvénye szerint egyre enyhül, végre pusztá szimbólummá válik, melynek végső formája azzá törpül, hogy a kész épületbe valami állatot kergetnek be (álljon azon bosszút a szellem!), vagy előáll belőle az a babona, melyet szelvében vall minden nép Európában, hogy az új épületbe költözők közül egynek ott hamarosan meg kell halnia.

Az alapul szolgáló „ős-elemi gondolat“ helyenkint más-más szokás-típust sarjasztott ki. Néhol az áldozat lelke átalakul őrző szellemmé (például Indiában, ahol az illetőt kapuk oldalfalába temetik, mintegy állandó kapus gyanánt),² majd kiontott vérét ragasztóanyagul a mészbe keverik,³ ismét

¹ Irodalmára l.: *Hermann Antal*: Az építőáldozat. Mérn.- és Épít.-Egyl. Közl., 1894, 302.; *Andree*: Ethnogr. Parallelen, I., 18.; *Sartori*: Das Bauopfer. Zeitschr. f. Ethnol., XXX., 1—57.; *Tylor*: Prim. Culture, 1903, I. 104.; *Gomme*: Tradit. and superstit. connected with buildings. Antiquary, III. 11.; *Westermarck*: Orig. and developm. of moral ideas. 1905, I. chapt. 15.; *Foundation Sacrifices*, Folk-Lore, 1920, 238.

² *Crooke*: Popular relig. of N.-India, II. 174.; *Godziher*: Oriental. Baulegenden, Globus 80. k., 6. sz.; *Crawley*: The mystic rose 23.

³ *Bastian*: Mensch, III. 107.; *Bahring-Gould*: Strange survivals, 5.; *Galfrid of Monmouth* lib. VI. cap. 17 (v. ö. Ethnogr., 1911. 177.). *Nálunk* eredetileg ugyane mód lehetett ismeretes; bizonyosság rá „Kőműves Kelemenné“ e helye:

Vegyük piros vérit, keverjük a mészbe... (Ethnogr., 1911, 51.)

Vegyük vérét a meszes cseberbe... (Ethnogr., 1908, 105.)

Öljük meg s a vérit keverjük... (M. Népk. Gyűjt. III. 72.)

Több változatban az asszonyt tűzbe vetik s hamvát keverik a mész közé:

Szép gyöngén fogjuk meg, dobjuk bé a tűzbe,

Keverjük a mészbe gyöngé teste hamvát,

Avval állítsuk meg magos Déva várát. (Krizsa Vadr. 584. sz.)

E régi babonás eljárás, mint ősbib réteg, *főle* rakódott a ballada mondája, amely szerint az asszony „kőfalba van rakva“, s onnan kibeszél. Ez *elevenen befalazást* feltételez s ellentmondásban van a fenti sorokkal, amelyek a régibb, eredeti hazai formát őrizték meg és arra vallanak, hogy nálunk az építőáldozat e ballada keletkezése *előtt* is ismeretes volt, egyezően a nyugateurópai formával.

más típusváltozat szerint az áldozatot elevenen kell a falak közé zárni (a Balkánon egykor elterjedt mód szerint). Ez utóbbinak fennmaradt emlékét őrzik a mi balladánk és délvidéki rokon variánsai.

Az ily népajkon elterjedt epikus terméknek eredeti keletkezés helyét kinyomozni, ősi formáját megállapítani legtöbb esetben hiú törekvés. Keletkezése rendszeren régi időkre megy vissza, ahonnan ellenőrizetlen utakat tett meg, diasporája közben proteusi változásokon ment át, multja tehát még nagy vonásokban is alig deríthető ki. A kutató eljuthat bizonyos valószínű feltevésekig, de vállalkozását biztos, részletekbe világító eredmény a legritkább esetben jutalmazza. A tapasztalatok nyomán még általános elvek sem állíthatók fel; lehet, hogy a meglévő szövegpéldányok közül a legteljesebb volt az őstípus, lehet, hogy a leggyaralóbb forma, amely később, esetleg máshol kerekült ki teljes történetté. Balladánk tárgya ebben igen értékes *kivétel*; ama fehér holló-számba menő mondák közé tartozik, ahol úgy a keletkezés helye, mint az ősi forma kétségtelenül megállapítható, sőt a tovaharapózás állomásai, a változtatások sorrendje, módja tisztán végigkísérhetők. Ilyképen monda-történeti szempontból is a legtanulságosabb példák közé tartozik.

Előző kutatások kiderítették már, hogy a „befalazott nő“ mondája, mint önálló történet-típus, csupán a Balkánon és nálunk ismeretes, valamint azt is, hogy alkalmasint görög földön termett, ahol nyomban énekes balladává alakult s onnan indult vándorútnak észak felé, folyton módosulva, helyi énekekkel lokalizálódva, míg eljutott elterjedésének legészakibb határáig: a székelyek földjéig.⁴ Ezt a kétségbe nem vonható kész eredményt megtoldhatjuk néhány újabb megfigyeléssel. — Az összes szövegpéldányok közül legkezdetlegesebb formát az az öt adalék mutatja, amelyek *új-görög* szövegűek s tartalmilag annyira megegyezők, hogy eltéréseik legfeljebb filológiai érdekűek lehetnek.⁵ Az aránylag rövid szövegek az esetet így adják elő: — Negyvenöt kőműves és harminc legény hidat építenek az Artafolyón (Akarnaniában). „Amit egész nap raknak, éjjelre összeomlik.“ Mesterük (protomasztor) kétségbe van esve. Egy éjjel álmod lát, jóslatban adja egy titokzatos szellem tudtára, hogy soha művét el nem készíti, ha az ő feleségét az alpillérbe nem falazzák. Reggel izentet nejének, jöjjön ki legdíszesebb ruháiban ékszereivel. A megérkező asszonyt ura azzal fogadja, hogy gyűrűje beleesett az alapfal nyílásába; ő köztük a legkarcsúbb, szálljon le és hozza fel. A nő lebocsátkozik s a munkások férje egy intésére nyomban meszet és köveket dobálnak rá. Lent jajong az asszony: „Átkozott család a mienk! Egyik néném templomban halt meg, a másik kolostorban pusztult el (t. i. mindkettő mint építőáldozat); én meg itt végzem életemet!“ s megátkozza a hidat, hogy folyton remegjen, ha átmegy rajta valaki. — A változatok közt egyetlen lényegesebb eltérés ott

⁴ *Reinh. Köhler*: Eingemauerte Menschen. (Aufsätze. 1894, 36—47.) — *K. Schladebach*: Die aromun. Ballade von der Artabrücke. (Weigand: Jahresbericht, I. 1894, 79—121.) — *Sarudy György*: Kőm. Kelemenné mondája (Irod.-tört. Közl. 1899, 41—71.) — *Horger Antal*: Kőm. Kel.-né eredete (Ethnographia, 1902, 392. 440.) — *Szegedy Reszö*: A befalazott nő mondája. (Ethnographia, 1910, 9—24.)

⁵ 1. *Korfui* változat. (*Zambeliosz*: Ἀσματα δημοτικὰ τῆ Ἑλλάδος. Korkyra, 1852. 111. sz. a.) — 2. *Trapezunti* v. (*Syrku*: Journ. minist. stva narodn. prosv. 1890, 310—46.) — 3. *Zakynthosi* v. (*Passow*: Popul. carmina Graeciae recentioris, 1860, 78.) — E három balladában meg van nevezve az *Arta-hídja* (Ἡ γέφυρα τῆς Ἀρτας), ahol a befalazás állítólag történt. — 4. *Krétai* v. (*Janaraki*: Ἀσματα κρητικὰ. 1876. 271. sz.) hely említése nélkül. — 5. *Ellasz-folyó* hídjáról. (*Jatridisz*: Συλλογὴ δημοτικῶν ἀσμάτων. 1859. 28. 1.)

van, ahol a nő sorsát siratja és testvérnénei halálát említi. Három szövegben (2., 3. és 5. sz.) meg van nevezve a hely, ahol áldoztul estek; az 5. sz. szerint egyik nénje *Manolinál* pusztult el. Ez rejtélyes név, világosan nem helyet jelöl, hanem élő ember neve s alig lehet kétség benne, hogy a főmesteré. E név azután, mint a feláldozott nő férjéé, ettől fogva hagyományosan megmarad a későbbi délszerb, bulgár, oláh balladákban. Manoli a Manolész (Emmánuel) új-görög név birtokos esete s mint „M.-nak hídja“ került a szövegekbe. Honnan e név? Szívós fennmaradása is arra vall, hogy egykor valóságos esetből kellett erednie s valóban az Arta hídjához közel egy kisebb folyón: az Agraidán ugyancsak van egy híd, amelyen kezdetleges emléktábla őrizte meg az építőmesterek nevét. A táblán ez áll:⁶

EΚΤΙΣΟΝ ΤΟ 1659.
ΟΙ ΚΤΙΤΟΡΕΣ : ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΑΙ ΜΑΝΩΛΗΣ.

ÉPÜLT 1659-ben.
ÉPÍTŐI: ΔΕΜΕΤΡΙΟΣΖ
ÉS ΜΑΝΟΛΕΣΖ.

Ahhoz alig férhet ezek után kétség, hogy a mondának itt a keletkezés-helye s csak idővel, mikor az Arta hídja nagyobb jelentőségűvé vált: 1764-től u. i. határfolyóvá lett Albánia és Görögország közt, két végén ör-helyeket kapott és forgalma megnövekedett, csak ekkor települt át a monda történet az Agraidáról e közismert híd hagyományává. Az előző száz év alatt azonban az énekes ballada már megkezdte vándorútját észak felé s innen magyarázható, hogy ez út alatt az eredeti Manoli (Manole) név bennmaradt az ének macedón, bulgár és oláh leszármazottjaiban, míg otthon az eredeti helyi emléket elfeledtette a népszerűbb Arta-hagyomány. Egy-magában e név tovarapózása is elég biztosíték lenne a monda görög eredetére nézve, de van egyéb bizonyítékunk is: elsősorban a történet primitív egyszerűsége, amely tovahaladásában fokkonkint gazdagodik újabb motívumokkal, végül ugyanerre vall a gyűrű-motívum is, amely Manoli nevével együttesen az említett északkeleti útirányban végig megmarad. (L. az alább mellékelt térképen.)

Ama másik típus, melyet a térképen északnyugati irányúnak jelezünk, gyökeresebb átalakuláson ment át. Ennek útvonalán u. i. a helyi hagyományokban az építőáldozatnak már előzetesen egy *másik* módja volt ismeretes. Ennek a görög szerkezettől független alakját eredeti formájában a Drina hídjáról énekelt guzlár-ballada tartotta fenn (térk. 12. sz. a.)⁷ Itt Mitar mester a basa parancsára hidat készül építeni a Drinán; bejárja lóháton a partokat, gázlót keres, lova a vízben megáll a legalkalmasabb helyen, mintha legyökerezett volna. A ló megtorpant, mert lábára vízi tündér csavarodott. Mitar kardot ránt, a tündér életéért könyörög s hálából elárulja neki: egy mód van a híd felépítésére. Keressen a mester két kis testvérgyermeket, kiknek nevei: Sztojan és Sztojana legyenek; ezeket rabolja el s itt falazza be a híd pillérébe. Mitar talál ily gyermekeket, befalazza s azóta áll a híd a Drinán. — E mondatípus az ú. n. *névmágia* babonáján alapszik. A két gyermek neve azonos a „sztajati“ (megállani) ige jelentésével, megfelel a latin Constantin névnek (nálunk: Szilárd). Értelme: a híd csak így lesz szilárd, állandó. — E monda elterjedésterülete,

⁶ K. Schladebach id. m. 94. l.

⁷ Hrvatske Narodne Pjesme (*Hrvatska Matica* kiad. Zágráb, 1896.) I. 105. „Čuprija na Drini.“ Magyar ford. Szegedy Rezsőtől, *Ethnogr.* 1910. 16.

más-más helyi építményhez fűződve, egykor lenyúlhatott Albánia déli határáig s fel a Száváig; nyomai mindkét helyen kimutathatók.

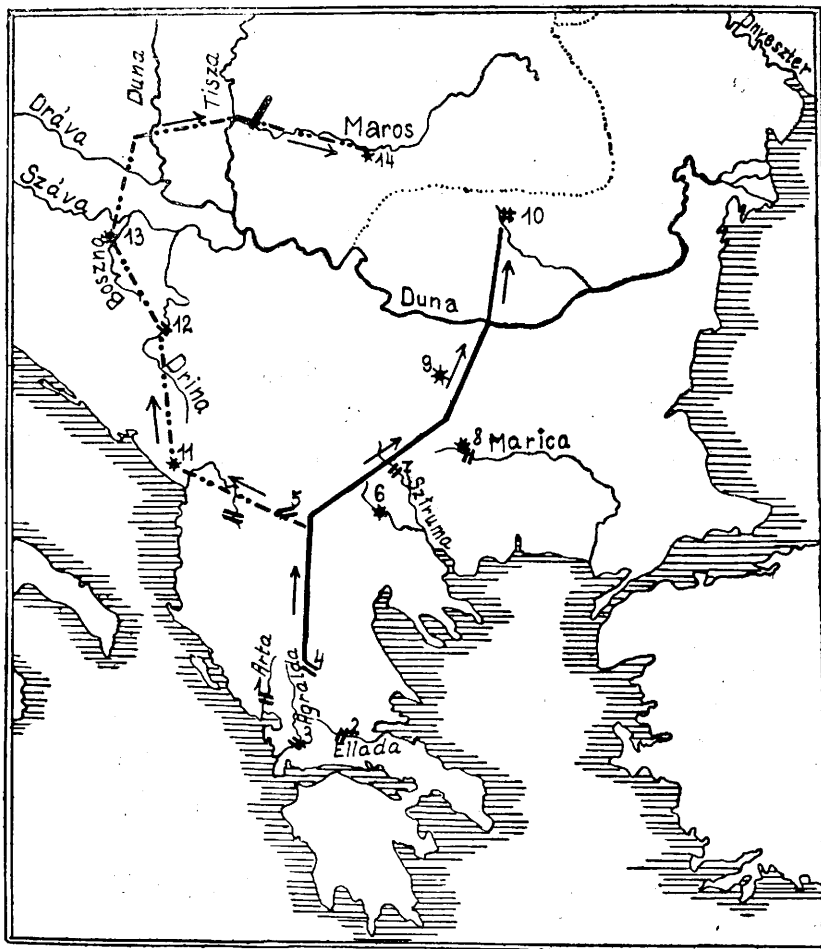
Színhagyományok szétszóródása közben törvényszerű jelenség az, hogy valamely történet különböző helyekre eljutva, ott mindenütt gyökeret ver és lokalizálódik. Idővel azután e helyek közül a legfontosabb a kisebb jelentőségűeket elnyomja, ezek emlékei kivesznek s csak a legismertebb, legtöbbet emlegetetté marad fenn, mint közös típuspélda. Esetünkben is ennek kellett történnie. Albániának és egész nyugati Balkánnak legfontosabb pontja: *Szkutari* (Szkadar) vára északi Albániában. A drinai típus egykor itt is otthont talált s idővel ez a változat a környék hasonló mondáit abszorbeálta, csak távoleső helyeken kivételképp hagyva meg egy-egy helyi esetet, amilyen az említett drinai példa is. Mindennek korábban kellett végbemennie, mielőtt az új-görög ballada-szerkezet odajutott volna, úgy-hogy ez utóbbi ott kész vármondát talált s ekkor az a rendes eset állott elő, hogy az új jövevény a réginel tetszetősebb lévén, mintegy felső réteggént amarra ráarakódott. Így keletkezett a Szkutari várról az a kevert mondai szerkezet, amely az egész nyugati elágazásnak prototípusává vált. A róla szóló szerbnyelvű guzlár-ének ennek tartalmát így adja:

Három vitéz testvér: Vukašin király, Uglyeta vajda és öccsük Gojko (történeti alakok a XIV. század végén) a Bojana partján fel akarják építeni Szkadar várát. „Amit nappal raktak, éjjel összeomlik.“ Gonosz hegyi tündér: a Vila dönti mindig romokba, aki a királynak tudtul is adja, hogy vára csak úgy fog megállni, ha két egynevű testvért (itt is: Sztojan és Sztojanát) az alapkövek közé falaznak. Egyik emberüket megbízzák, keresen ily testvérpárt. A kiküldött egy év múlva üres kézzel tér vissza. A vajdák újra kezdik az építést, de a falak ismét bedőlnek. A tündér új tanáccsal szolgál: a vajdák feleségei közül azt, aki legelőször jön ki hozzájuk, falazzák be elevenen. A három férj megesküszik, hogy otthon egyik sem árulja el a titkot; a két idősebb megszegi esküjét, nejeik másnap otthon maradnak, csak Gojkoé jó ki, csecsemőjét sógorasszonyaira bízva. Jövetele láttára ura „szíve összeszorult, szeme könnybe borult; megsajnálta ifjú feleségét, egyhónapos árva csecsemőjét“. (154—7. sor.) Kint a nőt falnyílásba állítják s kezdik a fülkét befalazni. A nő tréfára veszi; mikor térdig rakják, nevet; övig rakják, mosolyog; mellig rakják, elkezd zokogni. Könyörög urának, bocsássza haza, édesanyjának vannak kincsei, vesz rajta rabszolganőt, falazzák azt be helyette. Nincs, aki megszánja. Végre Rád építőmestert kéri: hagyjon mellének rést a falon, ha kihozzák gyermekét, hadd szoptathassa meg; másik nyílást is hagyjon szemének: láthassa ott-honát s azt is, amikor kihozzák kicsinyjét. Kérését teljesítik. Kisfiát egy hétig odahozzák anyja tejére. Hangja lassan elhal, de teje még egy évig táplálja a gyermeket.⁸

Íme az artai görög szerkezet a drinaival történt kontamináció folytán új motívumokkal bővült. *Véletlenülre* van bízva, melyik feleség lesz az áldozat (bár esküszegéssel kijátsszák); a nő eleinte *tréfának* nézi a kőművesek

⁸ *Vuk Karadzics: Narodne Srpske Pjesme*, 1823. II. 10—20. l. „Zidanje Skadra.“ Ford. Szegedynél id. h. Az ének 242 sor. Kiadója jegyzetben említi, hogy a környék női közül, akinek teje elapad, ide jár ki a bástya aljába, ahol forrás csorog a falból, abból vizet merít, a vakolatról meszet kapar bele s megissza. Azt hiszik, a teje újra megjő tőle. — Ugyane vár tornyához fűződik a monda egy albán változata, amely némileg eltér, l. *Strausz A.: Vas. Újság*, 1887. 747.; *Kind: Anthologie neugriech. Volkslieder*, 1861. 205.; *Edith Durham: Folk-Lore*, XXIII. 1912. 227.

munkáját; a falon *rést* hagynak emlőjének és szemének; a helyszínen gyógyerejű *forrás* fakad. Ily módon külön mondatípus állott elő, amely a macedón-bulgár-oláhtól, mint a görög forma egyenes folytatásától, az érintett vonásokban különbözik. *Eltűnt* viszont belőle utóbbiak fő ismertetőjele: a

A „BEFALAZOTT FELESEG“ BALLADAJÁNAK VANDORÚTJA.

1–4. új-görög, 5. szerb-cigány, 6–9. bulgár, 10. oláh (az ardzeszi zárda), 10a–13. szerb-bosnyák, 14. magyar (Déva vára). — A helyek megnevezését és a változatok bibliográfiáját l. a 9. jegyzetben.

Manoli név és a *gyűrű* motívum. E kétféle változattípus a továbbiakban most már a Balkán énekein mindvégig észrevehető. A nyugati szerkezet, mint guzlár-ének, bővebb és részletezőbb előadású a keletinél, amely inkább balladaszerű maradt. Mellékelt térképrajzunk a vándorlás és elágazódás útját vázlatosan mutatja; csak azon helyek vannak rajta feltüntetve, ahol

az ének helyi vonatkozást vett fel: vagy ottani várhoz (csillagjellel) fűződött, vagy hídhoz (két vonalka).⁹

A *keleti* ágat késői formációiban szintén érte némi változás, bár lényeges eredeti vonás egy sem maradt el belőle. Néhol még a szkutari típus hatása is észrevehető rajtuk (pl. a „Kadiin hídja“ és a „Szmilen vára“ példányokon). Önálló hozzátétel a bulgár énekek némelyikében az a vonás, hogy a végén Manojl mester a torony tetejéről leszédül és szörnyet hal, vagy más variáns szerint fennakad legényeivel a tornyon; egymásután levetik magukat; a szószegők, kik otthon elárulták titkukat, összetörik magukat, az esküjéhez hű mester élve marad.¹⁰ Ez utóbbi motívum, mint új elem a bulgárban, további következtetésekre nyújt alkalmat. A tornyon fennakadás megjelen u. i. az oláh szövegekben is, egy okkal több, hogy ezeket a bulgár szerkezet leszármazottjainak tekintsük. Ugyanide utal továbbá egy sajtyszerű szokásforma is, amely tárgyunkkal szorosan egybe van forrva. A hagyományok fokozatosan enyhülő tendenciája a bulgároknál odavezetett, hogy az egykori élő ember befalazása helyett egy véletlenül arra haladónak megmért *árnyékát* (sásvesszőn jelölve az árnyék hosszát) jelképesen betemetik a falak közé; az a hiedelem róla, hogy aki a megmért árnyék volt, rövidesen meghal s az építmény kísértő szellemévé válik. Ugyanez eljárás szerepel az oláhok babonái közt, ahol vásárokon ilyen sásvesszőket árulnak a házépítők számára.¹¹ E jelenség is egységes hagyománykörnek jelzi a bulgár és oláh területet Erdély kivételével, ahol a különös szokást sem a magyar, sem az oláh elem nem ismeri.

Míg az előbb tárgyalt *nyugati ág* a szkutarii új típus kialakulása után természetesen népi elterjedéssel halad tovább észak felé és Bosznián át a horvát és szlavoniai helyeken számos változatban különféle építményekhez fűződik, addig a *keleti* ily értelemben az alsó-Dunánál megakad, mert a

⁹ A térkép sorszámai szerint megjelölt helyekről az énekek bibliográfiáját adjuk itt az anyag teljessége kedvéért:

1. *Arta-hídja*, I. fent 5. jegyz. a. 1–3. vált. forrásait.
2. *Ellasz-hídja*, u. o. Jatrídisznál.
3. *Agráida-hídja*, I. 4. jegyz. Schladebach id. m. 94.
4. *Epiruszi híd*. Görög-cigány vált. *Paspati*: Etudes sur les Tchingianes. 620.
- V. ö. *Herrmann A.*: Ethnogr. 1903. 460. Manoli névvel.
5. Feljegyzéshely: déli Szerbia. *Szerb-cigány szöveg Tomir Gjorgjeviénél* Ethnol. Mitteil. aus Ungarn, VIII. 2. rész; u. erről: Ethnogr. XIV. 1903. 459.
6. *Szmilen vára*; bulgár szöveg *Syrkunál*: Journal minist. stva narodn. prosv. 1890. febr. füz. 318. Magyar ford. *Strausz A.*: Bolgárnépkölt. gyűjt. I. 1892. 319. (Álom, Manole, gyűrű).
7. *Kadiin-hídja*. Syrku 324. Strausz 330. Schladebach 106.
8. *Tiruzs vára*, Syrku 320. Schladebach 107.
9. *Szolun vára*. Syrku 395. (Álom, Manole, gyűrű, *toronyról leesés!*)
10. *Ardzsesi Zárda* (vagy: Manole mester): *V. Aelxandri*: Poesii poporale. Balade... Jaši, 1852. II. 1. l. *A. Paun*: Versuri sau cantice de stea... Buc. 1887. „Negru Voda.“ Több változatra: *Alexics Gy.*: „Vadrózsapör.“ Ethnogr. VIII. 1897. 4. közl. Általános összefoglalás: *Sainénu L.*: Studii Folklorice. Buc. 1896. I. K. *Schuller*: Kloster Argis. Hermannst. 1885. *Máiland Oszkár* Dévai főreal értesítője, 1894. — Fordítások: Kisz.-Társ. Év-lapjai. VIII. Vulcanu Józseftől, *Acs K.*: Virágok a román népkölt. mezejéről. I. 1858. Pest, 29–45. II. *Alexics Gy.* id. h. 366–377. II.
- 10 a. Térképen számozása tévedésből kimaradt (5. és 11. között): *Dibra-hídja*, I. *Dozon*: Contes albanais. Par. 1881. 235. „Le pont du renard.“
11. *Szkutari vára*: I. fent 8. jegyz. a.
12. *Drina-hídja* u. i. 7. jegyz.
13. *Tešanj vára*, azonos 11-gyel. *Fr. S. Krauss*: Das Bauopfer bei den Südslaven. (Mitt. d. anthrop. Geselsch. Wien, XVII. 1887. 16–24.
14. *Déva vára*, I. fent 4. jegyz. a.

¹⁰ *G. Rosen*: Bulgar. Volksdicht. 1879. 208. *Schladebach* id. h. 105–108. II.

¹¹ A szokás kétségekívül bulgár eredetű. Innen szűrődött át Szerbia Timok darabjára, de tovább nyugatra nem s a bulgároktól származott fel Havasalföldre, L. a bulgár adatokra: *E. Karanov* „Kadiin most“ cikkét. (Period. spisanie, Srjedce, 1884. 147. *Ralston*: Songs of Russian people. 1889. 127. *Krauss* id. h. 21.; az oláh szokásra: *Westermarck* id. m. I. 385.; *Schuller* id. h. 10., Folklore Record, III. 283., Kisz.-Társ. Népkölt. Gyűjt. I. 563.

határvidéken át már nem énekelt ballada-formájában, hanem csak prózai mondásban jut el oláh földre s itt elsősorban a havasok déli lejtőjén fekvő *ardzsesi kolostor* megépítése köré fonódik. Van ugyan az oláh irodalomnak balladája róla, de az műírói formábaöntés és Alexandri Vazul szerzői tollát dícséri.¹² Amint már egy előző összefüggésben érintettük (l. „Molnár Anna“ balladáját; itt feljebb 82. l.), az oláh folklorral dolgozni fölötte nehéz, mert a szövegek megbízhatatlanok, szinte kivétel nélkül át vannak írva arra a latinnal és franciával teletűzködött irodalmi nyelvre, mely a népi oláhtól szembeötlően különbözik. Az átírásnál pedig óhatatlan, hogy szépítés, csiszolás, toldás a szövegbe ne csússzon. Az „ardzsesi kolostor“-ra (Manole mester) vonatkozóan megállapítható, hogy eddig közölt szövegváltozatai mind Alexandri költeményére mennek vissza, akár meg bővült formájában (l. G. D. Theodorescu gyűjt. Buc. 1885. 460—470. ll. 642 sor!), akár áttéve más helyre (Barcan-kastély építése, Jargoran ballada-ciklusában, l. Schladebach id. h. 100.); Alexandri átköltése pedig oly szembeszökően műírói alkotás, annyira eltér a népi módosulások törvényszerű formáitól, hogy minde tények végső eredményeként csak az az *egy* folklóre-eshetőség jöhet számításba, amely az oláh népi rétegben eredetileg nem énekelt balladát, hanem egyszerű *prózai mondát* tétélez fel. Erre lejjebb még vissza kel térnünk.

Alexandrinál a történet következő módosult alakot öltötte: — Radu Negru, a fekete vajda, az Ardzses-folyó partján alkalmas helyet keres, ahova világraszóló kolostort akar építtetni. Vele mennek kőművesek tizen, közöttük Manole híres építőmester. Egy pásztor régi falromokhoz vezeti őket. Radu ezt a helyet választja s utasítja embereit a munka megkezdésére: világ csodája legyen a mű; ha nem sikerül, befalaztatja őket (?). „Amit nappal raknak, éjjel összedől.“ A vajda haragjában ismét befalaztatással fenyegetőzik. Manole álmában égi szót hall: akinek felesége először hozza ki az ebédet, az asszonyt be kell elevenen a falba rakni. Tizen titoktartást fogadnak. Másnap az ő felesége érkezik elsőnek. Manole látja messziről, Istenhez foházkodik: tartsa vissza záporosóvel, szélviharral. Az asszony leküzdí a rossz időt s megérkezik. Fülkenyílásba állítják azzal, hogy tréfából falat fognak köréje rakni. A nő eleinte nevet, végül sír és könyörög: a fal szorítja s szíve alatt hordott kicsinyjét agyon fogja nyomni. — Be van fejezve a nagy mű; a kőművesek fenn a tetőt végzik, midőn a vajda kijő s felszól hozzájuk: tudnának-e másikat, ennél is szebbet építeni? Manole büszkén feleli: még sokkal szebbet! Radu megijed; hátha másnak szebbet építenek? Elrendeli, hogy a napszámosok hordják le az állásokat, mielőtt a kőművesek lejöhethének; pusztuljanak el odafent! Azok Manole tanácsára zsindeyekből szárnyakat készítenek maguknak, rendre megkísérlik a lerepülést, de mind lezuhan s szörnyet hal. Manole utolsónak marad; le tudna szállni, de meghallja a falak közül neje panaszos hangját, megszedül, lebukik s ahol lent összezúzta magát, ott forrás fakad fel, amelynek könnyektől sós az íze.

Szemmel láthatóan új járulék e sajtószerű szerkezetben Negru vajda szerepe, mely epizód keretként fonja körül az eredeti egyszerű mondát. Behatóbb vizsgálatnál ez egész betoldás műcsinálmánynak bizonyul. Elő-

¹² Alexandri népi hamisításairól *Jorga* írja irodalomtörténetének III. kötetében: „megváltoztatta a népi énekeknek úgy formáját, mint szellemének alapját, sőt egyenesen költeményeket gyártott eleitől végig s azokat a népnek tulajdonította“. (Istoria literaturii române in sécolul XIX. 1909. 152. l.)

fordul ugyan népi változtatások során is, hogy oda nem tartozó elemek keverednek valamely történetbe, de ilyenkor az új részlet maga már *máshonnan ismert* motívum, nem új találmány. Itt az oláh szövegben úgy a fejedelmi féltékeny hiúság vonása, mint a zsindeleyszárnyak motívuma népi hagyományban ismeretlen részletek s Alexandrinak nyilván ama törekvését árulják el, hogy az ó-klasszikus Ikarusz-mondát belecsempéssze népe epikus kincsébe. Máskép a motíválás nem magyarázható. Negru vajda epizódja, ha töredékesen is, előfordul a „Manole mester“ minden eddig ismert változatában; ebből pedig a további következtetés csak az lehet, hogy az oláh ballada-változatok, mindahány, szükségkép Alexandri költeményére mennek vissza, vagyis nem népi talajból fakadt termékek. Ugyanebből következik továbbá, hogy az oláhságnak *népi* balladája e tárgyról sosem volt, hanem a történet nyilván prózai monda alakjában élhetett közszájon s Alexandri innen meritett ihletet verse megírására, melybe azután a Negru-epizódot belekomponálta a tetőről leesés motíválására. Ez utóbbi vonás u. i., mint láttuk, már benn van a bulgár változatokban (Szolun vára) s mint a mondával egybeforrott elemet kapta onnan az oláhság.

Feladatunk eddig a monda vándorlásának végignyomozása volt annak új-görög keletkezéshelyétől a Balkánon át egykori határainkig. Továbbiakban a mi magyar balladánk sorsának kiderítése vár megoldásra. Fent már volt szó arról (75. l.), hogy az ú. n. „Vadrózsaper“-ben oláh részről két balladánkat: Molnár Annát és Kőműves Kelemennét tőlük vett irodalmi eltulajdonításnak minősítették. Az akkori vitában megdőlt a vád egy része: tudatos, *irodalmi* átvétel részünkről nem történhetett, mert a szövegek szél-tében élnek a magyar nép ajkán. Cáfolatlan maradt a felszólamlás másik része, amely oláh eredetűnek vallotta két népénekünk mondai tartalmát. Előző cikkünkben a Molnár Anna tárgyáról kimutathattuk, hogy azonos meséjű a nyugateurópai „Kék szakáll“-balladákkal, viszont az oláh „Toma“ a mienknek átvétele, még pedig irodalmi átültetés népi céger alatt. — Kőműves Kelemenné tárgyi kapcsolatának kiderítése az előbbinél fogósabb probléma. Eddig több kísérlet történt megoldására (l. 9. jegyz. 14. pontja a.) s a kutatások egymásnak ellenmondó eredményre vezettek. A téma emiatt több folklore-szempontra bevonását kívánja, ha egyáltalán csak közeledni akarunk is a kérdéssel megfejtéséhez.¹³

A motívumok összevetésén kell kezdenünk. Megkönnyíti ebbeli munkánkat a két: nyugati (szerb-horvát) és keleti (bulgár-oláh) típus világos kialakulása; balladánknak u. i. vagy egyikhez, vagy másikhoz kell tartoznia. Magyar szerkezetűnknek a szerb-horvát (Szkutari) típussal oly közös mozzanatai, melyek a bulgár-oláhban (Ardzsés) nem fordulnak elő, következők: 1. *véletlen* dönti el, melyik kőműves felesége jó ki elsőnek; 2. *nyílást* hagy a nő emlőjének;¹⁴ 3. a *gyermek* aktív szerepe; 4. *tejforrás*. — Minthogy ezeket a keleti ág nem ismeri, a hovatarozás kérdése ezzel már eldöntöttnek volna tekinthető. Ellentmond az egyszerű elintézésnek azonban *egy* motívum, amely viszont a mienkben és az oláh szerkezetben azonos, de nincsen

¹³ „Kőműves Kelemenné“-nek 11 szövegváltozata van eddig közzétéve: 1. *Kriza*: Vadrózsák, 1863. 584. sz. 314. l. (Új kiad. I. 422. l.) — 2. *Magy. Népkölt. Gyűjt.* I. 174. — 3. *U. o.* III. 40. sz. 72. l. — 4. *Horger A.*: Csángó töredék. *Ethnogr.* 1902. 389. l. — 5. *U. o.* második pürekerezi töredék, 390. l. — 6. *U. o.* harmadik töredék. — 7. *Bartók Béla*: *Ethnogr.* 1908. 105. l. dallammal. — 8. *Veres Gábor*: *Ethnogr.* 1911. 51. l. dallammal. — 9. *Deák Farkas*: *Magyar Nyelvőr*, XV. 287. — 10. *Vikár Béla*: *Erdély IV. és a Magyar Népkölt. Remekai*, II. 37. l. — 11. *Herrmann A.*: *Székely Nemzet*, 1900. jún. 8. = *Budap. Hirlap*, 1900. jún. 12. — Ezekon kívül 4-soros töredék *Erdélyi János*: *Népdalok és mondák*, 1848. III. 151. és *Kál-*

meg a nyugati szerb-horvát típusban. Ez az a mozzanat, mikor Kelemen is, Manole is messziről meglátják közeledő feleségüket. Mindegyik Istenhez fohászkodik, vessen akadályt a nő elé: sántítsa meg a lovakat, amelyek az asszonyt hintón hozzák, törjön el a négy kerék, küldjön rá záporosőt, fenevadakat (a magyar változatokban); orkán kerekedjék, záporosó hulljon, fenevadak és hegyi skorpiók állják el az útját, sűrű erdő támadjon előtte (oláh szövegekben). — A probléma ilykép fölötté bonyolulttá válik. Megelégedhetnénk ugyan a kérdésben annyival, hogy felsorakoztassuk a déli balkáni szövegek idevágó helyeit: a görög-cigány szerkezetet (térv. 4. sz.), ahol az asszony fejére tett táblán hozza az ételt s Manoli felsóhajt: „Adna Isten szelet, hadd fújja le a táblát annak fejről, aki most hordozza...“ Azután skorpió szökik az asszony elé, amitől megriad; a korfui változatban (térv. 1. sz.) a mester reméli, hogy „valami közben akadályozni fogja nejét a kijövetelben“; a délszerb példány szerint (térv. 5. sz.) a mester könyörög: „szellő lengedezzen, eső permetezzen, asszony megbotoljék, a tál kiforduljon, hogy a feleségem visszatérjen haza“; ez utóbbi különben tiszta szkutari-típus („Hagyjátok szabadon halfelől emlőmet...“). Szóval nem kevés joggal állíthatnók, hogy a *könyörgés* motívuma, mint az őstípus alkotórésze, sőt a szkutarii változat egy szövegének is integráns eleme, a szerb-horvát szerkezetből éppúgy származhatott hozzánk, mint az oláhból.

A vitás kérdést kétségkívül *egy* motívum, mint koronatanú, dönti el. Magyar balladánk végén a főszerep áttevődik a *kis gyermekre*. A nyugat-balkáni szövegek többségében két kicsiny szerepel: egy csecsemő, kit az anyja táplál és egy nagyobb, akit kézen lehet vezetni. A hozzánk területileg legközelebb eső horvát és szlavon példányok (térvéken nem jelzett 17 darab a Hrvatska Matica kiad. I. 7. jegyz. az 532–537. ll.) e nagyobbikról külön megemlékeznek. A kis árva ott sétál a befalazott hely előtt, könyörög Istenhez: adja vissza édesanyját. Íme, tüzes mennykő csap le a falakra, azok széthasadnak s az anyja kilép közülök gyermekéhez. Ilyen megoldással közölte Bogdevics a szlavóniai Drágovácra, Gabrics és Burazovics Novskáról és Oriovról. A történet szerencsés végződése mondai eseteknél szinte kivétel nélkül újabb népi változtatás az eredeti tragikus befejezésen. Valóban ugyane vidékről több szöveg úgy őrizte meg a végkifejlést, hogy a hazatérő apát otthon a gyermek faggatja, hova lett édesanyja s ki akar menni hozzá; így található Lukics közlésében a szlavón Komletináéről, Kucseránál Mikanovcéről stb. A pozsegamegyei Banovciból, a szerémségi Otokról származóknál a gyermek ott hal meg anyja előtt, a novográdi változatban az árvát senki sem tudja elhallgattatni, sír anyja után, az apa oda kiviszi s a gyermek ott hal meg. — Ez utóbbi szövegelemek mozzanatról-mozzanatra egyezők a Kőműves Kelemenné végső jeleneteivel. Otthon atyját faggatja („mondja meg igazán, hogy hol van az én édesanyám?...“), kimegy a kőfalhoz s ott hal meg („Szíve megszakada, a föld is alatta S az ő kicsi fia oda beléhulla“). — Minderről az oláh énekek mit sem tudnak. Az egyetlen Theodorescu-változat, amely Alexandri versének kibővített utánköltése,

mány L.: Szeged Népe, II. 167. ugyancsak néhány sor Törökbecseről. — Bő bibliográfia *Sebestyén Gyulától*, Kriza új kiad. II. k., 1911. 450. és Ethnogr., XXII. 377. — A felsorolt változatok közül teljes szövegű 6 példány (1., 2., 3., 8., 9., 10.), a többi hiányos.

¹⁴ *Horger A.* közlésében (Ethnogr. 1902. 398.) két csángó változat töredékes. Egyik elmondó sem tudta az ének végig; a befejezést prózában beszélték el. Egyik szerint: „hát aztán befalazták a csecsig s történt egy *tejforrás* belőle“. Másik arra emlékezik, hogy: „addig, míg a vár tartott, a gyermek a két melléből szopott, mert *tejforrás* jött ki a falból, de most már csak *vízforrás van*“.

emlékezik meg a gyerekekről akkor, midőn Manole a félig befalazott nőt vigasztalja: majd gondját viselik mások (Ethnogr. 1902. 244.), de a gyermek *aktív* szerepéről itt sincs említés. A mienkkel egyező befejezés kizáróan horvát-szlavón területről, guzlárok énekéből valónak bizonyul, melyet nyilván egy magyar énekmondó leshetett el tőlük, az, aki versbe is szedte, dalba öntötte és magyar helyre lokalizálta. Igen valószínű, hogy e vándorénekes erdélyi születés lehetett, aki a helyszín szerint legalkalmasabb várszerű romfalakhoz: Déva várához fűzte az eseményt s ugyancsak szűkebb hazájában terjesztette el új énekét.

E feltevések igazolásául szolgáljon az a tény, hogy az újkeletű oláh énekekkel szemben a magyar ballada régisége, legalább kétszáz éves volta bizonyítható. Annak idején már a Vadrózsaper magyar vitatói utaltak a székely balladák viszonylagos ódonására. Előadásmódjuk, fordulataik nem maiak. A gyakori hivatkozásnak „török császárra“, „török vőlegényre“, török rabságra (*A fogoly katona, Szilágyi és Hajmási, Fogarasi István* stb.) nem volna értelme újabbkeletű énekekben. Azóta több esetben kiderült, hogy közülök számos ballada egykori hivatásos énekmondók költeményeiből való s mint azok egyre sorvadó, összecsúszó emlékei élnek még a nép öregjei ajkán. Deák Farkas balladánk egy változatát közölve (Magyar Nyelvőr, XV. 287.), abban egy különös szokásra utalást vett észre, amely a XVI. század vége óta nem divatos többé. Ehhez csatolhatunk még egy megfigyelést. Két-három évszázad előtt a magyar jobbagynak nincsen patronymikonja, vagyis a később kialakult családi *vezetéknév* akkor még hiányzik a keresztnév mellől (l. az 1501-ből való csíkszentmiklósi felíraton: „Mátyás mester, Gergely mester csinálták“). Az ezt követő átmeneti fokon egy-egy személyi jelző kerül a keresztnév mellé, vagy származásjelölő helynév, vagy csúfnév. Ha mesterember az illető, úgy foglalkozása a jelző a keresztnév mellett (fenti rovásírásos emléken: „Estyán kovács“). Feltűnő most már, hogy néhány balladánk szereplőit így hívják: *Kőműves* Kelemen, *Molnár* Anna, *Kádár* Kata, *Kerekes* Izsák stb. Az énekek szövege fenntartotta, hogy e nevek nem rendes vezetékevek még, hanem az illetők foglalkozását jelentették. Kelemen kőműves volt („Neköd is jó napot, Kelemön kőmijes“); Molnár Anna neve úgy keletkezett, hogy az ura molnár volt („Jó estét, te molnár gazda.“ Ethnogr. 1905. 224., a forma itt négyszer ismétlődik, máshol ismét: „Hallod-e te, molnár gazda?“ Ethnogr. 1910. 132. három ízben); Kádár Kata apja mesterember, miként a történetével azonos Telamon históriája, e XVII. századi hegedősének, fenntartotta, s i. t. E nevek tehát csak a színhagyomány későbbi idejében váltak családi nevek s eredetileg, az énekek keletkezése idejében, foglalkozásneveknek kellett lenniük. Emlékeink ilyformán legkésőbb XVII. század végi állapotokat tükröznek; régiségüknek megvannak világos bizonyítékai. A sokadalmakat járó hivatásos énekesek társas rendje, kiktől e balladák származnak, kivész a XVIII. század közepén. Mindezek kétségkívül igazolják népénekeinknek s köztük Kőműves Kelemennének legalább kétévszázados régiségét.

Ami végül balladánknak az oláh Manole-énekhez való viszonyát illeti, tekintetbe veendő mindenekelőtt az a tény, hogy Alexandrit megelőzően a történetnek énekelt verses formája náluk nem mutatható ki, csupán *népmondai* prózai alakjáról van tudomásunk (Schullernél az „árnyékkereskedő“ elbeszélése), az is Havasalföldről való. Már pedig a folklóre egyik alapvető néppszichológiai tapasztalata szerint határos népegységek egymástól *prózái*

mondát ugyancsak prózában igen, de verses ének alakjában soha át nem vesznek. Erdélyben az oláhság még ezelőtt félszázaddal az Ardzsesi zárda énekét prózai formában sem ismerte,¹⁵ amit az emlékek hiányán kívül megerősít a leghitelesebb tanúnak, Grozescu Juliánnak nyilatkozata („az erdélyi román előtt ismeretlen a Manole mester mondája“, Föv. Lapok id. h.). Mind ezt szembeállítva az egyetlen ellentmondónak látszó adattal: a *könyörgés* mozzanatával, amely a magyar és az oláh szerkezetben közelebbi rokon, mint a szkutari-típusban található töredékes utalások, ez egyezésnek szükségképp egy okát kényszerülünk feltenni: a moldvai Alexandri saját nyilatkozatai szerint keresztül-kasul járt a Erdély oláhlakta vidékeit, népi eredetűnek vallott csinálmányai egyrészét ott hallotta, eközben hallhatta a székelyektől Déva vára énekét is; s amint Manoleja havasalföldi mondai anyagába beleiktatta az Ikarusz-motivumot, éppoly léleknyugalommal beállíthatta a magyar szerkezetnek költőileg is szép könyörgő részletét.

Solyomssy Sándor.

TÖRTÉNETI NÉPMONDÁINK.*

1. Attila-mondák.

Attila született Nagyenyeden (176:59.; 29. 1:459.) a Tói-utca egy kőházában (60:254.) s nevelkedett Zeleméren. (176:59.; 29. 1:459.) A székelység mondái szerint azonban már mint király jött Havasalföldről Erdélybe (173.; 162. 1828:1742.; 158:18.; 83. 1:41.; 33:79.) s a határon eltikkadt seregének, álmában egy nagyszakállú öreg embertől utasítva, kardjának földbe szúrásával fakasztja a Kisbodzát. (Saj. gyűjt.) Székelyudvarhely határában a bükkerdei Szarkakő-szirt alatt épített várában tartotta első székhelyét. (173.; 162. 1828:1742.; 158:18.; 156. 1853. 1:175.; 60:63.; 91. 41:571.; 83. 1:41.; 41. 3:114.; 29. 1:462.; 33:79.; 161:131. és saj. gyűjt.) Vadászkastélya a Hegyesdomb tetején épült (156. 1853. 1:175.; 83. 1:230.; 29. 1:392., 463.; 79. 3:399.; 174. 20:329.; 159. 1895 jún. 6.; 164:132.; 33:126.; 18. 1921:83); innen indult el a Vargyas táján gyű-

¹⁵ Horger A. (id. h.) téved, amikor két erdélyi oláh szöveget említ: Schullernál a Säguna püspöktől származót és a dévai változatot Mailand Oszkárnál. Säguna maga mondja, hogy egy Poissevin nevű francia utazótól hallotta, kinek a pitești vásáron, az ardzsesi kerület székhelyén, egy *árnyékárús* mondta el (Schuller 10—11. „Die Erzählung des Schattenerküufers“). E prózai mondaszöveg tehát az ardzsesi kolostor közeléből való. A másik változatot egy várhelyi legény mondta el Mailandnak Manoleről és Ardzsesről. (A dévai áll. főreál Ertesítője, 1884.) Kézirata elveszett, de az ismertetésből kiténik, hogy kívülről hozta magával. Különb. Erdélyben azóta sem akadt párja s mint ilyen egyetlen példány, ahol a monda gyökeret nem eresztett, helyi terméknek nem tekinthető. L. még fent Grozescu nyilatkozatát.

* A forrásokra és idézésük módjára l. az Ethn. 33:45. Újabb forrásművek: 158. *Benkő*: Imago nat. Sicul. 159. Budapesti Hírlap. 160. Ért. a tört. tud. kör. 161. *Fischart*: Pantagrúa, id. *Grimm*: Die deutsche heldensage. 162. Felsőmagyarországi Minerva. 163. *Franklin*-lexikon. 164. *Jakab*: Udvarhely vm. tört. 165. *Jókai*: Erdélyi képek. 166. *Jordanes*: De origine actibusque Getarum, ed. *Mommsen*: Monumenta Germaniae Historica. 167. *Kircher*: Musurg. Univer. 168. *Lakatos* kézírata a XVIII. századból, id. *Orbán*: Székelyföld. 169. *Lambert* cron., ed. *Mommsen* id. műve. 170. *Losteiner* és *Timon* iratai a XVIII. századból, id. *Orbán* i. m. 171. *Lugossy* kézírata, id. *Ipolyi*: Myth. 172. Monum. Hung. Script. 173. *Nagy Mátyás*: Notationes de orig. sicul., kézirat 1505., id. *Benkő*: Imago. 174. Osztrák-magyar monarchia írásban és képen. 175. *Prisco*, id. *Mommsen*. 176. *Révész*: Etellaka. 177. *Timon* iratai a XVIII. századból, id. *Benkő*: Csík. 178. Tud. Gyűjt. 179. *Zelizy*: Debrecen leírása. 180. *Nagy I.*: Magy. nem. csal. 181. Századok. 182. *Galgóczy*: Nagykőrös. 183. *Dugonics*: Etelka. 184. Pesti Napló. 185. *Varga*: Szeged. 186. *Balla G.*: Nagykőrösi krón. 187. *R. G.*: A magyar királyok nejei és leányai. 188. Heves vm. monogr. (Borovszky). 189. *Molnár*: Notitia cornu Leelis. 190. *Székely István* krónikája.

lekező dákok (olájok) szétverésére (156. 1853. 1:175.; 83. 1:223. és 230.; 29. 1:392., 463.; 79. 3:399.; 174. 20:329.; 18. 1921:83.), kiknek véréből fakadt a Csudástó forrása: a rákosi borvíz. (83. 1:223.; 79. 3:399.; 18. 1921:83.) E várban halt meg felesége, Rika s a várhegyről lehengerített szikla (Rika kövi) megálló helye alá temették. (173.; 162. 1853. 1:175.; 158:18.; 60:63., 85.; 83. 1:230., 232.; 91. 57:362.; 29. 1:392., 463.; 79. 3:406.; 42:567.; 159. 1895 jún. 6.; 174. 20:329.; 33:126.; 164:132.; 18. 1921:83.; 163. 14:467.) Más vidéki hagyományok szerint azonban Rékas határában (91. 33:368.), vagy a várkonyi Réka patakban (91. 5:238.) temették el. Az Attila elől menekülő Dárius király kincseit hegyek oldalában, vasajtós pincékbe rejti, és pedig: Kolozsvár határában a Szent János-kút környékén (saj. gyűjt.), Hidegszamoson (már egy 1716. feljegyz. szerint: 157. 1888:750.; 159. 1886 nov. 24.), a kolozsi Tündérvárban (hétévenként megnyílik, 91. 41:522.), a tordai hasadéokban (84:27.), a siklódi Disznókő oldalában (a nap legelső sugara jelölte helyen, 83. 1:143.), a tordaaranyosi Bodzafordulóban (Szentgyörgykor kigyúl, 34:235.), a szentábrahámi Ingpatakban (szellemek őrzik, 83. 1:120. és saj. gyűjt.), a sebesvári Cigányhavason (oroszlánok őrzik, 100:9.), a homorodalmási barlangban (tündérek őrzik, 167. 9:3.; 83. 1:91.; 133. 2:74.; 165.; 33:102.). A kilenc görög és római császár adóba fizetett aranyait a korondi Firtoshegyen épített várában őriztette. (157. 1866:314.) Kapujának romjait Kuzsma határában mutogatják. (178. 1825:131.) Erdélyből előbb a Tisza vidékére, azután Debrecen mellé, Etellakára tette át székhelyét. (111:17.; 179:569.) Innen indult ki az egész ország, sőt a világ meghódítására azután, hogy az istenkardját egy pásztorra üszője véres lábnyomán megtalálta (175. V. 1:106.; 166. V. 1:105.; 157. 1854. 1:18.; 79. 13:171.; 144. 32:130.); a gyálai hagyomány szerint sírjába tették (48. 3:303.) a régibb monda-feljegyzések szerint azonban Csaba magával vitte az őshazába. (42:581.; 34:1.) Így került a magyar királyok birtokába, kik közül Salamon anyja 1071. Ottó bajor királynak ajándékozta (169. V. 1:185.; 15. 1:23.), IV. Henrik pedig kegyencének, merseburgi Lipótnak s ez lováról leesve, ebbe a kardba dőlt (169. V. 1:185.; 161:353.); ma a bécsi múzeumban mutogatják. Pajzsát és tollasbotját a Drugethek murányi, majd a Rákócziak munkácsi várában őrizték. (172. 14:316.; 163. 2:309.) Testvéreinek, Budának vára Székelyudvarhely mellett volt (Budvár, 173.; 158:18.; 60:63.; 83. 1:41., 6:61., 146.; 20:42.), amint Kadicsa, Zeta s Rava várak is Kadács, Zeta s Rava nevű vezéreiktől kapták nevüket. (173.; 158:18.; 83. 1:41.; 150. 3:143.) Attilával haragban levén, halála után kincseivel hármias (arany, ezüst, vas) koporsóba tette s titokban a Budvár oldalába ásatta magát (83. 1:60., 146. és saj. gyűjt.); más hagyomány szerint azonban az óbudai várra tett felírás miatt (kívül ezüsttel: Buda, belül arannyal: Attila) testvére karddal támad rá (49:134.) s menekülése közben Szolnok határában „szónak” kérve leszúrja. (100:262.) Pördefölde környékén álmában a rácok meglepik s a vezér dárdájától csak egy tölgyfa menti meg, mely mellé hirtelen ugorhatott; ezért a fát örökélettel áldotta meg. (Attila fája, 6. 3:278.; 27:39.) Ugyanezen útjában sátra számára Szijártóházán egy dombot emeltet. (27:39.) Eltemették: Dombegyháza határában (176:59.; 29. 1:459.; 163. 2:309.), a jászberényi Zagyva egyik örvénye alá (157. 4:88.), a battai Százhalom Attila-vára nevű dombjába (126:267.), a baracskai Szentiványi-pusztán (163. 2:309.), a rétszilasi Sárrét egy dombjába (91. 16. 1:199.), Attala falu határában (163. 2:309.), a Budvár oldalában, aranykoporsóban, temérdek kincsel együtt. (144. 8:297.)

2. Székely-mondák.

A feltámadt őslakosság elől menekülve a megsebesült Dengezics a szádvölgyi szakadékba szedül Attila szárnyas lováról, mely patkója nyomát otthagyta a sziklán; a Ravatal alá temették, Ellák pedig közelében, a Darázkó alatt húzódott meg embereivel. (157. 1874:121., 132.; 74. 1:363., 370.; 93:12.; 160. 8:43.; 34:64.; 85. 1893:475.; 109:118.) Csaba, Irnák, Aladár az ősz Balambér vezérrel Erdélybe menet először a Balamér-ijásza (Vlegyásza) alatt ütnek tábort. (61:89.) Egy csapat a maroszéki Csittszentivány határában telepszik meg, mert innen a vezér „csitt” szóval nógatott lova sehogy sem akar tovább menni. (83. 4:218.; 100:7.) Irnák Udvarhelyszékben telepíti le embereit. (91. 18:231.; 164:135.) Ő maga Tartod várába száll; ennek romjai közt van sírja s benne hódító kardja is. (159. 1895 jún. 6.) Egy Imre nevű vitéze megszeretvén a völgyet, megalapítja Szentimrefalvát. (91. 18:231.) Az Aladár vezérelte hunok Csikszékbe húzódnak, melynek az Olt mocsarai-ban található sok csikról adták nevét. (168.; 10:12.; 83. 2:27.) Aladár a hargitai Bélavárban tartotta székhelyét s itt üttette meg a lármafát, ha ellenség közeledett. (83. 1:85.; 163. 3:23.) Egy csapatvezető vitéz „gyer, jó” (170.; 10:13.; 83. 2:104.; 150. 34:327.; 81. 20:60.), vagy „gyér, jó” (t. i. az erdő, könnyű lesz az irtás, 145. 1914 máj. 10.; 150. 31:285.) szavairól kapta nevét Gyergyó, vagy azért, mert a vezetőt Györgynek hívták s ez a vidék az ő java lett. (170.; 10:12.; 83. 2:104.) Egy másik csapat az Örhegyen állott őrt, míg hárman telep-helyet keresni „szétbogaroztak”; szavaikról kapták nevüket Bogárfalva és Oroszhegy (e rossz hegyben megmaradok’, 91. 57:83.) Balambér nagy ügy-gyel-bajjal az Ügy mentén Háromszékbe megy s a legmagasabb bécekre (Nemere, Sandavúr, Majlát) egy-egy vezérért állítván örül, parancsszavairól kapták nevüket Lemhény, Martonos, Osdola és Nyujtod (leljen, a mart honos, oszd alá, csapatod nyújtod, 91. 18:140., 141., 178.) Lemhényért sok vért, nagy árat kellett fizetni, e küzdelem nevét őrzik a Vérrész és Nagyárú dűlők. (91. 18:43.) A Furus pataka mentét Furuzsina istennőnek egy vitéze foglalta el az őslakóktól; ezek véréből fakadt fel a patak erőtadó forrása (91. 3:93.); a vele harcoló hun vitézek véréből támadt az ikafalvi Gágókút vérvize is. (91. 3:97.; 144. 5:321.) A honfoglalás befejeztével az Áldomásmezőn nagy áldomást esaptak. (91. 2:84.) Csaba egy csapatot az Attila kardjával az őshazába visz segítségért; háromszor még útból, negyedszer már halva fordulnak vissza a Hadakútján megtámadott véreik segítségére. (42:581.; 79. 3:402.; 164:85.; 34:1.; 18. 1921:84.) A holt vitézek harca azonban egy esztergomi változat szerint nem erre az időre, hanem a németektől leölt Csaba-vitézek szellemeinek harcára vonatkozik; a kardesörgés és halálhörgés tejút idején ma is hallható a csata helyén. (42:77.)

3. A honfoglalás mondái.

A kínai határ Csató nevű mezején alakult hadosztály tagjai vitézségük miatt Cható nevet nyertek. (179. 3:301.; 180. 3:110.) A Kolgyári Császár-család kazár eredetű, ezért van címerében a paizsra emelt Árpád. (180. 3:106.)⁴

Almos a maga táborhelyét egy fehér loért elcseréli a főpapéval s ezen azonnal várat kezd építtetni, a munkás építkezés miatt Árpád Munkásnak

⁴ Kálmány (49 : 134.) Kiskunfélegyházáról és Majsáról följegyez egy népmondát a magyarok és törökök testvér-eredetéről; ez azonban nem más, mint a Jókai Varchonitáinak — még a nevekben (Delila) is megegyező kivonata.

nevezte el. (162. 1827:1357.; 2:210.; 157. 1856:367., 1864:158.; 121:6.; 41. 2:279.; 64:128.) Álmos udvarhelymegyei várában halt meg; Álmos-várat csak később nevezték el Almásnak, mert lakói szegélyték, hogy őket álmosok-nak csúfolják. (91. 1:85.) Egy 1796-i följegyzés szerint azonban a Torojaga-havas alatti harcokban vesztette életét; sírja fölé építették később a konyhai templomot. (181. 1911:608.) Merke nevű vezérét egy magános vadászaton elfogták s megcsonkítván, a Merke-tetőn felakasztották. (91. 1:186.)

Árpád. Mád, Tállya és Szerencs Árpád e felkiáltásáról kapta nevét: „ma ád isten nekünk e tájon szerencsét!” (150. 6:417.; 159. 1892 szept. 19.; 109. 6:7.; 81. 22:23.; v. ö. Anonymus.) A Szíhalom szélén levő dombon állott Árpád vára és levelesszíne. (174. 18:238.; v. ö. Anon.) A dorogmai Nagyteleknél áldomást esapott (91. 12:116.; 22. 1:278.), aztán a tiszafüredi Csákhalmot kedvelt vitézének, Csáknak ajándékozta. (91. 19:311.) A deési Óvár sétatújtjának kóhasábján ülve tanácskozott a hét vezér; ekkor küldte Árpád a fehér lovat, itt fogadta a földet, fűvet és vizet hozó követeket, itt kiáltották az isten nevét segítségül az ország elfoglalásához. Az eset emlékére később várat emeltek s ezt a deus szóról Deésnek nevezi el. (60:269.; 91. 41:476.; 42:41., 42.; 99:103., a cronikák adatait l. 42:41., 42.) A vereskántáros fehér lovak mondája egyebünnen is ösmeretes: a kantárokat és lovakat annyi magyar vitte be a várba, hogy aztán kiverték onnan a tótokat; erre vonatkozik ez a tót nóta: „cservelyi kantár, veliko, odavan az ország, bozse moj!” (120:30.; 49:172.) A „megjárta az alpári táncot” szólás is az alpári ütközetre vonatkozik. (163. 1:480.) Pustaszeren 7 halmot emeltek a 7 vezér sátrának (103:728.; 182:8.), az Árpádé a Pengyom nevű halmon állott. (182:124.) Az ütközet előtt táltosaival jövendőt mondat s a győzelem után Tizsakürtön telepíti le őket; ezek ivadéka a Tátos-család. (91. 19:324.; 144. 31:48.) A szegedi Hattyas-Ballagi tóban gyönyörű hattyút ejtett el; Ballagi nevű vitéze utána megy, de a tóba fullad. (183. 1:215.; 184. 1868:265. sz.; 185:44.; 100:160.; 57:483.) Egy csapat az alpári mezőtől nem messze eső kőrísaerdő közepén telepedett meg; Árpád a községnek Nagykörös nevet s kőrísfás címet adott. (186:4.; 157. 1857:579.; 41. 1:176.) Az alpári ütközet után a dunai szigetekre vonul pihenni; a telep kiválasztását és berendezését Csepel nevű kún vitézére bízta. (157. 1853:203.) Dunántúl első sátrát a székesfehérvári Árpádhegyen üttette fel, ezért építettett itt Szent István várat. (100:75.) A mágócsi Héthalmot a 7 vezér sátrának emeltek; a középső legnagyobb volt az Árpádé. (91. 14:36., 45., 51., 55.) A tényői Árpád-kútja körül pihent meg Árpád először a Dunántúl elfoglalása után s e forrásból csillapította szomját. (91. 18:407.) A gici hat halmot a honfoglaló vitézek, a hetediket pedig a vezérek hordták össze az ország teljes elfoglalásának és 9 részre osztásának — melyből Árpád hármat kapott — emlékére. (91. 60:170.; 144. 32:130.) Árpád a ballapockájába ütött köszvényt Stubnyafürdön kúrálta ki. (159. 1885 aug. 8.) Sírját a somogyi Fehéregyháza kápolná-romjai alatt (159. 1907 dec. 12.) s Gamás határában (159. 1889 jan. 27.) műtogatják. Más monda szerint azonban Erdélybe menet Árpád határában érte a halál; katonái sapkájukkal dombot emeltek sátra fölé. Öregebb társai két kisebb domb alá utána-temetkeztek. De mindnyájan kijönnek, ha az ország végső bajba jut. (144. 31:48.) Kincseit a dömösi Pádváron keresik: éjfélkor, szentmise alatt égett gyertya világánál, keresztúton előhívott sátán segélyével talált zárnyitó vérfüvel. (78:113.; 126:112., 236.)

Árpád gyermekei. Izrát, Árpád leányát, két honfoglaló vitéz szerette.

Az egyik, győztes csapatával hazatérőben, a Füzér tetejéről megpillantja a lányt a másikkal ölelkezve; vetélytársát lelövi, de Izra is utánaugrik az azóta Izrának nevezett tóba. Holdvilágos éjjeleken hajnalig ma is ott lebeg egy fehér alak a tó felett. (159. 1901 márc. 17.) Másik leánya, Gyöngyös, a Mátra vidékén halt el; egy patak s egy város őrzi emlékét. (187:25.; 105:27.; 188:110.) Fiának, Bélának kedvesét, Melotát, Terebes lengyel király lányát, Zsongor tót fejedelem akarja feleségül venni. Bélát csellel elfogja, s bár Melotának megígéri, hogy szabadon ereszti, ha az övé lesz, féltében aztán is fogságban tartja. Melota és a magyarok felkutatják börtönét s a kiszabadult Béla fegyvert ragadva, a tót katonaruhában eléje toppant Melotát leszúrja. A lány sírja mellett alapította Milota községét. (114:115., 270.; 144. 31:46.) Midőn Botond Árpád egyik hű vitézének, Csetnek birtokát megmutatta, a Kadares partján találták Bélát kardjába dőlve. (91. 9:42.)

Vezérek, vitézek. A sovány lengyel vidék után a zempléni síkság látára így kiáltottak fel: „itt a világ“; ennek emlékére alapították a világitó-tornyos címerű Világ községét. (91. 63:415.) Egy csapat honfoglaló egy lázalatti tóparton telepedik meg; a falut Lasztócnak s a letelepedők ivadékait Lasztóczyaknak hívják. (91. 63:216.) Azar vitéz a fegyvertelen sokaságot Szomotor helyén letelepítvén, Árpád után indul. A hegyek közül előbűjt őslakók valamennyit legyilkolják, úgyhogy a hírt vett Bors vitéz már csak temetésükre rohanhatott vissza. Szomorú tort ültek, s odább Király-helmec táján egy Erős nevű várat építettek. (159. 1891 dec. 13.) Bodrogvécs is az őslakók ellen emelt védsáncokról vette nevét. (91. 63:195.) Rettel pataka az átkelés közben lovával együtt belefutott kún vezér nevét őrzi. (91. 63:420.; v. ö. Anon.) Ondot Ond vezér felesége alapította és az Ond patakában ő fürdött először. (159. 1892. szept. 19.) A két lábon álló és szájában sípot tartó medvés címerű Megyaszó helyén a honfoglalók medveszót hallottak. (91. 63:24.) A mezőkomáromi major egyik dombján állott Örs vezér sátra (91. 60:288.), a tibolddaróci Várhegyen volt vára s a kácsi templom falába rakott nagy négyszögű kő — ezzel a felirattal: „dux Eurs deo suo, anno 900.“ — volt oltára. (162. 1827:1215.; 91. 12:485.) Ajnácskő láttára Huba csapatának női csodálkozva kiáltanak fel: „haj, nagy kő!“ A vár — védői megszökvén — ostrom nélkül jut kezükbe; ezért egy vitéznek sem kell; Gedővár új urának, Gedő hadnagynak indítványára Huba leánya, Ajnácska kapta. (74. 2:149.; 26:55., 453.) A Rima forrása mellett van egy fa, mely alatt egy honfoglaló vezér sátorozott. A fa szelleme folyton a honfoglalásról susog és jövőt mond, de csak az értheti meg, akinek ősei éppen abban az eseményben vettek részt. (144. 7:381., 32:130.) Az Uram-család éppen szántogató ősétől azt kérdezték a honfoglalók: „uram, melyik út vezet itt jó föld felé?“ (151. 1921. okt. 23.) A Hatvan környékén táborozó vezérek várat határoztak oda, ahol az a „hát van“. (91. 19:129.) Óbuda építésekor a biai svábok bivallyal hordták a követ. (100:228.) Botond sírja a nógrádverőcei Migazzi-kastély alatt van. (163. 3:578.) Bars vezér egy hirtelen elötűnt szarvas elejtése helyén építi fel várát. (15. 1:433.) A jászberényi kürttel, melyet a patakfalvi Százhalomból ástak ki (164:134.), csapta agyon Lehel Konrádot (189.; 157. 1879:39.); Galgóc várát Lehel foglalta el, s ezért is temették ide a Lehel-tornya alá. (103. 1:143.; 66:151.) Fia, Zombor, a hasonló nevű városban tartotta székhelyét. (159. 1892 szept. 19.) Zobor, a nyitrai tót vezér a vágvecsei Pénzesverembe rejtette kincseit; az ördög őrzi kis fekete kutya alakjában. (144. 6:416.) Sáros, Szepes, Liptó és Árva

a honfoglalók szavaitól: „sáros, szebb ez, lépj tovább, árva föld” vették nevüket (120:34.; 100:3., 80.), amint Ugornya, Namény és Mada is Zoárd kapitány e szavairól: „gorj na, na menj, ma oda”. (91. 9:148., 159., 38:186.; 64. 3:627.) Szatmár ura, Bors mindig visszasírta az őshazát s minél többet győztek Árpádék, annál jobban félt istenök büntetésétől. A honfoglalás befejezte után a várt nagy veszedelem elől hű embereivel együtt a Borehalomba temetkezett addig, mikor a magyarnak örökre jóra fordul a sorsa. (114:136.; 114. 31:46.) A honfoglalók kínzással akarják kicsikarni egy öregasszonytól Dobra kineseit; ez bosszúból oda utasítja őket, ahova a nap legelső sugara esik. (144. 31:47.) Matoles az áldomásozó honfoglalók „na, tölts” szavaitól kapta nevét. (91. 40:30.) Az eszlári Bashalma alatt nyugszik Szaboles legjobb paripája hátán, legszebb 50 feleségével és legvitézebb 100 szolgáljával; a holt vezér körül ülő elevenekre addig hányták a földet, míg egészen ellepte őket. (159. 1883. júl. 20., 1890. okt. 28.) A szabolcsi magyar vezér lánya csak oly feltétellel akar Csörsznek, a Tiszavidéki őslakók királyának felesége lenni, ha hajón viszi haza. Kemény robotra hajtotta tehát egész népét, mert a Tiszát a Zagyvával össze akarta kötni. Munka közben egy cigányfiút megfenyít s ez kapójával agyonveri. (190:139.; 135. 1:373.; 91. 12:35., 116., 19:78., 103., 156., 22:36.; 93:73.; 144. 24:177.; 163. 4:787.; egy más monda Csern eseh főnökhöz köti az eseményt, 157. 1865:14. sz.; 93:72.) A csongrádi Siróhegy üregeiből minden holdújuláskor hallható az őslakók siránkozása, kikre egy táltos rájuk imádkozott, mert nem akartak előbújni. (144. 14:307.) A honfoglalók és az elébük jött székelyek Békés helyén kötöttek egyezséget Mén Marót ellen (88. 4:195.; 31:49.), s a komádi Jóuszás-nál úszta át az Úszó-család őse elsőnek a vizet. (86:435.) Mén Marót, a bihari szerezcsen király, megúnt szeretőit a csarnóházi Tündérvár falairól dobatta a Körözsbe. (157. 3:445.) Leverését Árpád Tasra bízta, aki fegyvertelen népét azon a lápos helyen hagyta, melyre egyik vezére mutatott e szavakkal: „hagyd ott”; itt építette később Hadad várát. (144. 31:47.) Győzelme után — mely Mén Marót Hanza nevű lányának és Árpád Zoltán fiának a pocsjai Leányvárbán ült lakodal-mával végződött (86:538.) —, Szilágy vidékét kapta jutalmul s egy nádas helyen várat építtetett: Tasnadot. (144. 31:47.) Ad, Balla és Mocsola nevű vitézei is Szilágyban kaptak birtokot; de mert nem bírtak az őstulajdonos hatalmával, megkérték és megkapták három lánya kezét. (91. 24:208.; 144. 31:47.) Biharban egy gazdag gót fejedelem önként meghódol Tasnak s Ágota nevű leányát Huhót kún vitézhez adja nőül; tőlük származik a nagybajomi Bajomi-család. (1687. följegyz., 157. 1857:375.; 91. 11:53.; 86:491.) Egy csapatvezér útközben vizet kér egy szép oláh lánytól s ez egy kenyeret is felnyújtott neki e szavakkal: „frange pane”; feleségül veszi s tőlük származtak a Frangepánok. (159. 1896. júl. 28.) Egy magyar vitéz megszeret egy oláh lányt; ez kedveskedni akarván szeretőjének, rojtos vászonnadrágot csinál neki e szavakkal: „na, drage”; ebből lett a nadrág szó. (157. 1896. júl. 28.) Egy más monda szerint azonban a drágcsékei oláhok az erdőbe húzódtak a magyarok elől; egyszer az egyik jól bepálinkázva a magyarok ellen indul, de annyira megijed egy elébe kerülő huszárkáplár hegyes bajusztól, hogy nadrágját lekapta, s „na, drage” szókkal ajándékolni akarta adni. (91. 10:214.; 144. 31:48.) Az Erdélybe tartó honfoglalók a szilágy-somlyói Istenkeletén pillantották meg legelőbb a napot. (61:79.) A hidalmási sáncokat Gyeló ásatta Töhötöm ellen. (60:273.) A kissármási Gyilkoserdőben fogták két tűz közé a székelyek és a magyarok Gyelót és csapatait s itt

vágták halomra őket. (144. 12:126., 31:48.) A biharmegyei Rákosfalu helyén verték le az oláhok utolsó csapatát; Töhötöm sátra az Esküvőkövön állott, körötte esküdtek hűséget az oláhok. (60:271—2.; 163. 4:6., v. ö. Anon. 12—17.) A római Apulum romjait Gyula vezér találta meg vadászat közben s felépítvén Gyulafehérvárnak nevezte el. (60:99.) Abrudbánya romjaira s bányáira a honfoglalók egy lelőtt vadkan nyomán akadtak rá: a tuskéin levő aranypor nyomán egy patakra s ezen a romokra találtak. (74. 2:10.) A karácsonyfalviak kincseiket a Bélmezőn ásták el oda, hova a nap első sugara süt. (83. 1:185.) Úz vidékén, a Bükkösön egy gót fejedelemnek volt a vadászvára, ki emberekre is vadászott. (83. 2:56.) Valtasúrt Valta vezér alapította Súr fia számára. (123:124.) Taksony a pozsonymegyei Taksony határában, a Pallóc-major Pogánysírok nevű dombja alá van temetve. (150. 9:288.; 131:7.) Kandikó, a zalai őslakók kegyetlen vezére, beleszeret Csatár vitéz kedvesébe; Csatárt vadászat ürügye alatt a rengetegbe csalva, bérenceivel a mélységbe löketi. Maga is utána hajol, de a mélyből füst és láng tör elő és ő is leszédül. Zivatar közeledtekor ma is ott jár lelke köd alakjában. Azóta nevezik e hegyfokot Kandikónak, s nevétől származik a kandikál szó is. (157. 1853:283.; 6. 4:64.; 159. 1897 márc. 11.; 27:65.)

Szendrey Zsigmond.

A „CINKOTAI KÁNTOR“ MESÉJÉNEK ŐSEI.

A trecento olasz irodalmi emlékeiben már régen szemembe ötlött a Sacchetti: „Háromszáz elbeszélés“ (Trecento novelle) című gyűjteményének egy furcsa kis meséje. Címe: *L'abate e il mugnaio* (Az apátúr és a molnár). Írója a régi híres-neves guelf-családból való firenzei *Sacchetti Franco*, aki 1335-ben született, tehát Boccaccióval egyidőben élt.

Sacchetti elbeszélését helykímélésből csak rövid kivonatban ismertetem:

Melano várura, Barnabás, nyers egyenes ember. Egy kegyurasága alá tartozó apátúrra két buldogg kutyát bízott, de az nem gondozta. Büntetésül négy aranyat rótt ki rá. Az apát könyörgésére kijelenti, hogy ha négy kérdésére meg tud felelni, feloldja a büntetés alól. Kérdései a következők: Mennyire van ide az ég? Mennyi víz van a tengerben? Mit művelnek a pokolban? Mit ér a várúr? Kap rá egynapi gondolkodási időt. Az apát otthon búskomoran töri fejét a megfejtésen. Molnárja tudakolja szomorúsága okát s megtudva az esetet, ajánlkozik, hogy az apát helyett majd ő megfelel. Kora reggel átöltözve felmegy a még homályos várterembe s jelenti, hogy kész felelni: Az ég 36,854.72 és $\frac{1}{2}$ mérföldre van. Ha a várúr nem hiszi, méressen utána. A tengerben 25.982 millió akó, 7 pint, 12 icce és 2 messzely víz van. A pokolban Dante járt és apróra megfigyelt mindent, tessék ellenőriztetni. A várúr nem ér többet 29 pénznél, mert Krisztus urunkért 30-at adtak. Kiderül, hogy az apát helyett molnárja felel ily leleményesen, mire a várúr javadalmazásban szerepet cseréltet velük.

Mostanában Jókai bámulatos mesemondó tehetségének elemzésével foglalkozva, eszembe jutott Sacchetti. Az ő „Apát úr és molnár“-ja és Jókai „Cinkotai kántora“ azonos mondatípus két változata. Jókai feltétlenül magyar forrásból merített, mint előző feldolgozói: Kis János, Pálóczy Hor-

váth Á. stb. igazolják,¹ csak az előadás zamata Jókaié. Nála a cinkotai pap egy régi írásban azt találja, hogy az ő helyén Endre király idejében apát-úrság volt; folyamodik Mátyás királyhoz, hogy ezt állítsa vissza. A király a folyamodásra ráírja: a kérés teljesítetik, ha folyamodó három kérdésre megfelel: Hol jön fel a nap? Mennyit ér a király? Mit gondol a király? A papot kántora segíti ki a bajból. Ő járul a másik köntösében Mátyás elé. Ismert módon megfelel a kérdésekre, melyek közül a harmadikban le is leplezi magát. A király felszólítására, mi jutalmat óhajtana, előáll ismeretes kívánságával, hogy az icce ne legyen olyan kicsiny Cinkotán.

*

Ezek után önkéntelenül is felébred még a laikusban is az a kérdés, van-e a mi cinkotai kántorunknak valami köze az olasz molnárhoz? Körül-nézünk a körülöttünk lakó népek irodalmában és meglepődve látjuk, hogy egész Európában mindenütt ismeri a nép — kisebb-nagyobb változattal — ezt a kis mesét, sőt ismerik Ázsia és Afrika egy részében is, és hogy a magyar változat éppúgy, mint az olasz, egy réges-régi mesének újabb haj-tása. Az irodalombúvárok mindenütt sűrűn foglalkoztak már ezzel a kér-déssel. Nálunk Baráth Ferenc írt már harmincöt évvel ezelőtt az angol változatokról és Binder Jenő most húszegyházy éve a kántorunk rokon-ságáról. A kérdés gazdag nemzetközi irodalmában legérdekesebb az a 449 lapra terjedő vasok kötet, melyet napjainkban, 1923-ban, a helsingforsi finn tudományos akadémia adott ki *Kaiser und Abt* címen *Anderson Walter* dorpati professzor tollából.² A mese első feldolgozójának *Ibn Abdulhakamot*, a Kr. u. 871-ben elhunyt arab történetírót mondja az észttudós könyve; második helyen a középfelnémet *Stricker* következik a XIII. századból, ezután jönnek a francia változatok és csak nyolcadik helyen találkozunk *Sacchetti*vel; utána tizenegyedik helyen áll a *Gesta Romanorum* angol kiadásbeli változata és így tovább 561 adaton át, melyekből mi az 511–15. ponton szereplünk öt adalékkal.

A mű összehasonlító néprajzi alapon igyekszik az anekdota eredetét és változatainak okát megfejteni. A legrégebb változatokban a találós kér-déseket megfejtő együgyű ember (pásztor) a kérdések megoldása után, a zsarnok királynak fejét a tőle átvett karddal leüti; később a molnárrá vál-tozott pásztor már csak hivatalától és jövedelmétől fosztja meg az apát-urat, majd a legújabb, modern változatokban teljesen elsímul a bosszú-állás vágya; a cinkotai kántor már azzal is beéri, ha Cinkotán az itcét nagyobbra szabhatja Mátyás király.

Walter Anderson ezek alapján, de különösen azért, mert a legrégebb változatban „a tenger fővénye” kifejezés is előfordul, ótestamentomi idők-

¹ Adjuk itt a monda magyar feldolgozásainak bibliográfiáját, amint azt *Walter Anderson*nak, a monda tudós monográfusának rendelkezésére bocsátottuk („Kaiser und Abt” *FFC.* vol. IX., No. 42., 449. l. Helsingfors, 1923): — *Andrád Sámuel*: Elmés és mulatságos rövid anekdoták. I. Béts. 1789, 12. sz. (Forrása: Simon Ratzeberg: *Vade Mecum für lustige Leute.* I. 1764, 11. sz.) *Kis János*: Kellemetes időtöltésre való elmés nyájasságok. Sopron, 1806, 27. l. *P. Horváth Ádám*: A tétényi leány. *Vigj.*, 1816, III. felv. *Láng Ádám*: Mátyás Deák v. a lovászi deputáció. Kassa, 1824. *Balog István*: Máty. diák v. a czinkotai itcze. *Vigj.* 1833. *Rumy* cikke *Graeffler* „Aurora” *Taschenbuch.* IV. 1827. *Jókai M.*: A magyar nép adomái. Pest, 1856. 3–6. II. *U. ö.*: *Osztr.-Magy. Monarch.* írásban és képen. V. k. Magyar-ország. I. 1888. 333. l. *Mikszáth K.*: Az én kortársaim. 1904. 58. l. *Kistaludy-Társ.* *Magy. Népk.* Gyűjt. VI. 1905. 317. *Tóth Béla*: *Anekdotakincs.* IV. 131. l. *Kálmány L.*: *Hagyományok.* 1914. II. 25. és 36. számok.

² A „Népélet” szerkesztőjének, *Solymossy Sándornak*, szíveségéből módomban volt ezzel a rendkívül gazdag tanulmánnyal foglalkozni és örömmel láttam, mily lelkismeretes gondnal és pontossággal domborítja ki a szerző a világirodalom nagy vásárában a magyar irodalmi adatokat.

ből eredőnek tartja a mesét. Érvelése engem nem bírt meggyőzni. Azt hiszem, ha Charles C. Torrey-nek *The Egyptian prototype of „King John and the Abbot“* c. tanulmánya alapján a kutatás tovább halad, meggyőző bizonyítékok fognak arra nézve felmerülni, hogy mesénk legalább is ó-egyiptomi eredetű.

Kőrösi Sándor.

NÉPI ÉS FOLKLORISZTIKUS ELEMÉK CSOKONAI MŰVEIBEN.*

Imre Sándor „A néphumor a magyar irodalomban“ című munkájának 140–145. lapjain azt állítja Csokonairól, hogy csak a vígsághoz s szerelemhez van saját húrja s népies, vagy legalább is diákosan népies hangja. Nyelve is csak félig népies. Csokonai — folytatja tovább —, a néptől távol maradt, azt nem akarta legjobb tulajdonaiban megismerni és követni, tőle költői tárgyat s gondolatot csak egy-egy esetben, szép formákat sohasem fogadott el, dalaiban egyetlen népdal lebegését nem érezhetni; a népköltészet egyetlen kedves figurája vagy ékessége, szép, rövid, hangzatos szólások nem lelhetők fel nála.

A jeles értekezés felsorolt állításai nem felelnek meg a valóságnak. 1890 óta, amikor Imre e könyve megjelent, költőnk ismerete és értékelése annyira előrehaladt, hogy nyugodtan állíthatjuk: Csokonai nagyon jól ismerte a népet, nagyon sok tájszót tett irodalmivá, a babonás hiedelmekből, szokásokból, szólásokból sokat felhasznált, a népdalokat szerette és gyűjtögette s azok hatása meglátszik versein. Az *Ethnographia* 1899 (X.) évfolyam 163. lapján, kilenc évvel később, Katona Lajos kísérletképen kiír Csokonaiból tizenkét ilyen népi jellegű dolgot (ebek harmincadja, toponári zsidók, egy kies rézerdő, szentgelléri bors, lúdgége, garabonciás diák, a magyar tánc, a banyaposz, Florentina s Tündér Ilona, tőkevonás, augsburgi láncok, a süvegmocsok égetése). Majd Versényi György az Erdélyi Múzeum 1905-ös évfolyamában részletesebben ír a Csokonai műveiben fel-lelhető életképi elemekről (népdalok megbeesülése, a magyar versformák, a Békaegérharc, Rákóczi-nóta, a Tempefői alakjai, Szuszmir, akastyáni hegy, szentgelléri bors, a garabonciás diák, Porházi és társai [Buga Antal], a Karnyóné alakjai, dalai, a nyári, őszi, téli munkákról szóló versek, zsidó zenészek, a táncról, Gergő alakja, a szegénység-játék). Már e megállapítások is elegendők arra, hogy Imre fenti állítását meggyengítsék. Úgyhogy Pintér ki is mondja róla, hogy Csokonai népköltő akart lenni s Bayer s Borbáty szerint is Csokonai a népies emléjén táplálkozott. De hogy Imre állítását teljesen helytelennek tüntessük fel, foglalkozzunk a Csokonaiban megnyilatkozó népi és folklorisztikai jelenségekkel. Mivel azonban szűkre szabott terünk gazdálkodni kényszerít a hellyel, a fentebb említett két író (Katona s Versényi) által felhozott dolgok felsorolását mellőzzük. Mellőznünk kell hasonlóképen azt a sok népi szót, szólást és kifejezést, amelyet költőnk használ s részben maga is felsorol a „Tavaszi“ című fordításának előbeszédjében, vagy a hozzáírt Szükséges jegyzésekben. E különösnek tetsző szavak miatt írja neki Aranka (1803 október 27), hogy a „hitvány“

* Kivonat a Magyar Néprajzi Társaság 1923. nov. 28-i ülésén tartott székfoglaló értekezéséből.

szókra haragszik; a költő azonban nagyrabecsülte őket s még szaporította is később (cölöp, csermely, duc, libuc, csalogány). Az Előszó új szókért a szegény községhez küldi az olvasót, a paraszt, tudatlan, együgyű községhez, az alj-néphez. Ő maga is sok ilyen szót használ (pl. vinnyó [II. 54], duttyán [I. 677], bodor [II. 697], sérikál [II. 280], kopároz, poszrik, tárituppos stb., stb., amelyeknek itt való felsorolását nem engedi helyünk). Szólásaiban jóízű népies humor van (pl. apostolok lova [II. 695], én sem vagyok a világ fattya [Temp. IV. 4], keresztül szalmát sem tesz, eltarisznyázza az időt, számárbögés nem hallik a mennyországba stb. Ezeket is mellőznünk kell itt). De a nép megbecsülése nem ragadja annak mindig való magasztalására. Például a Somogyság parasztjainak hiányos nevelkedését felemlíti, hiszen a Hármas kistűkör sem volt vele megelégedve (1770). A Georgicon fordításában a jó részben népi tárgynál sok népnyelvi szót használ, pl. totyakos világ = tenerae res; kászolódo alszél = surgentes austros; tátos felszél = magnis aquilonibus; kedvek toszan a kis fáknak = amores tollent; cifra bolttal kihányt ajtófelek = pulchra testudine stb. Salamon F. elismeréssel jegyzi meg költőnkéről, hogy meg tudja látni a népnyelvben rejlő erőt és szépséget. A magyar paraszt humora van sok hasonlatában. Pl.:

Míntha nyole kutyafi zúgna egy veremben,
Vagy míntha az elfőtt kása poftangana. (L. 558.)

Úgy van, mint a kárvallott eigányok (III. 234); döngött, mint a Tüzesné rostája (III. 259); hallgatott, mint a fakép Nagyidán; pislog, mint a kocsonyába fagyott varasbéka; pökik, mint a góla stb. Egyéb kifejezéseiben is duzzad a humor; pl.: ráaszik a pártá; elvágja, ameddig megsült; vén oldalához döngölőfát lelne; Szent Egyed-igya napján; megkönnyíti az ágya szalmáját. Dugonics pór szavai olykor drasztikusabbak, mint a Csokonaié.

A természeti életből vett kifejezései sokszor valamj mellékértelmet rejtenek; pl.: a cinke rászáll a tökre (I. 52). Nagyszámú kifejezést vesz az egyszerű ember foglalkozási köréből (szüret, aratás). Pl. csilleng-filleng, mint a szedés után az otthagytott milleng. Népi tudatban meggyökeresedett megállapításokat is szívesen felhasznál (pl. jó borok: a neszmélyi, mádi, a Kágya s Kój hegyéről való). Szépen írja le a nyomtatást a Dorottyában (I. k. 569. lap). Salamon F. szerint e rész bizonyossága amaz elragadtatásnak, amellyel Csokonai a nép dolgait nézte. Ellenben tréfás hasonlatképen használja fel a kotlóhoz rohanó csirkék futását (I. 597).

Az állatvilág nagy szerepet játszik a nép nyelvében. Csokonai kifejezései is sokszor utalnak erre. Pl. eb a lelke, ebágybul esett stb. Hasonlóképp ilyen a varjú s a holló, a madárijesztő említése is; pl. a hollók a varjúkkal vesszenek össze a szemén... Az embervilágból vett kifejezések közül említsük meg először is az asszonyokkal való évődést, ami a népnek kedvelt szokása (I. 563. I. 559. 537). Gergő is szidja a frajlakat. De egyik falubeli férfiember is gúnyolni szokta a másikat, mint pl. a csököliek a hedrahelyieket (II. 247). A paraszt körülményeskedésének nagyszerű rajza a Gergő beszédje. Salamon ebben is egyik bizonyítékát látja annak, hogy költőnk kitűnően megfigyelte a népet. A Tempefői hajdúi s a „Kata napra“ című költemény somogyiasan beszélő hajdúja szintén sikerült alakok e szempontból. Az Űstökös eloquentia ügyes utánzása a tudákoskodó magyar paraszt beszédjének. a Kulturában Kanakuz somogyi tájszólással beszél. (Hán — Aa = úgy — nem.)

A magyar paraszt ruházatát (süveg, bocskor, bunda, suba, guba, szűr, kucsma, gatyá) jól ismeri. Tudja, hogy a magyar ember szereti a pipát. A takaros debreceni pipa az úrnak is kedvence. A magyarnak a pipa mérgeiben, búvában, örömeiben, nőtlen és házasság állapotában egyképen jó pajtása. Ha semmi dolga nincs, pipára gyújt, hogy az ördög hivalkodva ne találja. Pipa nélkül az ember csak nőstény legény, kan asszony, de ha pipát vesz a szájába s a bajszát kétfelé törli, pompás figurás gyerek lesz belőle. Az alföldi „pajkosok“ pipába tett süveg-mocskokkal riasztják szét a jószágot. (Ilyen pajkosok régen is voltak. Pl. Méliusz egyik művében panaszkodik, hogy sok kárt tesznek a debreceni határban. Híresek voltak a nyíri pajkosok.) Csokonai is szeretett pipálni, sőt bundában is járni (Irod. Közl. 1905. 456.). — A béres ruhája zsiros szokott lenni (Cult.). A cigány is rongyos. A költő általában rajong a magyar ruháért. Pofók szájába adja azt a kívánságot, hogy magyar pap járjon magyar ruhában (1790-ben Rájnis is ezt ajánlotta, tehát a kor kívánta ezt), mert a magyar ruhában járó pap olyan, mint a magyar baglyas juhok mellett álló kaputrokkos ihász. Nem kell azt hinni, hogy több tudomány van a bodros tászliban, mint a magyar ingben!

A női öltözet részeiből Csokonai felsorolja a viganó, szalup, rokolya, kurta guba, halhéjas derék, pruszli nevű darabokat. A házi berendezésből említi az órros kanecót, kulacsot, tarisznyát, pásztori túlköt. Ismeri a „lúdgége“ nevű tésztát. A juhásznő főzeménye szolgáló függ, ropog, ég sövénye, szurtos edénye (II. 132). A gyerekek szeretnek a hájas kubakban kutatni. Dícséri a somogyi sódert, a túri meg a kunsági sajtot, a kövér magyar kolbászt, amelytől borzad az idegen gyomra. A népelet alakjai közül említi a gonoszbíró, aki a kéményekben a kormot, falvakban a káromkodó embereket vizsgálja (III. 303); a kárbíró (II. 162), aki nyomoz. A kunok bírása előtt kalaplevéve kell elmenni. Híres zsvány volt Somogyban Pihó, akiről kétszer történik említés. Híresek voltak a keszthelyi kéményseprők; jó hírnek örvendtek a toponári s keszthelyi muzsikuszidók (I. 542. 561. III. 354). Említi a debreceni talyigásokat is.

A mértékek közül ismeri költőnk a félfelöntöt, mely pozsonyi mérték volt; a meszelyest, singet; a pénz közül a pótrát, krajcárt, petákat, garast, forintot, huszast, máriást. Gyűjtögette a mesterségek szavait (a II. 674. l. szerint kétezeret többet gyűjtött). A Szücs Sára koszorújába is bele vesz néhányat (irha, csáva, csiriz, sámfa, musta). „A cigány“ című költeményének egy kifejezése (múlátó istenek) az iparos életben gyökeredzik: a remeket készítő legényt ellenőrző mulátó mesterek dúsan terített asztal mellett ültek.

A magyar népelet két érdekes alakját, a zsidót s a cigányt jól rajzolja. A zsidót Kanakuz szakállas pogánynak nevezi, kit az Úr átka nyom; majd Krisztus kecskéjének, kinek a nótája: nyerítés, aki veszett volna az országába. A cigány alakját eléggé méltatták már; itt új vonásokat a Cultura ad (III. fej.). Talán először beszélteti Csokonai az irodalomban zsidósan a zsidót, cigányosan a cigányt.* A cigányfantázia működését jól mutatja be a Buga Antal remülete. A regelő, latinos műveltségű kántor a második kántor a magyar színpadon. (Az első az 1765-i pálos közjátékban szerepel.) A jobbágyorsról több célzás van Csokonainál (Békaegérharc, Cultura, mely szerint a magyar nemes a zsidó kedvéért kidobja a jobbágyot).

* V. ö. I. K. 1914. 338 (1792) s Endrődi-gyűjt. I. 133. (1792).

A magyar állam polgárai közül említi a palócot, székelyt, tótot, mely utóbbiról a régi kurucének szellemében humorosan szól a Békaegérhareban. A Nyul-ének szerint gyolcsot, a Dorottya egyik jegyzete szerint könyvet is árultak. Említi a csángó magyart.

A népszokások s -multságok közül említi a fonót, borborászt, dudálást, tőkevonást (I. 578). Amely betyár helyesen tud dudálni, több becsületet érdemel szerinte a maga nemében, mint egy középszerű orgonista (II. 558. l.). Tőkevonókat ismer az Ethnogr. 1922. 91. lapja is. A torban toros káposztát esznek, a vackort levél, az ért uborkát kóc közé teszik. A bibliába be szokták jegyezni a gyermekszületést (II. 201). Lakadalmas vers is van Csokonai versei közt (II. 36. II. 304). Sok névnapi rigmust írt; pl. Eszter-, Bálint-, Antal-, Éva-, (Makó-), Mihály-, Adám-, Ferenc-, Kata-, Krisztina-napokra. Mihály-napi álom. Névnapi versek. Karnyónéban van egy tudákos névnapi rigmus János-napra. Temetési búcsúztatókat is írt, szemmel tartván e népszokásokat. (Fényes István, Mihályfalvi István hal., a Lélek halhatatlanságának búcsúztatója stb.)

Egypár régi játékot névszerint említsünk csak meg, mert Versényi már szólt róluk. Dorottyában zálogosdit, Tempefőiben szégyenszékét s hazudozó játékot játszanak. A magyar táncról való felfogását már Katona Lajos idézi. Itt újonnan a honfoglalók által járt nemeses, lassú verbunkos mellé még a kanásztáncot említsük meg.¹ A Georgicon- fordításban szó van a tárituppos táncról, Tempefőiben s Kulturában a kállai kettősről, Dorottyában a boszorkánytáncról.

Babonás szokásokról is tud költőnk. Az álomból való jövendölésről s a lutri megtételéről már Versényi is megemlékszik, így itt mellőzöm. A „Currens de lepore“ című énekben szó van a tolvajnak rosta útján való kitudásáról. Az esett húst kifordított bundában kell főzni (II. 169). A holdban Szent Dávid hegedül. Az álom nem mindig esős időtől van. Híres kalendáriumcsináló volt Dubranovszki, aki százesztendő s jövendőmondóként jelenik meg a költő álmában.

Átkozódásokban gyakran szerepel a manó, az ördög, Belzebub, Lucifer, dromo. Ördögüzésről is szó esik. Bornemisza, Pázmány, Samarjai óta sokan foglalkoztak az ördögüzés babonájával. Csokonainál e sokszor szereplő ördög (II. 154. 405. 156., Temp. V. 2. 3., Gerson 259) üzése éppen tengelye a Gersonnak. A nép közt van ördögűző is, így Csokonainál Ördögűző Fábián. Dorottya babonás szerelmi áldozás által akarja maga felé fordítani a férfiak figyelmét. Szerepelnek a lidércek, manók. Pl. Kuruzs egy vén lidérc-formában kísértett. Ráolvasásra céloz az egyik hajdú a Tempefőiben (III. 3). Banyák, boszorkányok járnak a Szent Gellért borstermő hegyére. (Arany L. Népmeséiben [a 186. l.] is említetik ez.) Szent Gellértről szokott előjönni zablás sárkányán a garabonciás diák, kiről mind Katona, mind Versényi említést tesz, így itt elhagyjuk. A mérges embert jégeső-intó Dömötörnek hívják (T. V. 3). Céloz a költő a nép ama naiv hitére is, hogy minden száz évben nagy dolog szokott megenni a földön (I. 551). Búvészkedők, kántálók is szóba kerülnek (III. 371. 159. 197).

A népszellem jellemző terméke, a mese is bevonul Csokonai költészetébe. Ezekről is beszélt már Katona s Versényi, így csak egy célzással foglalkozunk, a gyöngyöt síró s rózsát nevető királylány meséjével, mely

¹ Tévedés Bayer amaz állítása (M. drámairód. tört. 85), hogy a kanásztáncot Szigligeti vitte először színpadra.

mese az Ethnogr. 1916–17. évfolyamaiban tárgyalatik. Költőnk ügyes mesélő s jó mesegyűjtő lehetett. Sőt nagy merészséggel, Szuszmir meséjekép, egyet színpadra is visz, egy cigány szájába adva. E mesét költőnk a nép ajkáról jegyezte le. A *sárospataki* legrégebb kézirat (1789-i) népmesegyűjtemény 4. számú meséjével egyezik, az „Egy példás királyfiról“ cíművel. Csak kevés eltérés van köztük. Ott galambot, a gyűjtemény szerint veresbegyet ló a királyfi. Ott a templomban van a holt, itt a templom falához támasztva. Ott botozzák, itt pofozzák. Ott három és újból három ördögfiról s a tőlük elvett erszény-, köpeny-, palást- s korbácsról nincs szó, itt van. Abban újabb város jön s ott van a leány, akivel szemben előbb három próbát kell elvégeznie: szőlőt ültetni, kádat pénzzel teletölteni, Lucifer fejét elhozni. A sárospataki mesegyűjtemény szerint a királyfi visszaadja a varázsszereket s a sötétköpenyű ember lemond a fele jutalomról. Kardos azt mondja (Urania, 1914), hogy e mese zavaros és csiszolatlan. Haraszti meg azt, hogy költőnk lenézte a népmesét. Nem. E mese népmese, amelyet Csokonai a nép ajkáról jegyzett le. Bizonyosság rá a sárospataki gyűjtemény. S viszont egy érv a sárospataki mesegyűjtemény eredetisége mellett.

Több régi műre is céloz költőnk. Így a János pap országára két helyen. Ez a mese Valkaj András műve óta ismeretes (1573). Bergengócia is ily mesés ország volt (III. 368). Florentinát, Tündér Ilonát, Argirust, Toldit s Kádárt is felemlíti a régi népi olvasmányok közül, majd Péter siralmát, a Heverés párnáját, Haller Hármás Históriaját, az Orbis novus detectust is. Florentina a Gyöngyösi István műve (Régi Magy. Költők Tára VIII. 486). Argirus és Tündér Ilona a Gyergyaié, Toldi az Ilosvaié, a Kádár éneke sokszor forgott ponyván (Vit. én. I. 161; EPhk. 1915. 775. Kódi Farkas János írta.) A Heverés párnája a Várad Baranyi László testőr műve (1789). A Péter siralma megjelent „Két szép keserves és istenes énekek“ cím alatt (1786), sőt a „Készülőt fúvó Trombita“ című ponyvatermékben is. E históriákat szerinte a Lőrinc-napi vásárkor árulgatják. Említi a híres lőcsei kalendáriumot is.

Gyűjtötte a magyar ősmondát az Árpádiászhoz. Említi, hogy Szerencsen az ősmagyarok áldomást ittak s nemeses táncot jártak (II. 371). Hogy a néphagyományt szerette, azt a gyarló énekeskönyvek, a veszekedő predikációk, a szűrbibliopoliumon kiterített szennyes románok ajánlása is mutatja. Folytatja ez ajánlást így: „Hallgassátok figyelemmel a danoló falusi leányt, a jámbor puttonost!“ Tehát a népdalt is megbeesülte. Már debreceni köztanító korában daloltatott növendékeivel (IK. 1905. 404). Említi a mohácsi nótát (Békaeg. Egy keserves ének). A haldokló egér a Rákóczi-nótát énekli. Elénekelte költőnk a Kultura egyik szereplőjével is. Előfordul a Hármat ellett a fürjecske... kezdetű népdal (III. 305), mely Limbayban, Arany-Gyulaiban s a Koszorúban is megvan. A „Szerencse csak játszik“ kezdetű említett dal (Cult. I. 3) a Jankovics-gyűjteményben (V. 29) s a Dávidné dudájában (36. l.) is előfordulnak. Ezek tehát valódi népdalok. De a többi (Gyűj be hozzám... III. 305., Zsíros nyakam... III. 343., Avagy mágnés... Csurgói kincsem [III. 299. 367], Haj, haj, haj... [T. V. 5], Dorog hajdúváros...) változatait nem sikerült megtalálnom. Bizonyára saját alkotásai. Színpadra addig csak elvételre kerültek e dalok az iskoladramákban. Általánosság csak a Déryné szereplése óta lettek (1823). S már Csokonainál énekelte a tűzről pattant szobaleány-genre, 1799-ben!

Gyűjtötte is a népdalt költőnk. Erről már szólt Versényi, így itt csak kiegészítem adatát: 1798 augusztus 4-én Arankához írt levele szerint négyszázötven nótája volt. (Haraszi nyolcszázat említ.) Mily kár, hogy e gyűjtemény elveszett, vagy lappang. (Ethn. 1914. 193. l.) Csak rekonstruálni tudnók legalább!! Egy-kettőre következtethetünk. Az általa feljegyzett dalcímek (II. 612) közül az első (Beh csendes élete) előfordul Érz. és víg dalok II. k. 74. Spat. gy. 257/148. 514/216. 754/71. — 2. Bús szívem öröme... Előfordul a Tóth István-féle akad. gyűjt. — 3. Búmat, gondomat... előfordul Sp. 257/158. l. — 4. Zefír a vad liget mellett... előfordul Sp. 257/151. — 5. Ártatlan vigasság... Sp. 1761/9. Dávidné dudája 22, 1707/148. Érz. és víg dalok II. 139., Vajthó-gy. II. 73. — 6. Jaj mint jártam... (Sp. 131/57. 1666/273.) — 7. Mi hasznát vettem... (Novák-gy. 159. Jank. V. 47.) — 8. Mig sugva kóvályog... Verseghy 342. — 9. Nincs szebb vígság.. (Jank. Oct. 73. 425. Váci én. gy. 1801. 35. Jank. II. 58., Sp. 514/197). Kettőt nem tudtam megtalálni (Bús szívem sebeit. Szívemen nincs lárva). A „Zefír a vad liget mellett“ kezdetűt Abafi Csokonaiénak tartja (Figy. X. 231). Tudunk még arról is, hogy egy barátja elküldte neki az „Amott kerekedik“ kezdetű dalt. A későbbi kutatás kiderítette, hogy a Változó szerencse, Bokros bánat, Keserű búcsúvétel című versek sem az övéi. A Vigasztalás című vers a Bacsányié, az Urániában közölt dalok közül a „Rózsához“ című a Verseghyé. Lehet, hogy kiadásunk II. k. 244—45. lapján közölt négy dal (Jót kívánás, Méltó pár, Bús hánykódások, Akit ketté fűrészelnek) is dalgyűjteményéből valók. Költőnk a régi népelemek följegyzésében Horváth Á. példáját követte. A legrégebb nyomtatott dalgyűjtemények (a váci s a sárospataki) néhányat felvettek költőnk verseiből.

Csokonai nemcsak ismerte a népet, a nép beszédmódját (a parasztot parasztosan, a cigányt cigányosan, a zsidót zsidósan beszélgetve), hanem a későbbi népszínmű kellékeit, a dalt és a táncot is színpadra vitte. A népdalok hatása érzik pl. Parasztdalán, a Szegény Zsuzsin, a Csikóbőrös kulacon. Versei közül sokat megzenésítve énekeltek. Kiadásunk III. k. 369. lapján közlünk is öt ilyen versére írt dallamot, melyeket 1824-ben jegyeztek le. A pataki diákok sok dalát énekeltek. Maig mintegy negyvenhárom költeménye van megzenésítve.

Kazinczy leveleiben (XXI. 269) magasztalva csodálja Csokonainak a pórnép ízlésében írt verseit. Kölcey provincializmussal vádolja őt, akinek mániája a popularitás. De ilyenkor lehetetlen tőle a genialitást megtagadni. Dóczy L. szerint (1871) költőnk nyelve nem népies, több: naiv.

Csokonait a nép maga közül valónak érezte s jósként tartja.

Íme, e hézagosan előadott tények is bizonyítják, hogy Imre Sándor tévedett Csokonai megítélésében.

Gulyás József.

AZ „IFJUMESTEREK“.*

(A NÉMETPRÓNAI CÉHÉLETBŐL.)

Az ifjúmesterek tevékenységének részletes ismertetését eddig sehol sem találtam. Dr. Szádeczky Lajos megemlékezik ugyan az ifjúmesterekről,¹ de csak legfőbb kötelességeiket sorolja fel, tüzetesen nem foglalkozik velük.

* Felolv. a Magyar Néprajzi Társaság 1924. április 30-iki ülésén.

¹ Dr. Szádeczky Lajos: A céhek történetéről Magyarországon. Budapest, 1889. 42—43. l.

Ezúttal tehát, midőn folytatom a németprónai céhek életéről megkezdett cikksorozatokat, az ifjúmesterek életéről óhajtok teljes képet adni. Amit róluk mondani szándékozom, azt részint a céhlevelekben és céhkönyvekben találtam feljegyezve, részint tekintélyes, szavahihető szemtanuktól, volt mesterektől hallottam, részint pedig tapasztalásból tudom. Mindenkelőtt megjegyzem, hogy ifjúmestereket, akiket a magyar céhek különféle szolgálataik után szolgálómestereknek is hívtak, minden németprónai céhben voltak. A két legnagyobb céhnél, t. i. a posztósoknál és a vargáknál rendszeren tizenkét ifjúmester volt, néha azonban huszonnégy-harminc is, a többi céhnél mindig csak négy volt.

Itt a céhlevelek szerint ifjúmester csak nős ember lehetett, vagy pedig az, akinek már tisztességes jegyese volt.² A vargacéh azonban 1829 április 22-én enyhített a törvény szigorán, s megengedte, hogy nőtlen legényt is avassanak mesterré.³ Ez aztán lassankint minden céhnél szokássá vált, úgyhogy a céhek eltörlése előtt már csupa nőtlen ifjúmester volt.

I. *Kötelességeik.* Az ifjúmesterek nem voltak még független, szabad mesterek. Mesterségüket ugyan zavartalanul űzték, a maguk kezére dolgoztak, a befolyt jövedelmet maguk élvezték, azonban sok tekintetben az idősebb mesterektől függtek. Ők voltak ugyanis a céhnek szolgálatot tevő tagjai, akiknek sok mindenféle kötelességük volt, joguk pedig kevés. Kötelességeiket egyrészt a céhlevelek, másrészt a céhszokás szabták meg.

A céhlevelek ugyanis kötelességévé tették az ifjúmesternek, hogy a céhmesternek és az összes mestereknek engedelmességedjék;⁴ a mestereket kiszolgálja;⁵ se szóval, se más módon ne avatkozzék az öregmesterek dolgába;⁶ összejövetelek alkalmával, mint más mester, illedelmesen és tisztességesen viselkedjék és ne távozzék a céhmester meg az öregmesterek tudta és engedélye nélkül.⁷

A céhlevelekben előírt kötelességekkel szorosan összefüggtek a céh legfőbb előjárójának, a céhmesternek parancsai és utasításai, amelyeket az ifjúmestereknek végre kellett hajtaniok.

Legtöbb kötelességet azonban a századok folyamán kifejlődött céhszokás rótt az ifjúmesterekre. Ezek főképp a vallás, kegyelet és illem körébe tartoznak. Mindezeket az ifjúmestereknek szigorúan és pontosan kellett teljesíteniök, bármelyiknek a megszegése büntetést vont maga után.

Nézzük sorban, mik voltak az ifjúmester kötelességei: 1. *A templomban.* A céhlevelek 1. cikkelye előírta, hogy a céhtagok övéikkel vásár- és ünnepnap szentmisét hallgassanak. A legényeket ugyan alapszabályaik arra kötelezték, hogy mindenkor már az evangélium előtt legyenek a templomban,⁸ idővel azonban az a szokás nyert szentesítést, hogy nemcsak a legények, hanem az ifjúmesterek is már beharangozás előtt legyenek az Isten házában, különben bűnhődtek.

A céhek azt is megállapították, hogyan jelenjenek meg a legények meg az ifjúmesterek a templomban és hogyan viselkedjenek ott, főképp a legnagyobb ünnepeken, amikor szentséges mise volt.

² Posztóscéh-levél 6. cikk. — Vargacéh-levél 7. cikk.

³ Zechbuch der löbl. Zunft und Zech der Schuhmacher. 1644 márc. 3.

⁴ Posztóscéh-levél 5. cikk. — Vargacéh-levél 6. cikk. — Parasztcéh-levél 6. p.

⁵ U. ott.

⁶ Posztóscéh-levél 7. cikk. — Vargacéh-levél 6. cikk.

⁷ U. ott.

⁸ Posztóscéh-levél 1. p. — Vargacéh-levél 1. p. — Szűcslegények alapszab. 1. p. — Kovácslegények alapszab. 1. p.

Valamennyien díszruhában jelentek meg ilyenkor: sötét magyar ruhában, vörös vagy sárga zsinóróvvval derekukon, prémes mentével vállukon s háromágú, legutóbb széles karimájú fekete kalappal a fejükön. Körülbelül ötven lépésnyire a templom főbejáratától, a piacról jövet a Szigethy-ház (a mostani iskolaépület) sarkán, a Hosszú-utcáról jövet pedig az aggok háza (az úgynevezett Spitâe, Spital) falán függő kereszt előtt már levették kalapjukat s onnan hajadonfóvel mentek a templomba. Kijövet is csak ott teheték fel a kalapot.

A templomban a kórusnak déli oldalán helyezkedtek el. Elül álltak az ifjúmesterek, mögöttük a legények. Érkezéskor mindegyik „D. a J. Kr.!”-sal köszönt. Ha valamelyiknek a külseje, ruhája nem felelt meg a követelményeknek, a nagy ünnep méltóságának és a hely szentségének, bűnhődött. A kóruson ezeken a napokon nem támaszkodhattak az elől levő korláthoz vagy a falhoz, hanem szabadon kellett állniok, komolyan, nyugodtan viselkedniök és imádkozniok. Tantum ergo, úrfelmutatás, áldás és Genitori alatt mindkét térdre ereszkedve kellett imádniok a legméltóságosabb Oltáriszentséget.

Közönséges vasárnapokon díszruha nélkül mentek a templomba s ekkor a kóruson támaszkodhattak is.

Kötényben sohasem léphették át a templom küszöbét, mert annyi garast kellett fizetniök, ahány sarka volt a köténynek.

Szentségimádaskor (március 31), midőn az ájtatoskodók serege óránként változott, a céhek is megjelentek egy-egy órára a templomban.

A posztósoknál és a vargáknál aznap délelőtt a céhmester utasítására a két legfiatalabb ifjúmester díszruhát öltve — mindegyik más-más utcában — sorra látogatta a mestereket, hogy őket „az órára” meghívják. Mondókájuk ez volt: „Schén Pûwäe vûm Herr Zehmaste, däre boet tzû da Stund paibon!” (Szép parancsot a céhmester úrtól, hogy kegyelmed az órán résztvegyen!) A parancsnak minden mester engedelmeskedett, mert különben két szurokfáklyát kellett vennie.

Az „óra” előtt a céhmester házában gyülekeztek s onnan szép párosan, komolyan indultak a templomba. Az ifjúmesterek ilyenkor nem a kórusra mentek, hanem a hajóba, ahol hatan a szentélyt a hajótól elválasztó lépcsőre térdeltek: hárman jobbról, hárman balról, a többiek pedig a hátuk mögött a kövezetre. Ha valamelyik nem tette, bűnhődött.

Olvasó-imádkozás alatt térdeltek, ének alatt álltak.

Az óra elmúltával szép rendben, úgy, ahogy jöttek, távoztak. Ilyenkor mindig találkozott egy-egy jókedvű, tréfás ifjúmester, aki azt a szólásmondássá vált kérdést intézte a többiekhez: „Sëe be rës nët géh” da Knie schmien?” (Ne menjünk térdeinket megkenni?) Persze, mindig akadt helyeslő kompánia, akik aztán a sörházban vagy más italmérésben nem annyira fáradt térdüket, inkább kiszáradt torkukat kengették.

Nagypénteken és nagyszombaton Krisztus koporsóját őrizte két ifjúmester, díszruhában, vállra fektetett rövid puskával. Kétóránként változtak, mindig más és más céhből. Az utolsó kettő aztán a feltámadási körmeneten a mennyezet jobb és bal oldalán haladt komolyan, méltóság-teljesen.

2. *A körmeneteken.* A szabócéh által 1771 április 11-én alkotott, céhlevelöket kiegészítő szabályainak 8. pontja előírta, a többi céh pedig

szokássá tette, hogy tagjai az év minden körmenetén vegyenek részt. Addig csak az úrnapi körmeneten jelentek meg testületileg.⁹

A körmenetekre a legfiatalabb ifjúmester a céhmester utasítására minden mestert meghívott. Ott is volt mindegyik családotól. A feltámadási és úrnapi körmeneten teljes díszben jelentek meg, a többiek egyszerűbb ruhában.

A vargacéh már 1689-ben figyelmeztette céhlevele, hogy gondoskodjék zászlóról.¹⁰ Gondoskodott is. A többi céh követte példáját. Minden céh a saját zászlója alatt vett részt a körmeneteken.

A zászlókat mindig a legfiatalabb ifjúmesterek vitték, a posztósokét öten, a többit hárman-hárman.

A régi időben az *úrnapi körmenet* alkalmával a vargacéh azt a kiváltságot élvezte, hogy az ünnep fényének emelésére a mennyezet két oldalán három-három ifjúmestere haladt, teljes díszben, vállra fektetett rövid puskával, amelynek csövére felül szalagos csokrot kötöttek. Ezzel a fegyverrel a templomból kijövet, az oltárokhoz érve s onnan távozva, azután visszafelé a templom ajtajánál díszlővést adtak.

Puskaporra a céh adott csekélyke összeget a céhláda erszényéből. 1744-ben, valamint a következő években húsz-húsz dénárt kaptak az ifjúmesterek erre a célra.¹¹

Újabban a zászlóvivők is kaptak négy-öt forintot fáradozásuk jutalmául.

3. *Temetésen.* A céhlevelek egyik legszebb intézkedése az, amely a mestereknek kötelességévé tette, hogy elhunyt céhtagjaik iránt való kegyeletöknek és részvétöknek ne szóval, hanem tettel adjanak kifejezést. Előírták ugyanis, hogy ha mester vagy mesterné vagy valamelyik hozzátartozójuk (a cseléd is) meghal, akkor az illető céhnek, ahová az elhunyt tartozott, minden mestere köteles megjelenni a temetésen.¹² Sőt a parasztcéh kötelezte a mestereket, hogy feleségeikkel és egész háznépükkel vegyenek részt céhök bármely tagjának temetésén.¹³ Aki ok nélkül távolmaradt, azt megbüntették.¹⁴

A céhek ezenkívül még azt a dícséretes szokást honosították meg, hogy az ifjúmesterek ne csak részt vegyenek a temetésen, hogy megadják az elhunytnek a végtisztességet, hanem a szükséges szolgálatot is ők teljesítsék.

A szomorú ténykedést a nagy céhek elhunyt idősebb tagjainál hat, fiatalnál, valamint más céhből való elhunytnál négy ifjúmester végezte, a többi meghívott céh mindegyike pedig négy ifjúmesterét küldte ki.

Temetés előtt a soros ifjúmesterek közül ketten elhozták a céhmestertől a kiéneklés alatt égő szurokfáklyákat meg a koporsóterítőt (Leichentuch), egy pedig a temetőbe vitte a sírba eresztő kötelet és a sírt behantoló lapátokat. Ha az említett tárgyak „a temetésre csendítéskor“ nem voltak a gyászháznál, büntetés várt az illető ifjúmesterekre.

A harang szavára az elhunyt céhének két legfiatalabb ifjúmestere leszögezte a koporsót s a kapualjában vagy a ház előtt álló szentmihálylővára tette, ahol mester vagy mesterné koporsóját azonnal leterítették koporsóterítővel.

⁹ Vargacéh-levél 2. cikk.

¹⁰ U. ott.

¹¹ Zechmeister-Buch der Schuhmacher. 1744.

¹² Posztóscéh-levél 20. cikk. — Vargacéh-levél 19. cikk.

¹³ Parasztcéh-levél 19. cikk.

¹⁴ Posztóscéh-levél 20. cikk. — Vargacéh-levél 19. cikk. — Zechbuch der Fleischer 1762. — A szabócéh 1753. ápr. 24. határozata. (Register der Ehrsamten Schneider-Zunft 1752.) — Parasztcéh-levél 12. p.

Mihelyt a pap közeledett, az egyes céhektől kirendelt ifjúmesterek a ház előtt egymással szembe két sorba felálltak, meggyújtották a kézhez vett szurokfáklyát s a kiéneklés alatt jobbjukban maguk elé tartották.

A nagy lánggal égő fáklyát a földön szokták megforgatni, hogy lángját mérsékeljék. Ha valamelyik csizmája fejéhez ütötte, büntették.

Céhmester vagy céhmesterné temetése alkalmával a koporsó mindkét oldalán három-három díszruhás ifjúmester állt égő gyertyával vagy szurokfáklyával s így kísérték az elhunytat a sírig.

A beszentalés után a gyászoló család kérésére egy rokon ifjúmester kézesók kíséretében viaszgyertyával ajándékozta meg nemcsak a temetést végző, hanem a temetésen megjelent valamennyi papot.

A kiéneklés befejeztével a fáklyatartók hamarosan elfojtották a fáklya lángját az út porában vagy sarában s átadták a soros ifjúmesternek, aki azokat a gyászházba vitte.

A szentmihálylován álló koporsót a legidősebb ifjúmester által a céhmester utasítására felkért hat vagy négy ugyanazon céhbeli idősebb mester vitte el helyéről. Azonban alig tettek néhány lépést, már felváltotta őket a céhőkhöz tartozó hat vagy négy ifjúmester, ezeket pedig sorban a többi meghívott céh ifjúmesterei.

A felváltás rövid időközökben történt. A felváltásnál „D. a J. Kr.!” köszöntéssel vették vállukra a szentmihálylovát s utána feltették kalapjukat; a legközelebbi felváltásnál pedig ugyanezzel a köszöntéssel vették le ismét. Aki a köszöntést elmulasztotta vagy későn mondta, bűnhődött. Aki valamivel később érkezett a felváltáshoz, büntetésből annyi krajcárt vagy garast fizetett, ahány lépést addig társai tettek.

A gyászmenet a templomba vonult.

A templom elé, aztán a templomtól el, valamint a temető kapujától a sírig az elhunyt céhének hat vagy négy ifjúmestere vitte a koporsót.

Ha valamelyik mesternek a felnőtt fia vagy lánya halt meg, akkor a gyászolók által a céhből választott hat díszbe öltözött s fehér fátyollal díszített ifjúmester vitte az elhunytat. A koporsó mindkét oldalán pedig három-három fehérruhás lány haladt égő gyertyával.

A templomba érve valamennyi résztvevő, szép egymásutánban megkerülve a főoltárt, offerára ment, először a férfiak, azután a nők, legelől mindig a gyászolók, a többiek lehetőleg kor szerint. Ifjú temetésénél a hat ifjúmester ment először offerára, aztán megálltak az oltárnál, hárman jobbról, hárman balról s ott maradtak, ha reggel volt a temetés, az elhunytért tartott Requiem és Libera alatt, délután pedig a Libera alatt illedelmesen, komolyan. Leánytemetésnél pedig a lányok tették ezt.

Utána a temetőbe indultak.

Ha útközben valamelyik ifjúmester szórakozottságból a menet előtt vitt kereszt elé került, vagy ha kedvezőtlen időben nem a temető sarkánál emelte le kalapját, hanem valamivel tovább, vagy ha a temetőben sírra lépett vagy sírt átlépett, meglakolt érte.

A koporsót a sír mellé állították.

A beszentalés után a soros ifjúmester levette a koporsóterítőt, a két legidősebb ifjúmester pedig a sírba eresztette a koporsót, s a nagy céhek-nél négy, a többinél két ifjúmester segítségével behantolta.

A behantolók munkájuk végeztével a sírhalomba tűzték a lapátot, vigyázva, hogy a legidősebb ifjúmestert meg ne előzzék, mert büntetés

érte volna őket; aztán térden állva rövid imát mondtak az elhunytért.

— An Gotes Nâma! (Isten nevében) — távoztak. Ha valamelyik a legidősebb ifjúmester előtt lépett ki a temetőből, bűnhődött.

A temetés után a fákyákat, a koporsóterítőt, a kötelet és a lapátokat visszavitték a céhmesterhez s hazatértek.

A temetésen résztvett ifjúmesterek kegyeletes ténykedésükért céhenkint egy-egy forint jutalomban részesültek.¹⁵

4. *A céhgyűlések (Eingang).* Valamint a szentségimádásra és körmenetre, úgy a céhgyűlésre is ifjúmesterek hívták meg a mestereket.

A céhgyűlés előtt a legidősebb ifjúmester a céhmester intésére elhozta és az asztalra állította a céhládát, gyűlés után pedig visszavitte rendes helyére. Ifjúmester csak a céhmester felhívására beszélhetett, de akkor is előzetes engedélykérés után.

5. *Az utcán.* Az utcán kifogástalan külsőt, fegyelmezettséget, komolyságot és tisztességtudást követelt az ifjúmestertől mindenki. A mestereket és az idősebb embereket „D. a J. Kr.!” köszöntéssel üdvözölni, templom, kápolna, kereszt, szobor előtt kalapot emelni elmulaszthatatlan kötelessége volt. Beszédében és tetteiben kerülnie kellett mindent, ami valakit megbotránkozthatott volna.

6. *A mesterek kiszolgálása.* Az ifjúmesterek legterheesebb kötelessége volt a mesterek kiszolgálása a céh lakomákon. Erre, mint említettem, a céhlevelék kötelezték őket.¹⁶ A legfiatalabb ifjúmesterekre hárult e feladat.

Az igazi céh lakoma alkalmával, amely a céhmesterválasztással egybekötött céhgyűlés (Eingang, április 24-ike körül) után volt, a mesterek kor szerint más-más asztalnál foglaltak helyet, a céhbe való felvételük sorrendje szerint.¹⁷ A posztós- és a vargacéhnél négy-négy asztalnál ültek a mesterek, a többi céhnél két asztalnál. Az asztalokat az ifjúmesterek rendezték el. Ugyanők gondoskodtak a céhmester utasítása szerint ételről-italról; azután ők végezték a felszolgálat meg a mesterek kiszolgálását.

Minden asztalnál egy-egy ifjúmester szorgoskodott, csak a posztósok és vargák negyedik asztalánál, az úgynevezett kis táblánál (Tävala, Täfelchen), ahol a fiatal mesterek és az idősebb ifjúmesterek ültek, szolgáltak ketten.

Az ital kezelése az öregasztalnál erős próbára tette az ifjúmester türelmét.

A régi időben a bort vagy a sört minden asztalnál egy pohárból itták, az édes pálinkát pedig egy dm magas, szűknyakú, a közepén öblös pohárból; az is, ez is körbe járt.

A poharat, mihelyt kiürült, a felszolgáló töltötte meg s a következő szavakkal állította a soros öregmester elé: „Señg Gôt, äede Wâte! (Segne Gott, alter Vater! Áldja Isten, öregmester!). Ha szórakozottságában vagy vigyázatlanságból elkerült egy mestert, büntetést szabtak rá. A felszolgáló nem ihatott, csak ha egy öregmester megkínálta. De le sem ülhetett, legfőlebb akkor, ha már valamelyik öregmester eltávozott. Ilyenkor neki is szorítottak helyet és ihatott is, ha rákerült a sor.

A töltésnél vigyáznia kellett, mert ahány csepp kiömlött, annyi tíz krajcárt fizetett.

¹⁵ A vargacéh „Zechmeister-Buch“-ja 1744-ben már ezt az összeget említi.

¹⁶ Posztóscéh-levél 5. cikk. — Vargacéh-levél 6. cikk. — Parasztcéh-levél 10. p.

¹⁷ Parasztcéh-levél 17. p.

Megtörtént az is, hogy egyik-másik rosszindulatú öregmester a kiömlött cseppbe belemártotta mutatóujját s azt az asztalra nyomogatta; ahány nedves nyom támadt, annyi garast fizetett a felszolgáló.

Minthogy a mulatozás mindig belenyúlt az éjszakába, világítóra is szükség volt. A céh gondoskodott ugyan gyertyákról, de gyertyatartót és koppantót a felszolgáló ifjúmestereknek kellett hoznia hazulról, amikor aztán a lámpásról sem feledkezett meg, amely éjjel, künn az utcán, kitünő szolgálatot tett.

Az ifjúmesterek ugyanis nemcsak kiszolgálták a mestereket és virasztottak mellettük, hanem az öregmestereket még haza is kellett kísérniük. Sokszor nagyon mulatságos volt ez a késő éjjeli séta, kivált, ha az öreg teljesen elázott.

Ha az öregmester a fiatalok előtt kedvelt alak volt s a kísérő ifjúmester még remélhette, hogy szívességét meghálálják, sőt meg is vendégelik, akkor útközben a gyámoltalan öregnek minden lépésére vigyázott, s olykor inkább vitte, mint vezette.

Azonban, ha az öreg goromba vagy zsémbelődő s hozzá még fukar is volt, azzal némelykor egyik-másik ifjúmester nem ugyan rosszakaratból, hanem pajkosságból mindenféle tréfát űzött. Elkalauzolta más utcába, felvezette az utca kórakásaira, megjáratta a legnagyobb sárban, árokban, pocsolyában, folyóban, s ha eleresztette, nem is igen kellett meglöknie, bizony könnyen belefordult abba.

Mikor aztán sok viszontagság után a ház elé értek, az ifjúmester oda támasztotta a magával tehetetlen öreget a kapuhoz vagy a sarokba és bezörgetett az ablakon. Azután jó éjt kívánt és hamarosan elpárolgott. A kapu nyitását már nem várta meg, elinalt, még mielőtt megköszönhették volna a szívességét. Elsietett, hogy egy másik öreget kísérhessen haza.

Néha az is megesett, hogy ha egy-egy tipikus öregmester úgy estefelé, amikor még elég világos volt, távozott haza a délutáni lakomáról, a jókedvű ifjúmesterek nem hagyták magára, hanem elkísérték egy vagy több égő lámpával. Hiába tiltakozott az öreg, az ifjúmesterek a százados szokásra hivatkoztak. Az ősök nyomdokain kell járnunk, mondták ilyenkor.

Jóllehet az ifjúmestereknek a fel- és kiszolgálást kötelességből ingyen kellett végezniök, a kovácscéh mégis megjutalmazta őket egy forinttal.¹⁸

Az ifjúmesterek jutalomdíjai és pénzbírságai hét céhnél a céhlárába kerültek, a posztós- és a vargacéhnél azonban ezen összegek felett az ifjúmesterek maguk rendelkeztek. Ez a kétfajta pénz volt közös jövedelmük.

II. *Az ifjúmesterek gyűlése (Eingang).* A posztós- és a vargacéh ifjúmesterei, mivel számuk nagy volt, a többi céhbellel szemben bizonyos kiváltságot élveztek. Ők éppúgy, mint a legények, külön-külön testületet alkottak, amelynek előjárósága saját körükből került ki. Volt elnökük, volt jegyzőjük. Az elnök mindig a legidősebb ifjúmester volt, a jegyző pedig az, akit egyhangúlag megválasztottak.

Az elnök mintegy bírói hatalmat gyakorolt társai felett és mindenki feltétlen engedelmisséggel tartozott neki úgyannyira, hogy ha, mint még ma is emlegetik az öregek, Eingang alkalmával, éjnek idején, csak úgy jókedvében a legfiatalabb ifjúmesternek azt mondta: „Menj Nadasérre

¹⁸ Zechbuch der ehrbaren Schmied Zunft. 1721.

(Németprónától egy órányira fekvő község) és hozz gyűrűkalácsot! (Päge)¹⁹ köteles volt odamenni.

A jegyzőnek pedig kötelessége volt lejegyezni mindazokat a vétségeket, amelyeket az ifjúmesterek a céhlevél valamelyik cikkelye vagy a szokás által szentesített céhszabályok ellen elkövettek, nemkülönben az ifjúmesterek ellen emelt panaszokat és feljelentéseket. Mikor aztán a karácsonyi ünnepek alatt az elnöknél rendes gyűlést (Eingang) tartottak — rendkívüli gyűlésre bármikor, főképp azonban húsvétkor jöttek össze —, ott felolvasta azokat.

Legérdekesebb volt a posztós ifjúmesterek karácsonyi Eingangja, amely disznótorral volt egybekötve.

Már napokkal előbb kezdtek az előkészületeket. A Szent Tamás-napi vásárban (december 21) ugyanis sertést vettek, az elnöknél leölték, feldolgoztatták (ízeltetőül persze süttettek is belőle) s a húst meg a tölteléket eltették a december 26-án vagy 27-én tartandó gyűlésre.

A gyűlésre minden ifjúmester megjelent. Az asztalhoz meg az asztal közelébe telepedtek, mert ők voltak az ítélő bírák. Mihelyt az előljáráóság elfoglalta helyét az asztalfőn, a beállott csendben az elnök megnyitotta a gyűlést. Azután rögtön belekezdett a minden gyűlésen, tanácskozás előtt szokásos Istent dicsőítő, hálaadó és könyörgő beszédbe, az első szóról elnevezett „*Wëdalécha Red*“²⁰-be (Vörderliche Rede, bevezető vagy előljáráó-beszéd). Legelterjedtebb és legkedveltebb volt a vargaifjúmestereké:

„Elsősorban és mindenekelőtt nem szabad megfélemlenünk Istenről, a mindenható Atyáról, hanem sokszoros dicséretet és hálát kell Neki mondanunk a kegyelemmel teljes időkért és jótéteményeiért, amelyekben bennünket a mai napig és ez óráig részesített. Kérjük a jó Istent, tartson meg bennünket továbbra is kegyes ótalma alatt; hártson el tőlünk minden bajt és áldjon meg bennünket a házban és a mezőn is! Áldja meg főképp a mezei termékeket, amelyeket elvetettünk és rábízunk! Engedje őket zöldelni, virágzani és termékenyen teremni, hogy minden családapának legyen kenyerere nem csupán a maga és övéi számára, hanem, hogy a szegényekkel is megoszthasson valamit! Amellett ne feledkezzék meg a templomokról és az iskolákról!

Ha ilyen cselekszünk, akkor a mindenható Isten megáld bennünket, nemesak itt ideiglenesen, hanem ott túl is örökké! Amen.“

A beszédet mindenki állva hallgatta végig. Utána megkezdődött a tanácskozás.

A gyűlés legfőbb tárgya a vétségek, panaszok és feljelentések elintézése. Az elnök felszólítására a jegyző sorra vette ezeket. A vádlott védekezhetett. Ha védelmére alapos okot hozott fel, akkor „ätret“ (abtret, távozni) szóval kiküldték és tanácskoztak. A végzést közölték a behívottal. Ha azonban nem adtak hitelt szavainak, azonnal meghozták az ítéletet s kirótták rá a büntetést, amelybe kénytelen volt belenyugodni. Ott a helyén krétával az asztalra írta nevének kezdőbetűit s alájuk a kirótt bírság összegét. Ha több is volt, alája írta, a végén összeadta és lefizette.

Ha nem akart fizetni, vagy ha káromkodás vagy csúfolódás miatt jelentették fel, akkor érzékeny és szégyenletes büntetésben részesítették: „Nuf of da Häe!“ (Hinauf auf die Hölle! Fel a kuckóra!) — hangzott ilyen-

¹⁹ Nádaséren (Nedozser) készítik a Päge (Pägle) nevű kerek, gyűrűalakú kalácsot, amelyből egy füzér (10–12 db) egy krajcárba került.

kor az elnök kemény ítélete, s azonnal fel kellett mennie a szobában álló sütökemence felső része és a fal között levő helyre s ott kucsolnia meghatározott ideig. Ha magától nem ment, megfogták és felültették.

A sütökemencét a töltelék és húsfélék megsütése végett jól megrakták s a kuckó elé lepedőt vontak, hogy a vétkes ne lássa, mit csinálnak társai. Volt rá eset, hogy addig kellett a kuckón sütkéznie, amíg a gyűlés utáni multságuk tartott. Rendesen azonban égő gyertyákat tettek a kemence vállára s míg ezek el nem égtek, nem jöhetett le onnan.

A legkülönösebb büntetéssel mégis azt az ifjúmestert sujtották, aki leány kebléhez nyúlt; azt, mint tisztátalant, a húsvéti Eingang alkalmával fényes nappal, égő lámpákkal, néha muzsikaszóval, máskor zene nélkül, de nem zajtalanul egyik piaci kis tóhoz (Teich),²⁰ vagy a Tuzsina- vagy a Nyitra-folyóhoz kísérték s ott harsogó kacagás és tréfás, pajkos megjegyzések kíséretében meg kellett mosnia a kezét, hogy megtisztuljon. Utána azon módon visszakisérték az elnökhöz.

Némelyik már csak azért is megtette ezt a csintalanságot, hogy mulatassa a közönséget a büntetésével.

Ennek az Eingangnak a vétségek és kihágások elbírálásán kívül egyéb tárgya nem igen volt. Legfőljebb még számadást készítettek, adósságot törlesztettek s egy-két rájuk vonatkozó dolgot beszéltek meg. Ennek végeztével az elnök a gyűlést bezárta.

A gyűlés után nagy tort csaptak.

Míg az ifjúmesterek a szobában a büntetésekkel bajlódtak, a háziasszony a rokon asszonyokkal az étel elkészítésével volt elfoglalva, s mire az ifjúmesterek végeztek, a hurka, kolbász, hús is megsült.

Kenyérről, italról szintén gondoskodtak. Három-négy asztalon terítettek. A céhbe való felvételük sorrendje szerint helyezkedtek el. A legfiatalabb ifjúmesterek felszolgáltak.

A legszebb, legkívánatosabb sülttel megrakott és kis rozmaringkoszorúval ékesített tálat az elnöki asztalra tették, a többi asztalra dísz nélküli tál került. A sülttől céklát vagy főtt aszalt szilvát is szoktak adni.

A sültet az elnöki asztalnál az elnök, a többi asztalnál az ott ülő legidősebb ifjúmester szelte darabokra. Sorban vettek a tálból.

Ha valaki szórakozottságból az elnök előtt nyúlt a falat után, azt megbüntették. Legújában az egész tort meg kellett fizetnie.

Hangos beszéd, jókedv, élce, tréfa, adomázás és poharazás közt múltak az órák. Közbe-közbe eszükbe jutott a szegény elítélt is ott a meleg kuckón. Ugyanis valahányszor egy ifjúmester ajkához emelte poharát, felkiáltott hozzá: Hanzik (keresztnevén szólította), hűef Göt!“ (János, adjon [segítsen] Isten!) Amire az elítéltnek azt kellett felelnie: „Señg Göt!“ (Áldjon Isten!) Ital után azonban hiába sóvárgott a folytonos feleletektől kiszáradt torka, senki sem nyújtott neki egy cseppet sem.

Ha valaki megfélekedett magáról s oly mértéktelenül fogyasztotta az italt, hogy megártott neki, súlyosan megbüntették. Meg kellett fizetnie a tor felét és a legközelebbi Eingang alkalmával a kuckóra került.

A mulatozás késő éjjelig tartott. A maradékra még másnap, sőt harmad-

²⁰ Eredetileg négy volt, a négyszögű piac minden szöglete felé egy-egy. A ma is meglévő, északra fekvő kettővel szemben, délre is volt még kettő, ezeket azonban a múlt század hatvanas éveiben betemették.

nap estefelé is összejöttek az ifjúmesterek. Idősebb mestert azonban soha nem láttak vendégül.

A háziasszony fáradozása jutalmául kisebb pénzösszeget kívül néhány napra való húst, hurkát és kolbászt kapott.

III. *A borjúvezetés (Käebewien)*. Az április 24-ike körül tartott céhgyűlés (Eingang) többnyire fényes lakomával végződött, amelyen az ifjúmesterek közül néhányan csak szolgálatot teljesítettek, de szórakozásra nem nyílt alkalmuk. Az idősebb mesterek mulattak, ifjúmesterek pedig kiszolgálták őket. Hogy tehát ők is szórakozhassanak háborítatlanul és kedvükre, minden tavasszal nagyszerű nyilvános ünnepélyt rendeztek. Megtartották a hagyományos *borjúvezetést* (Käebewien, Kalbführen). A borjúvezetés igazi látványos menet volt. Nagy érdeklődés kísérte végig, még nagyobb vígasság járt nyomában s fejezte be azt.

Azonban nem minden céhnek ifjúmesterei dicsekedhettek azzal, hogy borjút vezetnek. Amely céhnél csak négy ifjúmester volt, azok meg voltak fosztva ily nyilvános ünnepély tartásától, azok csak néma fájdalommal s irigy szemmel nézték azt a fényt és pompát, amit a sok posztós-, vargameg szücsifjúmester kifejtett. Csak ennek a három céhnek ifjúmesterei voltak azok a boldog halandók, akiknek borjúvezetése mindenkor érdeklődést keltett, köztetszést aratott és hetekig tartó beszéd tárgya volt.

A posztósifjúmesterek borjúvezetése következőkép történt: Ezek az ifjúmesterek a céhmesterválasztás után következő napok egyikén reggel, új vagy tisztségében megmaradt céhmesterük és céhmesternéjük megkérdezése és beleegyezése után, a közös jövedelemből, ha ez nem volt elég, a sajátjukból is, egy, néha két borjút vettek és elnökhöz, a legidősebb ifjúmesterhez hajtották. Ha ez közel lakott a céhmesterhez, akkor a város másik végén lakó valamelyik ifjúmesterhez terelték, ahol a meghívott céhbeli lányok és menyecskék vörös meg mindenféle tarka-barka kendőkkel, virágokkal és bokrétákkal úgy felcicomázták, hogy a feje is bokrétás volt, meg a farka is körül volt fonva színes pántlikákkal.

Sok nézője akadt ennek az ugrádozó, cifra kis állatnak, főkép a gyereksereg bámulta és gyönyörködött a bociban.

Az ifjúmestereknek a felcicomázott borjúval nem volt más céljuk, mint hogy ünnepélyes menetben a céhmesterhez vezessék, levágassák és lakomát csapjanak.

Valamennyien díszruhát öltöttek és a kitűzött időben megjelentek az elnöknél.

A legdaliásabbat megtették *bárdosnak*, aki a borjúvezetés alkalmából feldíszített fabárdot vitt a borjú előtt. A lányok azonnal szalagos bokrétát varrtak fel háromágú, legutóbb széles karimájú kalapjára s hozzáfogtak a fabárd díszítéséhez.

A színes, hosszúnyelű bárd tetején levő lyukba kis szalagos csokrot tűztek. A nyél felső részére a bárd alá pedig nagy bokrétát s erre csokorra kötött széles, hosszú szalagot erősítettek.

Közben az ifjúmesterek útra készültek. A vörös vagy sárga zsinórvre fehér, köröskörül piros szalaggal szegélyezett patyolatkötenyt kötöttek. Egyrészüket (a jobbról menők) annak alsó bal végét a felső jobb végre tűzte, a többiek pedig (a balról haladók) éppen ellenkezőleg. A közepe tájára szalagos bokrétát varrtak.

Mihelyt készen voltak, a legidősebb ifjúmester felszólítására a kapualjába tértek és sorakozni kezdtek.

A régi időben a fúvós zenekar nyitotta meg a menetet, utána haladt a bárdos, jobbában meglehetősen magasra emelve az élével előrefordított fabárdot. Újabban a bárdos ment legelől, utána a legfiatalabb ifjúmester, néha a két legfiatalabb ifjúmester vezette a felcicomázott borjút — olykor kettőt — s mögötte vagy mellette jobbról-balról lépkedtek büszkén az ifjúmesterek. A menetet a zenekar zárta be.

Idősebb mester vagy vendég nem vett részt a menetben.

Kilenc óra után megindult a menet.

A legidősebb ifjúmester intésére a zenekar egy indulóba kezdett s a menet egy-kettőre künn volt az utcán. A zene, a festői látvány az egész városból odacsődítette a kíváncsi népet, amely eleinte alig tudott betelni a gyönyörű képpel; nemsokára azonban versenyt újjongott, kurjantott, zajongott, némelyik még bokázott is a jókedvű ifjúmesterekkel. Mikor a piacra értek, már úgyszólván az egész város fiatalsága kísérte a menetet, sőt még néhány öreg anyóka is közéjük vegyült.

A szokatlan helyzet, a muzsika, a zaj hol megvadították, hol megcsöknyössé tették a borjút, amely rémülten bőgött. De a markos ifjúmester ereje és hangja mindjárt megfékezte vadságát; az utána vagy mellette haladó ifjúmesterek pedig egy percig se túrték csöknyösségét, hanem szeges pálcájukkal nemesak menésre, hanem még ficánkolásra is készítették.

A menet lassú léptekkel haladt. Jó sokáig tartott, míg a céhmester házát elérték. Ott megálltak és a zenészek valami szép nótával üdvözölték a céhmestert és céhmesternét. Utána az udvarra vonultak, ahol a lányok leszedték a borjúról a díszet. A mészáros csakhamar levágta az agyoncsigázott kis állatot és feldolgozta.

Az ifjúmesterek és a zenészek a céhmesterné szíves meghívására betértek a szobába egy kis villásreggelire. A vagyonos céhmester a sajátjából, a szegényebb a céhláda költségére sört, néha bort hozatott, a céhmesterné pedig kenyeret, sőt és köménymagot tett az asztalra, hogy jobban essék az ital.

Az ifjúmesterek kényelembe helyezkedtek és hozzáláttak az evéshez-iváshoz.

Az ital csakhamar felvillanyozta őket s a zene hangjaira nótára, majd táncra kerekedett kedvük. Az udvarban tereferelő lányok éppen erre vártak. Hamarosan táncra perdültek, akár farsangkor.

Így szórakoztak a kora délutáni órákig. Mikor a mészáros elkészült a munkájával, abbahagyták a táncot és újra útra készültek, de most már mente, öv és kötény nélkül. A zenészek és a lányok szétoszlottak.

Az ifjúmesterek a borjútöltelék készítéséhez szükséges szalonna megtojás szerzésére indultak. Elöl ment a legfiatalabb hosszú nyárral, őt követte kortársa egy nagy kosárral, a többiek pedig kíséretül szolgáltak. A vagyonos posztósmesterek előtt megálltak. A két legfiatalabb bement, a többi künn várakozott. Amazok előadták jövetelük célját, ezek pedig kíváncsian várták az eredményt. Minden mesterné szívesen teljesítette kérésüket, főképp ahol eladó lány is volt a háznál. Hamarosan annyi szalonnát és tojást szedtek össze, hogy nemesak a borjútöltelékhez volt elegendő, hanem a másnapi összejövetelnél szalonnás rántottára is került belőle bőven.

A céhmesterné a rokon asszonyokkal és lányokkal azonnal hozzáfogott a *borjúfertályok* (Käebwjëte, Kalbsviertel) és töltött borjúhús készítéséhez.

Az ifjúmesterek a délutánt a céhmester házában töltötték különféle szórakozással.

Mire beállt az est, a borjúsült kikerült a kenyérsütő kemencéből.

Az ifjúmesterek elrendezték az asztalokat és itókáról: sörről, borrról gondoskodtak. A kenyeret a céhmesternétől vették.

Mihelyt a vendégül hívott alcéhmester és a jegyző megérkeztek, asztalhoz ültek. Ekkorára a zenészek is visszatértek.

A két legfiatalabb ifjúmester szolgált fel.

A sültet nagy tálakban hozták. Minden asztalra egy-egy tállal jutott. A legszebb borjúfertály, amely kis rozmaringkoszorúval volt díszítve, az előljáróság asztalára került. Miután darabokra vágták a sültet, sorban vettek belőle, úgyszintén a hozzáadott céklából vagy főtt aszalt szilvából is.

Jó étvággal fogyasztották az ételt és még jobb kedvvel az italt, főképp, mikor a zenészek valami kedvenc, víg nótát fújtak hozzá. Egyre erősebb lett a zaj, élénkebb a beszéd, sűrűbb a pohárcsengés.

Jó soká tartott, mire mindenki, még a zenészek is, kielégítették étvágyukat. A szomjúság oltására igazában csak azután került a sor. Sűrűn ürültek a poharak. A felszolgálóknak elég gondot és fáradságot okozott a kiürült kancsókat megtöltogetni.

Kilenc óra is elmúlt már, mikor jelentették, hogy a meghívott céhbeli lányok és menyecskék megérkeztek. Nem várták őket. Azonnal asztalt bontottak, az asztalokat kicipeltek a szobából, csak egyet állítottak a kemence mellé, a zenészek közelébe telt kancsókkal és poharakkal, hogy kinek mikor tetszik, ihassék.

A kedves vendégeket szíves szóval üdvözölték s azonnal telt poharakkal kínálták. A menyecskék nem igen kosarazták ki az ifjúmestereket, a szemérmes lányok azonban fülig pirulva a világ minden kincséért sem nyúltak volna a pohárhoz.

A zenészek csakhamar belekezdtek valami talp alá valóba s a következő percben már ott keringett nyolc-tíz pár a szobában derülten, jókedvvel, boldogan. Csak a hajnal vetett véget a táncmulatságnak.

Utána egész nap pihentek az ifjúmesterek. Este azonban újra ellátogattak a céhmester házába a maradék húsról, hogy veszendőbe ne menjen, mert főképp, ha két borjút vezettek, azoknak a húsat nem tudták egy étkezésre elfogyasztani, jöllehet a céhmesterné is kapott egy borjúfertályt fáradozása jutalmául. Elköltötték tehát másnapeste a szalonnás rántotta után, amelyhez az itókát nem sajnálta egy sem. Ezt a költséget már nem a közös pénztáruk, hanem saját zsebük érezte meg. Vígán voltak most zene nélkül is a késő éjjeli órákig.

Minden mesteravatás változást idézett elő az ifjúmestereknél. Mihelyt valamely legényből ifjúmester lett, akkor a legidősebb ifjúmester a mesterek közé jutott. Ahány új ifjúmester jött a régié közé, ugyanannyi távozott onnan a legidősebbek közül. Ahány belépés volt, ugyanannyi kilépés történt.

A nagy céheknél, ahol sok volt a legény és minden évben avattak néhányat mesterré, csak egy-két évig volt valaki ifjúmester, azonban a kis

céheknél, ahol csak kevés volt a legény s így ritkán esett meg mesteravatás, három-négy évig is kellett várnia az ifjúmesternek, míg új jött helyébe.

Mikor ifjúmesterből valóságos mester lett, ismét voltak kötelezettségei.

Valamint az idősebb ifjúmesterek csak úgy fogadták maguk közé az új ifjúmestert, ha bizonyos meghatározott díjért (eleinte negyven krajeár, később egy forint) beváltotta magát (s é einkâfn) közéjük, úgy a mesterek is csak úgy ismerték el a hozzájuk érkezett ifjúmestert mesternek, ha szokásos kötelezettségének eleget tesz. A csizmadiáknál le kellett tennie az úgynevezett mesterforintot (Meistergulden), úgyszintén, hogy összejöveleek alkalmával közöttük helyet foglalhasson, meg kellett vennie a mesterszéket (Meisterstuhl) ötven dénárért vagy egy forintért.²¹

De még ez sem volt elég. A mult század elejétől ugyanis a csizmadiák mesterkönyvében minden mesternél a lap szélére oda van írva, hogy az összes kötelezettségek lerovása után még *áldomást* (Oldermasch), vagy, mint néhány helyen olvasható: „Einen guten Trunk denen Meistern“ (jó ital a mestereknek) is fizetett, eleinte ötven dénárt, majd pedig egy forintot, 1811-től két forintot.²²

Mihelyt valaki az ifjúmesterek sorából kikerült, önálló mester lett s mindazokban a jogokban részesült, amelyekben az idősebb mesterek. Az ilyennek az öregmesterek azt a szép tanácsot adták: „Szorgalmasan imádkozni és szorgalmasan dolgozni, akkor Úr Istenünk nem hagy el bennünket. Ami aztán fennmarad, azt a tarisznyába dughatjuk. Aki lusta imádkozni és dolgozni, azt Úr Istenünk elhagyja. Az semmit sem dughat a tarisznyába.“

Ilyen volt a németprónai ifjúmesterek élete. Sok mindenféle kötelességet és szolgálatot teljesítettek, de azért kellemes szórakozásban is volt részük. A céhrendszer eltörlése (1872) véget vetett mindennek. Megvannak ugyan a céhek még ma is, ifjúmesterek is vannak, de mindez úgyszólván csak névleg áll fenn. Csak annyi maradt meg a régi világból, hogy a körmeneteken a zászlókat most is az ifjúmesterek viszik és temetéseknél is ők végzik a főbb szolgálatot. Azonban, sajnos, a régi ifjúmesterek fegyelmettsége, szigorú erkölsei, zajos, víg, de azért az illem határai közt mozgó mulatságai már csak az idős emberek emlékében élnek.

Richter M. István.

A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI EMBER ELEDELEI.

A hódmezővásárhelyi ételek leírását a kenyérsütéssel kezdtem el a Néprajzi Értesítő 1908-i évf. 3—4. számában, majd az Ethnographia 1922-i évfolyamában folytattam. Most, amikor a többi eledeleket is sorba veszem, amennyire lehet, igyekezem megtartani azt a sorrendet, mely szerint a vásárhelyi nép azokat osztályozza, értékeli.

Lepény.

Ha a kenyér a legelső a világon, mely szegénynek, gazdagnak egyformán legfőbb tápláléka, melyet megenni nem lehet és amelyet csak

²¹ Meister-Buch der Csizmenmacher. 1750.

²² U. ott.

úgy ejt ki a száján a vásárhelyi ember, hogy *áldott kenyér*, úgy vásárhelyi fogalom szerint a *lepény az ételek fejedelme*. Mert nem mindennapos eledel az. A szegény ember asztalán ünnepnapkor, vagy *alkalomkor* szokott előfordulni; tanyán, meg ahol tehenet tartanak és jobbmódú helyen is hetenként csak egyszer, szombaton készítik. Ezt a napot számon tartják még a gyerekek is, versben hajtogatják:

Ma csütörtök,
Hónap péntök,
Hónap után
Lepényt öszök.

Sora van, mint a lepénysütésnek, tartja a közmondás, ha meghatározott időben és sorrendben kell valamit elvégezni, nem ész nélkül belefogni, hanem akkor, mikor minden hozzávaló megvan, mert — hogy ismét közmondással éljek — *a lepénysütés abban is elmarad, ha túró nincs*.

Szombaton, kenyérsütés után sütik a lepényt, akkor még meleg a kemence, nem kell sok tűzrevaló, egy, esetleg két dugat elégséges, hogy szikrázó legyen a feneke.

A lepénynek először az alját készítik el. Egy se nem kicsi, se nem nagy lepénynek az aljához kell három összemarék liszt, melyet tálban vaskanálfejnyi fagyos zsírral a gazdasszony keze között összemorzsol, s mikor a zsírral eldörgölte, a liszt közepébe két tojást üt és sósvízzel meggyúrja, aztán asztaltetején vagy nyujtótáblán nyujtófával elnyújtja késfoknyi (2 mm) vastagra és olyan kerek alakúra, mint a sütőlapát és a szélét — hüvelyk és mutatóujjal fogván — ujjhegygel *sodrósra felgyúri*. Nagy szégyen a gazdasszonyra, ha nem tökéletes a lepény.

Ezután annyi túró, amennyi egy lepényaljához kívántatódik, egy félmarék liszttel összegyúrva és annyi tejjel, hogy kenhető legyen, a lepényaljra teszi, arányosan eligazítja, rákeni. Több tejfelbe, mint amennyi túró egy-két tojást üt¹ csipet só is vetvén bele: összekeveri. Ezt a tojásos tejfelt csak akkor önti rá a túróra, mikor be akarja vetni a kemencébe a lepényt, különben az alját, a tésztáját, eláztatná vele. A lepény tölteléke két ujjnyi vastag.

Mikor a kemence feneke annyira tüzes, hogy a rádobott liszt lángot vet, borsfűseprővel kisöpri tisztára; ha túltüzes, vizes pemetronggyal megcsapkodja, hogy gózt vessen, mely veszi a hevét, és sütőlapátra véve a lepényt beveti. A lapáttal elébb keresztet vet a kemence szájára, aztán az előtét felteszi, de nem hagyja ott Isten oltalmára, hanem lesi, vigyázza, fogja-e a kemence a lepényt. Ha nagyon fogja: leereszti kevés időre az előtét. Ha gyengén sül, pár napra már *megszőrösödik*, ha meg erősen sül, kiszárad a lelke is. Akkor sül jól, ha tetején a tejfel nem fakó, hanem barnapiros. A lepény félóra alatt sül meg. Sütőlapáton kiveszi és a pitar földjén elterített zsákra teszi hűlni, a zsákon megriszálja, hogy az alja tiszta legyen a pernyétől. Aztán ismét lapátra veszi és azon, vagy pedig asztalszéken, kisasztalon feldarabolja késsel. A kisebbet hat, a nagyobbat tizenkét darabra, köreikkekre vágja fel és sarkával, *csipkésen* rakja tányérra. A lepényt suhantott leves után melegen, forrón eszik, tizkörömré

¹ Szokták úgy is, hogy a tojás fehérjét a túróba, a sárgáját a tejfelbe keverik.

fogva *fecskefarokra* harapják; utoljára a szélét eszik, mert az omlós, igen jól esik rá, kívánja a bort. Azért mondják: *széle jó a lepénynek*.

A szépjét külön teszik és kedveskednek a gazdának, míg a félre-csúszott, a lefolyt, vagy a pernyés a cselédségé. Nyáron aratáskor egész kemencével sütnek, nagy, elsőtálon adják a részesek elébe.

A lepénynek *fölségös* íze van. Ezt a fölségös ízt csak vásárhelyi asszony tudja megadni. Másfele is készítik széltére, de poros nyomába se léphet, azért híres a vásárhelyi lepény messze földön.

A példabeszéd szerint *elég egy sütésből egy lepény*, ami a feleségről szól, de szó szerinti is igaz, hogy egy embernek egy kerek lepény elég. Csak a nagyétű, nagybélű fogyaszt el annyit, vagyis 10–12 darabot. Munkás-ember 3–4 darabot eszik meg, mert a lepény nehéz étel, ezzel tűr legtovább a dolgos ember.

Amit esetleg nem fogyasztanak el, elteszik másnapra és aki hidegen szereti úgy eszi, de leginkább két tányér közt felmelegítve fogyasztják el. Elmaradhatatlan, hogy szomszédba, ismerős helyre küldenek néhány darabot. Tanyáról is szokás hazahozni a városiaknak egy kis „madárlátta lepényt“.

A gazdasszony, hogy egy kis jövedelemre tegyen szert, eladásra is csinál lepényt, beküldi a piacra, különösen vásárban árultatja. Hosszú, győri, meg fődeles garabolyban, kétfülű kis kasban, szakajtókosárban árulják, melybe előbb szakajtóruhát terítenek. A piaci lepényt kisebb, keskeny, hosszú darabokra vágják fel, a túró is kevesebb rajta. A lepénynek háború előtt 5–8 krajcár volt párja.

Az itt leírt gyurott aljú lepényt *fenékön sült lepénynek* hívják, megkülönböztetésül a kőttes (élesztós) aljú, tepsiben sült lepénytől, melyet Vásárhelyen régebben a pápisták sütöttek, mostanában a kálvinisták is felkapták. Ez nem kerek, hanem a tepsi alakja szerint téglány- vagy négyzetalakú. Feldarabolni is négysarkosra szokták.

Ha a lepény túrója keserű, azt tartják, hogy a tehén meg van rontva s aki megeszi az ilyen lepényt, annak a testén pattogzások lesznek.

A lepényaljának való tésztából rendszeren marad akkora, hogy elnyujtva tányérnyi nagyságú. Ebből készül a *bockor*. Háromsarkosra összehajtják, amikor a hasonnevű lábbeli formáját veszi fel, de nem túró, hanem egy-kétnapos kemény tejfelt kennek rá jó vastagon.² Sütőlapáton a kemence szájába teszik s mivel nagyon kis tűz kell neki: 3–5 perc alatt megsül. A lepénnyel együtt sütik. Vigyáznak rá s mikor felmelegszik a tészta, késsel, villával megszurkálják, mert különben felhólyagzik és lefolyik róla a tejfel, mely vajjá vált.

Sok helyen, ahol a gazda nem szereti a lepényt, csak ezt eszi; másutt a gyerekeknek, meg a kanásznak adják a bockort.

Lepénysütéskor szoktak még sütni *kőttes pogácsát*, melynek tésztáját régebben — tanyán ma is — korpaelesztővel kelesztettek meg. Dagasztás után pohárral, ma már pogácsaszaggatóval kiszaggatják, tepsibe rakva zsírral kenik meg a tetejét.

Meg kell azt is jegyeznem, hogy a vásárhelyi asszony valóságos

² A mai asszonyok, főleg városiak, nem a régi formára, hanem négyszegletesre hajtják össze a bockornak való tésztát, minden hajtást jól megtejfőlöznek. Azért a neve ennek is bockor.

művész nemcsak a tészta elkészítésében és ízének megadásában, hanem — amit nagyra tartanak — a kisütésében is.³

Pite.

Szombaton, lepénysütéskor sül a pite is a lepénnyel együtt és mivel több sülés kell neki, mint a lepénynek, ezt teszik belől. Ahol többet sütnék, először kisütik a pitét, aztán a lepényt.

A pitét: *öntik*. A pitének való így készül: Egy tepsi pitéhez két összemarék lisztet tesznek szilkébe, másfél liter tejet öntenek rá, egy csipet só t is vetnek és két tojást ütnek bele. Mindezt fakanállal jól felverik olyanra, mint a tejsűrű.

Aztán a tepsit fagyos zsírral jól kikenik, a kemencét jól felfűtik és közvetlen bevetés előtt a szilke tartalmát felkavarva öntik a tepsibe tetszésszerinti vastagra. Az előtét a bevetés után nemsókára leeresztik, hogy a gőz kijöjjön. A sülés ideje $\frac{2}{4}$ — $\frac{3}{4}$ óra. Pirosra sül alól-felül.

Mikor kivesszik a kemencéből, négyszegletesre vágják fel a tepsiben és aljával felfele borogatják tányérra, úgy teszik az asztalra. Leves után először ezt eszik, még pedig forrón, előétel gyanánt, azért nem sokat sütnék belőle; azután fogyasztják a lepényt. Kihülve kevesen szeretik.

A *vizipite* ugyanígy készül, csak a tejet víz helyettesíti, melybe kávéskanálnyi fehérceukrot tesznek. Vizipitét nagyon szegény helyen és nemcsak szombaton öntenek, hanem máskor is, ha valamely ok miatt a kemencét felfűtik.

Málé.

A málét is öntik és tepsiben sütik, mint a pitét.

Csak télen sütik. Kukoricalisztból készül. Tudni kell, hogy a kukoricalisztet nem szabad bevinni a házba meleg helyre, mert megizzad és megkeseredik. A máléöntésnél régebben a 90-es évek előtt, mikor még nem szaporodtak el az ártézi kutak, igen fontos volt a víz, mellyel leöntötték a lisztet. Azt tartották, hogy nem minden kút vize alkalmas máléöntésre, hanem voltak egyes utcákban *jelős* ásott kutak, melyek vizével édes málét lehetett önteni. Az ilyen jó kútra messziről eljártak és naplement tájon vittek a vizéből.

Az öntés a pitarban történik. A vizet a tűzhelyen bográcsban felforralják *suhogásra* és azzal a nagy elsőtálban megszitált lisztet leöntik, fakanállal összekavarják, tesznek bele egy marék búzalisztet is. Kavarás közben mondogatják:

Málé, málé, édes légy,
Mint az *izém*⁴ olyan légy.

Míg a máléöntés tart, nem szabad beszélni az asszonynak senkihez se, hogy minél edesebb legyen a málé. Ma ártézi vízzel öntik és cukrot is tesznek bele.

³ Itt említem meg azt is, amit a kenyérsütésnél elmulasztottam, nevezetesen, hogy az Alföldön Hódmezővásárhelyen sütnék legjobb, legízletesebb kenyeret. Nem tudom honnan vette Szeremlei Sámuel, a város történetírója, műve IV. k. 189. lapján azt az adatot, hogy a legjobb búzából is sok háznál rosszul készítették a kenyeret, de bárkitől hallotta, nem jó helyen informáltatta magát. Aki csak megfordult e nagy városban, a kenyér szépségét, ízének jóságát nem győzte dicsérni. Ugyanezt tették azok is, akik írásban örökítették meg itt szerzett tapasztalataikat.

⁴ A szemérmesebbek mondják így, a szabadszájuk nevén mondják.

Ha jól összekavarták, leborítják és a kemény alá teszik. Egész éjszaka erjed, édesedik, megcsicsad: *meghugyozza magát*: vizet ereszt a széle körül, mint a kása.

Reggel kemencefűtéskor a tepsit olvasztott zsírral megkenik, a málénak valót beleöntik, kanállal eligazítják símára és a fölsejét is megkenik zsírral.

A kemencét rendszeren be kell fűteni, azaz jó tüzesre, mert a málé sok sülést kíván. Egy óra alatt sül meg; amikor kiveszik kockásra kidarabolják és ezt is *fonákul* borogatják tányérra, mint a pitét. Sok helyen az ereszt alá kiteszik hűlni és hidegen fogyasztják el. A gyerekek kedves eledele. Piacon is szokták vinni, ára 1—2 krajcár volt háború előtt.

A *vékony málé* ujjnyi vastag; a *görhő málé* három ujjnyi, mint a tepsis oldala, ez utóbbit keményre csinálják, úgyszintén a *málépogácsát* is, melybe zsírt tesznek és két marck közt pogácsa alakúra nyomkodják, gyúrnák. Ugy az egyik, mint a másik másfél óra alatt sül meg.

Itt említem meg a *puliszkát* is, melyet csak télen és igen ritkán esznek. A kukoricalisztet, mikor a víz suhoge, beleöntik és gyorsan kavarnak, hogy csomós ne legyen. Olyan gyengégre készítik, szintúgy *rözög*, mint a kocsonya. Zsíros kanállal szaggatják tálba, minden sor közé száraz kenyérmorzsát szórnak és zsírral megparaholják. Kanállal eszik.

Kalács.

Nagy ünnepek, családi ünnepélyek, lakodalom, keresztelő, disznótor stb. alkalmával sütik a kalácsot lánglisztből. Nagy tálba, sütőteknyőbe kovászt tesznek, melyre, ha megkél, langyos tejet szűrnek, vetnek még bele tört cimetet, szegfűszeget, sót, cukrot és miután feldörzsölik, félóra hosszúra dagasztják. Ha sokat csinálnak kétszer is ledagasztják, mint a kenyeret. Dagasztás közben kezöket zsírral, vagy vajjal kenik. Aztán a tésztát *lehajtják*, s kelni hagyják. Mikor megkél, meglisztezett asztalra kiöntik, eldarabolják kiscipó nagyságúra s egyenkint *nagyolják*, azaz nagyolva gyúrnák, mint mikor a kenyeret szakajtják, mindaddig, amíg nem hólyagzik, csattog. Akkor *cipónak* hagyják, vagy hosszú rúdra elnyújtják ellenkező irányban sodorva és *dúcna*k fonják, hajtják, zsírozott tepsibe rakva, tetejét összevert tojással *kenőronggyal*, újabban kenőtollal megkenik. A tepsiben is kel, míg a kemence fülk. Vigyáznak rá bevetéskor, meg ne kapja a meleg, még papírral is letakarják, hogy szép barna legyen a teteje. A gyerekeknek kisdúcot, meg galambot csinálnak. A kalács akkor jó, ha kiszülve *szeplős*, azaz apró hólyagocskák látszanak rajta. A kemecéből kiszedve tiszta sütőteknyőbe rakják kihűlni.

Ha tölteléket tesznek a kalácsba, tölteléke után mondják *diós*, *mákos*, *lekváros kalácsnak*. Ujjnyi vastagra nyújtják a tésztát s jó tenyérnyi szélesen elszórják, kenik rajta a tölteléket és összehajtogatják. Egy óra alatt sül ki, mint a kalács.

A nép között az 1870-es évek elején jött divatba a *kifli*, ma már minden háznál csinálják, melybe tölteléket tesznek.

Kalácssütéskor készül a *perec*, a férfiak kedvelt eledele, csemegéje borozás alkalmával. Ugy csinálják, hogy a lisztet zsírral, tojással, élesztővel feldörzsölik s mikor tészta, kevés ideig pihenni hagyják, azután ujjnyi vastag és hosszú darabokra eldarabolják, tenyérrel egyenkint az asztalon hengergetik, gömbölyítik, vékonyítják és két végét összeragasztják, nyom-

ják, mutatóujjal itt is meggömbölyítik. Tepsibe rakva, tojással megkenik, kemencében kisütik. A *főtt perccel* tojással, zsírral készül. Sós vízben kifőzik, mint a száraztésztát s mikor szárítókason megszikkad, tepsibe rakják, tojással megkenik s kisütik. A *főtt perccel* sokáig eltartható. Jómódú helyen állandóan van.

A *fontos kalácsot* sütőlapáton csinálják. Két- és négyágból fonják sodrósan elnyújtott gömbölyített kalácstésztából, amit aztán síma tésztával vesznek körül. Tojással megkenik. Kemence fenekén sül ki.

A *fontost* meg három ágból fonják nagy perccalakúra. Lakodalomkor a vőfély kulacsára szokták csinálni, de régebben jegybe is küldték és tésztából kis madarat tettek rá.

Rétes.

Főleg újesztendőre készítik. Jóravaló gazdasszony óesztendő utolsó napján kisüti s addig nem ereszti el a bérest, kanászt, szolgálót, míg rétesrel jól nem tartotta. Gyerekágyas asszonynak is csinálják, meg ha valakinek különösképen kedveskedni akarnak. Régebben lakodalomba rétest vittek. Ritka az olyan könnyűkezű asszony még Vásárhelyen is, aki jó rétest tud nyújtani, érteni kell ahhoz, hogy össze ne szakadozzon, igaz, hogy a liszt minéműségétől is függ a sikerülése.

A lánglisztet kevés zsírral, sós vízzel összegyúróják s cipókra kiszaggatva, addig gyúróják nagyolva (más vidéken csapkodják), míg nem hólyagzik a tészta. Ekkor pihentetik. Pihentetés után nyújtófaival laposra nyújtják, megint pihentetik egy kicsit, majd kézzel *kihúzzák* abrosszal leterített, meglisztezett asztalon hártavékonyra. Az ügyes gazdasszonynak nem szakad ki a tésztája. Zsírral jól meglocsolják, a lecsüngő szélét körül leszaggatják, laposra összegyúróják s kevés pihentetés után újból kihúzzák. Sok helyen rétespogácsát csinálnak belőle. A kihúzott rétestészta keskeny szélébe rakják a tölteléket, rendszeren túró, lekvárt, diót, mákot és az abrosszal szélét a töltelék felől emelgetvén, kerekre összehajtogatják. Mostanában kézzel széles laposra hajtogatják. Üresen is készítik. A rétes végét, ahova töltelék nem jut, *szomorú végének* mondják. A rétest vékonyan zsírozott tepsibe teszik, abban sül ki 10–15 perc alatt, éppen azért nem kell erősen felfűteni a kemencét. A kisült rétest a tepsiben eldarabolják tenyérnyi nagyságúra, tálba, tányérba rakják és a kemence tetejére felteszik, szakajtórúhával leborítják.

A *bélest*, melyet *repülő rétesnek* is mondanak, kerek tepsiben sütik. A hártavékony tésztából tizenkettőt raknak egymásra, mindegyiknek a tepsi körül elszakítván a széleit és meleg zsírral meglocsolják egyenkint. Diót és mákot szoktak beletenni töltelékül, melynek tetejére ismét tizenkét vékonyra húzott tésztát raknak az előbbi módon. 15–20 perc alatt sül meg. Négyszarkosra darabolják föl. Ezelőtt előkelő lakodalmi sütemény volt.

Zsiron sült tészták.

Vasárnap, meg olyan kisebb alkalmakkor készülnek, mikor hirtelen kell jobb falattal előállani a gazdasszonynak.

A *csőröge* régebben lakodalmi sütemény volt. Úgy készül, hogy finom lisztet tojással összegyúrnak, csipet sót, kevés cukrot is tesznek bele, meg evőkanálnyi jó pálinkát. Elnyújtják késfoknyi vastagra s metélővel kétujjnyi szélesre elmetélik. Forró zsiron sütik. Manapság többféle alakúra szokták kisütni.

A *zsírbasült* a leghamarabb és éppen úgy készül, mint a csőröge. Tésztáját ujjnyi vastagra nyújtják és ugyanolyan szélesre, de 4–5 cm hosszúra darabolják el késsel. E tésztadarabok egyik, vagy mindkét végét — ki hogy szokta — a közepéig bevágják, amikor három-négyágú lesz, olyan, mint a tyúk lába. Alakjáról hívják *tyúklábnak* is.

A *fánk* már kelt tészta, de ezt is vasárnap, meg vendégeskedés alkalmával csinálják. A fehér lisztet tejjel, tojással, cukorral, élesztővel felverik, kelni hagyják. Ha megkelt, elnagyolják, mint a kalács- és rétestésztát, majd elnyújtják kétujjni vastagra és fánkszagatóval (régebben pohárral) kiszagatják. Mikor a forró zsírba teszik, a közepét ujjal alól és felül összenyomják és kissé meghúzzák. A jó fánknak körül *pántlikás* a széle. A szagatás folytán elmaradt tésztából fonottast csinálnak, amit *cigánygyerekek*nek hívnak. Sok helyen madáralakot is készítenek a gyerekeknek.

Főtt tészták.

Vásárhelyen rendszeren kedden és pénteken szoktak vastagra elnyújtott, sós vízben megfőtt, lé nélküli, tehát szárazon maradt tésztát enni, máskor csak abban az esetben, ha fogytán van a kenyér, annak pótlásául készítik. Leves után eszik, mellyel be is fejeződik az ebéd.

A tulajdonképeni *száraztészta* régebben kenyérlisztből készült, ma főzölisztből; sós vízzel gyúrnak össze a lisztet tésztának, melybe egy tojást is ütnek. Keményre gyúrnak. Az a jó száraztésztának való tészta, amelyiket liszt nélkül nyujtanak ki nyujtófával késpenge vastagságú kerek levélre. Nyujtófára sodorják, azon vágják végig, azután pedig összehajtva, ujj előtt csíkokra, laskára metszik, vágják el késsel. Alakjára nézve eredetileg tenyérközépnagyságú kocka volt, amit a levéltésztából metélővel metéltek szét, ma késsel vágják csíkokra. Bográcsban sós vízben főzik ki és csíkmákszűrőn átszűrve, tálban tejfőlös forró zsírral leöntik s túróval koronázzák meg. Régebben nádvillával ették. Legújában cukros mákot szórnak a csíkokra vágottra s *csíkmáknak* mondják, a kockára darabolt tejfőlös túróst pedig *csuszának*.

Dörölye. Érték dolgában a lepény után következik a vásárhelyi ember szemében. A vásárhelyi dörölye híres jóságáról, de 1894-ben éppen ezzel az étellel hozták rossz hírbe a várost országszerte. Jáger Mari és társai, kik dörölyében adták be kiszemelt áldozataiknak a szerecsikát és arzént.

A száraztésztánál lágyabbra gyúrt, vékonyabbra elnyújtott nagy levéltészta felére tojással összekevert kávéskanálnyi túrócsomót raknak 3–4 ujjnyi távolságra egymástól sorjában, aztán ráhajtják a tészta üresen maradt másik felét és a túrócsomók körül közeit ujjal lenyomkodják s dörölyemetélővel elmetélik egymástól a dörölyéket, nagy szélét hagyván, mindegyiknek a szélét újra megnyomkodják. Forró vízben kifőzik, csíkmákszűrőn átszűrnek és tálban forró zsírral öntik le, azonkívül tejföllel. A metéléskor elmaradt széleket: *pélákat* külön főzik ki. A lekváros dereleyére piritott kenyérmorzsát szórnak.

Sok helyen levesnek is készítik a túros derelyét oly módon, mint a suhantott levest s *derelyelevesnek* hívják.

A *rongyos kapca* nem főtt tészta, hanem sült; nem is tartozik a szokásos mindennapi ételek közé, mert csak télen és kenyérsütéskor készítik, ha az fogytán van, mégis itt említtem meg, mert ezt is leves után eszik és száraztészta számba megy. Kenyértésztából ropogósra sült lángasokat

csinálnak fűtés alkalmával, féltényérnyi nagyokra eltördelik s élével szárazon sorjába csíkmákszűrőbe állítják, rakják és sós forró vízzel leöntik, melytől kissé megpuhul. Ha lecsurgott, tálban forró zsírral locsolják meg, villával eszik.

Levestészták.

A levesbe való tészták egy részét vékonyra elnyujtva s különböző alakúra elvagdálva, metélve vetik a felforrt étellébe, más részét gyúrott és apróra, kisebbre-nagyobbra kézzel szaggatott darabokban főzik meg. Mindennapi eledelek ezek, nem ritkaságok, szegény és gazdag asztalán ott láthatni télen-nyáron egyaránt s a vásárhelyi ember nagyon szereti a tésztaféléket levesben is.

A nyujtott tészták között első hely illeti a *csigát*, mert ünnepélyes alkalmakkor, kedves vendég számára, húslevesbe csigát szokás vetni mindenkor. Tojással gyúrtják, vékonyra nyujtják s csörögemetelővel apró kockákra metélik, melyeket egyenkint rakogatnak szövőszékbordából készült *csigacsínáló bordára* s azon az orsó vékony végével kerekre, hengeralakúra pöndörítik; olyan lesz, mint a lúd gégéje, azért sokan *lúdgégének* hívják.

Az apró, ferde rombusz-alakúra késsel vagdalt *siflét*, úgyszintén a hosszú vékonyra szelt *laskát* is használják húsleves alá, mely utóbbi nélkül a tyúkhúsleves elképzelhetetlen. Ezek tésztája ugyanúgy készül, mint a csigáé.

A *tördelt tésztalevest* „lusta asszony főztjé“nek mondják, tésztáját vastagabbra nyujtják a többi levestésztáénál, és megszáradva, tetszésszerű darabokra tördelik el. Több hétre valót szoktak belőle elkészíteni. Pásztor-s kintlakós emberek egyik legszokottabb levestésztája.

E felsorolt tésztákat, a csigán kívül, mely mindig húsleves tartozéka, *suhantott levesbe*⁵ használják. A szegény ember mindennapos suhantott levesének kedvelt tésztája az ujjnyi szélesre és középsőujj-hosszúra metélt *lotosprém*.

Táska. Fehér lisztből csinálják és olyan vékonyra elnyujtják, mint a rétestésztát, zsírral meglocsolják, kerekre összehajtják, amikor olyan lesz, mint egy vastag kolbász, majd négyujjnyi hosszúra eldarabolják s az egyes darabokat két végén megfogván, csavarva nyomják össze lapos hengeralakúra. Ha csomóra kötik, hosszabbra vágják. A tésztavégeket zsírban kisütik és nyomtatékul eszik. Némelyek túrót szoktak a táskába tenni, akkor *túrós táská* a neve. Suhantva készítik.

A gyúrott tészták szintén suhantott levesbe valók, ezek között leg hamarabb készen van a *morzsolt tészta*, mely úgy készül, hogy a lisztbe tojást ütnek és kézzel elmorzsolják apróra-nagyobbra vegyesen. Mivel a morzsolt tészta kevés nedvességet kap és lisztesen marad, gyakrabban csinálják a *reszelt tésztát*, melyet már gyúrott tésztából reszelnek el tésztareszelőn.

A *csipöttet* vagy *csipödöttet* keménytésztából csipkedik el nagy- és mutatóujjal, melyek között kerekre megforgatják. Némelyik asszony előbb kisujjnyi vastagságú s hosszú rúdakra elnyujtja s úgy csipkedik el meggy-mag nagyságúra. Szárazon is készítik elég gyakran zsíros tejfellel.

⁵ Hangutánzó nevét onnan kapta, hogy az ivóvizet, melybe són kívül gyökeret s kevés krumplit is tesznek, felforraltják, abban a tésztát megfőzik és kitálas után *rásuhantanak*, azaz forró paprikás zsírt, sokan paprikás vereshagymás zsírt, öntenek rá, amikor erős suhogós hangot ad. Más vidéken vízlevesnek hívják.

A *galuska* tésztaját kanállal verik ugyan fel, de abból diónyi nagyokat kézzel elszagatva, két tenyér közt kerekítik gömbölyűre. Meg kell jegyez-nem, hogy Vásárhelyen galuska alatt mindig gömbölyű tésztát értenek és ismernek; más vidéken a kockákra és csikokra vagdalt száraztésztát. Tej-fellel túróval szárazon is szokták csinálni.

Tarhonya. A levestésztaák sorozatát a tarhonyával zárom be. Száraz időben nyár utolján készítik. Régen tavasszal csinálták, mert nagy melegben kisüti a nap a sárga színét. Ma augusztusban, mikor megadta a jó Isten az *újat*. Egész évre valót csinálnak. A szegény, különösen a kintlakós ember nélkülözhetetlen, csaknem egyedüli eledele volt, kivált a hatvanas évek előtt, mikor a gazdasszony nem lakott kint a szállásokon, tanyákon; ma is leghasználtabb tésztaeledel szegénynél, gazdagnál egyaránt.

Tarhonyához nyár elején gyűjtik a tojást. Egy kosár lisztbe (10 kiló) 30—40 tojást ütnek bele, minden kilóhoz 2—5 darabot számítanak. Erre nézve különben nincs közelebbi meghatározás, mert mentül több tojást ütnek bele, annál szebb színű, jobb ízű, szaporább lesz s főzőskor annál kevésbé áll össze. A tojás sárgáját külön szedik a fehérjétől s először a fehérjével gyúrnák a lisztet. Régebben tejjel verték föl a tojás fehérjét, most annyi vízzel, amennyit a kimért liszt feliszik. Sós vízzel is szokták gyúrni a lisztet, de attól a tarhonya *megszőrösödik*: megpenészedik.

A tarhonyához elsőlisztet használnak, szegény helyen, meg cselédek részére szépen megszitált kenyérlisztet. Előbb a lisztet tojás fehérjés vízzel paráholják, közben gyúrnák, forgatják össze-vissza, hogy jól elkeveredjen, összeelegyedjen a tojással, addig gyúrnák, sodorják, míg lisztes, amíg morzsás tésztává válik. Bámilyen fásztó is, meg nem állanak vele, hanem hajtják, hogy haladjon, meg ne galuskásodjon. A legerőteljesebb asszony is csak egy, legfeljebb két kosár lisztet tud feldolgozni kora reggeltől délig.

Mikor apróra eldörzsölik, elkezdik rostálni tarhonyarostában s ami kihull, azt ujjhegyvel könnyedén *bodorítják*, közben tojás sárgájával locsolják. Mindaddig tart a bodorítás, amíg szép kerek lesz minden egyes tarhonyaszem.

Ha jónak látják, újra rostálják s ami a rostában marad, az lesz a *tarhonya nagyja*, amit külön raknak.

Fehér abrosszal leterített asztalon, széklábra tett ajtókon szárítják a tarhonyát félhomályban, árnyékos helyen, úgyhogy a nap kicsit érje, ki ne süsse a sárga színét. Addig van a napon, míg a vizét elszáradja. Közben forgatják. Akkor van megszáradva, ha zörög, de a vásárhelyi asszony gyakorlott szeme ránéztéből is meg tudja állapítani. Födött helyen, rendszeren házban, még egy nap kiterítve szárad.

Zacsókba rakják, kamrában áll.

Főzik: levesen, pirítva, keményen, krumplival, télen kolbásszal, pecsenyével, maradék paprikáshússal.

Ezelőtt mosáskor tarhonyát ettek, városon szombaton keménytarhonyát még ma is. Ahol lepényt sütnek, előtte rendszeren tarhonyalevest szoktak enni suhantva.⁶

Kiss Lajos.

⁶ Tarhonyagyár is volt Vásárhelyen, melyet 1901-ben létesített dr. Kenéz Sándor ügyvéd. A gyár tőle hallott történetéből megemlítem, hogy nevezett ügyvéd úr 1900 június—augusztus hónapokban Angliába járt abból a célból, hogy kereskedelmi összekötést létesítsen mezőgazdasági termények Angliába szállítására. Marich Béla hazánkfa több előkelő angol céggel hozta összekötésbe, kik különösen baromfiak, konyhakerti termények, továbbá liszt, tojás vásárlására voltak hajlandók. Mivel a Magyarországból odaszállított tojás az akkor még hiányzó hűtőkocsik miatt elromlott, ajánlották neki a szárított tésztaeműeket, melyben

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A lidérc a hódmezővásárhelyi népnél. A lidérc fekete jércének fekete kakastól való első tojásából lesz, amit a hónalj alatt kell kikelletni. Nyivászka csirke, csúnya kis szerzet. Némelyek szerint láthatatlan. Amit csak parancsol az ember, mindent megtesz. Pénzt hoz olyan helyről is, ahol el van zárva; érte a kulcslyukon megy be. Akinek lidérc van, az arra áldozza életét, mert a lidérc a szíve vérével táplálkozik. Mindenféleből annak kell adni először. Ha társaságban isznak, az első pohár bort az asztal alá önti, ha eszik, első falat a lidércé. Mert ha történetesen megfélekedzik róla, összerántja, hogy két hétig is beteg bele. A lidérc nappal alszik, éjszaka megy a pénzért. Éjjel 12—1 óra közt szívja az ember vérért. A lidércet csak akkor lehet eladni, ha alszik, de ha fölébred, még jobban kinozza az embert, még rosszabb.

Hódmezővásárhelyen egyidőben néphit volt, hogy a gazdag Varga Pálnak (1775—1845) lidérc volt; az hordta neki a pénzt, azért volt olyan gazdag, hogy száz kaszás kaszálta a búzáját, akik egy nap elvégezték az aratást. Mikor a részesek este a tanya előtt vacsoráltak, Varga Pál kiült egy sásszékre, úgy nézte, hogy esznek. Kérdezősködésükre elbeszélte, hogy lidérc van. Kérlelték a részesek, hogy adja el, hadd hordjon már nekik is egy kis pénzt. — Eladnám én szívesen — felelte Varga Pál —, csak lehetne, de olyan ereje van a lidércemnek, hogy nem bírok tőle megszabadulni. — Száz forintot ígért fejkenként a részeseknek, ha éjjel 12—1 óra között bemennek hozzá és agyonütik-verik a lidércet, mikor szívja a szíve vérért. Vasvillával őrizték akkor éjszaka Varga Pált.

Éjfél után egyszer, csak hallják ám, hogy valaki nyög odabent; betörték volna, de nem bírtak. Csak a nagy nyögés hallatszott. Másnap, mikor kérdőre vonta Varga Pál a részeseket, szánakozva néztek azok a sárga, sáppadt, lidércszitta gazdag emberre.

Kiss Lajos.

A garabonciás diák Bián és Pátyon. A mult hetekben Bián látták a garabonciás diákot és hogy igazi garabonciás diák volt, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy el tudott menekülni az elkeseredett falusi nép dühe elől.

Az első nagy vihar után, amely a templom tornyát is ledöntötte, az egyik biai atyafi hazafelé igyekezett. Künn érte a vihar a határban és hogy hamarabb hazaérjen, a legelőn vágott keresztül. Egyszerre csak, pár lépésre maga előtt egy meztelen embert pillantott meg, a még mindig szemetelő esőben; a meztelen ember egy borjút őrzött. A biai atyafi nem ijedt meg, kérdőre vonta a fiatalembert, aki kijelentette, hogy a ruhája a kocsmában van, a faluban, szeretné, ha minél előbb kihoznák neki, mert fázik. A biai atyafi vállalkozott rá, hogy beszól a kocsmába és kiküldi a ruhát, de — csodák-csodája — a meztelen ember ruhája nem volt a kocsmában. Gyanus volt a dolog és többen érdeklődni kezdtek a meztelen ember után, keresni kezdték, — *ez azonban a borjúval együtt nyomtalanul eltűnt*, mintha a föld nyelte volna el.

Ekkor derült ki, hogy *nem lehetett más, mint a garabonciás diák.*

Pátyon is látták, de itt a vihar előtt és más formában. Itt a falu mellett elszaladt, nagy zsákot vitt a

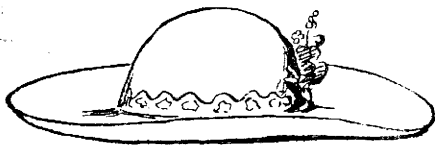
a tojás és liszt már egyesítve és konzerválva kerülne hozzájuk. Az angolok mintát kértek. Hazajövet 10 mázsa tarhonyát indított útnak Kenéz dr., mely azonban hat hónapig vesztegelt a doveri kikötőben sziklába vajt nedves raktárakban, mert nem ismervén a tarhonyát, robbanószernek tartották és a vámhivatal belőle mintát küldött a londoni kir. vegyvizsgáló állomásnak. Onnan Budapestre írtak át mintaküldemény mellett, mondaná meg a magyar kir. vegyvizsgáló állomás, mi az és mire lehet használni? Közben Marich Béla egyre sürgette a tarhonyát. Hat hónap eltelté után kapta kézhez kitűnő állapotban. A minta felhasználása után — mit egy-kettőre elkapkodtak — 50 vagon tarhonyára küldött Marich B. megrendelést egy londoni cégtől.

Itthon 1901 február havában 300 asszony fogott hozzá a tarhonyakészítéshez az üres huszárlaktanyában, az egyik helyi malom által kísérletezés után megtalált gyengén grizes őles őrlésű búzalisztból. Mikor azonban már kellően berendezkedtek, valaki följelentette Kenéz dr.-t a szegedi ügyvédi kamaránál, hogy ügyvédi tisztességbe ütköző kereskedelmi üzlettel foglalkozik. Választania kellett az ügyvédi és kereskedői foglalkozás között. Így adta át a gyárat Holló Józsefnek, ki hosszabb tanulmány után akkor jött haza Angliából. Holló Kiskülföldi házára tette át a gyárat, de sem a vidéki búza, sem a vidéki őrlés nem vált be annyira, mint a vásárhelyi.

vállán és csörgette benne a jeget. Itt is ő idézte föl a vihart... (*Magyarság*, 1924, VII. 8. számából.)

Divatváltozás Lőrincrévén. Néprajzi tárgyak elterjedése révén kultúra-hatásokat és rokonságokat keresni lehet ugyan, azonban, hogy az óvatosság mennyire szükséges, arra szolgáljon figyelmeztetésül az alábbi példa.

Az erdélyi magyarság körében divó kalapformák közül különösen kettő van általánosan elterjedve. Az egyik a kiskarimájú, magas, csonkakupéttetejű ú. n. *székelyes*-, a másik a marosmenti széles karimájú, alacsony kupolatetejű ú. n. *bükkfakalap*. Mind a kettőnek több változata van. A székelyes kalap puha, szegélyes, szalagos, mondhatni polgáris. A bükkfakalap parasztos, nehéz, eset-

MAROSVIDEKI „BÜKKFAKALAP”.

len; apáról-fiúra öröklődik az évtizedes piszoktól, zsírtól megvastagodik, megkeményedik. Egyedüli dísze a falvak szerint változó keskeny aranycsipke-pántlikája, üveg-gyöngye, vagy islag-díszú szalagja, amelyhez a táncba menő legény még virágdíszeket is tűz. (L. a mellékelt ábrát!)

Az Aranyos vidékén többfelé *székelyes* kalapot viselnek, amit a székely eredet bizonyítékául is szoktak emlegetni. Az alsófejérmegyei Lőrincrévén azonban 1918-ig a bükkfakalap volt használatban, mígnem egy legénynek a nagyenyedi vásárbán valamiképen megtetszett a székelyes kalap, s azt megvéve, hazavitte. Otthon általános irigység és bámulat tárgya lett az újmódi kalap, úgy, hogy a legközelebbi vásáron a lőrincrévi legények már csak székelyes kalapot vásároltak. Ezt a divatot aztán a háborúból hazatért legények is elfogadták.

Nehogy majd a jövő ethnografusa ezen a kalapdivaton elindulva, a lőrincréviekben székely telepeseket lásson!

Szilády Zoltán.

„Tiszaverés.” Tiszaörvény-Tiszaszöllös vidékén gyakran megverik, „megzörgetik” a Tiszát. Ez a sajátságos halászati mód valóságos hajtóvadászat a vízen. Kis víz idején, őszszel, mikor más a víz meglehetősen lehül és a hal a víz mélyén jár, kapása, sebessége a nyárinak körülbelül egy tizedére száll, szokták a tiszai halászok alkalmazni.

A *tiszaverés* nagy ünnepélyesség a környék halászái számára. Szép halászat, mert ilyenkor minden eszéköz: kicsi és nagy „összedolgozik”. A nagy halászbérlő hívására eljönnek a bónésok, kecések és jó szolgálatot tesz egy-két 200 öles tiszai nagyháló. Ha kinézik a tanyát, alkalmas helyen „órháló”-val elrekesztik. Ez valamivel nagyobb szemű, mint a közönséges háló. Átéri a Tiszát. Alsó inára nehéz láncokat kötnek, hogy egész a fenéig lehúzza a hálót és mint a falat tartsa. Felső inát rendesen kis ladikokhoz kötik, hogy az alsó súly a vízalál ne húzza és az amúgyis furfangos *potyka* (ponty) át ne vehesse magát. Ha ezt is felkészítették, megindul vele szembe a hajtás. Negyven, ötven csónak a vízen, alig férnek egymástól. Ezek jobbára bónésok, kecések — kishalászok. A bónét, kecét a csónak farához kötik, húzzák maguk után. Egyik evez, másik kettő nagy láncokkal, rudakkal veri a vizet, kiabál. Zajjal zavarják a halat. A hal menekül, kavargó, vagy a bónéba, kecébe fut, vagy az órháló felé úszik. Ha a kishalász fog, jut a nagyhalásznak is. Nemcsak azért, mert a kishalász résszel tartozik a nagynak, hanem azért is, mert van hal a hajtásban. Hiszen éppen ott kavargó a nagyháló a bónésok után. Kerít egy jó részt és a zsákja, vagy mint nevezik a „szebes”-e felfogja a bónésoktól elmenekült halakat. Végül az órháléhoz szorítják a halat. Itt jön aztán a dús aratás. A ravasz potykák, a bujdosó csukák és a végveszedelemben is falánk harcsák itt kerülnek tőrbe. — Az ügyesen rendezett *tiszaverés*nek több mázsa hal az eredménye.

Ecsedi István.

Néphagyománygyűjtés.

I. ELEGYES.

1.

(Tutajos-nóta.)

Hej Sajó, Sajó, Sajó,
se ladik, se hajó,
mért nincs híd át rajtad?!
Hej már most a tutajos,
mint az árva madár,
repül környöskörül!

2.

(A debreceni taligások nótája.)

Tizenhárom város
végig, végig, de végig sáros;
nem urak ott mások,
csak a taligások,
gyühé, gyühé, rom, trom!

3.

(Hajdúböszörmény.)

Két kereke vagyon,
egy ló húzza nagyon,
cívís benne vagyon,
menyő csapja agyon!

4.

(Kulaesfelirat, Nagyszalonta.)

Én jó pártfogóim, reám vigyázzatok,
vigyázva fogjatok, meg ne koccant-
[satok,
még soká elélek, csak oltalmaztatok;
firól-fira nektek ígérem, szolgálom,
hogy jó bort belőlem mindenkor
[ihattok,
éljete s az urat híven szolgáljátok!

5.

(U. a., u. o.)

Az pálinkát nem ihatom,
még a számba se tarthatom,
kocsmárosné tanuságom:
mindennap meglátogatom;
kilenciccs a torkom,
tizedikkel megtoldom.

6.

(Pohárkoccentő, Szatmár.)

Ipszilom,
ezt a kis bort megiszom! —
Dicsérjük a Jézus nevit,
igyuk meg a tőke levit! —
Bort iszik az útonjáró,
akár szegény, akár báró! —

7.

(Pohárkoccentő, Szatmárhegy.)

Elmegyen a jó kalmár
két rossz csacsijával,

megrakja a taligát
számos portékával;
hát egyszer csak nem mehet,
gyí, gyí, gyí, gyí, hó!

(Míg a gyi-t danolják, addig a poharat ki
kell inni; mikor pedig a hó-t mondják, a
pohárnak már lenn kell lenni az asztalon.)

8.

(Pohárkösztöntő, Arpád.)

Egy ordasfarkas-marta tarka-bar-
ka sárga kajla borjának bőrébe kö-
tött könyvből magoló diákgyerekből
lett pap köszönti kegyelmedre ezt a
pohár bort azért, hogy a Jakab ko-
mám kapujában egy szép tarka-
barka kakuk csak azt kakukkolja,
hogy egy lúdynak jobb nyak tíz
tyúknyaknál.

9.

(U. a., Szatmárhegy.)

Egy fejben két szem; egy süveg
mellett három szál tallú; egy sze-
kerben négy kerék; öttek a barátok,
ha volt mit; hattak is, ha maradt;
illik annak búsúlni, kinek hét eladó
lánya vagyon; nem adnék egy tele
poharat nyole üres pohárért; illik
annak kilenc pohár bort meginni, ki
ezeket a tíz újján elő tudja szám-
lálni.

10.

(Házfelirat 1899, Fokszabadi.)

Istenre bíztam házamat,
s a tüztől ment még sem maradt;
de most újra felépíttetém,
s szent Flóriánra bíztam én;
s ha újra tűzvész jönne rám:
te szégyened lesz Flórián!

11.

(Sírfelirat 1894-ből a nagyváradai temetőben.)

Itt nyugszik Anton Hegedős,
békén szelíd, a harcban hős,
angyal volt ő az életben,
s káplár a negyedik ezredben.

12.

(Régi sírfelirat a szatmári temetőben.)

Itt nyugszik a jámbor
szatmári nagy kántor,
nem gyáva, de bátor,
öngyilkos ámbátor.

13.

(Szólásmagyarázatok.)

Széjjelnéz, mint Szent Oroszádn:
élt a 80-as években Hódmezővásár-
helyen egy Szent nevű vak ember,

aki minden évben elment egyszer szülőfalujába széjjelnézni.

Ne akarj mindent tudni, mint a Maris néni kecskéje: a nagybányai Kereszthegy oldalán szokta legeltetni kecskéjét az öreg Maris néni; mikor hazafele mentek, a kecske minden utcajton bedugta fejét; „Menj el már no, ne akarj mindent tudni!” mondogatta az öreg a kecskének.

Az Isten tudja azt, meg a kajla tehén: elszabadult tehene után szalad a pocsjai gazda: „Há fut ké, bátya?” kérdik tőle a szembejövők; „Az Isten tudja azt, meg a kajla tehén!” felelgeti nekik tovább loholva.

Úgy megintelek, mint Bakó a macskát: sokszor figyelmeztette szép szóval szalantai Bakó uram pákosztos macskáját, de hiába; egyszer aztán megfenyegette, hogy legközelebb komolyan megint; s csakugyan úgy megintette a sodrófával, hogy menten felfordult.

Szemébe mondja, mint Balog Jani a macskájának: mikor a szalantai Balog Janit macskája megkarmolta, ahelyett, hogy elverte volna, összefogta négy lábát s úgy mondogatta szemébe: „Hát becsület ez, így megkarmolni az embert!”

Legjaván van, mint a csabai csizmadia: mikor csak éppen annyi torokolajat használt el, hogy még nem dült az árokba, hazamenet azt mondogatta: „Boros sem vagyok, bor nélkül sem vagyok, most vagyok éppen a legjaván!”

14.

(Falucsúfolók.)

Az *oláhfalusi* határ csupa hegy-völgy; azért mondják, hogy az oláhfalusiak nem merik végigszántani földjüket, mert attól tartanak, hogyha nagyon a szélére mennek, felbillen velük.

A *fancsali* feszület azért vág oly keserves képet, mert haragszik, hogy mellette az egyik latornak két ballábat csináltak.

Okos mint a tordai malac: Tordán a székér elgázolt egy malacot s a bíró a tulajdonost így utasította el keresetével: „Egy tordai malacnak lehetne annyi esze, hogy a kocsi elől kitérjen!”

Megszentelték, mint a kabaiak a sipkát: a húsvéti szentelni valók közé véletlenül odakerült a gazda

sipkája is s így a szentelt vízből az is kivette részét.

Kénytelen vele, mint a vaskói legény: lovát úsztatott és belefulladás a Körösbe; apja így siratta: „Ej, ej, édes fiam, hát kénytelen voltál te evvel?”

Szendrey Zsigmond.

II. BÖLCSŐSÖK.

— Karácsonyi misztérium. —

(Karácsonyi szokás. A szentestén (*bövedeste*) négy díszruhás lányka és egy fölcomázott fiú városszerte házról-házra jár; mindenütt, ahol csak engedélyt kap az éneklésre, az itt következő versikéket adja elő. A szereplők ezek: 1. *Szűz Mária*; ruhája fehér és valamennyi közt a legdiszesebb; fején hosszú *fehérfátyol*, kezében kis *bababölcső*, benne az *Istenke* (Kisjézus) fekszik, rendesen holmi játékbaba képében. — 2. *Két anygal*; ezek Mária jobb és baloldalán helyezkednek el; ruhájuk szintén disztes, színfehér, de fejükön nem fátylat, csak *koszorút* viselnek. — 3. *Szent Anna*, öltözete ugyancsak pompás, szűzféher, nagyjában olyan, mint a Máriaé, csak éppen feje fátyoltalan, koszorútlan és haja széteresztve vállára omlik. — 4. *Szent József*, egyedüli férfi a kis csapatban; ruhája tiszta fehér, amolyan keleties férfiruha; fején színes papírból egybecsírizedt süveg, melyen elől, mint valami forgó, ugyancsak színes papírból kivágott kereszt díszel; kezében kicsiny, feldíszített *karácsonyfát* tartogat. Tiszte főképen a kis csapat megvédelmezése az esetleges támadásokkal szemben, melyek, mert házalásuk ideje nagyobbbrést éjszákára esik, meglehetősen gyakran szokott előfordulni. Karácsonyi énekeket hangoztatva járja a kis csapat az utcákat, s egyes házknál, engedélyt kérven és kapván az éneklésre, előadja az alábbi versikéket. Ajándékok egyenesen nem kérnek sehol, mégis gazdagon szoktak megtérni mindenünne. A jutalmat Máriaéknak adják, ki e célra külön *kis táskát* hordoz magával.)

Valamennyien (Szűz Mária kivételével):

Nyáji (?) juhászbojtár künn a hegyeken,
Juhok legelnek lenn a völgyeken.

— *Mit* mondok, halljátok,
E csodát lássátok — mindenekben.
Született Kisjézus jászolba' fekszik,
Mellette Szűz-Anyja így énekel:

Szűz Mária (a bölcső mellett gugolva ringatja fiát):

Csak aludj, fiaeskám,
Gyenge harmatocskám,
Kis Jézuskám.
Majd főzök neked
Mézes kásácskát,
Majd hozok rája
Írós vajaszkát!
Csak aludj, fiaeskám,
Gyenge harmatocskám,
Kis Jézuskám!

Valamennyien (József kivételével):

Ó te József, mit gondoltál,
Hogy istállót választottál
Ilyen kemény hidegbe?
Szállást nem talált magának,
Inkább rendelték azt másnak,
Nincs helye a Jézuskának
Az egész Bethlehembe!

Szállj be hozzánk Máriával,
Született Kis Jézuskával,
Lakjatok mi szívünkbe!
Lakjatok mi szívünkbe!
Hogy mi is az angyalokkal,
Az együgyű pásztorokkal
Dicséretet mondhassunk,
Dicsőség! — kiálthassunk!¹

(Elmondta: Nagy Mariska, 16 éves leány Baján.)

Lejegyezte: Győrfi István egyetemi hallgató.

¹ E bölcsős karácsonyi játék *germán* típusú s lényegesen eltér a mi magyar betlehemes-játékainktól. Nálunk *Mária és József*, mint élő szereplők, nem fordulnak elő, még kevésbé a *bölcsőringatás* motívuma;

egészen új a *karácsonyfa* bevitela. (Eddig egyetlen hasonló töredék Székesfehérvárról való, Magy. Népkölt. Gyűjt. I. 6. sz. a., de karácsonyfa itt sines; a még idetartozó pécskai példány műcsinálmány I. *Kálmány*: Koszorúk I. 2. sz. a. és II. 9. sz. v. ő. ugyanott 229. l.) — Ismerik azonban *hazai német-ajkú* falvaink, kivált Buda környékén. Innen: Solymárról, Budakeszről közöltek példányokat *Stodola Imre*, Ethnol. Mitteil. aus Ungarn, I. 1888, 179. l.; hasonlót *A. Hartmann*: Weinachtsspiele, 1880. 1–6. ll. — Német telepeseink a tipust (Hindelwiegen, Engelschaar) egykor magukkal hozták hozzánk. Kint eredeti hazájukban található azonos játékokat közöltek: *Weinholt* Sziléziából (Graz, 1854. 104.); *Mosen* a szász Érehegy-ségből (Zwickau, 1861. 22.); *Vernalecken* cseh-német területről (Mythen u. Bräuche, 1859. 282. l.); *Peter* osztrák sziléziából (1865. I. 433–440. ll.)... stb.

Nevezetes itt a *karácsonyfa* mint betlehemes kellék. Ez a *családi karácsonyfa* állításnál *régibb* forma. A típusunkbeli házaló misztériumot u. i. kint a német protestantizmus egykor, mint katolikus egyházi szokást, eltiltotta, de helyette megengedte, hogy a családok otthon e házról-házra vitt karácsonyfát (= a tudásfaja almával kar. előestéjén: Ádám és Eva napján) felállíthassák maguknak.

Fenti bölcsős játékot *leány* szereplőkkel nyilván a szomszédos sváb falvakból leshették el a Baja környéki magyar helyek.

S. S.

NÉPI SZÖVEGEK.

A vasorrú bába.

Vót éccér egy szégíny asszon.
Annak vót két jánya. Az egyik idős
gyeréke vót, a másik mustoha. Ev-
vót a jobbik, a másik még a rossz-
szabbik. Az anyjuk éküdte őket vi-
lágot tróbányi.

Előszó a mustoha ján mént é.
Mént, mént, méndégét hetedhetor-
szág ellen, hegyén, vögyön át. Éccé
csak egy nagy erdőbe ért. Hát hájja,
hogy egy macska aszongya:

— Miú! Miú! Aggyá nekém kalá-
csot, adok nekéd tanácsot.

Odamént a jó kis jány, odadta a
macskának a kényeret. Akkó a
macska aszongya:

— Az országúton tanász egy körte-
fát, szakíjj rula.

Mént, méndégét az országúton.
Elérte a körtefát. A körtefa aszon-
gya:

— Végyé lé egy körtét rúlam!

Odamént, lészakajtott egy körtét.
Akkó aszongya a körtefa:

— Mégést tanász egy hidat, arrú
mévvégyé lé egy dészkat!

Úgy is létt. Mént, méndégét. Éccér
elért a hídhó. Aszongya a hid:

— Adok nekéd egy tanácsot. El-
érsz nemsokára a vasorrú bábához.
A majd méffogad szógálatra. Két
szobába mindént mégnízhetsz, de a
harmagyk szobába nem szabad bé-
mennyi.

Avvá útnak indút. Mént, méndé-
gét, még éccér csak méllátta a vas-
orrú bába kastéjját. Bémént a kas-
téjba, oszt észegődött szógálatra.
Mindégyik szobába járt, de a har-
magyk szobába nem mert bénizni.

Éccér a vasorrú bába nem vót
otthon. A kúcsjukon nízégetett bé a
szobába. Méllátta a sok aranyat,
ezüstöt. Nem tudott ellenányi. Bé-
mént a harmagyk szobába is. Hát
az aranyat, ezüstöt egy hétfejű sár-
kány örözte.

Arra elévette a körtét, oszt égu-
rította. Mingyá egy szíp arany

ezüst kastéj lett belüle. A hétfejú sárká' még a kastéjhó vót láncóva.

Akkó mérrakta ruháját arannyá, ezüsttê. Ahogyott keresgét a tyúkör fiókjába, rátanát egy iskátujára. Arany, ezüst ruha vót benne. Magáhó vette, oszt mént hazafelé.

Azalatt hazamént a vasorrú bába. Akkó látja, hogy a ján mészökött a sok arannyá, ezüsttê. Mingyá utánna indút. Elévett egy fát, oszt ráút. Mént sebês vágtatva utánna, oszt loppal eléje is kerút. Akkó hirtelen egy nagy folyóvízzé vát. Mikó a jány odaért a nagy folyóvízhó, ékezdegt gondókoznyi. Arra elévészi a dészkat, amit a hídrú lévett. Gyönyörú arany híd lett belüle. Mingyá átmént rajta.

A vasorrú bába mit vót, mit ténnyi, visszamént a kastéjába. A mostoha jány még hazamént anynyáhó. Mikó mellátta a kakas a jánt, ékezdegt kukorikónyi:

— Éhun gyün a mostoha jányod arannyá, ezüsttê!

Az özvegy asszon dühösen rákiátott:

— Hiss lë te, hiss lë te!

Alyig érkézett még a kis mustoha jány, az özvegyasszon még az idës jánya rátámadtak. Ócska ruhát adtak rá, oszt érejtették, hogy sënki së lássa. Az idës jánya még mindén vasárnap szípen félötözve mént a templomba.

Eccé a kiráfi is émént a templomba.

Akkó a mustoha jány othon elévte az iskátuját. Elévte belüle az ezüst ruháját. Ó is émént a templomba. A kiráfi, ahogy mellátta, mingyá mészzerette. De a jány mē' sē várta még a templomozásnak vége lész; hazamént.

Mikó az özvegy még a jánya hazáért, mán othon vót.

Másogyik vasárnap mégést a templomba mént az özvegy még a jánya. A kis mustoha akkó még az arany ruháját vette fél, avvá mént a templomba.

Mikó a kiráfi mellátta, szëme, szája elát. Ámút, bámút, ójan csuda szépnék tanáta. A ján mégést haza-

mént. Mikó az özvegy még az idës jánya hazáért, mán othon vót.

A harmagyik vasárnap is a testvére az annyává a templomba mént. Akkó a mustoha jány a gyémánt ruháját vette magára. Ékáprázott a szëme a kiráfnak, mikó mellátta. Mékkente a pallót, ahova lipett. Mikó a jány émént, ott maradt a cipellője.

A kiráfi kihirdette az egisz országba, hogy azt a jánt, akinek a lábára félmegy az ott maratt cipelló, oszt ráijjik, felesígú vészí.

Az özvegy idës jánya még is faragta a lábát, de biz a' nem mént fé. Akkó azt kérde a kiráfi:

— Nincs még a házná más ján?

Az özvegy asszony aszongya:

— Van még egy mustoha jányom.

Avvá eléhiták a mustoha jánt. Ráhúzzák a cipellót a lábára, hát csuda szípen ijjett rá.

A kiráfi aszongya:

— Të az enyém, én a tied, magamévá tészlek.

Évitte, kiráné lett belüle.

Dút-fút a mostoha annya, oszt aszongya az idës jányának:

— Eridj, idës jányom, të is tróbájj szërëncsét.

Úgy is lett. Sütött az anyja pogácsát. Avvá útnak indút.

Mént, mëndégét. Ú is elérte a rëngeteg erdőbe a macskát. A macska aszongya:

— Aggyá nekëm kalácsot, adok nekéd tanácsot.

De biz' a' nem adott, hanem mint ha nem is hallotta vóna, tovább mént.

Avvá elérte a körtefát. A körtefa aszongya:

— Szakiij lë rúlam egy körtét!

A jány erre sëm halgatott, tovább mént.

Elért a hídhó. Aszongya a híd:

— Végyé' lë rúlam egy szá' dészkat.

A jány észre sē vette. Csak mént, mëndégét. Elért a vasorrú bába házáhó. A vasorrú bába ippeg úgy, mint a testvérjit, bëfogatta. Mē'hatta neki, hogy a harmagyik szobába bënë mënjen, mer' ha bëmegy, akkó a halá' fija.

Éccér csak a vasorrú bába ément hazurú. A ján mingyá' a harmagyk szobáhó mént. Ippen mint a tesvirje; aggyig nizett bē, még éccér bēnyitott.

Akkó a sárkán ráugrott, összevissza marcangóta. Vérbe fagyva tanáta még a vasorrú bába, mire hazaért.

Akkó elindút haza idēs annyáhó. Mikó mellátta, a kakas ékezdekk kukurikónyi:

— Éhun gyün az idēs jányod vérbefagyva!

— His lē te, hiss lē te! — mongya az özvegy asszon, az én idēs jányom gyün. Méffürdetēm, mégētetēm, félápolom. De bizon a' nem-sokára méghát.

A mostoha jány a királyfivá máig is élnek, ha még nem hátak.*

(Elmondta: Hajdu Ilona jászberényi öreg-asszony.)

Lejegyezte: Velsinszky Zoltán.

Hogyan történt a honfoglalás?

Régön, a nagyfűlű világban, mikor Árpád apánk idevezette a magyarokat, amikor még fa ekével szántottak, a kerék mög olyan sajtalakú vót, mint a bolondkocsié

* Szövegünkben két különálló mesetípus („Jó lány és rossz lány“ és „Hamupipőke“) van kontaminálva. Hasonló társítás a magyar mesepéldányokban egy fordul még elő Gömör m.-ből (Magy. Nyelvőr XX. köt., 140. l.). Hazai változataink idevágó irodalmát l. Berze Nagy Jánosnál (Magy. Népkölt. Gyűjt. IX. köt., 32. sz. a.) és Ipoly Arnold gyűjt.-ben (u. o. XIII. köt., 54. sz. a.). Világirodalmi összevető anyagot nyújt Bolte-Polívka (Anmerkungen zu Grimms Märchen I. Aschenputtel-jegyzetek 165—188., Frau Holle-jegyzetek u. o. 207—227. ll.). Mesénk különlegessége még, hogy beleszövi a tanácsot adó macska motívumát is a „Tányér talpam...“ típusból. Utóbbit l. nálunk Lázár Istv. Alsófehér m. népköltése. II. sz. mesében, külföldi változataira Bolte-Polívka id. m. III. köt., 169. és 196. számokhoz adott jegyzeteit. S. S.

(=vontatókocsi) mán még akkor észrevötték az eleink, milyen jó földje van ennek az országnak. Szép fekete földjébe vetettek dinynyét, paszurt, borsót, mög mindönféle zódségöt. Kikelt az egy-kettőre, nőtt, növekedött szömlátomást. mintha erővel húzták vóna a földbül. Öröm vót nézni. Híre hallatszott, hogy tovább köll mönni. De a népeknek nem vót ez ingyekre sēhogysē. „Hogy hagyjuk itt ezt a sok szép veteményt!“ — sóhajtoztak, sajnálkoztak.

Nem is tudták itthagyni: itt maradtak. Mögtelepedtek a jó földön.

(Elmondta: Mérges János, Hódmezővásárhelyen.)

Lejegyezte: Kiss Lajos.

Mártély falu nevének eredete.

Mikor a magyarok begyüttek, oszt elfoglalták a hont, Taksony vót a vezérük. A népek a folyók mellé húzódtak, mert ivóvíz nem vót, kúttak sē vótak, csak a folyóvizet itta embör, jószág égyaránt. Ugy vót erre mifelénk is.

Sátrakat állítottak. Várták a póstát, hogy mönjenek ē tovább. Mer előre elkütték űket, hogy milyen a víz, a fű, mög a föld.

Telt az idő, haladt a nap; hűvösre fordult, mán a dér is lēsött. Nem győzte várni a nép a hírhozót. Türelmetlenkődtek. Utoljára is Taksony elé álltak: „Uram, hát mi lösz belölünk, tűzifarúl köll gondoskodni, ha itt maradunk!“

Taksony belátta, hogy igasságuk van, azért aszonta: „Már tél van fiaim, itt fogunk maradni.“

Igy kapta Mártély a nevét.

(Elmondta: Rácz Pál gátör, Hódmezővásárhelyen.)

Lejegyezte: Kiss Lajos.

T Á R C A.

A Néprajzi Múzeum új otthona.

A Magyar Nemzeti Múzeumnak 1872-ben szervezett Néprajzi Osztálya közel húsz esztendeig sinylette a rendszeres javadalom és az önálló helyiség hiányát. A közoktatásügyi kormányzat, jórészen a Magyar Néprajzi Társaság sürgetésére, 1892-ben helyezte át a kezdetleges gyűjteményt az Ásványtár szűk folyosójáról a budai várkerti bazárba, amikor is rendszeres, évi javadalmat állapított meg részére. A gyűjtemény azonban a helyiségek nagymérvű nedvessége miatt már 1893-ban tovább vándorolni kényszerült s beköltözött a Csillag-utca 3. számú bérház II. emeletére, ahol csakhamar kibontakozott szűkös kereteiből és rohamos fejlődésnek indult. A felszaporodott gyűjteménynek kedvezőbb felállítása, valamint a házbérnek gyűjtési célokra való megtakarítása reményében 1906-ban innen is tovább vándorolt és elfoglalta a városligeti Iparcsarnok egész keleti frontját. Ez az átköltözés is azonban már eleve magában hordta a továbbköltözés csiráját. Eltekintve attól, hogy maga a közoktatásügyi kormányzat csupán 10 esztendőre kötötte le az épületrészt, az Iparcsarnok épülete nem jelenthetett állandó hajlékot, mert hiszen alkalmi építkezés volt; az 1885. évi országos kiállítás céljaira épült s bár az 1896. ezredéves országos kiállítás alkalmára megújították, az osztály oda-költözése idejében már meglehetősen elhanyagolt állapotban volt. Csakhamar felmerültek a gyűjtemény gondozásának, megóvásának és tudományos feldolgozásának természetadta nehézségei (télen az elviselhetetlen hideg, nyáron a hőség; hólé, eső, jégverés; rozsdá, szű, penészgomba; patkány, egér, bagoly stb.), amit az időközben kitört világháború s a nyomában járó társadalmi és gazdasági válságok csak fokoztak. A forradalmak lezajlása

után azonban csakhamar megkondult a vészharang, előbb a tudományos körökben, majd a napi sajtóban, hogy az Iparcsarnok rozszant épületében a teljes elpusztulás veszélye fenyegeti az ott elhelyezett, felbecsülhetetlen értékű néprajzi kincseket. A Néprajzi Osztály és a Néprajzi Társaság vezetőségéből alakult küldöttség 1920. február 19-én végre is a Nemzeti Múzeum főigazgatójának vezetése mellett fölkereste *Horthy Miklós* fővezért a Néprajzi Osztálynak biztonságosabb helyre való átköltöztetése érdekében. Bár a fővezér a kérdés megoldását elsősorú nemzeti érdeknek tekintette és megígérte a segítséget, az országnak akkori válságos helyzete, főképen a rendezésre váró nemzetközi viszonylatok hátterbe szorították a Néprajzi Osztály kérdését, mígnem azt egy váratlan esemény ismét aktuálissá tette. Az 1921 január 29-én a főváros felett dühöngött szélvihar ugyanis letépte az Iparcsarnok bádogtetejét s a behullott, majd megfagyott hólé a gyűjtemény egy részében helyrehozhatatlan károkat okozott. A kormányzó úr ekkor személyesen győződött meg az Osztály tarthatatlan helyzetéről s annak minden úton-módon való sürgős megsegítését rendelte el.

A megindult tárgyalások azonban már meglévő épületeknek felhasználása iránt nem vezettek eredményre, úgyhogy a közoktatásügyi miniszter úr 1922 november havában értesítette a Gyűjteményegyetem tanácsát, hogy az Osztály elhelyezését végleges formában, új épület emelése által óhajtja megoldani. Az építkezés céljára kijelölte a Balaton-, Falk Miksa-, Honvéd- és Klotild-utcák által határolt ú. n. hengeralmi telket. A Gyűjteményegyetem tanácsa helyeselve a megoldásnak ezt a módját, a miniszter szűkebb pályázatra hívta a fiatalabb

magyar építőművész-gárda színjavát. A pályaművek beérkeztek,* de fájdalom, a még mindig rosszabodó pénzügyi viszonyok az építkezési terv kivételét folyton késleltették, majd végleg meghiúsították. Vissza kellett térni ahhoz a gondolathoz, hogy a Néprajzi Osztály elhelyezésének kérdését valamely meglévő középületnek igénybevételel kell megoldani. Hosszas tárgyalások indultak meg, amelybe a múzeumok ügyét mindig megértéssel kezelő székesfőváros is belevona-

tént átvétele után megindultak az épületben feltétlenül szükséges átalakítások, valamint az Iparcsarnokban lévő gyűjtemény lebontása, csomagolása és átköltöztetése.

A tudományos köröknek négyévi kitartó küzdelme nyert befejezést a miniszter úr döntésével; a pompás palota pedig bizonyára egy nyugalmasabb, munkában eredményesebb korszakát nyitja meg a sokat hányódott-vetődött Osztály életének. A Magyar Néprajzi Társaság, mely 36 év óta kíséri aggódó figyelemmel

A NEPRAJZI MÚZEUM ÚJ OTTHONA.

(Photo: Magyar Nemzeti Múzeum, Néprajzi Osztály.)

tott. Végre is 1924 szeptember 11-én a közoktatásügyi miniszter úr arról értesítette a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóságát, hogy a Néprajzi Osztály elhelyezésére átengedi a X. kerületi tisztviselőtelepi áll. főgimnázium épületét, miután az ott működő főgimnáziumnak a főváros adott megfelelő elhelyezést. Ez épületnek még ugyanazon hóban tör-

hazai néprajzi törekvéseink vezető intézetének, az integer Magyarország teljes etnográfiaja immár egyetlen letéteményesének, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának sorsát, örömmel és megnyugvással vette tudomásul a döntést és október 29-én tartott választmányi ülésén hálás köszönetét nyilvánította *dr. gróf Klebelsberg Kunó* vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak az évek óta vajdó kérdés megoldásáért.

* Részletes ismertetését l. „Magyar Építő Művészet” XXIV. (1924.) évf. 1–3. sz.; bírálatát „Élet” XV. (1924.) évf. 13. sz.

NÉPRAJZI HÍREK.

Néphagyománygyűjtés Szabolcs-vármegyében. A *Nyírvidék* 1924. X. 18. számában találjuk a következő figyelemreméltó híradást:

„Mikecz István alispán, akinek szerető figyelve fejlesztette virágzóvá a Jósa András által alapított értékes múzeumot, mindenkor jövöbelátó gondossággal karolta fel a múzeummal kapcsolatos kérdéseket. A múzeumnak egyik gyönyörű feladata a még ismeretlen szabolcsi hagyományok gyűjtése és feldolgozása. Ebben a gyűjtőmunkában be kell hálózni a vármegye egész területét s ezt a széleskörű kutatómunkát az iskolák segítségével lehet csak igazán intenzíven elvégezni. Ezért fordult most a vármegye alispánja az iskolák tanítóihoz, tanáraihoz és tanulóifjúságához, akikhez a következő felhívást intézte:

„A szabolcsvármegyei Jósa Múzeum vármegyénk népe ajkán élő meséket, mondákat, epikus énekeket, különböző népdalokat, gyermekverseket, valamint babonás szokásokat, hiedelmeket, szóval a nép hagyományait, szellemi termékeit összegyűjti, hogy az elhanyagolt, pusztuló nemzeti kincsekből most az utolsó órában megmentse, amit lehet és megőrizze örök időkre.

Vármegyénk e tekintetben teljesen érintetlen terület lévén, szükséges, hogy e fontos munkát nemcsak a múzeum végezze, hanem mindazok hozzájáruljanak ősi hagyományaink megmentéséhez, akik a néppel érintkeznek. Elsősorban tanárainkra, tanítóinkra és a tanulóifjúságra gondol és számít múzeumunk és a néprajzi tudomány.

Azzal a kéréssel keresem meg az igazgatóságot, hogy a nemzeti jelentőségű munkában, megyénk népének szellemi termékei összegyűjtésében az iskola növendékeinek bevonásával részt venni és az összegyűjtött adatokat a Szabolcsvármegyei Jósa Múzeumhoz beküldeni szíveskedjék.

A gyűjtés mikéntje, általában célszerű részletesebb megismerése és tájékoztatás végett a budapesti Néprajzi Társaságtól kért és mellékelte 3 darab füzetkét azzal küldöm meg, hogy azokból, ha szüksége van rá, több példány is áll rendelkezésére.

Mivel e füzetek a szükséges tudnivalókról kellőleg tájékoztatnak, csak a következőket említem meg:

A nép ajkán élő, tehát nem könyvből vett mesék, hiedelmek stb. gyűjtendők.

Minden esetben szükséges a forrás, tehát az adatmondó, a gyűjtő és a község neveinek feljegyzése és az adatmondó életéve is.

Szóról-szóra, betűről-betűre jegyezzük fel a hallottakat, nem szépítve és kiigazítva, még ha azok nem nyomtatás alá valónak látszanak is.

A gyűjtést évközben is végezhetik a tanulók valahányszor arra alkalom kínálkozik (mindazonáltal a karácsonyi, húsvéti, pünkösdi szünidők és nyári nagy vakáció a legalkalmasabb idő arra). Szünidő előtt a növendékek figyelve felhívandó a gyűjtésre. A szorgalmasabb és ügyesebb tanulók külön és több ízben is biztatandók, lelkesítendőek és a szükséges útmutatásokkal, tanácsokkal látandók el.

Leánynövendékek különösen sikerrel gyűjthetnek olyan dolgokat, melyek férfi előtt az asszonyok a féltvilágért sem mondanának el.

Az osztályzatba való beszámítás a lanyhábbakat is sarkalni fogja a gyűjtésre.

E nemes szórakozással a tanulóifjúság figyelőképesége nemcsak élesbedik, de olyan — könyvből soha el nem sajátítható — tapasztalat birtokába jut, melynek kivált az írói hajlammal bírók különösen nagy hasznát veszik és a tudományunk nagy szolgálatot tesznek élvezetes munkájukkal. Nyíregyházán, 1924 október 15-én. *Mikecz István*, alispán.

Meg vagyunk győződve róla — írja a *Nyírvidék* —, hogy a jól megindokolt, nemzeti jelentőségű felhívást serény gyűjtőmunka követi, amelyet élénk figyelemmel fogunk kísérni.

(A magunk részéről csak előismeréssel adózhatunk a szabolcsi vállalkozásnak, amely lokális jelentőségén túl arra figyelmeztet, hogy a válságos idők miatt abban maradt tervszerű országos néphagyománygyűjtésnek mielőbb újból meg kell

indulnia, hogy abba a szabolesi gyűjtőszervezet is bekapcsolódhas-sék. *Szerk.*)

Elégett népdalgyűjtemény. Hunyad megye egykori székhelyén, Déván nagy tűz pusztított, mely többek között elhamvasztotta a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat nagy hírű múzeumát is. A múzeumban a rendkívül sok római emlék, középkori lelet, néprajzi gyűjtemény mellett elhamvadt egy a dévai reáliskola egykori tanárai által összegyűjtött népdalgyűjtemény is. (*Világ*, 1924. VIII., 24. számából.)

A „Városi Múzeum“ megnyitása Kecskeméten. Még az 1911. évi emlékezetes földrengés után kialakult Kecskemét közvéleményében egy nagyszabású közművelődési palota építésének gondolata, mely ott-hont adott volna a Városi Közkönyv-

tárnak, Képtárnak és Múzeumnak is. Azóta egy nagyobb földrengés rázta meg a várost, a világháború, de ennek szörnyű gazdasági rombolása sem akadályozhatta meg a várost gondolatának legalább részbeni megvalósításában. Egyelőre nem palotát, hanem csak egy szerény, de stílusos hajlékot épített, hogy nagy értékű ősrégészeti, várostörténeti és néprajzi emlékeit méltó módon elhelyezhesse. A célra a város a főpályaudvar melletti Katona József-sétányon lévő ú. n. nyári kaszinó épületét vette meg s azt alagsorral és szárnyakkal tetemesen kibővítve, a sok gonddal és ízléssel felállított gyűjteményeket július 6-án ünnepélyes formák között a nagyközönség számára is megnyitotta. A gyűjtemények mintaszerű felállítása, képekkel, felírásokkal magyarázása dr. Szabó Kálmán múzeumőr tudását és szakavatottságát dicséri.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

TAGÁNYI KÁROLY ELNÖK HALÁLA ÉS AZ EZZEL KAPCSOLATOS INTÉZKEDÉSEK.

I.

Tagányi Károly halála és temetése.

Csendben, ahogyan élt, távozott az élők sorából Tagányi Károly, a Társaság elnöke. Még jó emberei is alig tudták, hogy évtizedek óta gyilkos kórt hordoz magában, mely szeptember 9-én rövid, de kínos haláltusa után elvégre is győzedelmeskedett amúgy is gyöngé, törékeny szervezetén. Csaknem utolsó órájáig fenn járt, rendezte iratait, dolgozott munkáin, amelyek még maradandó értékei lehettek volna a magyar tudománynak. A Magyar Néprajzi Társaság 1920 március 31-én tartott közgyűlésén választotta elnökévé; a háború és forradalmak nyomán válságba sodródott Társaságunknak az ő komoly, nagy tudományos tekintélyére, gyöngéd, szeretetreméltó egyéniségére volt szüksége, hogy újjászervezését elvégezhesse. A Társaság évi jelentései igazolják a választás helyességét s most, hogy négy és félévi, minden feltűnést szándékosan kerülő működését a kiszámíthatatlan végzet lezárta, a Társaság mélységes tisztelettel és hálával őrizi az elköltözött emlékét!

Haláláról a család a következő gyászjelentést adta ki:

Özv. Tagányi Károlyné szül. Vadnay Rózsa mélyen elszomorodott szívvel tudatja, hogy hön szeretett férje, *Tagányi Károly* nyug. orsz. főlevéltárnok, m. o. tanácsos, a Magyar Tudományos Akadémia és Szent István Akadémia rendes tagja, a Magyar Történelmi Társulat és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság igazgató-választmányának tagja, a Magyar Nyelvtudományi Társaság választmányi tagja és a Magyar Nép-

rajzi Társaság elnöke folyó hó 9-én este 8 órakor, 66 éves korában és boldog házasságának 39. évében, rövid szenvedés után elhunyt. Tudományos munka után megfáradt teste folyó hó 12-én délután 4 órakor fog a Kerepesi-út melletti temető halottasházában a róm. kath. anyaszentegyház szertartása szerint beszenteltetni és ugyanazon temetőben örök nyugalomra helyezettetni. Az engesztelő szent miseáldozat a megboldogult lelki üdvéért folyó hó 13-án délelőtt 9 órakor fog az alsóvizivárosi kapucinus-templomban az egek Urának bemutatattatni. Az örök világoosság fényeskedjék neki! — Tagányi Alajos nagyszombati kanonok, Tagányi Nándor pozsonyi nyug. pénzügyigazgató, testvérei. Özv. Lelkes Zsigmondné szül. Moys Gizella, unokahúga. Dr. Margitai Antalné szül. Vadnay Matild, sógornője. Dr. Margitai Antal kir. tanácsos, Pázmány Péter tud. egyetemi igazgató, tanácsjegyző, alapítványi jogtanácsos, sógora.

Temetése szeptember 12-én folyt le a hivatalos köröknek és a tudományos társadalomnak nagy részvéte mellett. Az elhunytnak a székesfőváros tanácsa dízsírhelyet adott. A ravatalnál a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevében dr. *Czakó Elemér* h. államtitkár, a M. T. Akadémia, a Szent István Akadémia, a M. Történelmi Társulat, a M. Heraldikai és Genealogiai Társaság és a M. Nyelvtudományi Társaság nevében dr. *Hóman Bálint*, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, a Magyar Néprajzi Társaság nevében pedig dr. *Solymossy Sándor* főiskolai tanár, a Társaság alelnöke beszélt. A sírra a Társaság koszorút helyezett, a következő felirattal: „A Magyar Néprajzi Társaság — felejthetetlen elnökének.“

Az elnök halálával a szeptember 24-én tartott rendkívüli választmányi ülés foglalkozott, mely a következő határozatokat hozta: 1. Az elhunytnak a Társaság vezetése körül szerzett érdemei jegyzőkönyvileg megörökíttessenek. 2. A Társaság hivatalos folyóiratában gyászjelentés adassék ki. 3. Az elhunyt tudományos és társulati működését méltató ülés tartassék. 4. Az elhunyt özvegyének részvét nyilváníttassék.

II.

Tagányi Károly ravatalánál elmondott beszédek.

1. Dr. *Czakó Elemér* beszéde.

Tagányi Károly, a kiváló tudós, az Akadémia tagja, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke elhagyott bennünket. Tagányi ahhoz a generációhoz tartozott, amelyik még a jól végzett munka örömeiben találta jutalmát. Számára a tudomány nem volt karrierek lépcsője, hanem a legnemesebb értelemben vett boldogító öncél. Bele is adta teljes lelki erejét munkájába, felolvadt benne egész élete, az táplálta és formálta. Az az élet, amely ott folyt le a nagy városban, sok ember között, akiknek tömegével azonban alig tartott fenn valami lelki közösséget; elvonult, bezárkózott, magánosan, szinte idegenül, mint egy remetéje a magyar tudásnak. Minden akaratát, szorgalmát, szerénységét, érzését, erőfeszítését, úgyszólván minden lélekzétvételét a kutató és történetíró hivatásának szentelte. Nem nézte a mindennapi életet az egyéni hasznosság és kellemesség látószögéből, ellenben a maga kis külön szigetén, mint egy úr, mint egy bőkezű fejedelem adott, mindig adott, sokat adott — pedig a sors az ő számára csak lemondásokat és áldozatokat juttatott.

Tagányi a hivatalos pályán aránylag rövid utat futott be; az Orsz. Levéltárnak volt tisztviselője, de annál nagyobbak voltak tudományos munkásságának eredményei. A magyar mult évezredes történelmének eleven lelke lüktetett benne. Nem volt doktrinér, írásaiban mellőzte a színező eljárásokat és az irányzatos beállításokat. Szigorúan tárgyilagos és szabatos tudott lenni, éles kritikai elmeélel. Azokat a köveket, amikből

épített, megbízható kútfők mélységéből bányászta elő, ezért ezek szilárdak, mint a gránitkockák; építményeinek logikus szerkezetéhez pedig támasztékokat válogatott a történelem segédtudományaiból: a címer- és oklevéltanból, a gazdasági, jogi és társadalmi történetből.

Róla mondja egyik méltatója, hogy végtelen finom eszközökkel dolgozó kutatásainak eredményeként megelevenednek a régmúlt idők eseményei és alakjai. Például Szent István, a nagy alapító, a magyarság egyik leghatalmasabb egyénisége ma már oly közelről látható, hogy szinte arcvonásait is felismerhetjük.

Akármilyen egyszerű volt is tudós élete, génusza önmagában és másokra való hatásában a valódi nagyság bélyegét viseli homlokán. És amidőn ma nemzeti létünk, valamint tudományos törekvéseinknek jó-része is, egy elpusztított világ romjai alá kerültek, az ilyen nagyságoknak emlékét őriznünk kell, szívünkbe kell zárnunk, mert ő nemcsak a tudomány terén alkotott, hanem becsületos munkában kereste és találta meg az erkölcsi élet tiszta alapjait.

2. Dr. Hóman Bálint beszéde.

Tiszteletadásra jöttem Tagányi Károly koporsójához. A M. Tud. Akadémia, a Szent István Akadémia, a M. Tört. Társulat, a M. Heraldikai és Genealogiai Társaság, a M. Nyelvtud. Társaság utolsó elismerését és búcsúüdvözetét hozom körükből immár örökre távozó tudós tagtársunknak.

Tagányi Károly közel félszázados tudományos pályája az *igazi* tudós pályája volt. Az igazi tudósé, aki magáért a tudományért lelki szükségletből búvárkodik, aki a tudományt elébe helyezi a hivatali, közéleti, politikai és társadalmi sikernek, aki a tudomány igazságát szomjazva az apostol hitével és a harcos elszántságával halad előre — akadályt nem ismerve — az igazságkeresés és igazsághirdetés lelket-testet kimerítő, nehéz útján. 1879 óta, mikor első történeti tanulmánya megjelent, Tagányi Károly élete a tudós munkálkodás szakadatlan láncolata volt. Lelkének talán fájt a néki oly szűken mért külső elismerések elmaradása, teste megérezte a világégés nyomán öreg korában rászakadt nélkülözés terhét, de azért nem szünt meg dolgozni, mert vígaszt talált a tudósvilág csendes elismerésében, a tanításait hirdető és továbbfejlesztő ifjabb nemzedék munkásságában és ragaszkodásában és vígaszt talált a tudományba vetett erős hitében. Ez a hit és az igazság utáni vágya adott neki erőt — minden keserű csalódás és minden nélkülözés közepett — a munkához; történeti tudásának szinte korlátlan terjedelme és félelmetes kritikai tehetsége tette munkáját gyümölcsözővé.

Kortársai közt Tagányi Károly volt az Árpád-kor intézményeinek, gazdasági és társadalmi szervezetének legélesebb szemű vizsgálója, legalaposabb ismerője. Az Országos Levéltárban az Árpád-kor történetírójának — Pauler Gyulának — oldalán, a gazdag okleveles anyagban elmerülve, kora fiatalságában e kornak elsőrangú specialistájává képezte ki magát. Alapvető megyetörténeti tanulmányait, folyóiratokban s a Közgazdasági Lexikonban megjelent kisebb cikkeit és terjedelmes kritikáit a problémák határozott felismerése s a kor levegőjének csodálatos ismeretén alapuló biztos megoldása jellemzi. Ez a jellemzőjük élete későbbi szakában írt gazdaság- és társadalomtörténeti tanulmányainak is. E tanulmányok egy nagy mű előmunkálatai voltak. Terve volt a középkori magyar birtokszervezet történetének a társadalmi fejlődés rajzával kapcsolatos monografikus kidolgozása. E nagy művet az összes vonatkozó források és a külföldi irodalom nyújtotta analógiák felhasználásával, minden részletkérdés minuciózus alapos kidolgozásával akarta megírni. Ez a tökéletességre való törekvése, szigorú önkritikája — sajnos — útját állta terve megvalósításának, pedig ismerve kéziratot anyaggyűjtését és kritikai jegyzeteit, egyes problémák megoldását érintő, beszélgetés közben elejtett megjegyzéseit,

korszakos művet vesztettünk benne. Szerencse még, hogy e nagy mű számos előtanulmánya megjelent. A földközösség történetéről, a középkori erdőgazdaságokról, a magyar határvédelmi rendszerről, a hazai jogszokásokról írt tanulmányait, az Árpád-kori társadalomtörténet bonyolult problémáit érintő polemikus cikkeit, soltészságok történetével foglalkozó akadémiai bírálata s általa szerkesztett Magyar Gazdaságtörténeti Szemlében és más folyóiratokban megjelent kisebb dolgozatai valóságos gyöngyei a történelmi részletmunkának. Alapvető problémákat vetnek fel és oldanak meg kitűnő judiciummal és bámulatos kritikai elmeélel. Terjedelemre kicsiny, de tartalomban gazdag dolgozatai szinte megelevenítik előttünk történetünk rég elmúlt dicső korszakát s új eszmékkel és szempontokkal gazdagítva tudományunkat, új irányt szabtak a történelmi kutatásnak. Míg magyar tudomány lesz, ezek az alapvető tanulmányok mindig tiszteletet fognak biztosítani Tagányi Károly emlékének.

És most, mielőtt búcsút veszünk távozó öreg barátunktól, mi a magyar történettudomány művelői e tanulmányokra, az élő tudománynak azokban rejlő életesíraira hivatkozva, ünnepélyesen tanúságot teszünk Tagányi Károly el nem múló tudós érdemeiről, a magyar történettudomány tiszteletéről s a néki tanításaiért, példaadásáért és buzdításáért oly sokkal tartozó ifjabb nemzedék mélyseges hálájáról.

Kedves tagtársunk, barátunk, mentorunk, Tagányi Károly, Isten veled!

3. Dr. Solymossy Sándor beszéde.

Szomorú kötelessége a Magyar Néprajzi Társaságnak is, hogy e ravatalhoz járuljon és utolsó Isten hozzádot mondjon szeretett elnökének, szellemi vezérének, Tagányi Károlynak. Midőn Társaságunk elhunyt nagy tudósunkat elnökének kiszemelte, sokan csodálkoztak a választáson. Nem aktív jellem, nem reprezentáló tehetség; elvonult tudós, akinek tudományos súlya, tekintélye rendkívüli ugyan, de passzív jellem, nem kifelé élő s így a Társaságnak a külvilággal szemben nem alkalmas képviselője. A köztudat azonban tévedett, mert nem ismeri az emberi jellem sokféle árnyalatát, csak aktív és passzív jellemet különböztet meg s nem veszi észre, hogy vannak *látszólag* passzív jellemek is. Hasonlattan szeretnénk élni: a kifelé aktív, tevékeny életpálya olyan, mint a hegyi patak útja: zajogva, egyenes irányban törtét alá a hegyoldalra, sziklák akadályait legyőzi, átszökell rajtuk s egész folyása, nagy elevensége közszemlére téve: látható küzdelemben zajlik alá.

A másik a síkvidék vízere, patakja. Megbúvik, keresi a ligeteket, csalikokat, folyása észrevétlen, de áldja a gazda, kinek földjét átítatja és televényyé teszi. Útiránya sem merész, céltudatos, egyenes, hanem el-elkanyarodó, váratlan fordulatokban gazdag s aránylag kis helyen nagy darab földet öntöz és termékenységet sarjaszt. Tagányi is archívumok adatain, oklevélbúvárlatok eredményein, mint forrásai kútfején indul el áldásos útjára. Az adattörmelékek mozaikjából kedvet kap a régi magyar nemzeti és népelet rekonstruálására s amint kitűzött feladata számos elágazó tényező komplexuma, úgy útja is ki-kitérő lesz, gazdaságtörténeti tanulságokkal gyarapítja a maga ismereteit s a hazai kultúrtörténelmet, majd rátér az egykori és mai népelet tanulmányozására s ez a tárgy végül is búvkörébe vonja, ezután csak ennek él s mintegy újon felfedezett kincsesbányából, egymásután emeli ki, hozza napvilágra az új eredmények tiszta nemesérceit. Úgy járt ethnológiai búvárkodásával, mint számos külföldi nagy elme. Herbert Spencer filozófus volt, Wundt orvos és pszichológus, Morgan építész, Charcot természettudós, Durckheim és Le Bon szociológus, Kaarle Krohn irodalomtörténész; amint tanulmányaik folyamán a néptudomány tárgykörébe tévedtek, megkapta mindannyit az itt jelentkező problémák

lebilincselő volta, a távol perspektívák, miket egy-egy kérdés megnyit, végül annak felismerése, hogy az emberiség egész szellemi és anyagi életének fejlődéstörténete idebocsátja végső gyökereit, ez a kultúrbázisok tudománya! Tagányi a magyar népéletben új és kiaknázatlan archívumra talált. Szokások és töredékes hagyományok egyszerre megvilágították az oklevelek egy-egy homályos adatát; a szokásformák közt felismert olyan régiségeket, amelyek még amaz időkől valók, ahonnan a történelemnek adata nincs: a magyar őskorból. Klio nagy könyvének első lapjai üresek, e népi adalékok az élesszemű bűvár előtt mint fényszórók világítottak bele a messze mult sötétjébe. E felfedezésekből fakadt korszakalkotó műve: *a régi magyar jogszokásokról*, amelynek egyetlen sajnálatos hibája, hogy töredékben maradt, de az elkészült rész is nemcsak itthon, de külföldön is elismerést, csodálatot keltett. Döntő fontosságú volt ez eredmények megállapításában az a fényes észrevevése, hogy amit máig orosz népi emlékek neve alatt az ottani tudomány összegyűjtött és feldolgozott, voltaképp eredetileg finn-ugor és turk emlékmaradványokkal van szaturálva. Így nyerte meglepő kapcsolatait, egyeztetéseit az egykori magyar családélet, házassági szokások és halottas szertartások felderítésére. Ő állapította meg végérvényesen, hogy az egykori magyar *ősvallás* a samanizmusnak finn-ugor formája volt. Széles apparátussal derített világot a vértestvérség és belőle a magyar vérszerződés volta-képi jelentésére. — Ma a néptudományban Frobenius és Foy óta a kultúrkörök törvényszerűségei alapján dolgozik minden módszeres kutató. Tagányi ezt észrevette és alkalmazta már a felfedezők előtt másfél évtizeddel. — De hosszú sorát kellene felsorolnom mindama nevezetes eredményeknek, amelyek ebből a gazdag életű, sajnos, elhidegült agyból a munka lázában, de a tiszta logika fegyelmzése mellett előpattantak. Ki meri ezek után mondani, hogy Tagányi Károly passzív életű férfi volt? A Magyar Néprajzi Társaság belső büszkeséggel szemlélte e televény alkotó erőt, mi tudtuk, mit nyerünk benne, midőn szellemi vezérünké választottuk és sajnos, tudjuk e percben, hogy mit veszítettünk benne! E csendes, nemes kedélynek mindegyikünkhöz volt buzdító szava, nem egy ismeretlen támogató adata. Azzal az atyai önzetlen szeretettel vezette ügyeinket, amelyért nemcsak tiszteltük, de lelkünk melegével meg is szeretttük e példás puritán jellemet s midőn most fájdalomtól télt szívvel búcsúznunk elporló földi részétől, érezzük-tudjuk, hogy ő is nemes önérzettel elmondhatta magáról: non omnis moriar — az ő szebb, dicsőbb fele: tudása, eredményei fennmaradnak tartó oszlopok gyanánt, melyekre a jövő tudomány bizvást ráépítheti büszke csarnokát.

Tagányi Károly, nagyrabecsült, szeretett elnökünk, emléked mindig példakép él előttünk s tudjuk, ha nyomdokaidon haladunk, a néptudomány-nak fel kell virulnia! — Szeretett vezérünk, Isten áldja emlékedet és béke honoljon haló poraid felett!

III.

A Magyar Néprajzi Társaság gyászjelentése.

A Társaság a *Népélet (Ethnographia)* 1923/24. évf. 5/6. füzetével a következő gyászjelentést küldte szét: A Magyar Néprajzi Társaság mélyen megrendülve jelenti, hogy nagyérdemű, tudós elnöke, *Tagányi Károly* nyugalmazott országos főlevéltárnok, a Magyar Tudományos Akadémia és a Szent István Akadémia rendes tagja stb., stb. 1924. évi szeptember hó 9-én, tudományos munkában eltöltött életének 66-ik évében elhunyt. A megboldogult négy év óta állott Társaságunk élén. A háború és forradalmak nyomán válságba sodródott Társaságunk újjászervezése és tudományos működésének biztosítása az ő nevéhez fűződik. Kiváló egyéniségének emlékét hálával és kegyelettel őrizzük!

IV.

Az elnöki teendők ellátása.

A szeptember 24-én tartott rendkívüli választmányi ülés az elnöki szék teendőinek a legközelebbi közgyűlésig való ellátásával dr. *Czakó Elemér* társelnököt bízta meg.

V.

Az elnöki szék betöltése.

A Társaság választmánya december 29-én tartott rendkívüli ülésében foglalkozott a *Tagányi Károly* halálával megüresedett elnöki szék betöltésének kérdésével és egyhangúlag úgy határozott, hogy a tisztségre dr. *Hóman Bálint* választmányi tagot, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóját jelöli. *Hóman* jelölése nemcsak a széles látókörű, tevékeny múzeumi főigazgatónak szült, aki többek között sikerrel vitte dülőre a Néprajzi Múzeum elhelyezésének ügyét, hanem a kiváló tudósnak is, aki a *Székeltek eredete* és *A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése* című műveivel a hazai etnológiának értékes szolgálatokat tett. A választmány az elnökválasztó rendkívüli közgyűlés napját 1925 január 28-ban határozta meg.

Hivatalos nyugtázás

az 1924. évi július hó 1-től december hó 31-ig befolyt alapítványi díjakról, segélyekről és adományokról.*

Alapítványi díjak. *Jaloviczky* Sándor 200.000 K, *Puchász* Károly Tibor 10.000 K (kiegészítésül), dr. *Littke* Aurél 100.000 K (kieg.), dr. *Madarassy* László 50.000 K (kieg.), *Harsányi* István 10.000 K (kieg.), dr. *Spolárich* Lajos 200.000 K (kieg.), *Sztankovits* Ödön 100.000 K (kieg.), dr. *Kiss* István 35.000 K (kieg.), *Gájásy* Sándor 68.000 K (kieg.), Balatoni Múzeum-Egyesület, *Keszthely* 20.000 K (kieg.), dr. *Szalay* József 34.000 K (kieg.). Összesen: 827.000 K.

Segélyek. Államsegély a „Népélet (Ethnographia)“ támogatására 7.650.000 K. Összesen: 7.650.000 K.

Adományok. *Vasváry* Béla 15.000 K, *Hirschler* Leó 25.000 K, dr. *Kalmár* Gusztáv 60.000 K, dr. *Földes* Lajos 23.000 K, *Koch* Alfréd 15.000 K, *Óváry* Elemér 24.000 K, *Ócsai* István 24.000 K, dr. *Török* Pál 15.000 K, dr. *Krepuska* Gyula 24.000 K, *Nagy* Jenő 24.000 K, dr. *Sztripszky* Hiador 30.000 K, dr. *Balássy* Miklós 24.000 K, *Nyárády* Mihály 350.000 K, dr. *Teszák* Károly Agost 2000 K, dr. *Garda* Samu 6000 K, dr. *Csánki* Dezső 50.000 K, *Bárány* Ferenc 16.000 K, *Sági* István 5000 K, *Gobbi* Károly 6000 K, *Aba* Zoltán 23.000 K, dr. *Liszt* Nándor 6000 K, dr. *Bajza* József 6000 K. Összesen: 773.000 K.

Összesen befolyt: alapítványi díjakból	827.000 K,
segélyekből	7.650.000 K,
adományokból	773.000 K.

Magyar Néprajzi Társaság Pénztára
(VIII, Múzeum-körút 14—16. Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala)

* Választmányi határozat értelmében további intézkedésig költségkímélés céljából a rendestagsági-, illetőleg előfizetési díjakat nyilvánosan nem nyugtázzuk; azonban a rendestagsági-, illetve előfizetési díjakat legalább 1000 koronával meghaladó összeget, mint adományt nyugtázzuk.

Hibaigazítás. Az 1923—24. évf. 4—6. számának 95. és 96. lapjain értelemzavaró tördelési hiba történt; ugyanis helyesen a 94. lap utolsó sora a 95. lap 23. soránál, a 96. lap 22. sora a 95. lap első soránál és a 95. lap 22. sora a 96. lap 23. soránál folytatandó.

A szerkesztésért dr. *Solymossy Sándor*, a kiadásért dr. *Madarassy László* felelős
Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest VIII, Múzeum-körút] 6. — Szabó T. István.

A művelt magyar közönség figyelmébe!

Az emberiség érdeklődésének homlokterében ma a népfajok, a népélet és a néplelek tudományos kérdései vannak. Hazánkban a

MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

az, mely e kérdésekkel legtöbbször foglalkozik. A Társaság 1889-ben alakult; tagja lehet minden nagykorú egyén, aki ebbeli óhaját, nevének, foglalkozásának, lakásának pontos adataival és a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával a Társaság Titkári Hivatalának bejelenti. Rendtagsági díj évi 2 aranykorona; a rendtagság legalább három évre kötelező. (Alapítótagság címén a Társaság magánosoktól 50, jogi személyektől 100 aranykoronánál kevesebbet nem fogad el. Jogi személy csak mint alapító léphet a Társaságba.)

A **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG** néptanulmányi munkálatokat támogat, nyilvános föl-
olvasóüléseket és vándorgyűléseket tart; hivatalos közlönye a

N É P É L E T

(AZ »ETHNOGRAPHIA« HARMADIK FOLYAMA)

című közérdekű havi folyóirat; ezt a tagok tagilletményül kapják. A folyóirat előfizetés útján is megszerezhető; előfizetési ára évi 4 ar. kor. (Egy teljes évfolyam bolti ára 6 ar. kor.) Tagsági díjak, előfizetési pénzek a *Magyar Néprajzi Társaság Pénztára* (Budapest, VIII. Múzeum-körút 14–16.), tudakozódások, bejelentések (válaszbélyeggel) a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* (Budapest X, Tisztviselőtelep, Elnök-u. 13.) címére küldendők. (Csekkzámla a M. kir. Postatakarékpénztárnál: 3019.)

Tagtársainkhoz és előfizetőinkhez!

Midőn a *Népélet* (*Ethnographia*) 1923–24. évf. 7–12. (befejező) füzetét megküldjük, kérjük t. tagtársainkat és előfizetőinket, hogy a f. évre esedékes tagdíjukat, illetve előfizetési díjukat, ha még be nem küldték volna, június hó végéig annyival is inkább beküldjék, mert július 1-től kezdve már csak az új, tetemesen felemelt tagdíjakat, illetve előfizetési díjakat fogadhatjuk el. Különösen hátralekó tagtársainkat figyelmeztetjük, hogy hátralekóikat ezen határidőig rendezzék, mert ezentúl a hátralekók rendezésénél is már az új tagdíj összege lesz irányadó. Elnökségünk, támogatva a választmánytól, elhatározta, hogy folyóiratunk megjelenési rendjének biztosítása és terjedelmének növelése érdekében úgy a tagdíjak összege, mint a túlságosan felszaporodott hátralekók beszédese terén végre gyökeres rendet terem. Ezért elhatározta egyrészt, hogy a tagságdíjakat július 1-től kezdődő hatállyal felemeli, másrészt, hogy a június végéig nem rendezett tagdíjakat postai megbízás útján beszedi. A postai megbízás sikertelensége esetén az illető tagtársat a választmány, a Társaságnak a tagdíjhátraléokra való jogának további fenntartásával, törli a tagok sorából.

A tagságdíj (visszahatólag is) ezidőszert még évi 2 aranykoronának megfelelő 34.000 papirkorona. (Az előfizetési díj ennek kétszerese, melyből a Társaság, mai nehéz helyzetében, engedményt nem adhat.) Ez az összeg a mult füzethez mellékelt postacsekklap útján fizethető; akinek ez már nem volna birtokában, az küldheti a pénzt a Pénztár alábbi címére. (Küldhető, illetve átutalható a pénz a M. Kir. Postatakarékpénztár 3019. sz. csekkzámlájára is!)

Alapítótagjaink szerzett jogait természetesen épségben kívánjuk tartani, de azért felkérjük őket is, hogy folyóiratunk megjelenésének biztosítása érdekében alapítványaikat, tehetségükhöz mérten kiegészíteni szíveskedjenek. Mindkét csoportba tartozó tagtársainkat pedig együttvé is felkérjük, hogy Társaságunk részére törekvéseinket megértő új tagtársakat, folyóiratunknak pedig mennél több előfizetőt toborozni szíveskedjenek. Társaságunk küzdelmes anyagi helyzetére való tekintettel adományokat (felülfizetéseket) továbbra is elfogadunk és minden 5000 koronás, vagy ennél nagyobb összeget hivatalos folyóiratunkban nyugtázunk.

Budapestben, 1925. május havában.

Magyar Néprajzi Társaság
Titkári Hivatala
X, Tisztviselőtelep, Elnök-u. 13.

Magyar Néprajzi Társaság
Pénztára
VIII, Múzeum-körút 14–16.

MEGJELENT

a

Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára
Első kötetül Dr. RÉTHEI PRIKKEL MARIÁN bencés tanárnak

A MAGYARSÁG TÁNCAI

című néprajzi és művelődéstörténeti monográfiája, számos képpel, hangjeggyel és hat műmelléklettel. Kapható a kiadó „Studium“ R. T. könyvesboltjában (Budapest IV, Múzeum-körút 21.) és általa minden hazai könyvkereskedésben. Alapára 12 korona. (Kemény kötésben, famentes papíron, a szerző aláírásával, 18 korona.)

A mű erről a tárgykörről az első összefoglaló, részletes munkát és az irodalmi és szájhagyománybeli források bő felhasználásával készült; úgy a magyar népelet, mint a hazai művelődéstörténet szempontjából egyaránt hézagot pótol és kellő tudományos színvonalon, de mégis könnyen érthető nyelvezettel, élvezetes modorban adja elő a tárgyat. A monográfia a következő fejezeteket foglalja magában: Tájékoztató. — A tánc. — „Táncos magyarok“. A magyar faj táncszeretete és táncra való vágya. — A magyar néptánc. — A magyar néptánc ősi egysége s kettéválása: nemes tánc és paraszt (népi) tánc. — A régi magyar táncolás jellemzettségei: illem- és táncszabályok, szépségi kellékek, tánciskola és táncmesterek. — A magyar tánc száműzése az úri táncvígalmakból és diadalmas visszatérése. — A csárdás. — Vidéki eltérések a néptáncban. — A magyar nép tánc tanulása és táncmulatságai. — A magyar tánc hatása a környező nemzetiségekre és a külföldre. — Különleges magyar táncok. — Jelképes és játékos táncok. — Katonátáncok. — Vidéki táncok. — Alkalmi táncok. — Magyar mütáncok. — Összefoglalás. — A magyar táncok jelene és jövője. — A magyarság és az idegen táncok. — Harc az idegen táncok ellen. — A magyar táncnyelv. — A magyar táncok irodalma. — I. Függelék: A magyar tánc a költészetben. — II. Függelék: Egy német katonatiszt észrevételei a magyar táncról 1792-ből.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG EMBERFÖLDRAJZI SZAKOSZTÁLYÁNAK folyóirata a

FÖLD ÉS EMBER

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Teljes áttekintést nyújt a világ emberföldrajzi eseményeiről, irodalmáról, főként azonban a magyar föld és nép kutatásával foglalkozik. Szerkeszti: dr. Kogutowicz Károly t.-egyetemi ny. r. tanár (Budapest V, Katona József-u. 28.), kihez a folyóirat szerkesztésére, kiadására és megszerzésére vonatkozó minden tudakozódás intézendő.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG EMBERTANI SZAKOSZTÁLYÁNAK folyóirata az

ANTROPOLOGIAI FÜZETEK (ANTHROPOLOGIA HUNGARICA)

Kéthavonként megjelenő többnyelvű folyóirat, mely a külföldi embertani kutatásokat, mozgalmakat, irodalmat magyar nyelven, a hazai kutatások eredményeit pedig idegen nyelven is ismerteti. Szerkeszti: dr. Bartucz Lajos t.-egyetemi m. tanár (Budapest VIII, József-u. 5. III. 17.), kihez a folyóirat szerkesztésére, kiadására és megszerzésére vonatkozó minden tudakozódás intézendő.